

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 27

Частина 1

Одеса
2017

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 3 від 28.11.2017 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. П. Коваленко**
Відповідальний секретар серії – **О. М. Назарук**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Б. В. Буркинський, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **А. І. Бутенко**, д-р екон. наук, проф.; **В. С. Дога**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. В. Гнилицька**, д-р екон. наук, доц.; **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Котлубай**, д-р екон. наук, проф.; **Є. В. Лазарева**, д-р екон. наук; **П. Сауэр**, канд. екон. наук, проф.; **Р. Габдулін**, канд. екон. наук, член-кореспондент МАІН; **В. Ласло**, д-р екон. наук; **Б. А. Волков**, д-р екон. наук, проф.; **В. М. Осипов**, д-р екон. наук, проф.; **Д. М. Пармаклі**, д-р екон. наук, проф.; **Л. А. Бахчиванжи**, канд. екон. наук, доц.; **О. В. Сталінська**, д-р екон. наук, проф.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20001-9801 ПР від 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2017
© Міжнародний гуманітарний університет, 2017
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2017

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

*Sukhorukov A.I.,
Professor of Publishing and Printing Institute,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*

PREREQUISITES FOR THE SAFE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Summary. The problem of harmonization of development and security of social and economic systems is considered. The specifics of the formation of socio-economic strategies in the context of globalization and threats of cross-border crises are revealed. Recommendations to ensure a co-evolutionary balance of development parameters and the safety of socio-economic systems are proposed.

Keywords: socio-economic system, co-evolution of parameters, development, economic security.

Formulation of the problem. The problem of the unstable development social and economic systems lies in the imperfection of the anti-crisis policy, in particular, in the inconsistency of development parameters and safety indicators in their social and economic strategies. Addressing current problems can not be exercised to the detriment of long-term development of socio-economic systems (SES). This problem is most relevant for countries with economies in transition, where reliable mechanisms for coordinating the interests of participants in socio-economic processes have not yet been created, and at the same time, governments seek to eliminate current imbalances at the expense of future generations.

Analysis of recent research and publications. For a normal socio-economic development of the country, investments should be at the level of 25% relative to the gross domestic product. In a stable economy, this indicator of investment security may be less, but in a situation where the economy needs a major upgrade of technology, this indicator should be at least 30% [1]. Assessing the need for investment in the economy, experts from countries with economies in transition often pay attention only to foreign investment, ignoring the possibility of attracting their own investment resources. At the same time, innovative development of the economy is possible only when residents feel an improvement in the investment climate and will give the appropriate signal to foreign investors.

An urgent task is to coordinate development and security priorities in socio-economic strategies. In the context of globalization, the national strategy must take into account the potential for convergence of macroeconomic indicators of different countries and the threat of cross-border crisis transfer.

Globalization generates positive and negative synergistic effects [2]. Transboundary transfer of the crisis can exacerbate disparities between countries [3]. These circumstances should be taken into account when developing a strategy for sustainable development. According to the definition of the International Commission on Environment and Development, “Sustainable Development” means that development that meets the needs of the present does not compromise the ability of future generations to meet their own needs” [4]. Stability in this case should be understood as the property of the system to adapt to changing conditions on the basis of self-regulation [5]. Privatization as a method of “shock therapy” does not automatically ensure economic development. The real basis for sus-

tainable development is: entrepreneurial activity [6], innovation [7] and the structure of the cluster network [8].

The disparity between development and security creates obstacles to convergence of the levels of development of countries in the global economic space. The safety of the socio-economic system can be ensured by a flexible system structure. Within the framework of the “hierarchy of complex systems” [9], the national security subsystem should perform the function of neutralizing threats to socio-economic development and the environment. The development of the SES development strategy due to the high level of complexity requires modeling that allows studying SES characteristics and choosing suitable management methods. Optimization methods are effective in solving technical problems, but these methods can not be used so effectively in solving economic problems. In complex economic systems it is often occurs dynamically changing data, which reduces the reliability of the optimization results.

A complex hierarchical system of organizational types can be represented as a simulation model graphically [9]. The subsystem of national security and functional subsystems can be represented in the form of graph vertices, and product streams in monetary terms are represented as arcs. The set of arcs of the graph as a whole is a market of goods and services that is under the control of the management subsystem. In modern conditions it is necessary to take into account the principle of globalization of security systems. Transition to sustainable development is possible only on a global scale, when the regimes of all objects and subjects of security will be coordinated. Measures to ensure security within the country should not contradict the global imperatives of sustainable development.

Allocation of previously unresolved parts of a common problem. In general, the study of the problems of sustainable development and the security of socio-economic systems has a long history. However, the national socio-economic strategies do not properly take into account the problems of cyclical development, cross-border transfer of business activity and cross-border crisis transfer, the phenomenon of asymmetric information in markets, the problems of harmonizing development and security parameters within the current and long-term periods.

Assessing the need for investment in the economy, experts from countries with economies in transition often pay attention only to foreign investment, ignoring the possibility of attracting their own investment resources. The state should guarantee freedom of entrepreneurship, protection of investors' rights, conditions for effective use of investments. Innovative development of the economy is possible only when residents feel an improvement in the investment climate and will give an appropriate signal to foreign investors. Modern technological progress is very capital intensive and requires a significant expansion of the loan. At the same time, the IMF (International Monetary Fund) calls on newly independent countries to pursue an inflation targeting policy by reducing the use of their own financial resources and attracting loans from the IMF

and other international financial institutions. In this connection, the problem of ensuring the financial security of the recipient countries of such loans comes to the fore.

Purpose of the article. The purpose of this study is to study the role of strategic management in ensuring social and economic development and national security of the state; clarification of the terminology and objectives of the strategy; identification of gaps in strategic management in transitional states; determination of approaches to the formation of sustainable development strategies; development of proposals on harmonization of development and security parameters in the long-term dimension.

Content of the main material. The crisis in countries with transitional economies is actualizing the study of the problem of forming a strategy for sustainable development. The socio-economic strategy can be viewed as a descriptive model in which the objective function reflects the main function of the system, and there are limitations in the form of resources, safety parameters, and environmental parameters. The objective function in the model of sustainable development is to improve the welfare of the nation. The author of the classical definition of strategy [10] defines the strategy as a sequence of steps leading to an ambitious goal. The concept of "economic strategy" is also interpreted as a method of establishing long-term goals (A. Chandler, M. Albert, F. Hedouri, M. Falmer) or a way of responding to opportunities and threats by creating competitive advantages (M. Porter, Charles Macmillan, Mr. Hamel). Some experts believe that the strategy begins when there is a choice for optimizing the transition to the future and reducing the way to achieve the goals [11]. The results of the strategy are not strictly fixed; they are located in a certain area with given limits of size and time [12].

In the process of strategic management, it is necessary to take into account: the relationship between development and security; the possibility of accelerating the implementation of modernization tasks; synergies between intersectoral, interregional and international cooperation. Sustainable development strategies must be balanced in resources and time. The absence of a strategy leads to imitation of changes, and verification of the actions of the executive is no longer possible. Transitional states still rely on the advantages of natural (primary) resources, while developed countries actively use competitive (secondary) advantages based on innovative factors. Significant convergence of macroeconomic indicators of countries with different levels of development has not yet been observed. The shortcomings of strategic management in countries with economies in transition are obvious. The main drawback of strategic management is that the development of government strategies is usually assigned to the same performers, despite the disappointing results of implementing their previous strategic developments. The competitive principle of selecting authors is not used. This is reflected in practical results of strategic management and leads to abuse of "shock therapy", which J. Stiglitz called extremism [13].

Everywhere the security requirements of external debt were violated. Excessive pressure on the budgets of the newly independent states occurs when the level of external debt relative to GDP is 30% [14]. However, this threshold is set at 60%, and the actual indicator is at an even higher level. The reason for the collapse of cooperation between the regions is the destruction of cooperative ties between enterprises and the inefficient use of the transit potential of countries. In the process of strategic planning, the principle of forming alternative strategies is not used. This limits the assessment of the ability to maneuver resources.

When experts develop a strategy, they often rely on government directives. They ignore the objective tendency to reduce the costs of extractive industries and increase the role of innovation, do not take into account the phenomenon of cross-border transmission of the crisis. The political idealization of certain cooperation vectors does not allow us to correctly predict the situation. At the same time, experience shows that political interests are always less reliable than economic interests. In countries with economies in transition working in the context of radical liberalization of foreign trade, domestic producers are becoming less competitive than large foreign corporations. The rapid liberalization of the monetary and financial sector creates prerequisites for transferring capital from the real sector to the financial sector.

Conclusions and offers. Based on the analysis of the shortcomings of strategic management, the following recommendations can be formulated. An objective approach to the development of a strategy can be provided only by a small and flexible group of independent experts. For example, the team of "brain trust" F.D. Roosevelt consisted of five members, other experts worked on a temporary basis. Competitive selection of experts allows to create an optimal team, to make a preliminary assessment of the novelty of ideas, to use adequate methods for solving strategic problems. This is confirmed by the remark of N. Kondratiev that "the historical laws of social science change with changes in society" [15]. Now scientists feel the need to return to the ideas of P. Sorokin, who proposed a theory of integralism based on the pluralism of interests and cooperation of all strata of society [16]. The solution of the problem of decentralization of management and environmental protection requires the revival of V. Vernadsky's scientific school. Strategic management should be based on the principle of gradualness, that is, provide a sequence of steps, not "shock therapy". The concept of gradualness [17] ensures the consistent implementation of reforms. At the same time, the state should mitigate the economic and social consequences of these reforms. For example, a gradual approach can be realized by implementing a consistent plan for capitalizing the national economy [18].

It is necessary to monitor the effectiveness of the implementation of the strategy and the results of economic convergence [19]. This allows us to ensure the actualization of the parameters of strategic development. In order to control the development process, it is necessary to plan intermediate and final goals. The actions of state bodies must meet these goals. It is necessary to establish an initial level of social standards, which should not degrade. One of the principles of successful strategic management is the adoption of decisions on the basis of consensus. Guided by this principle, the European Union plans to take measures to overcome new threats to the EU. The strategy at the national and regional levels should include mechanisms for social partnership and the consolidation of the interests of different sectors of society.

The use of synergistic mechanisms to achieve the ambitious goals of the strategy becomes one of the basic principles of strategic management. Synergetic effect arises as a result of intersectoral, interregional and international cooperation, it is reached by "the enterprise of the most important sectors of national economies in a unified system operating in real time" [20; 21]. At the same time, narrowing the structure of the economy and reducing the share of processing industries reduce the opportunities for economic development in countries with economies in transition.

In the strategic plan it is important to use the principle of international exchange of radical innovations and production experience in the region. This allows us to achieve a convergence of the level

of social and economic development of the states of the region and contribute to an increase in the overall level of regional economic security. A wide spread of innovations is possible on the basis of the use of the open innovation model Chesbrough [22]. Countries with a weak economy can improve their technical level, consistently moving from one product to another with greater added value. Thus, they constantly improve the production technology. The leader of the region provides an innovative breakthrough, opening up new opportunities for neighboring countries. Without such cooperation it is impossible to ensure the rapprochement of countries with different levels of development

From a strategic point of view, in order to maintain a stable level of economic development and the level of the well-being of the population, radical innovations must have a high interdisciplinary potential and ensure the use of the latest knowledge and research results. According to Reinert, E. radical innovations are born in breakthrough sectors, so these industries should be located in each country. Only a strategy based on the introduction of radical innovations can provide the country with a worthy place in the world markets. Symmetric economic relations between countries at the same level of development can provide an appropriate level of protection of national economies and social welfare of each of these countries. Asymmetric relations in trade, on the contrary, provoke intensification of differentiation between countries [23]. Finally, we must pay attention to the responsibility of all branches of power for the implementation of strategies. The presence of a strong and responsible government is a prerequisite for the formation and implementation of bold strategies. The experience of the "Asian tigers" shows that when the high results of industrial development of these countries are achieved, an important role belongs to a strong government that can organize innovative development and assume responsibility for the country's future.

Strategic planning in the region has features that reflect a specific economic, social and environmental situation. The development of a regional strategy includes the following stages: agreeing on a goal; socio-economic and environmental studies; SWOT analysis and definition of competitive advantages; development of strategy and programs for its implementation; verification of results. The main goal of the social and economic development of the region is to improve the well-being and quality of life. Therefore, the strategy provides for an appropriate system of priorities and indicators to monitor the implementation of the strategy. The presence of a regional development strategy contributes to the creation of a favorable business climate, investors can coordinate their actions with the priorities of the region and some preferences, use a common infrastructure to participate in the activities of regional and interregional clusters. Spatial planning and zoning ensure rational use of the territory, balanced socio-economic development. The existence of a regional strategy for socio-economic development is the basis for justifying the need for financial resources from the central budget, developing and implementing targeted programs, targeted investment projects that justify the appointment of the functionalization of special economic zones. The innovative content of the socio-economic strategy of the regions allows to fully develop the potential of the regions and ensure the effective development of their territories, as well as to ensure environmental safety.

In recent years, scientists have been paying attention to the role of asymmetric market information in deepening the differentiation of social and economic development of different countries [24; 25]. Neutralization of information asymmetry in markets can be based only on the dynamic development of the media industry, informa-

tion and communication technologies in all countries, the introduction of public-private partnership mechanisms and the revitalization of all institutions of civil society [26]. In the development strategies of the state, it is necessary to take into account the economic threats and consequences of hybrid wars. Hybrid aggression, as a rule, is aimed at destabilizing the enemy's economic and political system [27; 28; 29]. To counteract these destructive influences, it is necessary to improve the regulatory framework, institutional and technological capabilities of the national security system. The most effective means of ensuring security is the formation of competitive industrial clusters [3; 30].

Literature:

1. Suhorukov A.I. Investuvannya ukraïns'koyi ekonomiky: Monohrafiya / Za red. A.I. Sukhorukova. – K.: Natsional'nyy instytut problem mizhnarodnoyi bezpeky, 2005. – S. 176.
2. Ursul A.D., Romanovich A.L. Globalizatsiya, ustoychivoe razvitie i bezopasnost: sistemno-sinergeticheskiy pohod [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://spkurdyumov.ru/globalization/globalizaciya-ustoychivoe-razvitie-i-bezopasnost>.
3. Suhorukov A.I. Transfer krizisa i perspektivni razvitiya natsionalnoy ekonomiki v usloviyah globalizatsii v kn: Ekonomicheskaya bezopasnost: novaya paradigma formirovaniya i obespecheniya // pod red. E.M. Soroko, I.A. Belousovoy, T.I. Egorovoy-Gudkovoy. – Odessa, Institut kreativnykh tekhologiy, 2011. – S. 175-198.
4. Evteev S.A. Nashe obscheye budushee: Doklad Mezhdunarodnoy komissii po okruzhayushey srede i razvitiyu (MKOSR): Per. s angl. / Pod red. i s poslesl. S.A. Evteeva i R.A. Pereleta – M.: Progress, 1989.
5. Knyazeva E.P. Zakonyi evolyutsii i samoorganizatsii slozhnykh sistem / E.P. Knyazeva, S.P. Kurdyumov. – M.: Nauka, 1994. – 238 s.
6. Raytner E. Kak bogatyie strany stali bogatyimi, i pochemu bednyie ostayutsya bednyimi / Per. s angl. N. Avtonomovoy, pod red. V. Avtonomova; Gos. un-t. – Vysshaya shkola ekonomiki. – M., 2011. – 384 s.
7. Shumpeter Y. A. Teoriya ekonomichnogo rozvytku. Doslidzhennya prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotkiv ta ekonomichnogo tsyklu / Per. s angl. V. Starka. – K.: Vydavnychyy dim "Kyievo-Mohilyans'ka akademi, 2011. – 242 s.
8. Porter M. E. Konkurentsia: Per. s angl. – M.: Izdatelskiy dom "Vilyams", 2006. – S. 203-434.
9. Bertalanfi L. Obschaya teoriya sistem: kriticheskiy obzor. V sbornike perevodov Issledovaniya po obschey teorii sistem. M.: – Progress, 1969. – 520 s. (s. 23–82).
10. Klauzevits K. O voyne / Karl Klauzevits; [per. s nem.]. – M.: Eksmo; SPb.: Midgard 2007. – S. 155-215.
11. Chugreev V. Vvedenie v printsipy strategii [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://strateg.org/vvedenie-v-principy-strategii.html>
12. Kuzyik B.N., Yakovets Yu.V. Rossiya-2050: strategiya innovatsionnogo proryva. – M.: Ekonomika -2005. – 624s.
13. Stiglits Dzh. Globalizatsiya: trevozhnyie tendentsii / Per. s angl. G. G. Pirogova. M.: Natsionalnyy obschestvenno-nauchnyy fond, 2003. 304 s.
14. Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy / Pid zah. red. Sukhorukova A.I. / Natsional'nyy instytut problem mizhnarodnoyi bezpeky pry RNBO Ukrayiny. – K.: VD "Stylos", 2009. – S. 194-204.
15. Kondratev N.D. Osnovnyie problemy ekonomicheskoy statiki i dinamiki. Predvaritelnyy eskiz. M.: Nauka, 1991. – S. 220-241.
16. Yakovets Yu.V. Epohalnyie innovatsii HHI veka / Yu.V. Yakovets; Mezhdunar. In-t P. Sorokina – N. Kondrateva. – M.: ZAO "Izdatelstvo "Ekonomika", 2004. – S. 318-333.
17. Polterovich V.M. Transplantatsiya ekonomicheskikh isstitutov / Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii, № 3, 2001. – S. 24-50.
18. Suhorukov A.I. Investuvannya ukraïns'koyi ekonomiky: Monohrafiya / Za red. A.I. Sukhorukova. – K.: Natsional'nyy instytut problem mizhnarodnoyi bezpeky, 2005. – S. 22-43
19. Saks Dzh., Vorner E. Ekonomicheskaya konvergentsiya i ekonomicheskaya politika // Voprosyi ekonomiki, 1995, № 5. – S. 13-38.
20. Kastels M. Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo i kultura / M. Kastels. – M.: GUVShE, 2000.

21. Raytner E. Kak bogatyie strany stali bogatymi, i pochemu bednyie ostayutsya bednymi / Per. s angl. N. Avtonomovoy, pod red. V. Avtonomova; Gos. un-t. – Vysshaya shkola ekonomiki. – M., 2011. – 384 s.
22. Chesbrough H. Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profiting from Technology / H. Chesbrough, Boston, Massachusetts, Harvard Business School Publishing Corporation, 2003. – 226 p.; Chesbrough H. Open Business Models. How to Thrive in the New Innovation Landscape / H. Chesbrough, Boston, Massachusetts, Harvard Business School Publishing Corporation, 2006. – 224 p.
23. Karlson A. Shvedskiy eksperiment v demograficheskoy politike: Gunnar i Alva Myurdali i mezhoennyiy krizis narodonaseleniya / A. Karlson – M.: Myisl, 2009. – 312 s.
24. Spens M. Sleduyushchaya konvergenciya. Budushchee ekonomicheskogo rosta v mire, zhivushchem na raznyh skorostyah = The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World. (2011). – M.: Izdatel'stvo Instituta Gajdara, 2012. – 336 s.
25. Tagarov B. Zh. Asimetriya informatsii na rynke kapitala i ee posledstviya / B. Zh. Tagarov // Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii. – 2014. – № 1 (93). – S. 14-18.
26. Suhorukov A.I. Vpliv asimetrichnosti informatsii na ekonomichnu bezpeku derzhavi, її regioniv ta sub'ektiv gospodaryuvannya // V kn.: Stalij rozvitok – XXI stolittya: upravlinnya, tekhnologii, modeli. Diskusii 2017: kolektivna monografiya / Averihina T.V., Adamec' T.P., Anderson N.V. [ta in.]; NTUU "KPI". – Kiiv, 2017. – S. 115-127.
27. Valerica Cruceru. On contemporary warfare: short review of specific concepts // Revista Academiei For Ţelor Terestre. – 2014. – № 3. – P. 231-237.
28. Frank G. Hoffman. Conflict in the 21st century: The Rise of Hybrid Wars / Potomac Institute for Policy Studies. – Arlington, 2017. – P. 8. – http://www.potomacinstitute.org/publications/Potomac_Hybrid-War_0108.pdf.
29. Svl'tova gl'brldna viyna: ukraiynskiy front: monografiya / za zag. red. V.P. Gorbullna. – Kiyiv: NISD, 2017. – 496 s.
30. Shevchenko A.V. Prioriteti ta instrumenti derzhavnoyi promislovoyi politiki u zabezpechenni vidnovlennya zrostannya realnogo sektora ekonomiki Ukraini / A.V. Shevchenko // Biznes Inform. – 2016. – № 1. S. 72-76.

Сухоруков А. Передумови безпечного розвитку соціально-економічних систем

Анотація. Розглянуто проблему гармонізації розвитку і безпеки соціально-економічних систем. Виявлено особливості формування соціально-економічних стратегій в умовах глобалізації та загроз транскордонних криз. Надано рекомендації щодо забезпечення коєволюційного балансу параметрів розвитку і безпеки соціально-економічних систем.

Ключові слова: соціально-економічна система, коєволюція параметрів, розвиток, економічна безпека.

Сухоруков А. Предпосылки безопасного развития социально-экономических систем

Аннотация. Рассмотрена проблема гармонизации развития и безопасности социально-экономических систем. Выявлены особенности формирования социально-экономических стратегий в условиях глобализации и угроз трансграничных кризисов. Предложены рекомендации по обеспечению коэволюционного баланса параметров развития и безопасности социально-экономических систем.

Ключевые слова: социально-экономическая система, коэволюция параметров, развитие, экономическая безопасность.

*Дубина М.В.,**к.е.н., доцент,**докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Чернігівський національний технологічний університет*

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЯК НАУКОВОГО НАПРЯМУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. Зокрема, обґрунтовано базові засади виникнення цього напрямку, ідентифіковано основні причини зародження інституціоналізму. Також визначено принципові відмінності між інституціоналізмом та класичною економічною теорією, з'ясовано узгоджені уявлення щодо базових рис інституціоналізму як наукового підходу.

Ключові слова: економіка, інституціоналізм, інститут, інституція, методологія, методологічний індивідуалізм.

Постановка проблеми. Економічна наука за своїм змістом та структурою є досить складною системою, яка постійно розвивається та розширюється новими теоріями, категоріями та знаннями. Така ситуація обумовлюється нестримним та постійним розвитком сучасного суспільства, в межах якого економічні відносини зазнають різних трансформацій під тиском активної розбудови інформаційних технологій, впливу інших ендогенних та екзогенних чинників. Саме постійний господарський розвиток економічних відносин вимагає активного функціонування економіки як науки для пояснення економічних явищ та процесів, прогнозування їхнього подальшого розвитку та впливу на функціонування суспільства загалом.

Саме еволюціонізм, інколи революціонізм економічних відносин, що виникають та функціонують у соціальному середовищі, приводить до постійної та активної дискусії серед учених-економістів, зумовлює об'єктивну потребу пошуку нових наукових підходів, методів до пізнання економічних процесів, винайдення інших концепцій реалізації їх сучасного аналізу, виявлення закономірностей розвитку та подальшого функціонування таких об'єктів.

Інституціоналізм як один із базових сьогодні напрямів економічної науки виник також як виклик на існування економічних процесів у суспільстві, які класична економічна наука через власний методологічний інструментарій не змогла пояснити та обґрунтувати. Саме така ситуація сприяла активному впровадженню нових теоретичних та методологічних засад інституціоналізму у структуру економічного знання та активного їх розвитку. Нині, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт у сфері дослідження інституціоналізму як напрямку економічної теорії, він залишається в центрі уваги дослідників, які постійно вдосконалюють різні аспекти використання такого напрямку. Така ситуація лише підкреслює важливу роль інституціоналізму в розвитку економіки та необхідність реалізації нових досліджень з метою поглиблення та розширення меж його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціоналізм як науковий напрям економіки розглядався в працях багатьох учених та має значну історію розвитку. До зарубіжних науковців, які цікавилися пізнанням особливостей функціонування окресленого підходу, варто віднести таких, як, зокрема, Т. Веблен, У. Гамільтон, Е. Де Сото, Дж. Коммонс, Р. Коуз, У. Мітчелл, Д. Норт, О. Уільямсон, Ф. Фукуяма.

Вітчизняні вчені також часто звертаються до методології інституціоналізму в межах пізнання окремих явищ та процесів сучасного світу. Також ними вже розроблена і значна методологічна та поглиблена теоретична база інституціоналізму. Серед цих науковців можна відзначити таких, як О.Е. Васильєва, Т.В. Гайдай, О.В. Іншаков, О.В. Жуковська, Н.І. Литвиненко, Ю.Ш. Капкаєв, В.В. Кіндзерський, С.О. Кірдіна, Ю.М. Коваленко, Р.М. Нурєєв, А.М. Олійник, О.Є. Попов, С.В. Степаненко, О.С. Сухарєв, Т.Ф. Файзуллін, А.А. Чухно.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері пізнання особливостей інституціоналізму як окремого напрямку дослідження економічних явищ, залишається багато малодосліджених питань щодо вивчення окремих аспектів цього напрямку та використання його для аналізу і теоретичного обґрунтування окремих економічних явищ та процесів. На наше переконання, поглиблення вимагають питання ідентифікації тих об'єктів, які можна і варто розглядати з позиції інституціоналізму для поглиблення розуміння їх природи, вивчення взаємозв'язку між окремими інститутами, що функціонують у межах економічного середовища.

Мета статті полягає у поглибленні теоретичних засад інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки.

Вклад основного матеріалу дослідження. Інституціоналізм як один з напрямів розвитку економічної науки, з одного боку, має досить тривалу історію зародження та розвитку, а з іншого боку, порівняно з класичною економічною теорією може розглядатися як досить новий підхід до пізнання сутності економічних явищ. Історія інституціоналізму розпочалася на початку ХХ ст., а сам термін «інституціоналізм» вперше використав У. Гамільтон у 1919 році. Зародженню окресленого напрямку у сфері дослідження економічних явищ та процесів передували певні зміни у просторі наукових напрацювань у традиційній економічній теорії, яка тоді вже мала численні дослідження і сформовану методичну та методологічну базу дослідження.

Однією з ключових причин зародження та стрімкого розвитку інституціоналізму стала наявність все більшого розмежування між економічним вченням як суспільною наукою і власне реальними соціальними явищами, що відбувалися в дійсності. На певному етапі економіка як наука перестала давати відповіді на ті питання щодо економічних явищ та процесів, що об'єктивно виникали в житті суспільства. Це частково було обумовлено самою методологічною конструкцією сформованої тоді економічної науки, яка в центр свого дослідження поміщала людину як окремого і раціонального індивіда та розглядала такий підхід як аксіоматичний. Відповідно, зародження інших концепцій щодо нелогічного розгляду людини як суто раціональної особи привели до необхідності в межах інституціоналізму проведення нових досліджень та формування нової методологічної бази їх реалізації.

С.В. Степаненко зауважує, що нині в суспільствознавстві використовуються переважно дві парадигми, а саме формаційна та цивілізаційна. Крім них, у дослідженні економічних процесів досить широкого застосування набув підхід, основу якого становить принцип методологічного індивідуалізму. Згідно з ним усі економічні процеси розглядаються з позицій поведінки вільного індивіда, який діє раціонально для реалізації власних інтересів. Незважаючи на постійно зростаючі обсяги аргументованої критики, принцип методологічного індивідуалізму залишається однією з опор неокласичної економічної теорії [6, с. 34]. На рис. 1 наведено принципові відмінності між інституціоналізмом та класичною економічною теорією.

В результаті інституціоналізм запропонував нові підходи до вивчення таких відомих явищ, як звички, звичаї і суперництво, що формують інтереси і переваги індивідів, які необхідно враховувати у процесі управління їхньою поведінкою. При цьому вивчаються сили, що беруть участь у формуванні владних структур, які керують поведінкою суб'єктів, виходячи зі знання їхніх переваг та інтересів [1, с. 171].

Прихильники інституціональної теорії критикували вже сформовані традиційні школи економічної теорії за їх неправдоподібний підхід до дослідження людини суто економічної та раціональної, коли в житті окрема особа є людиною емоційною

та соціальною, що, відповідно, здійснює значний вплив на процеси прийняття нею різних рішень, зокрема економічних.

Отже, до основних причин зародження інституціоналізму варто віднести такі:

- існування об'єктивної необхідності розширити межі дослідження індивіда і відійти від концепції раціональної людини, оскільки вона не повністю відповідала дійсним економічним процесам у суспільстві;
- необхідність застосування міждисциплінарного підходу до пізнання економічних явищ із застосуванням результатів пізнання, що отримані у соціології, психології, політології та інших суміжних сферах науки;
- усвідомлення важливості комплексного пізнання економічних явищ у суспільстві, а також дослідження їх через застосування узагальнених показників, які характеризують економічні процеси у країні, аналізуючи насамперед закономірності функціонування не окремих індивідів, а колективів, об'єднань та груп;
- важливість проведення досліджень динамічних явищ та процесів у сфері економічного розвитку, а не акцентування на статичних процесах, що також мають місце у цій сфері.

Саме зміна парадигми проведення економічних досліджень, що були обумовлені зазначеними вище передумовами, зародила новий напрям в економічній теорії – інституціоналізм.

Рис. 1. Основні риси інституціоналізму та класичної економічної теорії

Джерело: складено автором на основі [2; 3, с. 117; 4; 5, с. 170–171; 10; 11, с. 321–323]

Фактично вся історія інституціоналізму пов'язана з реалізацією численних напрацювань у сфері пізнання сутності категорії «інститут» та формування методологічної бази інституціонального аналізу як методу пізнання економічних об'єктів. Термін «інститут» походить від латинського слова *“institutio”* і в перекладі означає «звичай», «настанов», «порядок» тощо. З урахуванням цього застосування інституціоналізму для пізнання сутності довіри та її місця у загальній системі функціонування економічних явищ та об'єктів є виправданим та дійсно правильним.

У. Гамільтон, досліджуючи інституціоналізм та його застосування у сфері економічної науки, визначав інститути таким чином: інститут – це словесний символ для кращого позначення групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичним для групи і перетворився для народу в звичай [8, с. 406].

Для інституціоналізму як окремої теорії в межах економічної науки не характерні єдина методологічна база проведення досліджень та значний рівень уніфікованості базових категорій та концепцій. Навіть сьогодні, незважаючи на більш ніж столітню історію цього напрямку, немає чіткого розуміння серед учених, що таке інститут та що таке інституціональний підхід. Окреслений напрям настільки виявився масштабним за своїм потенціалом для застосування в наукових дослідженнях, що досить швидко вплив його поширився на різні сфери науки, включаючи юриспруденцію, економіку, соціологію та інші, перш за все суспільні, науки. Сьогодні є певні узгоджені уявлення щодо базових рис інституціоналізму як наукового підходу, які насамперед його відрізняють від інших теоретичних концепцій пізнання явищ та процесів. До основних із них варто віднести такі:

1) застосування міждисциплінарного підходу до пізнання явищ та процесів, синтез наукових методів аналізу різних наук, їх обґрунтування та застосування для вивчення різних об'єктів, що дає змогу розширити теоретичну та методологічну базу дослідження в економічній сфері;

2) потужне використання статистичних даних та методів їх опрацювання для пояснення динамічних процесів функціонування та розвитку економічних процесів; застосування статистики для пояснення економічних явищ не лише сприяло розвитку економіки як науки, але й вимагало адаптації напрацювань у сфері математики, розробки прикладних засад їх використання;

3) застосування еволюційної концепції до пізнання економічних явищ, за якої всі процеси пізнаються як динамічні об'єкти, що постійно знаходяться у розвитку, а не є статичними за своєю природою; такий підхід дає змогу більш раціонально пізнавати економічні явища з позиції можливості їх зміни в майбутньому внаслідок подій, що відбуваються не лише в економічному житті суспільства, розробляти заходи щодо розвитку таких явищ;

4) замість методологічного індивідуалізму, тобто аналізу поведінки індивіда, відбувається перехід до принципів методологічного холізму, за яким у центрі аналізу виявляються не індивіди, а інститути, причому не окремі інститути, а їх система;

5) необхідність соціального контролю над економікою, активна економічна і соціальна роль держави, яка забезпечує розроблення, законодавче схвалення і дію формальних інститутів, збалансування їх з неформальними, формування і регулювання конкурентного середовища [9, с. 8].

Завдяки класичним працям з інституціональної теорії були закладені основи соціально-психологічного, правового і кон'юнктурно-статистичного інституціоналізму, була створена нова методологія економічних досліджень, яка дала змогу поширити погляди низки економістів на багато явищ і процесів, які

раніше не були предметом економічного аналізу, створити міцну інтелектуальну опозицію неокласичних уявлень, що додало новий імпульс розвитку економічного знання і поглибило наші уявлення про закономірності функціонування національних господарств і особливості міжнародного обміну [7, с. 42].

Розглянемо коротко історичний розвиток інституціоналізму. Здебільшого в межах наукових праць прийнято виділяти ранній інституціоналізм та неінституціоналізм. Історія інституціональної економічної теорії розпочинається з наукових робіт Торстена Бунде Веблена – американського економіста. Його вважають засновником цієї теорії. Саме робота цього вченого «Теорія бездіяльного класу» (1899 рік) поклала початок інституціональному аналізу. Заслуга Т. Веблена полягає у відкритті соціально-психологічного підходу до аналізу економічних явищ і створенні психологічної теорії соціально-економічного розвитку [7, с. 24].

З роботи Т. Веблена зрозумілою стає його ідея, що інститути мають значення і фактично визначають розвиток суспільства, функціонування окремих націй та народів. Ті новаторські позиції, які автор вніс у класичну економічну теорію, дають змогу сьогодні в її межах поглиблювати дослідження ролі інститутів в економічному житті людей. Незважаючи на численний науковий доробок вже сформованих теорій, революційний погляд Т. Веблена дає змогу пізнавати взаємодію між економічними системами різної природи і різними інститутами, кількість яких є надзвичайно великою.

Теоретичне обґрунтування важливості інституцій продовжили досліджувати такі представники класичного інституціоналізму, як Дж. Комонс та У. Мітчел. Основною роботою Дж. Комонса є «Правові основи капіталізму», яка була опублікована у 1924 році. Автор не приділяв значної уваги проведенню досліджень у сфері економічної теорії, а вивчав особливості впливу юридичних відносин, що склалися та розвиваються у суспільстві, на економічні процеси. На відміну від Т. Веблена, який у своїй роботі використовував більше соціально-психологічні аспекти пізнання явищ, дослідження Дж. Коммонса заслужено називають правовим інституціоналізмом [8, с. 416].

Засновником так званого емпіричного інституціоналізму вважається ще один представник школи класичного інституціоналізму – Уеслі Мітчелл. Його основною роботою є праця «Економічні цикли», що була опублікована у 1927 році. Важливою заслугою науковця є обґрунтування в межах інституціональної концепції пізнання економічних явищ необхідності використання статистичного матеріалу для перевірки висунутих ідей, застосування математичних методів опрацювання економічної інформації для виявлення закономірностей у розвитку різних об'єктів та процесів і вже подальшого їх пояснення.

Ми коротко розглянули основні положення наукових робіт представників школи класичного інституціоналізму. Загалом у межах цієї школи було створено інституціональну концепцію, яка згодом перетворилася у міцний фундамент для розвитку різних теорій, що збагатили економічну науку та історію економічної думки новими дійсно важливими та актуальними ідеями. Класичний інституціоналізм сформувався на початку ХХ ст. в окремий напрям економічної думки, проте його напрацювання та ідеї і донині обіймають вагоме місце в економічних дослідженнях.

Новий імпульс до свого розвитку інституціоналізм отримав наприкінці вже ХХ ст. із розвитком нових положень у сфері пізнання інститутів та їх впливу на розвиток суспільного життя та економічної його сфери. Окреслений напрям отримав назву неінституціоналізму і посів важливе місце у загальній інституціональній теорії. Основними представниками цього

напряму прийнято вважати Р. Коуза, Д. Норта та О. Уільямсона. Розглянемо їх науковий доробок більш детально.

Загалом неінституціоналізм як теорія та складова економічної думки за своїм змістом досить відрізняється від класичного інституціоналізму як методологією пізнання, так і концепцією самої теорії щодо вивчення економічних явищ. Неінституціоналісти насамперед спробували сформулювати єдину інституціональну теорію на кшталт класичної економічної теорії, але на іншій методологічній базі дослідження з наданням важливості самим інститутам. Така спроба була вмотивована тим, що класичний інституціоналізм ніколи не був єдиною, цілісною теорією економічного розвитку, а був набором різних підходів до пізнання досить широко спектру явищ та процесів. Систематизуючою ознакою таких досліджень було визнання їхніми авторами існування інститутів та їх вагомості ролі у розвитку суспільства. За таку розрізненість інституціональна теорія досить часто критикувалася прихильниками класичної економічної теорії, започаткованої А. Смітом. Неінституціоналісти намагалися таке становище інституціональної теорії вирішити та покращити.

У межах неінституціоналізму його представники значною мірою повертаються до методологічної основи класичної економічної теорії (точніше, неокласичної), використовуючи поняття раціонального вибору, раціональної поведінки, однак умови, що формують обмеження для такого вибору, вже диктуються не ринком, а інститутами та їх системами. Саме інститути обмежують, на думку представників неінституціоналізму, кількість альтернатив для вибору, який повинен зробити економічний індивід.

Неінституціоналізм є спробою пояснити реальні економічні явища через визнання існування значно ширшого спектру факторів, що впливають на економічні системи різної природи, ніж це розглядалося в межах класичної економічної теорії. Зазначена теорія робить досить важливий висновок про природу таких чинників, які не завжди є економічними за своєю сутністю. Усвідомлення цього дало змогу сформулювати методологічну концепцію для пізнання таких чинників, враховувати їх під час аналізу економічних систем та значно розширити межі дослідження економіки як науки.

Висновки. У статті розглянуто теоретичні аспекти інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. Зокрема, обґрунтовано базові засади виникнення цього напрямку, ідентифіковано основні причини зародження інституціоналізму, до яких віднесено такі: існування об'єктивної необхідності розширити межі дослідження індивіда і відійти від концепції раціональної людини; необхідність застосування міждисциплінарного підходу до пізнання економічних явищ із застосуванням результатів пізнання, що отримані у соціології, психології, політології та інших суміжних сферах науки; усвідомлення важливості комплексного пізнання економічних явищ у суспільстві і дослідження їх через застосування узагальнених показників, які характеризують економічні процеси у країні; важливість проведення досліджень динамічних явищ та процесів у сфері економічного розвитку.

Також визначено принципи відмінності між інституціоналізмом та класичною економічною теорією, з'ясовано узгоджені уявлення щодо базових рис інституціоналізму як наукового підходу. До основних із них варто віднести такі: застосування міждисциплінарного підходу до пізнання явищ та процесів; використання статистичних даних та методів їх опрацювання для пояснення динамічних процесів функціонування та розвитку економічних процесів; застосування еволюційної концепції до пізнання економічних явищ, за якої всі процеси пізнаються як динамічні об'єкти, що постійно знаходяться у розвитку; замість методологічного індивідуалізму відбувається перехід до принци-

пів методологічного холізму; необхідність соціального контролю над економікою, активна економічна і соціальна роль держави.

Література:

1. Васильєва Е.Э. Институционализм как альтернатива неоклассической и марксистской экономической теории / Е.Э. Васильева // Квартальный бюллетень Клуба экономистов. – 1999. – № 4. – С. 164–180.
2. Дубина М.В. Наукові підходи до визначення сутності неформальних чинників / М.В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 2 (10). – С. 22–28.
3. Коваленко Ю.М. Возможности і межі інституціоналізму як дослідницької програми / Ю.М. Коваленко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 2. – С. 115–127.
4. Оболенський О.Ю. Інститути економічної системи суспільства як об'єкти публічного управління / О.Ю. Оболенський // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2010. – Вип. 8. – С. 24–41.
5. Попов О.Є. Еволюція розвитку та особливості методології інституціонального аналізу економічних явищ і процесів / О.Є. Попов // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 169–173.
6. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : [монографія] / С.В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
7. Сухарев О.С. Новая программа исследований в экономике: традиция «старого» институционализма и современность / О.С. Сухарев // Журнал экономической теории. – 2013. – № 4. – С. 23–43.
8. Холопов А.В. История экономических учений : [учеб. пособие] / А.В. Холопов. – М. : Эксмо, 2008. – 448 с.
9. Чухно А.А. Институционализм: теория, методология, значения / А.А. Чухно // Экономика Украины. – 2008. – № 7. – С. 4–13.
10. Особенности застосування системного підходу до пізнання економічних явищ / [С.М. Шкарлет, О.І. Гонта, М.В. Дубина] // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8). – Ч. 1. – С. 9–17.
11. Шолом А.С. Етимологія поняття “institution” та еволюція його змістовної сутності в економічних дослідженнях на прикладі СОТ / А.С. Шолом, С.В. Беренда // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 319–325.

Дубина М.В. Теоретическая основа институционализма как научного направления экономической науки

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические аспекты институционализма как научного направления экономической науки. В частности, обоснованы базовые аспекты возникновения данного направления, идентифицированы основные причины зарождения институционализма. Также определены принципиальные различия между институционализмом и классической экономической теорией, выяснены согласованные представления о базовых чертах институционализма как научного подхода.

Ключевые слова: экономика, институционализм, институт, институция, методология, методологический индивидуализм.

Dubyna M.V. Theoretical basis of institutionalism as a scientific direction of economics

Summary. In the article the theoretical aspects of institutionalism as a scientific direction of economics have been considered. In particular, the basic principles of the emergence of this direction have been substantiated; the main causes of the origin of the institutionalism have been identified. Also, the fundamental differences between the institutionalism and a classical economic theory have been determined and agreed ideas of the basic features of the institutionalism as a scientific approach have been determined.

Keywords: economics, institutionalism, institute, institution, methodology, methodological individualism.

Федорова Н.Є.,

викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпро

ДО ПИТАННЯ ЩОДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ПРОГРЕСИВНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК»

Анотація. У статті аналізуються сутнісні характеристики поняття соціально-економічного розвитку, розмежовуються його прогресивний та регресивний типи та доводиться необхідність термінологічної актуалізації його прогресивного боку. Визначається місце терміну «прогресивний соціально-економічний розвиток» серед споріднених категорій.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, прогресивний розвиток, інноваційний розвиток, наздоганяючий розвиток, сталий розвиток.

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування постіндустріального типу цивілізації, що відбувається на тлі загострення глобальних проблем, розгортання жорсткої глобальної конкурентної боротьби, проблема забезпечення прогресивного соціально-економічного розвитку та прискорення його темпів стає вкрай актуальною для успішного існування сучасної національної економіки. Все це актуалізує питання щодо визначення сутнісних характеристик, можливих векторів та ключових факторів соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прискорення соціально-економічного розвитку є предметом дослідження неокласичної економічної теорії та сучасної політичної економії. Наукове уявлення про сутність, функції та характер економічного розвитку знаходимо в працях представників різних наукових шкіл економічної думки починаючи з теорії інновацій Й. Шумпетера (2008 р.), теорії циклів М. Кондратьєва, теорії економічного зростання С. Кузнеця (1971 р.), неінституціональної теорії Д. Норта (2001 р.), П. Ромера (1986 р.), теорії «нового» росту Р. Лукаса (2013 р.) тощо. Серед українських учених-теоретиків, які зробили помітний внесок у дослідження вказаної проблематики, необхідно відзначити А. Гальчинського, А. Філіпенко, В. Геєця, А. Гриценко, Ю. Зайцева, В. Савчука, О. Соскіна, В. Тарасевича, Л. Федулову та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим залишається остаточно не вирішеною проблема термінологічної дефініції бажаного вектору соціально-економічного розвитку. Одна група вчених визначає його як «розвиток на інноваційній основі», інша – як «випереджальний розвиток», «сталій розвиток» тощо.

Мега статті полягає у спробі розмежувати зазначені категорії, що характеризують бажаний вектор соціально-економічного розвитку, та актуалізації категорії «прогресивний соціально-економічний розвиток».

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «соціально-економічний розвиток», або «економічний розвиток», у науковій літературі вживається досить широко, але найчастіше використовується в контексті прогресивного розвитку, оскільки в більшості наявних її визначеннях йдеться про якісне вдосконалення, модернізацію та поліпшення компонентів господарської системи, зростання доходів і виробництва як резуль-

тати або оцінки розвитку (див. додаток А). Так, соціально-економічний розвиток трактується в науковій літературі як:

– «процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складників суспільного устрою, соціально-економічних і матеріальних систем у цілому; перехід до принципово нових якісних характеристик» [1, с. 66];

– «особливий тип руху, що характеризує прогресивний характер взаємодії речей» [2, с. 35];

– багатомірний та багатофакторний процес комплексних структурних перетворень економічної системи на інноваційній основі для підвищення ефективності суспільного виробництва та якості споживання, який включає глибокі трансформації як матеріального базису суспільного виробництва, так і всієї сукупності відносин у різних сферах суспільного життя в рамках забезпечення загальних відтворювальних процесів [3, с. 23].

У цьому зв'язку важливо відзначити, що комплексні структурні перетворення, або рух чи якісні зміни об'єкту, можуть відбуватися як у напрямі вдосконалення й прогресу, так і в напрямі регресу й стагнації, оскільки розвиток – складний багатомірний процес, що може мати невизначений результат (наприклад, економічне зростання без урахування потреб біосфери).

У деяких визначеннях розвитку взагалі не уточнюється, в якому напрямі відбуваються зміни, а просто констатується факт якісних перетворень. Так, соціально-економічний розвиток цією групою вчених визначається як:

– «багатомірний процес, що включає глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній і політичній сферах» [4, с. 367];

– «необоротна, спрямована, якісна, закономірна зміна об'єктів будь-якої природи, рух, який призводить не лише до кількісних змін, а й породжує нову якість» [5, с. 175];

– спрямована закономірна зміна. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, його складу чи структури [6].

Безперечно, це термінологічно більш точні визначення, ніж попередня група, в якій розвиток ототожнюється з прогресом, але зазначені трактування розвитку стосовно суспільної системи, на нашу думку, все ж таки повністю не висвітлюють сутності цього процесу, адже в них не відбивається його результат, тобто кінцева мета, а констатується лише поява нових властивостей об'єкту.

У багатьох філософських та деяких економічних наукових працях ми зустрічаємо аналіз основних напрямів розвитку: прогресивного та регресивного. Так, у філософській довідковій літературі прогрес визначається як «тип, напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш досконалого до досконалішого... Поняття прогресу співвідносне з поняттям регресу» [7, с. 499].

В економічній літературі визначається, що «прогрес та регрес суспільного розвитку – це протилежні його форми. Розвиток означає або поступальний рух по висхідній лінії, розквіт

Тлумачення соціально-економічного розвитку

Розвиток як прогрес	Розвиток як процес якісних змін об'єкту	Розмежування прогресивного й регресивного типів розвитку
Процес закономірних змін, переходу від одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [20]	Процес саморуху від нижчого (простого) до вищого (складного), що розкриває, реалізує внутрішні тенденції і сутність явищ, що веде до появи нового [21, с. 380]	Процес якісного перетворення економічної системи від певного стану до невизначеного (можливо, позитивного, а можливо, негативного у своїй основі) [22, с. 88]
Процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складників суспільного устрою, соціально-економічних і матеріальних систем у цілому; перехід до принципово нових якісних характеристик [1, с. 66]	Багатовимірний процес, що включає глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній і політичній сферах [4, с. 367] Спрямована закономірна зміна. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, його складу чи структури [6]	Прогрес та регрес суспільного розвитку – це протилежні його форми. Розвиток означає або поступальний рух по висхідній лінії, розквіт, або повернення до старих форм, таких, що зжили себе, як то застій чи деградація [8, с. 364]
Багатовимірний та багатофакторний процес комплексних структурних перетворень економічної системи на інноваційній основі для підвищення ефективності суспільного виробництва та якості споживання, який включає глибокі трансформації як матеріального базису суспільного виробництва, так і всієї сукупності відносин у різних сферах суспільного життя в рамках забезпечення загальних відтворювальних процесів [3, с. 23]	Спрямований процес зміни якісного стану об'єкта, який супроводжується перетворенням його внутрішніх та зовнішніх зв'язків, забезпечує єдність досягнення стійкості та адаптивності системи об'єкта відповідно до вимог зовнішнього середовища й так забезпечує її життєстійкість максимально тривалий період часу [23, с. 110–114]	Говорячи про розвиток у контексті прогресу, вченими часто абсолютизується тільки один його бік, хоча між ними існує тісний взаємозв'язок. Останній проявляється у тому, що, з одного боку, окремі регресивні зміни можуть відбуватися в рамках загального прогресивного розвитку системи; з іншого – за наростання регресивних змін системи у цілому окремі її складники можуть зберігати прогресивний напрям розвитку [7, с. 537]
Процес руху системи до певної мети через оновлення, поліпшення, вдосконалення. Відповідно, можемо стверджувати, що розвиток є водночас і прогресом [25; 28]	Найбільш суттєві і стійкі взаємозв'язки і взаємозалежності, що безпосередньо торкаються основних сторін економічної діяльності на всіх стадіях суспільного виробництва. Це багатовимірний процес, що включає глибокі зміни в економічній, технічній, культурній та політичній сферах [26, с. 46–47]	Співвідношення сил «прогресу» і «регресу» складається в кінцевому підсумку часто на користь першого, але все це відбувається за надзвичайно складних зіткнень матеріально-речових, інтелектуальних і духовних компонентів [9, с. 462]
Багатофакторний процес, що відображає якісну зміну економічного життя суспільства на інноваційній основі і передбачає зміну парадигми економічних систем [24]		
Особливий тип руху, що характеризує прогресивний характер взаємодії речей [2, с. 35]	Необоротна, спрямована, якісна, закономірна зміна об'єктів будь-якої природи, рух, який призводить не лише до кількісних змін, а й породжує нову якість [5, с. 175]	Економічний розвиток містить багатовимірні зміни якісних характеристик, які не обов'язково можна чітко класифікувати як «зростання/скорочення» або «погіршення/поліпшення» [27]

або повернення до старих форм, таких, що зжили себе, як то застій чи деградація [8, с. 364]. «Співвідношення сил «прогресу» і «регресу» складається в кінцевому підсумку часто на користь першого, але все це відбувається за надзвичайно складних зіткнень матеріально-речових, інтелектуальних і духовних компонентів» [9, с. 462].

Таким чином, прогрес та регрес можна визначити як форми прояву розвитку, вектори його динаміки або за висхідною, або за низхідною траєкторією, тому неприпустимо ототожнювати ці близькі за змістом категорії. Крім того, термін «прогрес» використовується зазвичай для характеристики короткотермінових процесів, що полягають у поліпшенні та вдосконаленні об'єкта, а «розвиток» – це якісна зміна у довготерміновій перспективі, категорія, в якій підкреслена динаміка.

Звісно, найчастіше ми маємо справу з прогресивним розвитком, ураховуючи довготривалий загальноцивілізаційний тренд, але з позиції точної термінології слід розрізняти більш ширше поняття розвитку і вужче – поняття прогресу. Однак

оскільки кінцевою метою розвитку є людина, зростання її можливостей та розширення їх використання, то цілком логічним є представлення розвитку саме через його прогресивний бік. На нашу думку, для зняття термінологічної плутанини в процесі дослідження процесу соціально-економічного розвитку слід використовувати термін «прогресивний соціально-економічний розвиток». Це поняття на відміну від категорії «розвиток» актуалізує прогресивний бік указанного процесу як бажаного вектору соціально-економічної динаміки. Він відображає стан руху соціально-економічної системи по висхідній траєкторії в напрямі її вдосконалення та оптимізації.

Хоча у філософській, соціологічній та економічній літературі й зустрічається термін «прогресивний розвиток», він найчастіше вживається без відповідного сутнісного наповнення. Розмежовуючи прогресивний і регресивний розвиток, вчені здебільшого не ставлять перед собою завдання визначення їхніх характерних відмінностей, дослідження джерел та механізмів забезпечення саме прогресивного розвитку в

межах складної багатокомпонентної соціально-економічної системи. Більше того, ототожуючи розвиток із прогресом, деякі вчені підкреслюють його абсолютний, незворотний та невіддільний характер (Вольтер), а інші зовсім його заперечують (О. Шпенглер, Г. Гегель). Соціально-економічний розвиток розглядається більшістю з них лише з позиції розвитку окремих підсистем суспільної системи: економічної, соціальної, політико-правової тощо.

Дивно, але в сучасній літературі термін «прогресивний соціально-економічний розвиток» не набув широкого розповсюдження. Замість нього для характеристики бажаного вектору суспільного розвитку використовуються такі близькі за змістом поняття, як «інноваційний розвиток», «прогресивний інноваційний розвиток», «випереджальний розвиток» або «сталий розвиток» (див. додаток В).

Так, термін «інноваційний розвиток», або «розвиток на інноваційній основі», вживається вченими в ході дослідження

процесів на макро-, мезо- та мікрорівні. Головним змістом цього поняття виступає трактування науки й інновацій як найголовніших джерел розвитку, що призводять до прогресивних змін у господарській системі.

Під інноваційним розвитком ученими розуміється:

– неперервний процес якісних змін у структурі виробництва або соціальної сфери в результаті створення, застосування та розповсюдження нових знань, машин, технологій, матеріалів, видів енергії, форм і методів організації та управління, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників, які здійснюються для економічної ефективізації виробництва й підвищення рівня та якості життя населення [10, с. 31];

– зростання економічних показників, забезпечених за рахунок реалізації інноваційних проєктів і впровадження нововведень [11, с. 35];

– незворотний процес переходу з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, зумовлених упровад-

Додаток В

Споріднені поняття розвитку

Інноваційний розвиток, або розвиток на інноваційній основі	Випереджальний (наздоганяючий, прискорений) економічний розвиток	Сталий розвиток
Незворотний процес переходу з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, зумовлених упровадженням інноваційних перетворень, що призводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетенцій, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, укріплення системи, а також формування здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища [12, с. 6]	Розвиток національної науково-технологічної бази, технологій, подекуди їх запозичення для виходу на досягнутий еталонними країнами рівень розвитку. Тобто випереджаючий економічний розвиток можна розглядати як створення передумов у розвитку швидше за інші країни в конкуренції та виробництві, рівні та якості життя, передбачення структури попиту, виду та форми забезпечення потреб суспільства [14]	Керований процес коеволюційного розвитку природи та суспільства, мета якого – забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішнім поколінням та майбутнім на основі збалансованого розвитку економічних систем з урахуванням охорони культурної та природної спадщини [18, с. 3–10]
Складний процес прикладного характеру створення й упровадження інновацій для якісних змін об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефекту, який пов'язаний із необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [28, с. 8]	Досягнення більш високого, ніж досягнуто конкретно країною (групою країн), рівня розвитку [15] Створення нових якостей, що дають змогу здійснити різкий прорив і випередити лідерів [16]	Процес соціально-економічного розвитку за умови забезпечення екологічної рівноваги соціо-еколого-економічної системи певної суспільної трансформації [29]
Неперервний процес якісних змін у структурі виробництва або соціальної сфери в результаті створення, застосування та розповсюдження нових знань, машин, технологій, матеріалів, видів енергії, форм і методів організації та управління, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників, які здійснюються для економічної ефективізації виробництва й підвищення рівня та якості життя населення [10, с. 31]	Створення передумов у розвитку швидше за інші країни в конкуренції та виробництві, рівні та якості життя, передбачення структури попиту, виду та форми забезпечення потреб суспільства. Це державна стратегія, в якій основною метою є орієнтація економіки як господарської системи на досягнення максимального соціально-економічного ефекту, перевищення кращих світових стандартів, яка ґрунтується на новій цілісній системі управління економікою, результатом чого є гарантія прискореного руху вперед шляхом підвищення творчої активності населення і повного використання всього потенціалу суспільства і економіки [14]	Модель розвитку цивілізації, яка виходить із необхідності забезпечити світовий баланс між вирішенням соціально-економічних проблем і збереженням навколишнього середовища [19]
Зростання економічних показників, забезпечених за рахунок реалізації інноваційних проєктів і впровадження нововведень [11, с. 35]		Такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [17, с. 78]
Процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається зазвичай через практичне використання нових знань для збільшення обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу у суспільстві [30, с. 110–116]	Досягнення якісно нового стану зрілості громадянського суспільства через реалізацію інструментами економічної політики сутності стратегії прискорення [31, с. 5–10]	Процес поліпшення соціально-економічного середовища життєдіяльності людини без нанесення шкоди оточуючому середовищу ні в теперішньому часі, ані в майбутньому [32, с. 80]

женням інноваційних перетворень, що призводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетенцій, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, укріплення системи, а також формування здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища [12, с. 6].

Як бачимо, у наведених визначеннях, як і у разі з визначенням розвитку взагалі, інноваційний розвиток, на думку вказаних науковців, передбачає якісне вдосконалення та поліпшення системи господарювання, що свідчить про його ототожнення з прогресом.

Дехто з учених навіть заперечує існування інших типів інноваційного розвитку, крім прогресивного: «Важко погодитися з тим, що інноваційний розвиток веде до регресу. У такому разі можна припустити, що впроваджувалися фіктивні (несправжні) інновації» [13].

Зазначене твердження, на нашу думку, не має під собою основи, адже однією з якісних властивостей наукової діяльності та її економічних результатів – інновацій – виступають ризикованість та невизначеність, що створює передумови для існування негативних побічних економічних ефектів від їх упровадження. Крім того, інновації, як свідчить досвід, можуть сприяти регресу суспільної системи, враховуючи її складність і багатоконпонентність; прискорюючи прогресивний розвиток в одній із підсистем, такі інновації можуть сприяти регресу в інших. Так, наприклад, економічно ефективні нові технології можуть бути шкідливими для соціальної або екосистеми.

Деякі вчені розрізняють прогресивний та регресивний інноваційний розвиток [9], тим самим актуалізуючи його прогресивний бік. Однак у терміні «прогресивний інноваційний розвиток», на нашу думку, абсолютизується роль інновацій як одного з багатьох інших факторів прогресивного соціально-економічного розвитку, що знаходяться в економіко-виробничій площині, та ігноруються інші фактори, що належать, наприклад, до соціокультурної, державно-інституційної сфер.

Менш розповсюджена категорія «випереджальний (наздоганяючий) економічний розвиток», що вживається деякими вченими та передбачає:

– розвиток національної науково-технологічної бази, технологій, подекуди їх запозичення для виходу на досягнутий еталонними країнами рівень розвитку. Тобто випереджаючий економічний розвиток можна розглядати як створення передумов у розвитку швидше за інші країни – у конкуренції та виробництві, рівні та якості життя, передбачення структури попиту, виду та форми забезпечення потреб суспільства [14];

– досягнення більш високого, ніж досягнуто конкретною країною (групою країн), рівня розвитку [15];

– створення нових якостей, що дадуть змогу здійснити ризикований прорив і випередити лідерів [16].

На нашу думку, подібна характеристика процесу розвитку спотворює головну його мету – задоволення потреб та реалізацію можливостей людини, гармонізації відносин у системі «людина – природа – суспільство – майбутні покоління». Концепція наздоганяючого (випереджального) розвитку, як видно із самого формулювання її назви, головною цільовою установкою має вирішення завдання – наздогнати та перегнати лідерів – та не враховує культурно-ментальних, історичних особливостей окремої нації та її індивідуальних цілей розвитку та, що найважливіше, ігнорує потреби людини як його кінцевої мети. Крім того, вказана концепція акцентує увагу лише на кількісних параметрах багатогранного, багатоаспектного та супере-

чливого процесу розвитку, за якими можна здійснити оцінку його результатів, залишаючи поза увагою ті його параметри, що не піддаються вимірюванню.

Ще одним терміном, близьким за змістом поняттю «прогресивний соціально-економічний розвиток», виступає поняття сталого розвитку (sustainable development), що найчастіше визначається як:

– «такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [17, с. 78];

– «керований процес коеволюційного розвитку природи та суспільства, мета якого – забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішнім поколінням та майбутнім на основі збалансованого розвитку економічних систем, з урахуванням охорони культурної та природної спадщини [18];

– «модель розвитку цивілізації, яка виходить із необхідності забезпечити світовий баланс між вирішенням соціально-економічних проблем і збереженням навколишнього середовища [19, с. 9].

Широке використання терміну «сталий розвиток», на нашу думку, не оправдано та концептуально програє категорії «прогресивний розвиток». По-перше, трактування суспільного розвитку як сталого, тобто триваючого, самодостатнього, еволюційного, підтримуваного, або такого, що не суперечить подальшому існуванню людства, термінологічно не передбачає прогресу в усіх сферах суспільного розвитку, а лише консервування усталених принципів існування та господарювання.

Дійсно, основні цілі сталого розвитку, розроблені ООН, спрямовані на забезпечення суспільного прогресу в усіх його основних проявах (у «Порядку денному до 2030 року» Генеральною Асамблеєю ООН вказано 17 цілей у сфері розвитку і 169 асоційованих цілей, п'ять тем: люди, планета, процвітання, мир і співробітництво), але сам термін «сталий розвиток» цього не відображає. Більше того, на нашу думку, термін «сталість» узагалі не передбачає розвитку, адже це поняття характеризує статичний стан системи. Натомість термін «прогресивний розвиток» характеризує рух системи по висхідній траєкторії.

По-друге, хоча загальноприйнята триєдина концепція сталого розвитку передбачає об'єднання трьох основних його сфер – економічної, соціальної та екологічної, – у більшості наявних моделей сталого розвитку на макро-, мезо- та мікрорівні надмірно актуалізується його екологічний складник, що, на нашу думку, є неправильним.

Висновки. Таким чином, поняття прогресивного соціально-економічного розвитку, на нашу думку, є найбільш універсальним і точним у визначенні бажаного довготермінового тренду динаміки суспільної системи, враховуючи невизначеність і багатоаспектність зазначеного процесу. У цьому зв'язку важливим виступає завдання пошуку механізмів забезпечення прогресивного вектору соціально-економічного розвитку національної економіки, що може стати предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. Филипенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный подход / А.С. Филипенко. – М. : Экономика, 2001. – 260 с.
2. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / С.А. Єрохін. – К. : Світ знань, 2002. – 528 с.
3. Глуха Г.Я. Національна економіка: фактори зростання : [монографія] / Г.Я. Глуха. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. – 312 с.

4. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления и модернизации рыночной экономики : [учебник] / Р.М. Нуреев. – М. : Норма, 2008. – 640 с.
5. Тодаро М.П. Экономическое развитие : [учебник] / М.П. Тодаро ; пер с англ. под ред. С.М. Яковлева, Л.З. Зевина. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
6. Калитич Г.І. Науково-технологічний та інноваційний розвиток: концепції, моделі, рішення / Г.І. Калитич, К.М. Коржавін. – К. : УкрІНТЕІ, 2008. – 268 с.
7. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева, П.Н. Федосеева [и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Твори / К. Маркс, Ф. Энгельс. – К. : Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1963–1983. – Т. 1–39.
9. Урсу И.В. Прогрессивное инновационное развитие как альтернативный тип развития экономики России / И.В. Урсу // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. – 2012. – № 1. – С. 460–464.
10. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / За ред. В.В. Онікієнка. – К. : РВПС НАН України, 2006. – 480 с.
11. Федулова Л.І. Інноваційна економіка : [підручник] / Л.І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
12. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : [монографія] / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
13. Гладка Т.І. Інноваційний розвиток освіти як об'єкт державного управління / Т.І. Гладка // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=130>.
14. Москаленко О.М. Випереджаючий економічний розвиток у системі стратегічних потреб світового суспільства / О.М. Москаленко // Вчені записки. – 2012. – № 14. – С. 41–48.
15. Захаров В. Оперезающее развитие Санкт-Петербурга – проект мирового сообщества? (Концепция и план действий) / В. Захаров // Личность и культура. – 2003. – № 3/4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.peacefromharmony.org/?cat=ru_c&key=179.
16. Ілляшенко Н.С. Формування теоретичних засад випереджального розвитку на рівні країни та підприємства / Н.С. Ілляшенко // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 5/6. – С. 78–81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://soskin.info/userfiles/file/2014/5-6_2014/Illashenko.pdf.
17. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : [учебник] / Под науч. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 1120 с.
18. Шевченко И.В. Устойчивое развитие: мировой опыт и проблемы России / И.В. Шевченко, К.О. Литвинский // Региональная экономика: теория и практика. – 2007. – № 13(52). – С. 3–10.
19. Зеркалов Д.В. Соціальні проблеми сталого розвитку : [монографія] / Д.В. Зеркалов, О.Ю. Арламов. – К. : Основа, 2013. – 562 с.
20. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1998. – 944 с.
21. Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя, П.Ф. Юдина. – М. : Изд-во политической литературы, 1963. – 544 с.
22. Чижова Е.Н. Инновационное развитие: проблема единства понимания / Е.Н. Чижова, И.В. Урсу, А.Я. Аркатов // Вестник Белгородского государственного технологического университета им. В.Г. Шухова. – 2012. – № 2. – С. 85–88.
23. Райко Д.В. Визначення розвитку промислового підприємства / Д.В. Райко // Економіка і право. – 2007. – № 3(19). – С. 110–114.
24. Рафикова Л.А. Взаимодействие экономического развития и экономического роста в современной экономической системе : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория и история экономической мысли» / Л.А. Рафикова ; Казан. гос. тех. ун-т им. А.Н. Туполева. – Казань, 2007. – 18 с.
25. Литвиненко Н.І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : [монографія] / Н.І. Литвиненко. – Дніпропетровськ : НГУ, 2015. – 310 с.
26. Івашина О.Ф. Інституалізація економічного розвитку : [монографія] / О.Ф. Івашина. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2009. – 284 с.
27. Брайлівський І.А. Інвестиційна діяльність і економічний розвиток: методологічний аспект : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / І.А. Брайлівський. – Донецьк, 2010. – 16 с.
28. Карлюка Д.О. Удосконалення управління інноваційним розвитком підприємства льнопереробної галузі : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Д.О. Карлюка. – Київ, 2006. – 24 с.
29. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.
30. Ілляшенко С.Н. Инновационное развитие субъектов хозяйственной деятельности / С.Н. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми, 2000. – Вип. 1. – С. 110–116.
31. Стратегия ускорения: экономические основы пути реализации : [монографія] / Под ред. И.И. Сальникова, Р.Г. Лебедева, В.С. Дунаевой. – М. : Экономика, 1988. – 223 с.
32. Шалугін В.С. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / В.С. Шалугін, Д.О. Васюков // Екологічна безпека. – 2009. – № 4. – С. 80.

Федорова Н.Е. К вопросу об актуализации понятия «прогрессивный социально-экономическое развитие»

Аннотация. В статье анализируются существенные характеристики понятия социально-экономического развития, разграничиваются его прогрессивный и регрессивный типы и доказываются необходимость терминологической актуализации его прогрессивной стороны. Определяется место термина «прогрессивное социально-экономическое развитие» среди родственных категорий.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, прогрессивное развитие, инновационное развитие, догоняющее развитие, устойчивое развитие.

Fedorova N.E. To the question of the actualization of the concept of “progressive social and economic development”

Summary. The article is analyzed the essential characteristics of the notion of social and economic development, is delineated its progressive and regressive types and is proved the necessity of terminological actualization of its progressive side. The place of the term “progressive social and economic development” among related categories is determined.

Keywords: socio-economic development, progressive development, innovative development, catching development, sustainable development.

*Шевченко О.О.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту,**Донбаська державна машинобудівна академія,**докторант кафедри історії та теорії господарства,**Київський національний економічний університет**імені Вадима Гетьмана*

НАЦІОНАЛЬНА ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті досліджено проблему становлення та функціонування національної господарської системи на принципах цивілізаційної парадигми суспільствознавства. Проаналізовано моделі економічного розвитку господарських систем. Запропоновано економічну модель господарського розвитку країни в сучасних умовах.

Ключові слова: національна господарська система, модель ринкового господарства, цивілізаційна парадигма, гомеостаз національної системи, народний капіталізм, економічне зростання.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності Української держави постала проблема необхідності створення якісно нової парадигми, нової орієнтації у дослідженнях проблем соціально-економічного розвитку, що потребувало часу для накопичення необхідної інформації та її осмислення. Однак перехід до ринкового господарювання здійснювався методом проб та помилок, за відсутності вироблених основ теорії перехідного періоду від планової до ринкової економіки і без попереднього ґрунтовного вирішення принципового питання про модель ринкового господарства, найпридатнішу для умов України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування господарської системи на принципах цивілізаційної парадигми суспільствознавства досліджують такі видатні науковці, як Ю.М. Осипов, С.В. Степаненко, Є.А. Єрохіна. Характер і динаміка розвитку, структурні зміни, що супроводжують даний процес, а також техніко-технологічні параметри, які визначають ці зміни, знаходилися у центрі уваги таких видатних зарубіжних учених-теоретиків, як С. Глазєв, Г. Досі, М. Калецький, М. Кондратьєв, С. Кузнець, Й. Шумпетер, Ю. Яковець та ін. Вплив суспільних витрат і ресурсних обмежень на розвиток господарської системи є предметом наукового аналізу в працях Е. Денісона, Дж. Кейнса, Дж. Міда, В. Ойкена, П. Сраффи, Р. Солоу, Дж. Тобіна, Р. Харрода, Е. Хансена. Особливості інституціоналізації соціально-економічного розвитку систем розглянуто в працях представників соціально-інституціонального напрямку економічної думки: Д. Белла, Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, Г. Мюрдаля, У. Ростоу, Е. Тоффлера, Дж. Ходжсона та ін. Інституціональний аналіз здійснюється в роботах В. Бодрова, В. Гесця, А. Гриценка, В. Дементьєва, В. Новицького, Д. Норта, О. Носової, Р. Нуреєва, Ю. Петруні, В. Решетіло, А. Чухна та ін. Методологічним підґрунтям дослідження теорій глобалізації, стабільного розвитку економічних систем стали наукові праці О. Білоруса, М. Блауга, А. Гальчинського, Л. Дмитриченко, М. Єрмошенка, Г. Задорожного, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Україна, як й інші колоніальні республіки колишньої радянсько-російської імперії, визначає мету та шляхи досягнення свого самостійного існування, виробляє параметри соціально-економічної й геополітичної моделей розвитку в III тисячолітті. Основний національний інтерес нашої країни може бути реалізований завдяки правильно вибудованій моделі економічного розвитку, що становить підґрунтя функціонування національної господарської системи. Дотепер ще не сформована й, відповідно, не впроваджена ефективна модель розвитку економіки, що повною мірою відбивала б її національні, у тому числі економічні, інтереси і стала макроекономічною теоретичною базою ефективної державної економічної політики. Отже, українська економічна модель сьогодні не є завершеною. Фактично вона являє собою еkleктично поєднані елементи різних моделей: державного соціалізму (дісталася нам у спадок від радянської доби); державно-монополістичного капіталізму (з його кланово-олігархічним характером розвитку); та народного капіталізму (розвивається в країні в деформованій, сегментарній формі) [2, с. 9–10; 5, с. 27–46; 6, с. 74–85; 10, с. 37]. Саме остання модель може бути обрана державною владою як пріоритетна для країни і покладена в основу стратегії економічного розвитку країни.

Мета статті полягає у дослідженні проблем та перспектив розвитку національної господарської системи країни в сучасних умовах із застосуванням цивілізаційної парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці ХХ ст. Україна змінила напрям свого соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних перетворень, перейшла до формування національної господарської системи. Ці процеси відбувалися в умовах тривалої кризи національного господарства і в період зміни технологічних епох. Унаслідок глибокого трансформаційного спаду значно збільшилося відставання України від провідних світових держав.

Моделі економічного розвитку окремих країн формуються в рамках певної господарської системи, яка являє собою сукупність усіх економічних процесів, що відбуваються в суспільстві на основі певних інституціональних, майнових і фінансових відносин та організаційних форм. В останні півтора-два сторіччя у світі діяли різні типи економічних систем: ринкова економіка, що базується на вільній конкуренції (класичний капіталізм), змішана економіка (сучасний капіталізм) і дві неринкові системи – традиційна (натуральна) та адміністративно-командна. У кожній системі вибудовуються національні моделі організації господарства, які кореспондуються з наявним економічним, ресурсним і культурним потенціалом країни, її традиціями, духовністю та ментальністю.

Моделі економічного розвитку національної господарської системи в рамках системи сучасного капіталізму стали предметом аналізу вітчизняних учених. Так, С. Мочерний виділяє такі основні моделі: 1) ринкової економіки з її модифікаціями та історичними формами; 2) змішаної економіки, яка є найдосконалішою моделлю сучасного капіталізму; 3) постіндустріального суспільства; 4) національної економіки; 5) капіталістичної економіки; 6) народної економіки. Найоптимальнішою моделлю для України автор вважає модель народної економіки, яка передбачає використання усіх типів власності (за домінування трудової колективної власності), всебічний соціальний захист населення і національне демократичне економічне планування [8, с. 334]. Український економіст А. Філіпенко, проаналізувавши еволюцію моделей економічного розвитку відносно країн, що звільнилися від колоніальної залежності, так званих молодих незалежних держав або країн, що розвиваються, зазначає, що сучасна наука виділяє такі основні моделі економічного розвитку, як: модель лінійних стадій; модель структурних перетворень; неокласична модель вільного ринку; теорія зовнішньої залежності; теорія дуального розвитку; концепція ендегенного зростання; інноваційна теорія економічного розвитку; модель сталого розвитку. Найбільш прийнятною для України автор вважає «інтегральну модель економічного розвитку, яка дає змогу повніше реалізувати національні інтереси у світовому господарстві» [12, с. 596]. Вітчизняний політолог М. Михальченко виділяє чотири можливі моделі (сценарії) майбутнього розвитку національної господарської системи, кожна з яких має економічне підґрунтя. Це такі моделі-сценарії: 1) «ретроідилічний», який ґрунтується на директивно-плановій, неконкурентоспроможній економіці; 2) «моноетнічний», який спирається на ідею створення «закритої популяції», расово чистого етносу і «закритої національної економіки»; 3) «ліберальний», який базується на ліберальних цінностях ринкової економіки; 4) «конвергенції», що передбачає поєднання кращих досягнень механізму ринкової економіки з неринковими формами перерозподілу прибутку, створення соціально орієнтованої економіки ринковими методами, який автор вважає найбільш життєздатним стосовно українського середовища [7, с. 58].

Аналіз моделей економічних розвитку господарських систем, що існують у рамках сучасної ринкової системи, й тих, які вітчизняні дослідники вважають прийнятними для нашої країни, наводить до низки узагальнень і висновків. На нашу думку, майже всі дослідники: намагаються вивчити західні моделі економічного розвитку і так чи інакше пристосувати якусь із них до українських реалій; обґрунтовують необхідність для України змішаної моделі розвитку економіки, орієнтованої на реалізацію інтересів і держави, і фінансово-монополістичних груп, і дрібного та середнього бізнесу; наполягають на реалізації в Україні такої економічної моделі, яка б передбачала поєднання державного регулювання з ринковою конкурентною економікою; визначаючи, якою має бути частка держави в економіці країни, спираються здебільшого на досвід Росії, про що свідчить кількість посилань на російські джерела, що використовуються для аналізу; відзначають необхідність оптимальної моделі економічного розвитку для України, але не здійснюють ґрунтовного та всебічного вироблення такої моделі, адаптованої до сучасних проблем розвитку господарської системи країни.

Так, О. Соскін головними причинами хибного реформування в українському варіанті визнає: 1) відсутність правильно сформованих національних економічних інтересів, на реалі-

зацію яких має бути націлена модель економіки, що впроваджується в країні; 2) хибно визначене теоретичне підґрунтя економічної моделі розвитку у вигляді ліберально-космополітичних концепцій суто монетаристського спрямування та автоматичне дотримання порад і некритичне сприйняття досвіду їх носіїв; 3) вибір і застосування невдалого механізму реалізації загальної стратегії реформ, інструментами якого виступили масова ваучерна приватизація лівової частки державної власності, запровадження системи стихійного ціноутворення, одномоментне відкриття економіки для недержавного експорту та імпорту, зміни законодавства, соціальних і господарських інститутів, що зумовили створення у країні корупційного середовища, формування кланово-корпоративних груп та їх зрощення з державно-бюрократичною номенклатурою [10, с. 189].

В Україні дотепер не сформовано модель розвитку державного сектора економіки, не визначено остаточно його роль у національній економіці, багатьом об'єктам державного сектору властивий низький рівень продуктивності праці та рентабельності, незадовільний стан інвестиційних процесів, збитковість багатьох напрямів господарської діяльності. Очевидними є недоліки управління держмайнtimer, відсутність системи оцінки ефективності державного сектору загалом та його об'єктів зокрема, недостатність інвестиційної бази, надмірність штатних співробітників тощо. Таким чином, держава априорі демонструє неспроможність бути ефективним власником у будь-якій системі господарювання, як за адміністративно-командної системи, так і на етапі переходу до капіталістичної системи. На цій підставі можна зробити висновок, що модель державного соціалізму є неперспективною для України як європейської держави, оскільки вона не створює необхідного підґрунтя для формування інноваційно-інвестиційної характеру та розвитку високоефективних укладів економіки. Друга модель – модель державно-монополістичного капіталізму – передбачає створення замкнених груп олігархічного спрямування, базується на державно-монополістичній власності та орієнтується на пріоритетний розвиток експортоорієнтованої та сировинної моделі економіки. Сутність моделі полягає у тому, що до влади приходить клан, що вийшов із надр комуністичної номенклатури. Він захоплює й перерозподіляє державну власність в особистих інтересах, усе більше трансформується у верховну касту, що здобуває риси фінансової олігархії [9, с. 6]. Очевидно, що модель державно-монополістичного капіталізму становить небезпеку для України, бо орієнтована на побудову нерівноправного суспільства, що будується на принципах експлуатації та корупції, позбавлених моралі. Однак попри зазначені загрози саме модель державно-монополістичного капіталізму сьогодні найбільше ствердилася у своєму розвитку в Україні, бо владні структури й олігархічні клани, які створюють ім фінансове підґрунтя, зацікавлені в практичній реалізації її принципів [10, с. 6]. Третя модель – модель народного капіталізму, – на думку окремих дослідників [3, с. 52; 4, с. 5], відповідає як національним інтересам України щодо забезпечення її економічної незалежності, так і ментальності українців. Основними параметрами економічної моделі народного капіталізму у внутрішньому вимірі є: усунення умов для розвитку в Україні державно-монополістичної, кланово-олігархічної економічної моделі; скорочення питомої ваги етатизму в житті кожного громадянина та надання йому якомога більшого спектра свобод; упровадження експортоорієнтованої, інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки; формування відносин між економічними суб'єктами на принципах відкритої конкурен-

ції; перетворення приватної власності на органічний елемент суспільного устрою, притаманного більшості населення України, а не привілейованій вузькій касті олігархів; формування національної буржуазії, органічним складником якої має стати потужний середній клас приватних власників; створення великої кількості малих та середніх приватних суб'єктів господарювання, що сприятиме відновленню генетично властивого українській нації тяжіння до приватної власності, зведення самостійних приватних господарств, вільного об'єднання для використання кооперативних форм праці; запровадження простої в адмініструванні моделі оподаткування; зміцнення національної грошової одиниці; введення валютного комітету, що передбачає прив'язку гривні до чотирьох основних валют; здійснення національної кадрової революції. Моделі державно-номенклатурного соціалізму і державно-монополістичного капіталізму об'єктивно вступають в антагоністичну суперечність із моделлю народного капіталізму. Доки перші дві будуть панівними, доти третя знаходитиметься в опозиції й між ними точитиметься боротьба. Цивілізовані взаємовигідні відносини між носіями різних економічних моделей розвитку і відповідними їх представниками у владних органах практично неможливі, бо йдеться про перерозподіл власності та прибутків на користь певних економічних суб'єктів чи груп. Сучасна глобальна науково-технологічна, інформаційна, кібернетична та екологічна революція потребує відповідних змін у моделях економічного розвитку національної господарської системи. Природно, що вони не можуть функціонувати на засадах авторитаризму, етатизму чи монополізму. Україна повинна враховувати ці процеси, визначаючи економічну модель свого розвитку.

Висновки. Під час дослідження надзвичайно важливим є виявлення спільних і відмінних ознак між різними теоріями та напрямками сучасної економічної науки. З погляду теоретичних передумов, покладених в основу макроекономічних теорій, у кейнсіанстві та неоконсерватизмі по-різному вирішуються питання про повернення до рівноваги цін та заробітної плати за коливань попиту і пропозиції, про зв'язок темпів інфляції та безробіття, нейтральність грошей та ін. Незважаючи на всі спроби теоретиків мейнстріму врахувати новітні досягнення альтернативних шкіл і створити теорію, яка б задовольнила більшість західних економістів, нестійкість та широта розбіжностей за останні десятиліття у цілому зросли. Не припиняються суперечки за лідерство всередині самої неоконсервативної теорії (наприклад, між сучасними монетаристами і представниками нової класичної макроекономіки); все більше аргументів накопичується на боці теорій «економічної неортодоксії» [1, с. 164]. Внутрішні конфлікти і нестійкість дають підставу багатьом дослідникам виступати із заявами про початок нової кризи західної економічної теорії. Разом із тим українські вчені А. Чухно, П. Юхименко та П. Леоненко вважають, «...що в найближчому майбутньому економічна наука не здійснить повороту до всеохоплюючої нової парадигми» [13, с. 749].

Таким чином, сучасну неокласику і мейнстрім, незважаючи на значну кількість фактів, які їм суперечать, поки що замінити фактично немає чим. І посткейнсіанці, і розробники неортодоксальних течій та шкіл у сфері мікро- чи макротерії поки що ведуть мову про окремі деталі, які не складаються в єдину наукову систему. У будь-якому разі, на сучасному етапі гостро постає потреба в необхідності розроблення моделі національного економічного зростання, тобто пошуку національною господарською системою такого стану, який би забезпечував належний рівень її розвитку – у вигляді руху до ідеального

стану, обов'язковою умовою успішного розвитку є вироблення моделі гомеостазу національної системи.

Література:

1. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст : [монографія] / Т.В. Гайдай. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2008. – 295 с.
2. Головатий М.Ф. Держава і суспільство: концептуальні засади та соціальна взаємодія в сучасних умовах формування й функціонування держав / М.Ф. Головатий // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 9–10. – С. 4–8.
3. Гончарова С.Ю. Умови формування та важелі регулювання «нovoї економіки» як сучасного феномена / С.Ю. Гончарова, І.В. Буряк // Бізнес Інформ. – 2017. – № 3. – С. 52–58.
4. Гриценко А. Реконструктивний економічний розвиток, зміст, основні напрями і вектор соціальної справедливості / А. Гриценко // Економічна теорія. – 2016. – № 4. – С. 5–19.
5. Грінберг Р. Інституційні уроки ринкових трансформацій / Р. Грінберг // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 27–46.
6. Демедюк О. Інституційні чинники підвищення ефективності функціонування і розвитку сучасних економічних систем / О. Демедюк // Банківська справа. – 2017. – № 1. – С. 74–85.
7. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко ; НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – Дрогобич ; К. : Відродження, 2004. – 487 с.
8. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – С. 334.
9. Соскін О. Яку соціально-економічну модель вибирає Україна? / О. Соскін // Економічний часопис. – 1996. – № 2. – С. 6–9.
10. Соскін О.І. Народний капіталізм: економічна модель для України : [монографія] / О.І. Соскін. – К. : ICT, 2014. – 396 с.
11. Тарасевич В.М. Національний економічний патріотизм та еволюційні імперативи макроекономічної динаміки / В.М. Тарасевич, О.О. Завгородня // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 6 (180). – С. 6–9.
12. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
13. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 878 с.

Шевченко Е.А. Национальная хозяйственная система: проблемы и перспективы развития в современных условиях

Аннотація. В статье исследована проблема становления и функционирования национальной хозяйственной системы на принципах цивилизационной парадигмы обществоведения. Проанализированы модели экономического развития хозяйственных систем. Предложена экономическая модель хозяйственного развития в стране в современных условиях

Ключевые слова: национальная хозяйственная система, модель рыночного хозяйства, цивилизационная парадигма, гомеостаз национальной системы, народный капитализм, экономический рост.

Shevchenko O.O. National economic system: problems and prospects of development in modern conditions

Summary. The article deals with the problem of the formation and functioning of the national economic system on the principles of the civilizational paradigm of social science; models of economic development of economic systems are analyzed; the economic model of economic development in the country in the present conditions is proposed

Keywords: national economic system, model of market economy, civilizational paradigm, homeostasis of the national system, national capitalism, economic growth.

*Andrukhiv E.V.,**Student of the Department of International Economics and World Finance,
Dnipropetrovsk National Oles Honchar University**Trifnova O.D.,**Docent of the Department of International Economics and World Finance,
Dnipropetrovsk National Oles Honchar University*

HOW DOES TRADE DISTORTION AFFECT AGRICULTURAL PRODUCTS MARKETS?

Summary. In this article the dynamics of Producer Support Indicators OECD are analyzed, the main supported commodities in the countries included in the OECD PSI database, as well as relative support by countries for products such as rice, corn, pork, beef, dairy products, wheat, sugar, cotton, are determined, contribution to global welfare changes from the elimination of subsidies to certain groups of agricultural products is defined.

Keywords: agricultural goods, PSI, ASI, OECD, WTO.

Problem. Nowadays, WTO trade negotiations participants are exploring options for addressing the issue of domestic support for agriculture in preparation for the 11th WTO Ministerial Conference, that is going to be held in Buenos Aires in December 2017. So, it is necessary to see how trade distortions caused by public policies affect the global markets for key agricultural products.

Analysis of the latest issues. Many researchers dealt with the problem of the influence of many factors on agricultural commodity markets, such as Anderson AV, Erokhin VL, Ivolga AG, Leshcheva MG, but the distortion of trade as a factor of influence on such markets was not studied by them.

The aim. The aim of the article is to analyze how trade distortions caused by public policies affect the global markets for key agricultural products.

The main part. The analysis is based, in particular, on the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Producer Support Indicators (PSI) database, which differs from the aggregated support indicator (ASI) used for evaluation of agricultural subsidies in the WTO.

The OECD PSI measures the total amount of subsidies provided to farmers in the form of taxpayer support (through direct or indirect payments from the government) or as consumer support (in the form of higher prices as a result of tariffs and other forms of protection at the border). PSI measures “gross-transfer”, i.e. money transfer without taxes or other contributions. This is an indicator of the “current” amount of transfers from consumers and taxpayers, which is intended to monitor the reform of agricultural policy.

In the WTO, the ASI includes only domestic policy, which is supposed to have the greatest production and trade effects (classified as an “amber basket”). In comparison to PSI, it excludes: trade policy, which is governed by the WTO on markets access rules; rules limiting production (refer to the “blue basket”); political measures recognized as minimally trade-distorting (the “green box”); and certain measures that distort trade, provided that the level of internal support is below the established minimum level (demimis). ASI also excludes some subsidies for capital investments and investments provided by developing countries. The WTO indicator

is aimed at determination and monitoring of the reduction of obligations under the Agreement on Agriculture.

The general support measures identified in the OECD PSI indicate a reduction in the level of state support as a proportion of gross agricultural income in the covered countries. Figure 1 shows how the average levels of support for PSI in OECD countries have decreased from 32% of gross agricultural income in 2000 to 17% in 2015. Nevertheless, absolute support levels increase with the simultaneous use of producer policy instruments in developed OECD countries and some large agricultural developing countries. In particular, they are those countries that provide direct assistance to individual farmers through measures that support market prices or payments related to the purchase of raw materials and the release of products.

Effective transfers to individual farms in larger developing countries have increased in recent years, facilitated by the development and growth of income, and for some by the pursuit of self-sufficiency (for example, in China and Indonesia). In 1995, nine developing countries, for which the OECD collects data on the PSI, accounted for 5% of the total measurable support, and by 2015 – more than 51%. However, in developed countries, total nominal support remained relatively constant.

The composition of support provided to agricultural producers has also changed with the aggregated support level. In general, OECD countries, in particular Switzerland, Iceland, Norway, Korea and Japan, continue to dominate among countries with high levels of support. However, since 2000, in many OECD countries, the proportion of the PSI, consisting of the most distorting types of policy measures, has declined. This primarily applies to the countries of the European Union, where in 2015 68% of support was not related to production, compared to 35% in 2000. In some fast-growing countries, especially in Indonesia and China, the growth in the PSI was due to the increased use of policy instruments that have the most distorting effects on trade, including support for market prices, volume-of-production payments, and subsidies for capital investment. Other countries, such as Brazil, demonstrate both a reduction in the PSI and a shift to non-production support. The change in the composition of support was also due to a change in policy objectives.

Despite the changes that have taken place in the aggregate PSI, much less change has occurred in support for individual commodities. Where PSI is targeted at specific types of producers, it is measured by the OECD through the accounting of transfers to certain types of products, including all government support that may be associated with the production of specific commodities.

Overall, 75% of the total support for individual commodity producers are used in five sectors: rice, corn, beef, pork and dairy products. The absolute levels of support provided to individual commodity producers have been relatively flat all the time, and only since the mid-2000s they increased for rice, wheat and pork (Figure 2).

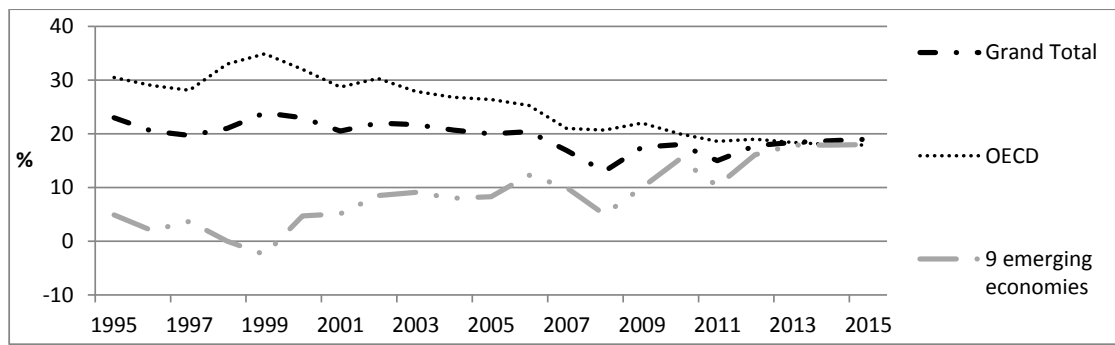

Figure 1. Evolution of PSI: OESD countries and 9 emerging economies, %, [1]

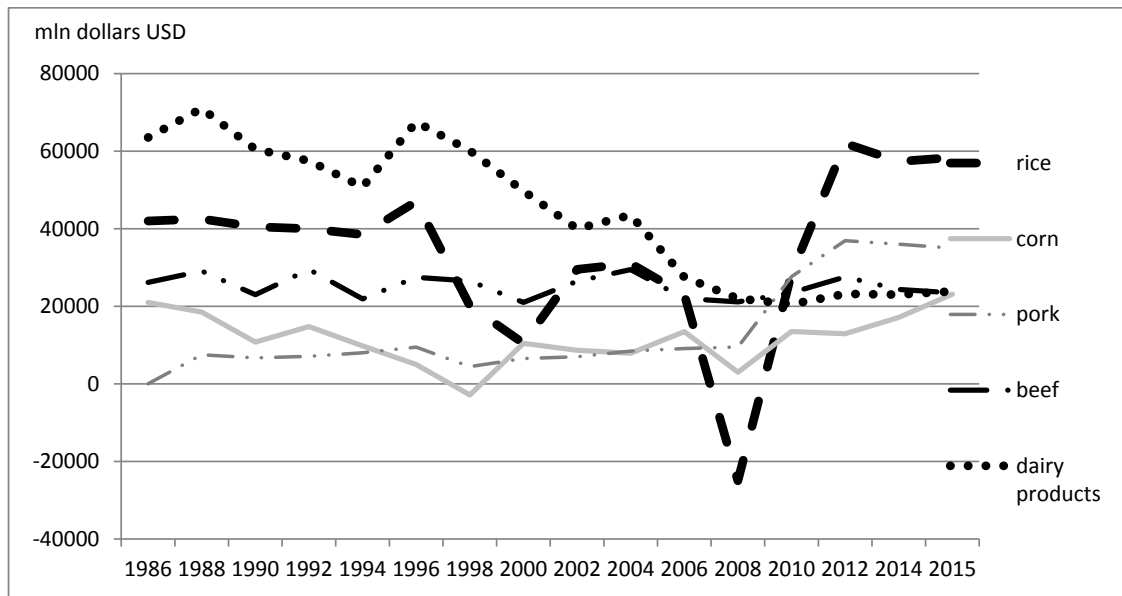

Figure 2. Top-5 supported raw goods in countries OESD PSI, 1986-2015, mln dollars USD, [2]

Support for wheat and poultry producers is also very significant, but it has fluctuated all the time, while support for rice producers is particularly high. However, the share of support for individual commodity producers in gross agricultural income fell from 39% in 1986 to 20% in 2015. Partly this was due to the growth in world prices and a decline in the level of support for market prices. Nevertheless, the level of support in these sectors remains high compared to the cost of manufactured products.

Other data on support for selected commodities indicate similar trends complementing data from the OECD PSI. The database of the World Bank's Nominal Assistance Rates (NBS) identifies those commodities for which government support is provided. It uses data on the extent to which public policy has increased gross margins to farmers compared to if government support did not exist. The same data also shows a decrease in the provision of subsidies in connection with the change in output, up to the jump in food prices in 2007-2008, after which the level of support began to grow.

For a number of commodities, a significant part of the absolute support is provided in the main countries that produce and trade agricultural products (Figure 3). A large number of OECD countries have a significant share of support: in particular, the US and EU support beef and dairy producers, and Japan and Korea are producers of rice. State aid in agriculture exceeds the average level in the top 20 trading countries, and since this group of countries accounts

for about 70% of total exports and imports of agricultural products, the effect of distortions on trade can be very significant (Figure 4).

China plays a significant role in the overall level of support that is given to rice, corn and pork producers. This country is the world's largest producer of agricultural products, and even a low level of support for a large number of producers can be equated to a significant absolute amount of support. However, the choice of policy instruments also plays an important role: the relative levels of support for rice and maize producers account for about 30% of the gross income of farms in these sectors.

Figure 3 shows that the sugar industry also benefits from a relatively high level of relative support in a number of countries. For comparison: support for cotton producers is carried out mainly by China, the US and Turkey. These data help to link the numbers to absolute levels. In particular, even though China provides a high level of absolute support, it is not the highest when considering relative levels. The OECD countries provide the highest level of relative support to several commodities.

The support composition has changed over time for the five major supported commodities (rice, corn, pork, beef and dairy products), along with support for wheat and sugar. There are four main types of changes (in real terms):

1. The fall in support levels both at the market price and in other categories.

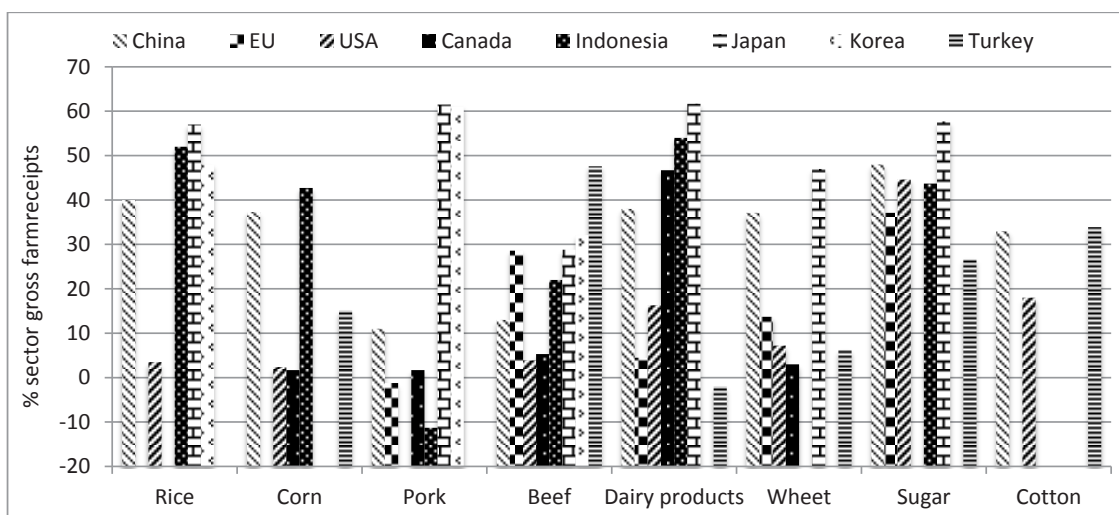

Figure 3. Percent of gross income of farms in each country, 2015 [2]

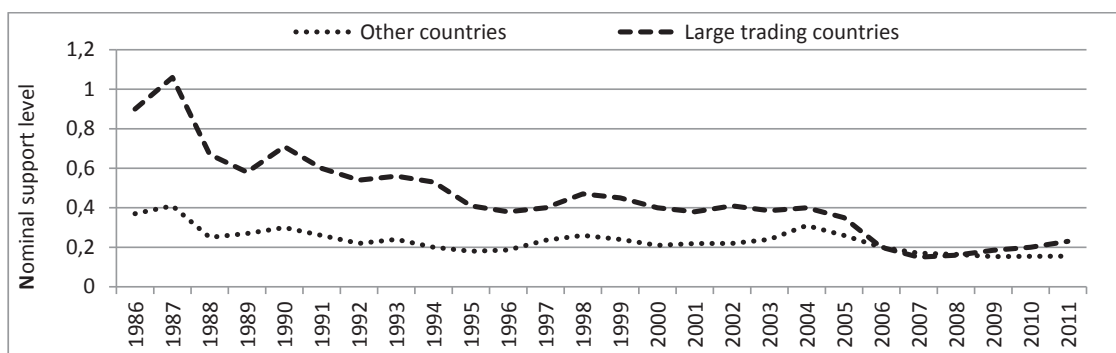

Figure 4. Support levels for large countries trading agri-food products, 1986-2011, [3]

2. Increase levels of support for market prices, but lower levels of other support.

3. Stable support both at the market price and in other categories.

4. The decline in support of market prices, but the increase in the levels of support provided in other categories.

All real support levels for beef, dairy and wheat producers have fallen over the past 20 years, mainly due to lower levels of support for market prices since the 1990s (although support for wheat producers has increased since 2010).

The maize and pork production sectors experienced a shift towards supporting market prices, which was facilitated by changes in the political positions of the main supporting countries, in particular China and the United States. The increased market price for pork is determined by the policies in China, Japan and Russia.

Rice received a relatively stable combination of support for market prices and other types of support. However, in the main countries using such subsidies, the level of support for market prices actually increased during this period.

Since 1986, the market price of sugar has declined, but support in other forms has increased. In particular, during this period, the use of payments for variable investments and regional payments increased. However, in relative terms, this form of support is insignificant compared to supporting market prices (as is the case with all commodities).

Although support levels targeting beef, dairy and wheat producers are falling, these reductions are not necessarily accompanied by a virtual drop in domestic support for the sector as a whole.

Nevertheless, the forms of payments used for general support were generally less distorting than the forms of payments directed to specific raw materials.

The linkage of supported commodities to trade levels shows that many of these commodities are sold and bought well. The top 11 supported commodities also account for 50% of the total trade in agri-food products in monetary terms, and only the first five are 15% (Figure 5).

In general, the importance of supported commodities in the overall trade in agri-food products suggests that the domestic support policy used by a number of agricultural producer countries can have a significant impact on world trade and the economic potential created as a result of agricultural activities.

The mechanism of influence of internal support on trade flows is complex. Support for capital investments can reduce costs and make domestic production cheaper, that will allow it to supplant imports. However, interference in the market for factors of production (land, labor and capital) will potentially reduce production in other less protected types of agricultural activities.

In another situation, support can partly offset the effects of the market for factors of production created by barriers to market access in other sectors of agriculture. In addition, the impact on prices may affect other types of agricultural activities, since many types of agricultural products are used as resources for other agro-food products. This impact will have an ambiguous impact on trade, depending on the nature of the support provided, its purpose and how countries using domestic support interact with international markets.

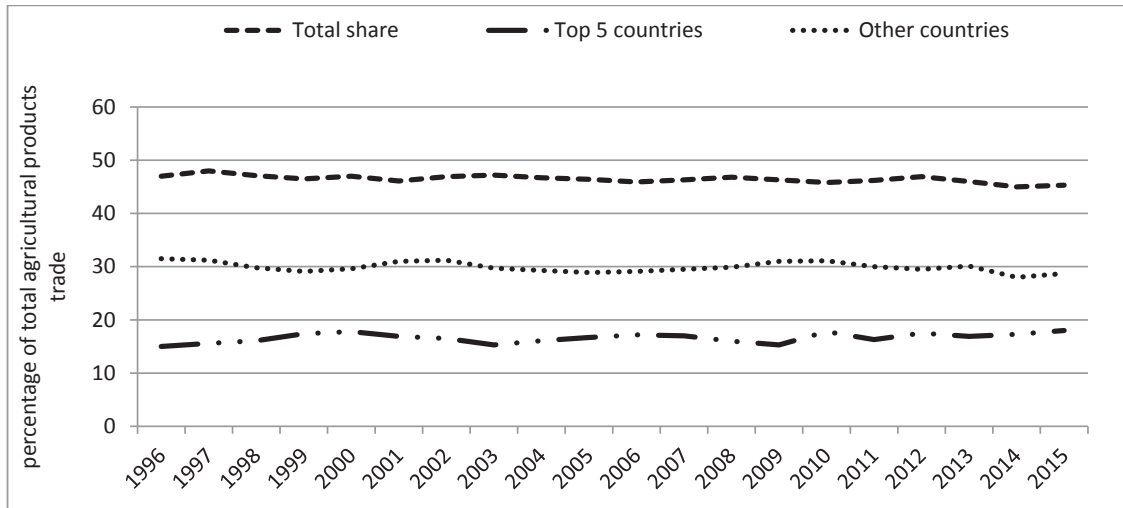

Figure 5. Share of supported commodity trade in general trade, 1996-2015, [4-5]

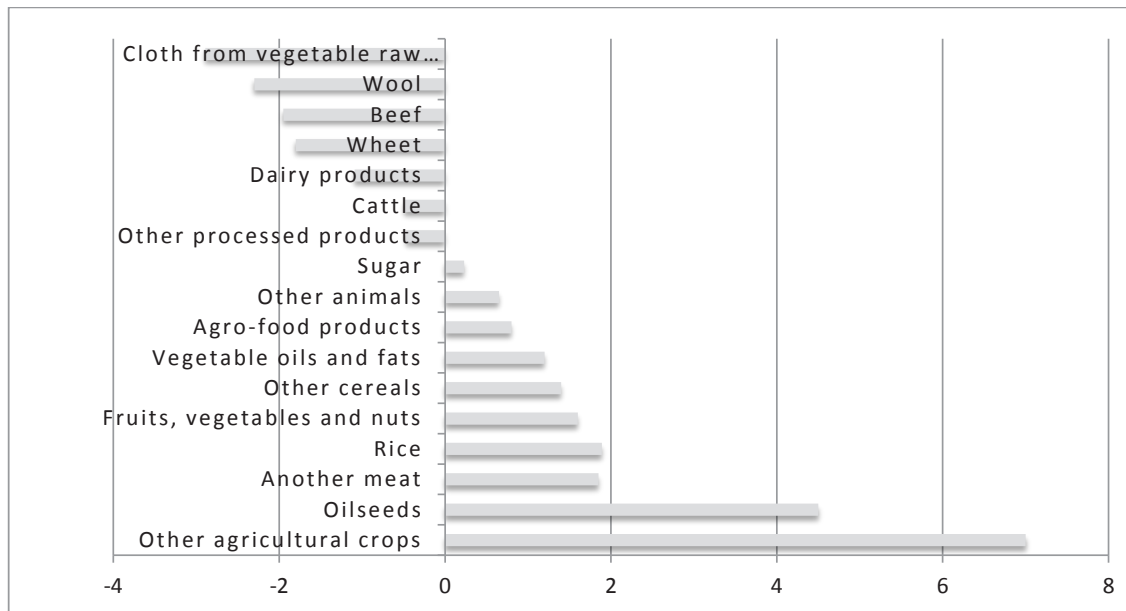

Figure 6. Percentage change in volumes of trade since 2011, %, 2015, [6]

Analysis of the elimination of domestic support indicates that the current domestic support policy negatively affects the trade in agri-food products (Figure 6). If the current domestic support policy were to be eliminated or restructured so as not to distort the market, the world trade in all agri-food products would grow.

But for the five most supported commodities, changes in trade volumes are mixed: while meat trade will grow as a whole, beef trade will fall, and pork and poultry trade will expand. Grain trade (cereals, rice and corn) will increase, and the volume of trade in dairy products will fall. Growth is due to the redistribution of production, because countries that have not provided support, increase the volume of output of commodities that were previously supported in other countries. The fall occurs, as changes in relative prices mean that production growth is directed at other commodities. The effect of eliminating support associated with the factors of production has the most complex impact on trade volumes. This is due to the interaction between the markets for factors of production and changes in relative returns to price changes when the support is eliminated.

Globally, a departure from distorting forms of domestic support improves well-being (Figure 7). This is due to the elimination of interim subsidies for capital investments and the subsequent elimination of subsidies for factor costs.

In addition to influencing trade and well-being, domestic support can also negatively influence on the development and benefits of global chains of value creation for agri-food products. Previous studies of value chains have shown that their development has increased the opportunities for economic activity through new market access and increased competitiveness from more efficiently produced raw materials, as well as from potential productivity gains arising from externalities in the value chain. With an increase in economic activity and a possible impact on productivity, participation in the value chain has increased the internal volume of the charge of value and the creation of jobs.

Eliminating support may have long-term advantages in the future growth of demand. The increase in demand for commodities such as meat and dairy products (and the imbalance between sup-

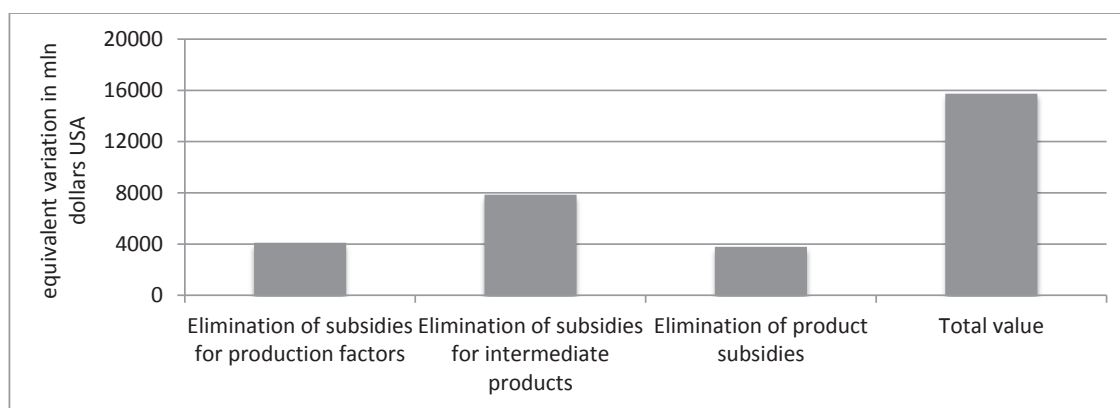

Figure 7. Contribution to global welfare changes from the elimination of subsidies: individual categories and total value, [6]

ply and demand) indicates that distortions in these markets, if they continue, will have an even greater negative impact on welfare in the future.

An analysis of domestic support shows that government subsidies in the production factor markets aimed at output have influenced world markets and global welfare. Past trends in some commodities show that a number of countries began to move away from such measures, in particular subsidies, directly related to changes in the volume of agricultural production. The decision to ban agricultural export subsidies achieved at the 10th WTO Ministerial Conference in 2015 should help reduce the impact of such subsidies on international markets, as it severely limits the use of subsidies in conjunction with changes in output. Therefore, the impact of such subsidies is limited to the displacement of imports.

Stably low levels of support in these categories indicate that tightening control over them is a priority for multilateral negotiations. Even a reduction in the current permissible limits of the use of distorting domestic support is likely to be conducive to reducing its possible growth in the future.

Internal support tools should be able to effectively reduce or limit the negative effects of market failures and at the same time should not turn into direct subsidies related to changes in output. In this case, it is desirable to maintain some flexibility in policy measures. In addition, policymakers need to take into account that eliminating distortions in this area can have a direct distributional effect on households – an issue that must also be addressed. In addition to internal support, the results show that policy instruments used in other sectors of the economy are also important. Efforts should also be focused on other aspects of the reform program, as moving resources to other distorted areas, with reduced domestic support, may limit or nullify some of the benefits.

It is important to note that non-breaking trade internal support aimed at providing public goods can improve well-being. In particular, both general support services for the sector and the costs of research activities have a positive impact. In addition, contributing to the sector in mitigating and adapting to climate change will be important for ensuring productivity growth and meeting the demand of the growing population.

A recent OECD analysis has shown that domestic support and restriction of market access continue to create significant distortions in world markets. The results of the study suggest that policies on domestic support and market access play a role in influencing agri-food trade and welfare. In particular, the removal of domestic support and trade barriers contributes to global prosperity, produc-

tion and trade. More uniform measures significantly increase these benefits.

Conclusion. The importance of supported commodities in the overall trade in agri-food products suggests that the domestic support policy used by a number of agricultural producer countries can have a significant impact on world trade and the economic potential created as a result of agricultural activities. Support for capital investments can reduce costs and make domestic production cheaper, that will allow it to supplant imports. However, interference in the market for factors of production (land, labor and capital) will potentially reduce production in other less protected types of agricultural activities.

Otherwise, support can partly offset the effects of the market for factors of production created by barriers to market access in other sectors of agriculture. Analysis of the elimination of domestic support indicates that the current domestic support policy negatively affects the trade in agri-food products. If the current domestic support policy were to be eliminated or restructured so as not to distort the market, the world trade in all agri-food products would grow.

Multilateral trade negotiations on agriculture are complex. After the beginning of the Doha round of negotiations in 2001, mixed results were achieved. However, the recent agreement of 2015 on the abolition of subsidies for the export of agricultural products, as well as other measures related to special safeguards and the creation of food stocks for food security, give hope that in the nearest future a further agreement on internal support and access to markets will be adopted.

Negotiators and policy makers can effectively explore models of domestic support for agriculture and their impact on distortions in global markets in order to move to concerted policy decisions that are effective in correcting and preventing these distortions.

References:

1. OECD, Agricultural Policy Monitoring and Evaluation, 2015. [Electronic resource]. – Across mode: <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-evaluation-2015-highlights-july-2015.pdf> – Title from the screen.
2. OECD, Agricultural Policy Monitoring and Evaluation, 2016. [Electronic resource]. – Across mode: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-and-evaluation.htm> – Title from the screen.
3. OECD, Distortions to Agricultural Incentives, 2012. [Electronic resource]. – Across mode: <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/37726221.pdf> – Title from the screen.
4. Anderson and Nelgen, Updated Database of National and Global Distortions to Agricultural Incentives: 1955–2011, 2013. [Electronic resource]. – Across mode: <http://siteresources.worldbank.org/>

INTRES/Resources/469232-1107449512766/Note_summarizing_core_updated_database_0613.pdf – Title from the screen.

5. The World Bank, World Integrated Trade Solution, 2016. [Electronic resource]. – Across mode: <http://wits.worldbank.org> – Title from the screen.
6. Hertel et al., Global Trade Analysis: Modeling and Applications, GTAP version 9.2, 1997. [Electronic resource]. – Across mode: [https://vi.unctad.org/tda/papers/CGE%20Models_Marco/Hertel%20and%20Tsigas%20\(1997\)%20Structure%20of%20GTAP.pdf](https://vi.unctad.org/tda/papers/CGE%20Models_Marco/Hertel%20and%20Tsigas%20(1997)%20Structure%20of%20GTAP.pdf) – Title from the screen.

Андрухів Є.В., Трифонова О.Д. Як спотворення торгівлі впливає на ринки сільськогосподарських товарів

Анотація. У статті проаналізовано динаміку показників підтримки виробників ОЕСР, розглянуто основні сировинні товари, які підтримуються, в країнах, що входять в базу даних ППП ОЕСР, а також відносна підтримка країнами таких продуктів, як: рис, кукурудза, свинина, яловичина, молочні продукти, пшениця, цукор, бавовна, визначено внесок в глобальні зміни до-

бробуту від усунення субсидій на певні групи сільськогосподарських товарів.

Ключові слова: сільськогосподарські товари, ППП, АПП, ОЕСР, СОТ.

Андрухів Е.В., Трифонова О.Д. Как искажение торговли влияет на рынки сельскохозяйственной продукции

Анотация. В статье проанализовано динамику показателей поддержки производителей ОЭСР, рассмотрены основные поддерживаемые сырьевые товары в странах, входящих в базу данных ППП ОЭСР, а также относительная поддержка странами таких продуктов, как: рис, кукуруза, свинина, говядина, молочные продукты, пшеница, сахар, хлопок, определен вклад в глобальные изменения благосостояния от устранения субсидий на определенные группы сельскохозяйственных товаров.

Ключевые слова: сельскохозяйственные товары, ППП, АПП, ОЭСР, ВТО.

*Гордєєва Т.Ф.,**к.е.н, доцент,**доцент кафедри міжнародної торгівлі,
ДВНЗ «Київський державний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ІНТЕНСИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ІНДИКАТОР СТУПЕНЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано тенденції міжнародної торговельної інтеграції, досліджено ступінь залежності між кількістю діючих регіональних торговельних угод та обсягами світового експорту. Ідентифіковано індикатори міжнародної торговельної інтеграції. Визначено кількісні параметри сучасних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі як фактору міжнародної торговельної інтеграції.

Ключові слова: міжнародна торговельна інтеграція, міжнародна торгівля, регіональні торговельні угоди, внутрішньорегіональна торгівля, інтенсивність торгівлі, внутрішньоголузева торгівля.

Постановка проблеми. Посилення транснаціоналізації виробництва у поєднанні з широкою лібералізацією міжнародної торгівлі сприяють зростанню взаємозалежності країн світу та інтенсифікації зовнішньоторговельних зв'язків між ними, незважаючи на загальну тенденцію зниження темпів розвитку міжнародної торгівлі, що спостерігається останні роки. Зростання її обсягів та супутні зміни напрямів і регіональної структури товаропотоків загалом посилюють інтеграційні процеси на національному, регіональному та глобальному рівнях. Розвиток міжнародної торгівлі залишається одним із ключових детермінант міжнародної економічної інтеграції.

Найпотужнішою системою глобального регулювання економічних процесів, яка відіграє визначальну роль у створенні умов для торговельної інтеграції країн, є Світова організація торгівлі (СОТ). Її діяльність у сфері лібералізації міжнародної торгівлі призводить до певної уніфікації торгових політик країн та їх адаптації до загальноприйнятих правил у рамках глобальної системи регулювання, що сприяє розвитку торговельно-економічних відносин країн світу на взаємовигідних засадах. Додатковими факторами сприяння міжнародній торговельній інтеграції є: на глобальному рівні – Конференція ООН із торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) із системою преференцій у торгівлі для країн, що розвиваються, та Комісія ООН із права міжнародної торгівлі, діяльність якої спрямована на гармонізацію законодавства щодо питань міжнародної торгівлі; на регіональному рівні – міжнародні регіональні інтеграційні угоди (зони вільної торгівлі, митні союзи, спільні ринки, економічні союзи тощо), основне завдання яких полягає у взаємному зниженні податкових, митних та інших бар'єрів між зацікавленими у цьому країнами. Всі ці міжнародні регулюючі інститути створюють сприятливі умови для розвитку торговельних відносин між країнами світу, країнами і регіональними угрупованнями, країнами всередині міжнародних регіональних угруповань та між регіональними угрупованнями. З іншого боку, нерівномірність соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу накладає певні обмеження на обсяги та змінює просторові спрямування торгових потоків, що проявляється у змінах

їх інтенсивності. У цьому контексті актуальності набувають питання визначення сучасних параметрів розвитку міжнародної торгівлі як одного з ключових факторів торговельно-економічної інтеграції країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на прискорений розвиток та посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовій економіці, цій проблематиці завжди приділялося багато уваги у дослідженнях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема А. Венаблеса, Д. Діона, М. Гроссо, К. Дойча, А. Лібмана, Д. Лук'яненка, Т. Циганкової, В. Чужикова тощо. Їхні дослідження переважно спрямовані на концептуалізацію світових і регіональних інтеграційних процесів [1–4]. Значно менше емпіричних досліджень конкретних проявів міжнародної торговельної інтеграції як найбільш зрілого складника і регіональної, і глобальної економічної інтеграції [5; 6].

Міжнародна торговельна інтеграція контролюється низкою глобальних міжнародних організацій: Світовим банком (СБ), СОТ, Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Конференцією ООН із торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) та ін. Вони розробляють методики та досліджують цей процес. У 2008 р. СБ започаткував проект щодо світової торгівлі «Індикатори світової торгівлі». СОТ щорічно готує доповідь щодо розвитку світової торгівлі, висвітлюючи ключові тенденції. У рамках ОЕСР проводяться дослідження різних аспектів економічного розвитку країн – членів і не членів організації, у тому числі й торговельної інтеграції. ЮНКТАД має потужну статистичну базу по індикаторах економічного розвитку (UNCTADSTAT) і щорічно готує доповідь про торгівлю і розвиток.

Мета статті полягає у дослідженні параметрів динаміки, інтенсивності та структури розвитку міжнародної торгівлі у контексті сучасних інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з наявних у науковій літературі дефініцій міжнародної економічної інтеграції та торговельної інтеграції, останню можна визначити як процес посилення взаємодії та взаємозалежності країн світу на базі зниження або ліквідації транскордонних бар'єрів у торгівлі.

Обсяги міжнародної торгівлі є важливим індикатором ступеня інтеграції країн світу. Сучасна міжнародна торгівля характеризується: по-перше, динамізмом процесу інтеграції, зумовленим лібералізацією міжнародної торгівлі на базі гармонізації правил торгівлі СОТ та укладанням нових регіональних торговельних угод; по-друге, зменшенням темпів зростання, пов'язаних переважно з уповільненням економічного розвитку індустріально розвинутих країн і світової економіки у цілому; по-третє, нерівномірністю інтенсивності торгівлі, спричиненою різницею соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу.

Розпочавшись усередині ХХ ст., процеси регіональної торговельної інтеграції, підтвердженні укладанням міжнарод-

них регіональних торговельних угод (МРТУ) різної глибини інтеграції, особливо активізувалися наприкінці століття. За інформацією СОТ, протягом 1948–1995 рр. у ГАТТ було нотифіковано 124 МРТУ, але на момент створення СОТ (1995 р.) лише 38 із них були активними. На початок 2017 р. у СОТ зареєстровано майже 280 діючих МРТУ. Решта понад 300 угод нині не дієві. Більшість угод (понад 80%) мають двосторонній характер. МРТУ уклалися паралельно зі створенням і розвитком глобальної торгової системи, функціонування якої базувалося на принципах режиму найбільшого сприяння і носило багатосторонній характер [3]. Переважна кількість зареєстрованих угод укладені на засадах Зони вільної торгівлі (ЗВТ) (87%), меншою мірою представлено угоди про митні союзи (7%), зони преференційної торгівлі (6%). Угоди охоплюють лібералізацію торгівлі або товарами, або послугами, або і товарами, і послугами. На останні припадає 46% усіх зареєстрованих угод. Серед укладених угод є як усеосяжні, що охоплюють усі предмети торгівлі, так і часткові (у певних товарних категоріях).

Лібералізація міжнародної торгівлі і на глобальному, і на регіональному рівні на дво- або багатосторонній основі спри-

яла зростанню кількісних параметрів міжнародної торгівлі. Кореляційний аналіз кількості діючих МРТУ та відповідних вартісних показників світового експорту за 1970–2016 рр. виявив високу залежність між цими факторами міжнародної торговельної інтеграції (коефіцієнт кореляції становить 0,94), а графічний аналіз підтвердив цей факт (рис. 1). Дослідження, проведені Баєром і Бергстрандом, так само виявили позитивний вплив МРТУ на обсяги торгівлі й отримали кількісну оцінку цього впливу. Використовуючи гравітаційну модель як інструмент дослідження вони дійшли висновку, що угоди про ЗВТ збільшують торгівлю між країнами на 58% [7].

Підписантами МРТУ є країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку, проте найменше укладається угод безпосередньо між розвинутими країнами. Прагнення створити сприятливі умови зовнішньої торгівлі для національних компаній спонукають уряди країн укладати регіональні угоди з різними країнами та/або регіональними об'єднаннями країн, таким чином сприяючи розширенню міжнародної торговельної інтеграції (рис. 2).

Темпи зростання обсягу світової торгівлі товарами зменшилися у 2016 р. до 1,3% порівняно з 2,6% у 2015 р., а вар-

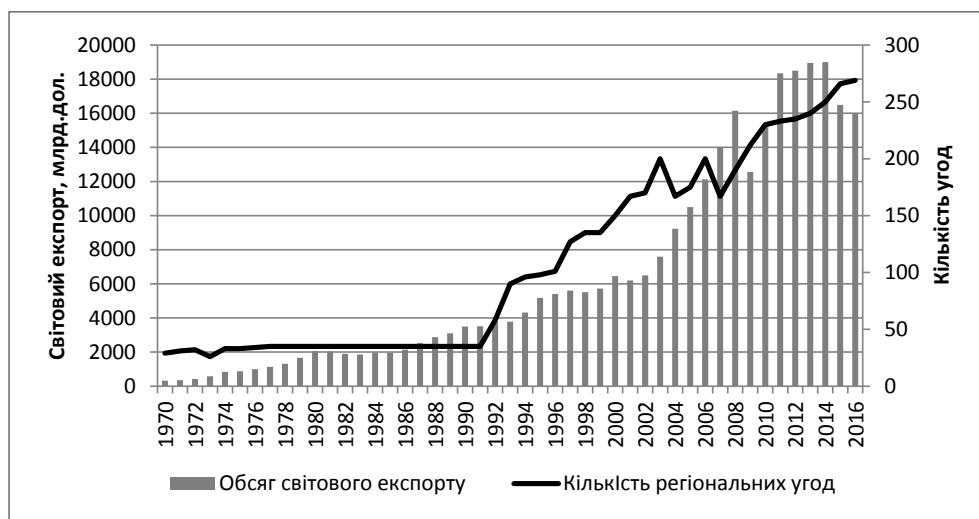

Рис. 1. Динаміка світового експорту та кількості діючих регіональних торговельних угод за період 1970–2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі статистичної бази даних СОТ (Regional Trade Agreements Information System) та статистичної бази UNCTADSTAT

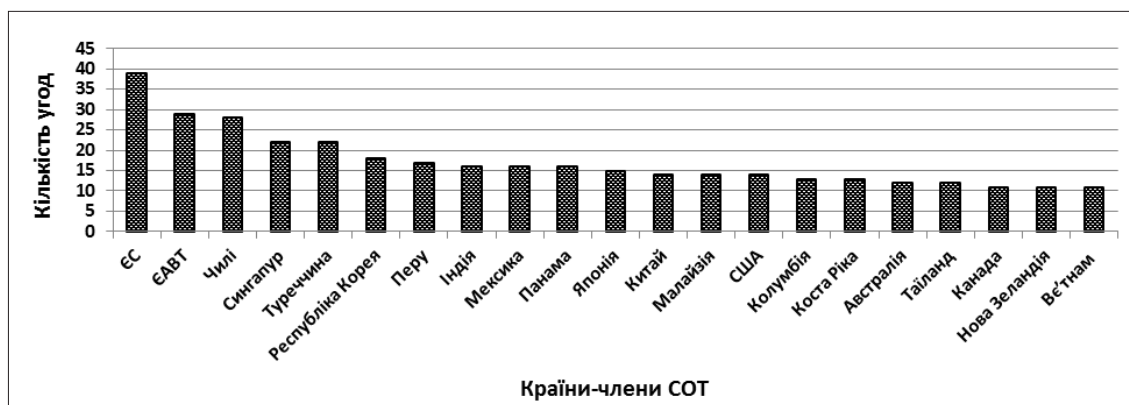

Рис. 2. Країни і міжнародні організації – члени СОТ, що уклали найбільше міжнародних регіональних торговельних угод станом на червень 2017 р.

Джерело: побудовано за [8]

тість навіть зменшилася через уповільнення розвитку світової економіки у цілому та низькі ціни на сировину, що негативно позначилося на світовому попиті на імпорту та міжнародну торгівлю у цілому. Зростання світового ВВП скоротилося до 2,3% у 2016 р., зменшившись із 2,7% у 2015 р. У результаті можна констатувати, що багаторічна тенденція суттєвого перевищення темпів росту світової торгівлі над темпами росту світового ВВП (утричі у 90-х роках ХХ ст.) не зберігається. Натомість починаючи з 2012 р. відбулося вирівнювання значень цих показників. Така ситуація чинить суттєвий вплив на показники інтенсивності міжнародної торгівлі і, відповідно, на результати міжнародної торговельної інтеграції [9].

У контексті міжнародної торговельної інтеграції оцінювання інтенсивності зовнішньоторговельних зв'язків може здійснюватися на національному, регіональному і глобальному рівнях із погляду співвідношення відповідних параметрів розвитку міжнародної торгівлі. Зазвичай визначаються ступінь відкритості економіки, інтенсивність участі в регіональних

і глобальних торговельних процесах, взаємодія країн одна з одною, країн і регіонів, регіонів між собою тощо (табл. 1).

ОЕСР рекомендує інтенсивність міжнародної торгівлі визначати як відношення зовнішньоторговельного обороту країни, групи країн, світу в цілому до обсягу відповідного внутрішнього валового продукту (ВВП). Цей показник відображає не тільки значимість міжнародної торгівлі для економіки країни (групи країн), а й ступінь їх відкритості.

Дослідження, проведені за методикою ОЕСР, показали, що розвинуті країни протягом тривалого періоду (з 1975 р.) за ступенем торговельної інтеграції поступаються країнам, що розвиваються, демонструючи нижчу інтенсивність міжнародної торгівлі (відкритість економіки) (рис. 3). Після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. міжнародна торгівля відновилася досить швидко, але вже з 2012 р. показники інтенсивності (відкритості економіки) знову почали погіршуватися, причому по всіх групах країн. Однією з причин цього, ймовірно, є зменшення вартості експорту й імпорту.

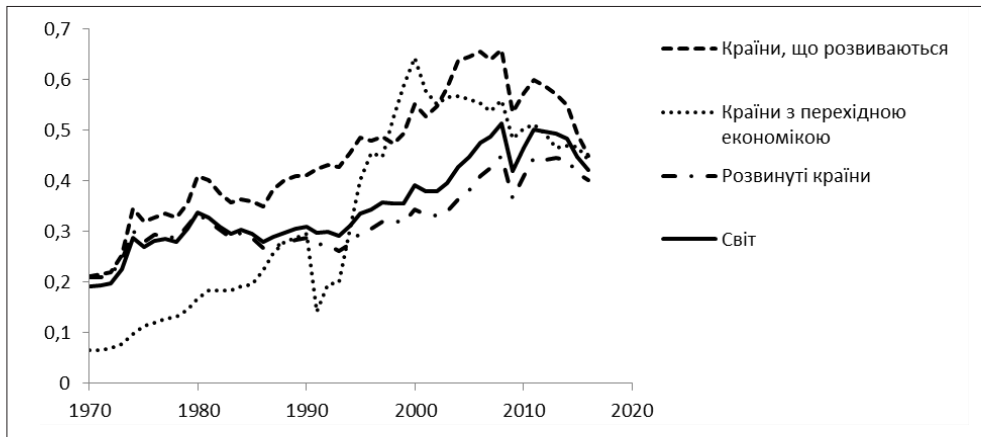

Рис. 3. Динаміка інтенсивності міжнародної торгівлі країн, що розвиваються, країн із перехідною економікою, розвинутих країн та світу в цілому за період 1970–2016 рр. (відношення суми експорту й імпорту до обсягу відповідного ВВП)

Джерело: побудовано з використанням статистичної бази UNCTADSTAT (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Таблиця 1

Індикатори міжнародної торговельної інтеграції

Рівні торговельної інтеграції		
Національний	Регіональний	Глобальний
Відношення експорту, імпорту, суми експорту і імпорту країни до ВВП	Відношення експорту, імпорту, суми експорту і імпорту групи країн регіону до ВВП регіону	Відношення світового експорту, світового імпорту, суми світового експорту та імпорту до глобального ВВП країни
Частка зовнішньої торгівлі країни у регіональній та світовій торгівлі	Частка внутрішньорегіональної торгівлі в сукупній зовнішній торгівлі регіону	Розподіл міжнародних товарних потоків по країнах і регіонах світу
Частка країни на регіональних та світових ринках товарів та послуг	Частка внутрішньої, зовнішньої і регіональної торгівлі у світовій торгівлі	
Індекс порівняльних переваг	Частка регіону на світових ринках товарів та послуг	
Індекс інтенсивності торгівлі між двома країнами, між країною і регіональним інтеграційним угрупованням	Географічна структура експорту й імпорту	
Інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі	Індекси інтенсивності внутрішньої та зовнішньої торгівлі регіону	
	Інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі	

Джерело: сформовано автором за матеріалами СБ, ОЕСР та ЮНКТАД

Базовими показниками для вимірювання інтенсивності регіональної міжнародної торгівлі є внутрішня і зовнішня регіональна торгівля. Внутрішній експорт регіону (групи країн) – це сума вартості (або обсягів) експорту країн регіону в торгівлі одна з одною, а зовнішній експорт регіону (групи країн) – сума вартості (або обсягів) експорту всіх країн регіону в країни, що знаходяться поза межами регіону. Аналогічно визначається внутрішній і зовнішній регіональний імпорт. Але абсолютні показники експорту (імпорту) самі по собі несуть мало інформації щодо інтенсивності торгівлі, інформативнішими є відносні показники. Так, аналіз розподілу міжнародних товаропотоків за географічними регіонами світу дав змогу виявити ступінь інтенсивності внутрішньорегіональної та міжрегіональної торгівлі (табл. 2). Найінтенсивнішою виявилася внутрішня торгівля у Європі (68,5% сукупної міжнародної регіональної торгівлі), Азії (52,3%) та Північній Америці (50,2%). Основними зовнішніми ринками країн Європи є Азія та Північна Америка; країн Північної Америки – Азія й Європа; Азії – Північна Америка й Європа; Африки – Азія й Європа.

Створення регіональних інтеграційних об'єднань, як правило, реалізує бажання країн-учасниць забезпечити своїм компаніям вільний доступ до зарубіжних ринків збуту і на цій основі збільшити інтенсивність зовнішньої торгівлі. Обсяг внутрішньорегіональної торгівлі та його частка в сукупній торгівлі

об'єднання країн як індикатори ступеня інтеграції свідчать про: по-перше, рівень можливості реалізації експортного потенціалу країн на внутрішньому ринку об'єднання; по-друге, необхідність диверсифікації ризиків зовнішньоторговельної діяльності. Чим вищий ринковий потенціал і безпечніше бізнес-середовище на ринках країн угруповання, тим вищою є частка міжнародної внутрішньорегіональної торгівлі, що підтверджується відповідними показниками по основних регіональних інтеграційних угрупованнях (рис. 4). Так, у ЄС як об'єднанні країн із високим ринковим потенціалом і стабільним економічним та політико-правовим середовищем внутрішньорегіональна торгівля перевищує 60%, проте в АСЕАН вона знаходиться на рівні 23–24%, у МЕРКОСУР – менше 20% тощо.

Незважаючи на певні успіхи регіональних торгових політик у збільшенні інтенсивності експорту, проведений аналіз показав, що динаміка питомої ваги міжнародної внутрішньорегіональної торгівлі більшості регіональних інтеграційних угруповань не є позитивною. Одним з основних факторів цього, на думку автора, є подальше розширення спектру просторової торговельної інтеграції тепер уже не окремих країн – учасниць регіонального інтеграційного об'єднання, а всього угруповання у цілому. Так, ЄС уклав міжнародні регіональні торговельні угоди на двосторонній основі майже із 40 країнами та невеликими регіональними групами країн, АСЕАН – із шістьма

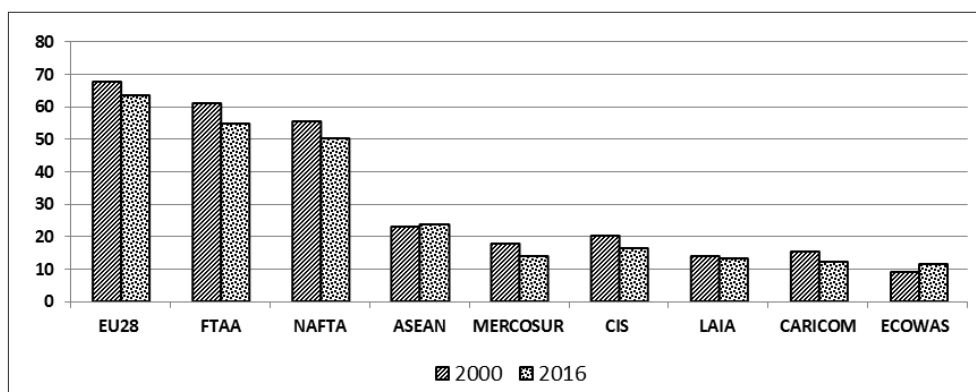

Рис. 4. Частка внутрішньорегіонального експорту в сукупному експорті основних регіональних інтеграційних угруповань (%), 2000 р. та 2016 р.

Джерело: побудовано з використанням статистичної бази UNCTADSTAT. <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Таблиця 2

Розподіл міжнародних регіональних товаропотоків за географічними регіонами світу

Регіони походження експорту	Регіони призначення експорту							
	Північна Америка	Південна та Центральна Америка	Європа	СНД	Африка	Середній Схід	Азія	Світ
Світ	17.3	4.0	36.7	2.8	3.5	4.2	29.7	100.0
Північна Америка	50.2*	8.6	15.2	0.7	1.7	3.2	20.2	100.0
Південна та Центральна Америка	24.8	25.8	16.4	1.4	2.5	2.4	24.5	100.0
Європа	7.9	1.7	68.5	3.2	3.3	3.4	10.8	100.0
СНД	3.9	0.9	52.4	17.8	2.1	3.1	18.2	100.0
Африка	7.0	5.1	36.2	0.4	17.7	3.3	27.3	100.0
Середній Схід	7.7	0.8	11.5	0.5	2.8	8.8	53.9	100.0
Азія	18.0	3.1	15.2	2.1	3.5	5.1	52.3	100.0

* Напівжирним шрифтом позначено обсяги внутрішнього регіонального експорту

Джерело: World Trade Organization. International Trade Statistics, 2015

Інтенсивність міжнародної внутрішньогалузевої торгівлі у США, Німеччині, Китаї та Україні по деяких типах товарів (2015 р.)

Види товарів	США	Німеччина	Китай	Україна
Сири	0,985	0,996	0,57	0,657
Цукор, патока і мед	0,982	0,893	0,676	0,174
Кондитерські вироби з цукру	0,968	0,828	0,308	0,56
Лікарські та фармацевтичні продукти	0,994	0,907	0,822	0,157
Медикаменти (вкл. ветеринарні лікарські засоби)	0,968	0,667	0,41	0,149
Папір і картон	0,994	0,819	0,62	0,679
Сільськогосподарська техніка (за винятком тракторів) і частини	0,991	0,637	0,47	0,278
Трактори	0,966	0,514	0,402	0,186
Моторні транспортні засоби для перевезення вантажів	0,971	0,578	0,152	0,272
Дорожні транспортні засоби	0,957	0,452	0,128	0,344
Частини та приладдя для транспортних засобів	0,999	0,792	0,906	0,309
Мотоцикли	0,97	0,869	0,101	0,073
Залізничні транспортні засоби та супутнє обладнання	0,957	0,815	0,436	0,361
Літаки і пов'язане з ними обладнання; космічні апарати	0,915	0,724	0,221	0,269
Чоловічий одяг із текстилю	0,963	0,701	0,122	0,748
Жіночий одяг із текстилю	0,948	0,646	0,079	0,89
Взуття	0,991	0,658	0,098	0,604

Джерело: розраховано за статистичною базою UNCTADSTAT: <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

країнами тощо, що збільшує зовнішні торговельні потоки і, відповідно, впливає на показник внутрішньорегіональної торгівлі. Факт збільшення кількості регіональних угод у цілому, як зазначалося вище, позитивно впливає на інтенсивність міжнародної торгівлі, а отже, і на міжнародні інтеграційні процеси.

Міжнародна торговельна інтеграція відбувається не тільки на макрорівні, а й на секторальному (галузевому) рівні. Розвиток внутрішньогалузевої торгівлі, тобто наявність експортно-імпортних потоків диференційованих продуктів однакових галузей між країнами, є позитивним фактором посилення інтеграційних зв'язків між країнами, що переконливо доведено П. Кругманом [11].

Стандартним інструментом аналізу внутрішньогалузевої торгівлі є індекс Грубеля-Ллойда [12]. Чим ближче значення індексу до 1, тим більшим є перетин товарних потоків у рамках галузі між країнами, тим більше інтегровані країни. Нульове значення індексу означає, що внутрішньогалузева торгівля відсутня – країна лише експортує або лише імпортує даний продукт.

Дослідження показують, що в розвинутих країнах внутрішньогалузева торгівля по багатьох галузях є значно інтенсивнішою, ніж у країнах нижчого рівня розвитку. Результати розрахунків показників інтенсивності внутрішньогалузевої торгівлі, проведені по деяких країнах і товарних групах (табл. 3), демонструють високу інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі у США практично по всіх обраних товарах, водночас у Німеччині висока інтенсивність характерна лише для сирів, лікарських і фармацевтичних товарів, цукру, патоки і меду, нижчу, але вище середнього рівня, інтенсивність має торгівля кондитерськими виробами, папером і картоном, залізничними транспортними засобами, мотоциклами тощо. У Китаї високою є інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі частинами та приладдям для транспортних засобів. В Україні найвищі показники інтенсивності внутрішньогалузевої торгівлі характерні для жіночого та чоловічого одягу з текстилю, паперу і картону та сирів.

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчили, що процеси лібералізації на глобальному і регіональному рівнях позитивно впливають на процеси міжнародної торго-

вельної інтеграції, що проявляється у збільшенні обсягів та інтенсивності міжнародної торгівлі та укладанні нових регіональних торговельних угод.

Дослідження частки внутрішньорегіональної торгівлі в основних регіональних торговельних угрупованнях показало, що: 1) угруповання, в яких провідну роль відіграють розвинуті країни, демонструють високий ступінь інтеграції (ЄС, НАФТА, АФТА); 2) для регіональних торговельних угруповань, утворених країнами, що розвиваються, зберігається домінуюча роль третіх країн як експортних ринків та постачальників товарів і технологій; 3) у більшості регіональних угруповань спостерігається негативна динаміка показника частки внутрішньорегіональної торгівлі, зумовлена, на думку автора, розширенням просторової торговельної інтеграції угруповань, лише у АСЕАН та ЕКОВАС проявляється тенденція до посилення інтеграції всередині угруповань.

Позитивним фактором посилення інтеграційних зв'язків між країнами є наявність внутрішньогалузевої торгівлі. Дослідження показують, що в розвинутих країнах внутрішньогалузева торгівля по багатьох галузях є значно інтенсивнішою, ніж у країнах нижчого рівня розвитку. Результати розрахунків показників інтенсивності внутрішньогалузевої торгівлі, проведені по деяких країнах і товарних групах, демонструють високу інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі у США практично по всіх обраних товарах, водночас у Німеччині висока інтенсивність характерна для меншої кількості категорій товарів, показники інтенсивності по решті товарів знаходяться на середньому рівні, а в Китаї та Україні внутрішньогалузева торгівля присутня у незначній кількості галузей.

Література:

- Grosso M.G. Regional Integration: Observed Trade and Other Economic Effects. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), October 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/trade/>.
- Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : [монографія] / Д.Г. Лук'яненко. – К. : Національний підручник, 2008. – 220 с.
- Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : [монографія] / Т.М. Циганкова, А.О. Олєфір,

- О.А. Фурсова [та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред. Т.М. Циганкова. – К. : КНЕУ, 2003. – 600 с.
4. Чужиков В.І. Міжнародна регіональна економічна інтеграція / В.І. Чужиков // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : [монографія] : у 2-х т. Т. 2. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк [та ін.] ; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 40–79.
 5. Федірko Н.В., Константинова А.А. Макроекономічні ефекти міжнародної регіональної економічної інтеграції: світова практика та виклики для України / Н.В. Федірko, А.А. Константинова // Міжнародна економічна політика. – 2015. – № 1 (22). – С. 155–179.
 6. Булатова О.В. Просторові зрушення у світовому господарстві в умовах зростання глобальної регіоналізації / О.В. Булатова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 4. – С. 48–59.
 7. Baier S.L., Bergstrand J.H. Do Free Trade Agreements Actually Increase Members International Trade? // Journal of International Economics. – 2007. – № 71. – P. 72–95.
 8. Recent Developments In Regional Trade Agreements (January-June 2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rtajan-june17_e.pdf/.
 9. World Trade Statistical Review 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts17_toc_e.htm.
 10. Статистична база даних ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
 11. Krugman P.R. Intra-industry Specialization and the Gains from Trade. Journal of Political Economy. – 1981. – № 89. – P. 959–973.
 12. Grubel H., Lloyd P. (1975) Intra-industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade with Differentiated Product. London: Macmillan. 1975 xiv, 205.

Гордеева Т.Ф. Интенсивность международной торговли как индикатор степени международной торговой интеграции

Аннотация. В статье проанализированы тенденции международной торговой интеграции, исследована степень зависимости между количеством действующих региональных торговых соглашений и объемами мирового экспорта. Идентифицированы индикаторы международной торговой интеграции. Определены количественные параметры современных тенденций развития международной торговли как фактора международной торговой интеграции.

Ключевые слова: международная торговая интеграция, международная торговля, региональные торговые соглашения, внутрирегиональная торговля, интенсивность торговли, внутриотраслевая торговля.

Gordeeva T.F. The intensity of international trade as a indicator of transborder trade integration

Summary. This study investigates the tendencies of international trade integration process, the level of correlation between the number of active commercial agreements and the volume of world export was examined. The indicators of international commercial integration were identified. Study also shows the calculated parameters of modern development tendencies in international trade as a factor of international commercial integration.

Keywords: international trade integration, international trade, regional trade agreement, intra-regional trade, trade intensity, intra-industry trade.

Гришук А.М.,

к. е. н., доцент,

доцент кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ЗМІН

Анотація. У статті досліджено актуальні питання соціально-економічної співпраці України та Польщі. Проаналізовано стан та динаміку міграційних процесів трудових ресурсів між державами, а також запропоновано шляхи подолання негативних наслідків цих процесів для України. Визначено основні стратегічні орієнтири співпраці в галузях інвестиційної діяльності, торгівлі, освіти і туризму.

Ключові слова: співпраця, транскордонна співпраця, міграція трудових ресурсів, проблеми трудової міграції, інвестиційна діяльність, торговельні відносини, освіта, туризм.

Постановка проблеми. Розвиток багатоаспектних взаємин з Польщею має пріоритетний характер. Це обумовлено важливим місцем Республіки Польща у зовнішньоекономічній політиці нашої держави, її суттєвою роллю у підтримці регіональної безпеки та сприянні Україні стати в майбутньому повноправним членом ЄС.

В умовах сьогодення взаємна вигода стосунків між Польщею та Україною підтверджується тим, що для нашої країни Польща залишається в п'ятірці країн, що є найбільшими постачальниками туристів. Українці ж роблять вигідний бізнес на польських товарах, не дуже дорогих і хорошої якості, а для Польщі наша країна виступає найбільшим постачальником робочої сили та студентства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку взаємовигідних соціально-економічних відносин між нашою державою і Республікою Польща та шляхам їх розв'язання присвячено чимало наукових досліджень та праць таких авторів, як, зокрема, Б. Андрушків, Я. Антошек, В. Борщевський, В. Будкін, А. Мазаракі, М. Мальський, Т. Мельник, Н. Мікула, А. Мокій, Є. Савельєв, К. Рейман, А. Філіпенко, М. Янків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В останніх наукових дослідженнях і публікаціях з питань соціально-економічної співпраці між Україною та Польщею мало уваги приділяється тим механізмам взаємодії між обома країнами, які б задовольняли спільні інтереси держав-сусідів у розв'язанні спільних актуальних проблем з питань трудової міграції, торговельної, інвестиційної діяльності, туризму та освіти.

Мета статті полягає у визначенні основних завдань, які стоять на шляху подальшого розвитку соціально-економічної співпраці між Україною та Польщею, а на цій основі – розробці нових напрямів, механізмів взаємовигідних відносин між обома країнами у пріоритетних сферах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українсько-польська стратегічна співпраця виходить далеко за межі інтересів цих двох країн, адже Україна і Польща – це дві найбільші держави Центрально-Східної Європи, а їх соціально-економічна та політична стабільність суттєво впливає на

загальноєвропейську і регіональну безпеку, що є надзвичайно важливим як для всієї Європи, так і для світу загалом.

Основними мотивами встановлення відносин стратегічного партнерства між Україною та Польщею на початку 90-х рр. XX ст. стали зіставні економічні, військові, фінансові, технологічні та гуманітарні потенціали, що давало змогу на паритетних засадах встановлювати особливий статус двосторонніх відносин; ключова роль у регіоні Центрально-Східної Європи та спільні погляди на питання розвитку регіональної та європейської безпеки; схожі нереалізовані завдання щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур; зацікавленість у довгостроковій співпраці у багатьох галузях господарювання [1, с. 94].

Як наслідок, за роки незалежності Україна направила хороші взаємини у різних сферах соціально-економічного та політичного життя зі своєю західною сусідкою, яка першою визнала нашу незалежність. Ця співпраця завершилась розробкою та реалізацією багатьох спільних проектів і програм. Зокрема, це великі геополітичні та економічні проекти (підготовка до чемпіонату з футболу Євро-2012 та його проведення, будівництво магістрального трубопроводу «Броди-Плоцьк»), регіональні проекти в галузі транскордонного співробітництва (створення міжнародних та міжрегіональних асоціацій «Карпатський Єврорегіон», «Єврорегіон «Буг») та українсько-польського прикордоння (підвищення ефективності діючих та відкриття нових пунктів перетину кордону, запровадження режиму малого прикордонного руху), а також інші проекти торговельно-економічного, науково-технічного та культурно-гуманітарного напрямів.

Сьогодення ставить нові виклики у визначенні основних пріоритетних точок соціально-економічної співпраці з урахуванням національних інтересів та стратегічних орієнтирів обох країн, а також динаміки змін зовнішнього середовища.

З набуттям Польщею у 1999 р. членства в НАТО та у 2004 р. – в ЄС характер українсько-польських відносин почав змінюватися, перетворюючись з відносин між державами з однаковим міжнародно-правовим статусом і близьким за соціально-економічними показниками розвитком на відносини між країнами з різним міжнародно-правовим статусом (Польща – повноправний член ЄС, а Україна лише підписала політичну та економічну частину Угоди про асоціацію з ЄС [2]), а також дещо різними макроекономічними показниками розвитку цих країн (табл. 1).

З табл. 1 видно, що показники ВВП в обох країнах показують позитивну динаміку. Та їх зростання є неоднаковим. Зокрема, в Україні показник номінального ВВП у 2015 р. збільшився в 1,9 рази порівняно з 1995 р., а в Польщі – в 3,4 рази, показник ВВП на одну особу – в 2,2 рази в Україні та в 3,4 рази у Польщі. За підсумками 2015 р. показник номінального ВВП Польщі більше ніж у 5 разів, а показник ВВП на одну особу у 6 разів перевищують аналогічні показники по Україні.

Частки аграрного сектору, промисловості та сфери послуг у виробництві ВВП досліджуваних країн за 2015 р. також

Порівняння ключових макроекономічних показників України та Польщі

Показники	Роки					
	1995		2004		2015	
	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща
Номінальний ВВП (млрд. дол. США)	48,21	139,41	64,84	253,53	90,61	474,78
ВВП на одну особу (тис. дол. США)	0,94	3,7	1,37	6,6	2,11	12,5
Частка аграрного виробництва у ВВП (%)	15,4	5,29	11,9	3,7	14	2,78
Частка промисловості у ВВП (%)	47,5	37,4	35,9	32,4	25,9	33,5
Частка сфери послуг у ВВП (%)	41,9	57,3	52,2	63,9	60,1	63,7

Джерело: FactCheck за даними Євростату

Таблиця 2

Торгівля товарами та послугами між Україною та Республікою Польща, млн. дол. США

Рік	Експорт в Польщу		Імпорт в Україну		Сальдо зовнішньої торгівлі з РП		Взаємні обсяги торгівлі	
	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги
2010	1 787,2	1 878,7	2 788,8	2 924,4	-1 001,6	-1 045,7	4 576,0	4 803,1
2011	2 794,1	2 927,7	3 183,3	3 321,4	-389,2	-393,7	5 977,4	6 249,1
2012	2 576,2	2 717,6	3 567,1	3 743,5	-990,9	-1 025,9	6 143,3	6 461,1
2013	2 547,8	2 761,1	4 068,7	4 234,3	-1 520,9	-1 473,2	6 616,5	6 995,4
2014	2 645,0	2 844,7	3 067,4	3 212,3	-422,4	-367,6	5 712,4	6 057,0
2015	1 977,5	2 158,1	2 324,5	2 420,9	-347	-262,8	4 302,0	4 579,0
2016	2 200,2	2 424,3	2 692,7	2 827,0	-492,5	-402,7	4 892,9	5 251,3

Джерело: складено автором за даними Держстату України

свідчать про те, що економіка нашої сусідки має більше ознак постіндустріального розвитку, бо характеризується вищою часткою сфери послуг (64% проти 60% в Україні) та меншою часткою аграрного виробництва (3% проти 14% в Україні).

Як бачимо, реалізовані ринкові реформи і вступ до ЄС мали наслідком те, що умови для розвитку бізнесу в Польщі стали сприятливішими, ніж в Україні. Це підтверджують дані рейтингу легкості ведення бізнесу у доповіді Світового Банку "Doing Business". Зокрема, Польща за підсумками рейтингу 2015 р. посіла 25 місце серед 189 аналізованих країн, у 2016 р. – 24 місце серед 190 країн, Україна – 83 та 80 місця відповідно [3].

Також згідно з аналітичним оглядом у другому кварталі 2017 р. зростання економіки Польщі становило 3,9%, а економіки України – 2,4% порівняно з аналогічним періодом 2016 р. [4].

Незважаючи на потужний поступ Польщі на шляху економічного зростання, Україна продовжує залишатись вигідним партнером в різних напрямках соціально-економічної співпраці, про що свідчать офіційні документи, підписані на міжурядових рівнях, а саме Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво від 4 березня 2005 р. [5]; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху від 28 березня 2008 р. [6]; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі інформації від 19 вересня 2008 р. [7]; Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 р. [8]; Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти від 19 січня 2015 р. [9].

В економічних відносинах України й Польщі після кількох років стагнації (2012–2015 рр.) з 2016 р. спостерігається позитивна динаміка порівняно з аналогічним періодом 2015 р.

(табл. 2): товарообмін між країнами збільшився на 13,7% і склав 4 892,9 млн. дол. США, обсяг українського експорту збільшився на 11,3% і склав 2 200,2 млн. дол. США, а польського імпорту – на 15,9% і становив 2 692,7 млн. дол. США [10].

Основні експортні групи товарів за 2016 р. такі: чорні метали (19,3%); електричні машини (12,5%); руди, шлаки і зола (8,8%); деревина і вироби з деревини (8,5%). У товарній структурі імпорту переважали палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (15,9%); пластмаси, полімерні матеріали (9,2%); електричні машини (8,8%); реактори ядерні, котли, машини (8,7%); засоби наземного транспорту, крім залізничного (3,6%). Основу експорту послуг за результатами 2016 р. склали такі види: переробні (41,8%), транспортні (30,4%), інформаційно-телекомунікаційні (11,9%), ділові (7,9%) та туристичні послуги (4,2%). В імпорті переважали транспортні (44,6%), ділові (14,4%), фінансові (7,4%), інформаційно-телекомунікаційні (8,3%) та туристичні послуги (8,3%) [11].

Згідно з прогнозами експертів завдяки Угоді про зону вільної торгівлі України з ЄС, яка набула чинності 1 січня 2016 р., товарообіг між Польщею та Україною може збільшитися на 432 млн. дол. США на рік. Зокрема, польські урядовці прогнозують збільшення експорту до України за такими товарними групами, як автомобілі і автозапчастини, техніка та електрообладнання, пластмаса та вироби з неї, м'ясо та харчові продукти, косметичні вироби та засоби особистої гігієни [12]. Ці товари користуються великим попитом в нашій державі завдяки високій якості та доступним цінам.

Польські компанії найбільше виграють завдяки скасуванню митних бар'єрів та впровадженню європейського законодавства в Україні, що, безумовно, буде сприяти покращенню умов торгівлі.

Ще однією проблемою українсько-польських економічних відносин є збереження негативного сальдо взаємної торгівлі з Польщею як товарами, так і послугами. Окремими причинами

цього є недостовірне декларування суб'єктами ЗЕД імпортованих товарів; заниження митної вартості; контрабандне ввезення товарів; «човникова» прикордонна торгівля; розбіжності даних митної статистики України та Республіки Польща, хоча останнім часом спостерігається тенденція до зменшення масштабів неузгодженості статистичних даних.

Ще одним важливим напрямом співпраці України і Польщі є посилення інвестиційного співробітництва. Адже для економіки України іноземні інвестиції – це той ресурс, який може найбільше сприяти підвищенню ефективності функціонування вітчизняних підприємств, отже, розвитку відповідних територій, міст та регіонів.

Перші ознаки інвестиційно-виробничої співпраці України та Польщі супроводжувалися низкою негативних явищ, а саме недосконалою галузевою структурою та формами залучення польських інвестицій, низьким обсягом інвестування, високою концентрацією інвестицій в окремих регіонах України, незадовільною участю польських інвесторів в інноваційних процесах [13, с. 259]. Динаміка інвестиційної співпраці двох держав починає демонструвати зростаючу тенденцію лише з боку Польщі з 2015 р. (рис. 1).

Згідно з даними Держстату України станом на 31 грудня 2016 р. сума прямих польських інвестицій, вкладених в економіку України, становила 760,4 млн. дол. США (на кінець 2015 р. – 758,3 млн. дол. США). У польську економіку на цей період було вкладено 44,4 млн. дол. США прямих українських інвестицій (на кінець 2015 р. – 50,2 млн. дол. США) [14, с. 9, 35].

Отже, Польща залишається серед топ-10 інвесторів України, а от українські інвестиції у Польщі незначні і не входять навіть у топ-20. Україна залишається, на жаль, слабким інвестором для Польщі. Однак українські дипломати наголошують на тому, що обсяг реальних українських інвестицій в Республіці Польща, які не враховуються офіційною статистикою, перевищує 1 млрд. дол. США. Адже офіційна статистика не обліковує кошти, які витрачають українці в Польщі, перебуваючи там на заробітках (українці складають 68% іноземців, які працюють у Польщі офіційно).

Згідно з даними Держстату на кінець 2016 р. в Україні рівень безробіття склав близько 9,4%, або 1,7 млн. осіб. У селах рівень безробіття ще вищий – 10,4% або майже 600 тис. осіб працездатного населення. Статистика Мінфіну

показує, що середня зарплата в Україні становить 5 406 грн., або близько 190 євро. Та майже 500 тис. осіб в Україні отримують зарплату, меншу за мінімальну. Ще 1,9 млн. осіб заробляють 1 147–1 500 грн. Тим часом рівень зарплат в сусідніх країнах значно перевершує наш. У Румунії середня зарплата становить 395 євро, в Угорщині – 497 євро, у Чехії – 702 євро, у Словаччині – 745 євро, у Польщі – 750 євро [15].

Зростаючі економіки вимагають приросту робочої сили, особливо за нижчу вартість, і нестачі робочих місць там не спостерігається. Працездатне населення цих країн часто виїжджає ще далі на захід, а саме у Німеччину, Францію, Великобританію. Цим країнам вдається підтримувати економічне зростання, зокрема, завдяки робочій силі із сусідніх країн, що не входять в ЄС.

Головним імпортером українських працівників, безсумнівно, є Польща. За роботу, яка не вимагає високої кваліфікації, там можна заробляти в два-три рази більше, ніж в Україні отримує людина з вищою освітою. Якщо у 2015 р. тут працювало близько мільйона українців, то у 2016 р. для українських робітників були відкриті ще 900 тис. робочих віз, а ще 1 млн. Союз підприємців і роботодавців Польщі збирається видати у 2017 р. Йдеться тільки про офіційно працевлаштованих співвітчизників. Союз підприємців Польщі відзначає, що зростання кількості мігрантів з України принесло польському бюджету майже 2 млрд. євро за рік – сума, яка більш ніж удвічі перевищує третій транш України від МВФ [15].

Міграція захопила не лише вітчизняних безробітних та незадоволених роботою, але й наше студентство. Адже навчання у ВНЗ країн ЄС дає більше можливостей для подальшого працевлаштування, зокрема за кордоном. Ще одним стимулом навчання наших абітурієнтів у Польщі є вартість. З 2015 р. спочатку польські приватні, а згодом і державні університети знизили вартість навчання для українців, подекуди вдвічі (наприклад, Люблинський політехнічний університет знизив ціни з 2 000 євро до 1 000 євро за рік на окремих спеціальностях; Краківський педагогічний університет знизив ціни на усі спеціальності вдвічі, а саме з 2 000 євро до 1 000 євро за рік).

Уже понад 50 тис. студентів з України навчаються в одній лише Польщі, і з кожним роком цей показник збільшується, позбавляючи Україну кваліфікованих талановитих громадян, які будуть працювати на економіці інших країн.

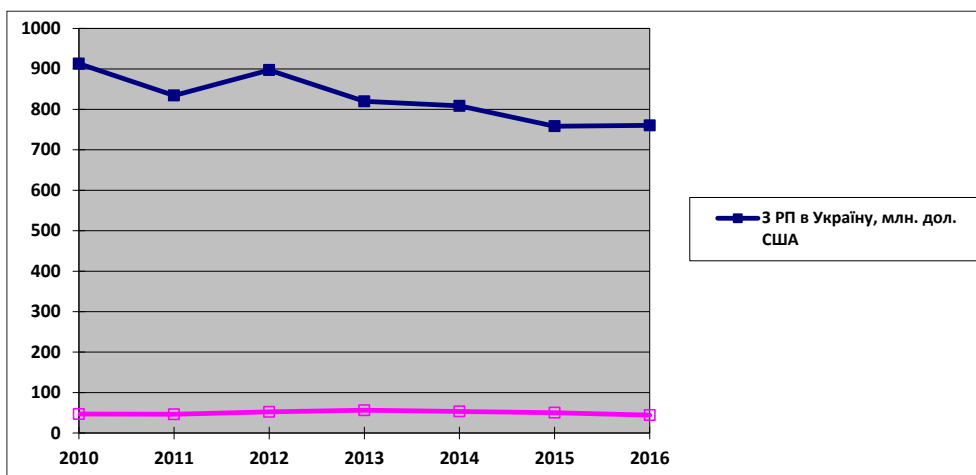

Рис. 1. Динаміка українсько-польської інвестиційної співпраці (обсяги прямих інвестицій) у 2010–2016 рр., млн. дол. США

Джерело: побудовано автором за даними Держстату України

Висновки. Узагальнюючи стан, основні проблеми соціально-економічної співпраці між Україною та Польщею, можемо зазначити, що нові стратегічні орієнтири повинні стосуватися:

– посилення торговельних відносин шляхом проведення політики імпортозаміщення та стимулювання експорту з боку України не лише в торгівлі товарами з польськими партнерами, але й у торгівлі послугами; насамперед це стосується покращення пропозицій транспортних, освітніх, ділових, фінансових, страхових, комп'ютерних і туристичних послуг;

– відновлення та налагодження інвестиційної співпраці шляхом проникнення та закріплення вітчизняного капіталу в польську економіку через заснування спільних підприємств та реалізацію спільних інвестиційних проектів;

– вирішення проблем трудової міграції та подолання її негативних наслідків для України шляхом створення умов для скорочення виїзду трудових мігрантів на заробітки до Польщі, зокрема, через розвиток організованої та безпечної внутрішньої трудової міграції, відродження місцевої економічної ініціативи та розвиток малого підприємництва; формування сучасних організаційно-правових механізмів стимулювання залучення коштів трудових мігрантів у розвиток підприємництва шляхом сприятливої кредитної, валютної, податкової політики; створення інституційної бази для вдосконалення функціонування транскордонного ринку праці з урахуванням тенденцій його кон'юнктури, можливостей правового захисту громадян, які працюють за кордоном; удосконалення системи інформаційно-консультативної підтримки українських трудових мігрантів зусиллями громадських організацій, місцевих територіальних громад, ЗМІ по обидва боки кордону;

– продовження реформи системи вищої освіти в Україні з урахуванням передового досвіду ЄС у цій галузі; залучення до цього процесу польських партнерів з метою напрацювання та реалізації спільних освітніх проектів та програм;

– подальшого розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва в галузі туризму, що передбачає територіальне стимулювання розвитку туризму, використання туристичних зв'язків для укріплення взаєморозуміння й довіри між країнами, розробку спільних стандартів обслуговування туристів та спільних туристичних маршрутів, оцінку туристичних ресурсів та інфраструктури, аналіз інвестиційних пропозицій на рівні певних адміністративно-територіальних одиниць щодо реалізації спільних туристичних бізнес-проектів.

Література:

1. Знахоренко О. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах / О. Знахоренко // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Вип. 2. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 90–98.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
3. Doing Business: The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/rankings>.
4. Трудова міграція з України дозволяє Польщі ефективно освоювати дотації ЄС // Цензор.НЕТ. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/452333/trudova_migratsiya_z_ukrayiny_dozvolyaє_polschi_efektyvno_osvoiyuvaty_dotatsiyi_єs_barclays.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво від 4 березня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_063.

6. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху від 28 березня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_138.
7. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі інформації від 19 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_128.
8. Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_161.
9. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти від 19 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_180.
10. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 р. : стат. збірник. – К., 2017. – 152 с.
11. Стан торговельно-економічного співробітництва // Інформаційно-аналітична довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/trade>.
12. Завдяки зоні вільної торгівлі польський товарообіг з Україною зростає // Наш вибір. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naszwybir.pl/zavdyaky-zoni-vilnoyi-torgivli-polskyj-tovaroobig-z-ukrayinoyu-zroste>.
13. Янків М. Організаційно-економічні засади розвитку українсько-польського транскордонного та міжрегіонального співробітництва / М. Янків // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 2. – С. 256–263.
14. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2010–2016 рр. : стат. збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 42 с.
15. Щербатенко О. Чемоданний настрої. Якими є реальні масштаби української еміграції / О. Щербатенко // Економічна правда. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/01/23/618436>.

Гришук А.М. Актуальные вопросы социально-экономического сотрудничества Украины и Польши: современное состояние и направления изменений

Аннотация. В статье исследованы актуальные вопросы социально-экономического сотрудничества Украины и Польши. Проанализированы состояние и динамика миграционных процессов трудовых ресурсов между государствами, а также предложены пути преодоления негативных последствий этих процессов для Украины. Определены основные стратегические ориентиры сотрудничества в областях инвестиционной деятельности, торговли, образования и туризма.

Ключевые слова: сотрудничество, трансграничное сотрудничество, миграция трудовых ресурсов, проблемы трудовой миграции, инвестиционная деятельность, торговые отношения, образование, туризм.

Hryshchuk A.M. Actual issues of socio-economic cooperation of Ukraine and Poland: current state and directions of changes

Summary. The article deals with the research of the actual issues of socio-economic cooperation between Ukraine and Poland. The state and dynamics of migration processes of labor resources between states have been analyzed and ways of overcoming the negative consequences of these processes for Ukraine have been proposed. The main strategic guidelines for cooperation in investment, trade, education and tourism have been defined.

Keywords: cooperation, cross-border cooperation, migration of labor resources, problems of labor migration, investment activity, trade relations, education, tourism.

*Жиленко К.М.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ГЛОБАЛЬНОГО ДОГОВОРУ ООН

Анотація. Розглянуто основні теоретичні детермінанти та прикладні аспекти корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Визначено платформи та вектори реалізації КСВ суб'єктами підприємницької діяльності. Зазначено, що в сучасному інтеграційному середовищі соціальна відповідальність виступає інструментом підвищення рівня конкурентоздатності компаній. Стратегія соціальної відповідальності не має широкого практичного застосування серед українських підприємств, відсутній чіткий механізм контролю впровадження заходів із соціальної відповідальності.

Ключові слова: Глобальний договір ООН, корпоративна соціальна відповідальність, соціальні інвестиції, конкурентоздатність.

Постановка проблеми. Протягом останніх п'яти років значні зміни відбулися на рівні поінформованості про соціальну відповідальність залежно від розміру підприємств, регіону їх розміщення та сфери діяльності. У дослідженні 2016 р. простежується пряма залежність – чим більше підприємство, тим вищий рівень поінформованості.

Половина українських підприємств вважає, що політики і практики соціальної відповідальності повинні впроваджуватися кожною компанією. Протягом останніх років інтенсивність упровадження соціально відповідальних заходів зростає з 31,3% компаній, які робили це постійно у 2011 р., до 55% у 2016 р. [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація основних концептів Глобального договору ООН сприяє підвищенню рівня корпоративної соціальної відповідальності підприємств як приватного, так і державного сектору. Вітчизняні та іноземні дослідники наголошують на багатогранності та глибинному впливі КСВ на формування рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання [1–3; 5]. Водночас в умовах динамічних змін зовнішнього середовища перспективи та напрями реалізації КСВ потребують уточнення та деталізації

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), сучасних тенденцій реалізації транснаціональними корпораціями основних положень Глобального договору ООН; виявленні перспективних векторів адаптації КСВ в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальний договір ООН (United Nations Global Compact) – ініціатива ООН, спрямована на сприяння соціальній відповідальності бізнесу та підтримку вирішення підприємницькими колами проблем глобалізації та створення стабільнішої та всеохоплюючої економіки.

Станом на вересень 2016 р. до Глобального договору приєдналося більше ніж 8 500 компаній та організацій із більш як

130 країн світу [1]. Глобальний договір є повністю добровільною ініціативою, що дає унікальну можливість приєднання до мережі лідируючих компаній світу. Крім того, Глобальний договір надає чудову можливість для обміну досвідом та успішними бізнес-практиками у соціальній сфері та сфері охорони навколишнього середовища. Таким чином, утворюється нове бізнес-середовище, що, не порушуючи принципів конкуренції, впроваджує принципи соціальної відповідальності не тільки на національному, а й на регіональному та глобальному рівнях.

Серед основних чинників, які спонукають компанії впроваджувати соціально відповідальні заходи, на першому плані стоять моральні міркування та внутрішнє спонукання. Проте досить вагомими є такі чинники, як зростання продажів компанії, копіювання дій конкурентів та запит із боку органів місцевої влади. Порівняно з 2011 р. пріоритетність факторів для компаній не змінилася, проте вдвічі зростає кількість компаній, для яких конкурентний чинник став досить вагомим.

Як і в 2011 р., політика соціальної відповідальності українських компаній спрямовується передусім на їх співробітників та споживачів. Переважну частину заходів із соціальної відповідальності можна віднести до трудових практик: заходи з розвитку власного персоналу, відмова від використання примусової та дитячої праці, відсутність дискримінації, впровадження програм поліпшення умов праці, а також до заходів із захисту здоров'я і безпеки споживачів. Найменш поширеними для українських підприємств є заходи щодо захисту природних ресурсів та співпраці з громадськістю [6].

Найпоширенішим напрямом соціальної відповідальності для українських підприємств є трудові практики: три чверті опитаних українських компаній здійснюють різноманітні соціально відповідальні заходи для власного персоналу. Незмінною з 2011 р. залишилася пріоритетність соціально відповідальних заходів щодо власних працівників: заходи з оплати праці, регулювання робочого часу та відсутність дискримінації під час прийому на роботу [8].

Лише третина компаній здійснює соціальні інвестиції в розвиток громади, трохи більше підприємств надають різноманітну допомогу регіону, де розташовані їхні підприємства. Найпоширенішими видами допомоги громаді порівняно з 2011 р. так і залишилися благоустрій територій та програми створення робочих місць, однак утричі скоротилася частка підприємств, які надають фінансову допомогу владі у вирішенні проблем регіону; вдвічі – частка підприємств, які сприяють реалізації екологічних проектів та виступають спонсорами спортивних і культурних заходів. Лідерами в упровадженні програм надання допомоги регіону, де знаходиться підприємство, є великі компанії [6].

Одним із найменш популярних напрямів соціальної відповідальності є захист навколишнього середовища. Серед тих

підприємств, які впроваджують екологічну відповідальність, найпоширенішими є практики впровадження енергозберігаючих технологій та програми сортування й утилізації відходів. Великі за розміром компанії частіше за малі та середні здійснюють різноманітні заходи з екологічної відповідальності.

Підвищення якості продукції залишилося головним заходом соціальної відповідальності компаній, особливо великих, щодо споживачів і партнерів. Проте зі зростанням розміру підприємств зменшується частка тих, хто надає чесну інформацію та рекламу для споживачів.

За результатами дослідження 2016 р. (як і в 2011-му) можна дійти висновку: соціальна відповідальність ще не стала частиною стратегічного менеджменту більшості українських компаній; лише незначна частка організацій має стратегію соціальної відповідальності; не розпочався процес формування окремих функціональних підрозділів із соціальної відповідальності; компанії не мають чіткого механізму контролю впровадження програм/заходів із соціальної відповідальності; лише п'ята частина підприємств має спеціальний бюджет та готує соціальний (нефінансовий) звіт [7].

Результати дослідження засвідчили, що українські компанії все більше розуміють і сприймають соціальну відповідальність як інструмент підвищення конкурентоздатності компаній.

У практиці роботи більшості вітчизняних корпорацій питанням корпоративної соціальної відповідальності приділяється все ще недостатньо уваги. Попри введення в дію в Україні у 2006 р. Глобального договору ООН, згідно з дослідженнями Центру розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), більшість великих українських компаній все ще не використовують КСВ як потужний інструмент зв'язків із громадськістю. Зокрема, це можна виявити з таких показників, опублікованих за результатами досліджень Центру [9]:

- середній рівень відкритості компаній України становив 14% (що є дуже низьким показником);

- у 18 зі 100 найбільших за показниками чистого доходу і чистого прибутку компаній України відсутні сторінки в мережі Інтернет;

- тільки дев'ять компаній зі 100 звітують перед зацікавленими особами про власну діяльність у сфері КСВ [9].

У сучасному світі соціально відповідальна діяльність бізнесу є загальноприйнятим правилом, якого дотримується значна кількість великих, середніх і навіть малих компаній по всьому світу. З огляду на надзвичайну суспільну та економічну користь, що містить у собі соціальна відповідальність бізнесу, питання її розвитку належать до сфери особливої уваги органів державної влади багатьох країн світу та провідних міжнародних організацій. Проявом цієї уваги є розроблення стандартів КСВ і заходів зі стимулювання бізнесу до соціально відповідальної діяльності [9].

У більшості країн ЄС у різній формі розроблені та функціонують державні програми підтримки і стимулювання КСВ. Завдяки цим програмам держава визначає бажану поведінку для бізнесу, долучає компанії приватного і державного секторів до спільного виконання соціально важливих завдань, матеріально стимулює бізнес до соціально відповідальної діяльності тощо. Для кращого розуміння впливу держави у КСВ Албаредо та Лозано пропонують модель відносин для аналізу державної політики на КСВ (рис. 1) [13].

Країни СНД також зробили внесок у розвиток КСВ, розробивши та затвердивши міжнародний стандарт «Соціальна відповідальність організації. Требуванія. CSR/KCO – 2008» [10].

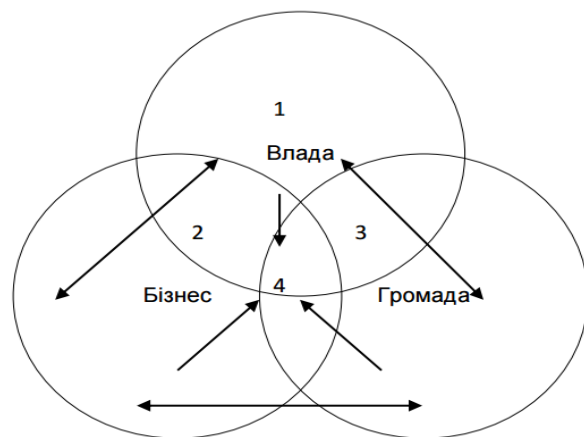

Рис. 1. Модель взаємовідносин для аналізу державної політики відносно КСВ: 1) КСВ у державному управлінні; 2) КСВ у відносинах держави з бізнесом; 3) КСВ у відносинах держави з громадськістю; 4) КСВ у системі взаємовідносин «держава – бізнес – громада»

КСВ в Україні перебуває у стадії становлення. Найбільш активними у цій сфері є, насамперед, представництва іноземних компаній, які переносять на українське підгрунтя сучасні світові практики, принципи і стандарти, а також великі та малі вітчизняні підприємства й організації, які протягом останніх 15 років удосконалюють свою діяльність на засадах концепції Загального управління якістю [11].

Зазначений процес потребує певної координації та стимулювання, а отже, активної участі в ньому держави, яка повинна визначити СВБ як бажану поведінку для бізнесу і розробити комплекс відповідних стимулів (до цього вже дійшли державні органи країн – членів ЄС). У час, коли приватний бізнес є джерелом більш ніж 90% глобальної економіки, кожен крок бізнесу в напрямі сталого розвитку суспільства є дуже важливим.

Практика КСВ набуває розповсюдження у світі і в Україні завдяки реалізації чисельних заходів громадських організацій та міжнародній та українській приватній грантовій підтримці. Так, у рамках дії Глобального договору ООН, що є волонтерською ініціативою, яка об'єднує приватні компанії, агенції ООН, бізнес-асоціації, неурядові організації та профспілки у єдиний глобальний форум задля сталого розвитку через відповідальне та інноваційне корпоративне лідерство, учасниками договору в Україні є 1 489 компаній (станом на 15.03.2012) [13].

Відповідно до проведеного анкетування щодо КСВ у 2011 та 2016 рр., рівень поінформованості населення про концепцію різниться по регіонах. Так, у Харківській області станом на 2016 р. рівень поінформованості становив 66,1%, що на 7,5% нижче, ніж у 2011 р., у Київській області цей показник також знизився з 90,7% у 2011 р. до 71,3% у 2016 р. [13].

Водночас спостерігається підвищення рівня поінформованості у Львівській та Одеській областях. Опитування підприємств різних сфер діяльності щодо необхідності впровадження КСВ у ведення бізнесу показало, що лише половина опитаних (53,3%) вважає за необхідне запровадити на підприємствах політику і практику соціальної відповідальності, 41,1% не вважають це за потрібне, останні 5,6% компаній зазначили відсутність необхідності впровадження соціальної відповідальності [5].

Крім того, порівнюючи форми власності 14 підприємств, що активно впроваджують практику КСВ, слід відзначити, що частка підприємств державної форми власності знизилася на 39,5%, тоді як частка підприємств приватної форми власності, що практикують КСВ, зросла з 62,1% до 74,9%. Майже третина українських компаній повідомила, що не здійснює заходи із соціальної відповідальності. Для більшості з них програми/заходи із соціальної відповідальності не є актуальними через брак коштів, а кожна десята компанія, яка зазначила, що не здійснює заходи із соціальної відповідальності, вважає, що це функція держави, а не бізнесу. Лише 29,6% підприємств мають стратегію соціальної відповідальності [5].

Серед лідерів у галузі корпоративної соціальної відповідальності – представники важкої промисловості, холдингові компанії, комунікаційні гіганти, крупні ритейлери.

Позитивні зрушення відбиває й статистика кількості вітчизняних компаній, що приєдналися до Глобального договору ООН. Так, станом на 2016 р. їх кількість становить 190 компаній, що представляють різні галузі економіки та регіони нашої країни. Для порівняння: у сусідній Польщі кількість учасників становить 77 компаній, у Російській Федерації – 74, в Угорщині – 17, у Румунії – всього 14 [11].

Прикладом успішної реалізації стратегії КСВ в Україні є компанія «Київстар». Зокрема, соціальна відповідальність бізнесу компанії складається з відповідальності за якість власних послуг, корпоративної благодійності, захисту довкілля, турботи про співробітників, виконання взятих на себе зобов'язань (взаємодія з партнерами по бізнесу, сплата податків тощо) [13].

Особливе значення дотримання принципів КСВ має для фармацевтичних компаній, адже їх продукція напряму пов'язана з життям і здоров'ям людей. Давні традиції соціально відповідального бізнесу має одна з найбільших вітчизняних компаній – «Фармак», яка регулярно стає переможцем рейтингу ВГО «Асоціація платників податків» у номінації «Сумлінний платник податків у медичній галузі» [13].

26 вересня Центр «Розвиток КСВ» презентував Індекс прозорості сайтів ТОП-100 українських компаній, підготовлений у рамках проекту «КСВ в державних органах влади», що здійснюється за підтримки Посольства Королівства Нідерланди. Індекс проводиться вже п'ятий рік поспіль відповідно до спільної методології, розробленої Центром «Розвиток КСВ» та компанією Beyond Business (Ізраїль).

До десятки сайтів із найвищим рівнем розкриття інформації з КСВ на сайті увійшли: компанії «АрселорМіттал Кривий Ріг», «ДТЕК», «СКМ», «Оболонь», «Метінвест», «Карлсберг Україна», «Київстар», «ОККО-Бізнес» (Концерн «Галнафтогаз»), «Дніпроспецсталь», «Крафт Фудз Україна».

Індекс прозорості – це гарний інструмент, який дає повну картину щодо розвитку ситуації в Україні. Не секрет, що корпоративну соціальну відповідальність намагаються реалізувати передусім компанії-лідери, тому Індекс прозорості ТОП-100 дає чітке уявлення про ситуацію в Україні з погляду розвитку КСВ. Цього року ми включили в Індекс додатково 39 державних компаній, щодо яких планується приватизація. З'ясувалося, що прозорість державних компаній значно менша, ніж приватних.

Висновки. Основні висновки дослідження [9]:

1. Порівняно з минулим роком (16,9%) рівень прозорості сайтів компаній України у 2016 р. майже не зріс і становив 17,1%.

2. Рівень відкритості державних підприємств становить 12,8%, що нижче індексу приватних компаній.

3. Тільки третина компаній із ТОП-100 створює на власних сайтах окрему сторінку, на якій розміщується інформація з питань соціальної відповідальності.

4. Більшість українських компаній не приділяє питанням висвітлення КСВ політики та її результатів достатню увагу і не розглядає таку практику як важливий складник комунікації зі стейкхолдерами.

5. Найчастіше компанії розкривають такі питання, як трудові відносини, охорона довкілля та взаємовідносини з громадою. Найменш поширеними практиками залишаються питання менеджменту корпоративної відповідальності, етики та антикорупційної політики.

6. Чисельність українських компаній, які готують нефінансові звіти, суттєво не збільшується. Так, цього року тільки 14 компаній – учасниць Індексу мали розміщені на сайтах нефінансові звіти (у 2016 р. – 13 компаній, у 2015 р. – дев'ять компаній) [9].

7. Доступність інформації щодо КСВ на сайтах українських компаній залишається низькою: тільки 14 сайтів містять повну контактну інформацію (з телефонами, електронними адресами і прізвищами посадових осіб компанії), ще на 31 сайті надаються загальні електронні адреси підрозділів компанії (як правило, прес-центру), а на інших (трохи більше половини сайтів – 56) – тільки загальні телефони.

8. Лідерами секторального аналізу стали підприємства комунікації та харчової промисловості (сектор FMCG). Найнижчий рівень прозорості, як і в минулі роки, демонструють фармацевтичні компанії.

9. 73% сайтів (або сайти 75 компаній) надають інформацію українською мовою. Інформація на 43 сайтах розміщується трьома мовами (українською, російською та англійською), а на 21 сайті – виключно українською.

10. Здебільшого компанії надають інформацію про наявну політику в різних аспектах КСВ, не надаючи дані щодо результатів її впровадження. На деяких сайтах такі дані не оновлюються протягом останніх двох-трьох років, більш нову інформацію можна знайти тільки у соціальних звітах або новинах.

Таким чином, КСВ є добровільною діяльністю компаній приватного і державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє середовище тощо для вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою; поліпшення результативності бізнесу та показників прибутковості в довгостроковому періоді. Для стимулювання розвитку та широкого введення корпоративної соціальної відповідальності, враховуючи досвід США та ЄС [7], важливим є запровадження в Україні:

- пільгового оподаткування підприємств, що впроваджують КСВ, – введення подібної практики у світі доводить активізацію соціальної відповідальності бізнесу вже не одне десятиліття;

- підвищення обізнаності про КСВ через ЗМІ та поширення передового досвіду, що включає в себе створення галузевих платформ для підприємств та зацікавлені сторони, які беруть на себе зобов'язання спільно стежити за прогресом;

- популяризація позитивної практики впровадження програм із соціальної відповідальності у світі;

- вдосконалення та відстеження рівня довіри в бізнесі шляхом громадських дискусій про роль і потенціал підприємства та організації обстежень довіри громадян до бізнесу;
- подальша інтеграція КСВ в освіті, навчанні та дослідженнях;
- зменшення адміністративного тиску місцевих органів влади та безпосередня участь місцевих органів влади у розробленні пропозицій та програм, що можуть бути підтримані в рамках КСВ;
- створення єдиного центру соціальних програм у мережі Інтернет та в кожному регіоні.

Література:

1. Promoting a European framework for corporate social responsibility Green Paper, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001. – 31 p.
2. Гулевська-Черниш А. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній України: сучасний досвід (звіт за результатами дослідження) / А. Гулевська-Черниш [та ін.]. – К. : Салютіс, 2010. – 60 с.
3. The changing role of governments in corporate social responsibility: drivers and responses Laura Albareda, Josep M. Lozano, Antonio Tencati, AtleMidttun and Francesco Perrinin Business Ethics: A European Review Volume 17 Number 4 October 2008. – P. 347–363.
4. Офіційний сайт Української мережі Глобального договору ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalcompact.org.ua/ua/how2join/benefits>.
5. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К. : Фарбований лист, 2010. – 56 с.
6. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/corporate-social-responsibility/index_en.htm.
7. Соціальна відповідальність бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83.
8. Глобальний договір ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?art_id=88867&cat_id=34940.
9. Офіційна сторінка Центру розвитку КСВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csr-ukraine.org>.
10. Офіційна сторінка Глобального договору ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unglobalcompact.org>.
11. Офіційна сторінка ПАТ «Фармак» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.farmak.ua.
12. Офіційна сторінка ПрАТ «Київстар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kyivstar.net.
13. Інформація щодо кількості суб'єктів господарювання державного сектора економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/ListsOfUndertakings.aspx.

Жиленко Е.Н. Развитие системы корпоративной социальной ответственности на основе Глобального договора ООН

Аннотация. Рассмотрены основные теоретические детерминанты и прикладные аспекты корпоративной социальной ответственности (КСО). Определены платформы и векторы реализации КСО субъектами предпринимательской деятельности. Отмечено, что в современной интеграционной среде социальная ответственность выступает в качестве инструмента повышения уровня конкурентоспособности компаний. Стратегия социальной ответственности не имеет широкого практического применения среди украинских предприятий, отсутствует четкий механизм контроля внедрения мероприятий социальной ответственности.

Ключевые слова: Глобальный договор ООН, корпоративная социальная ответственность, социальные инвестиции, конкурентоспособность.

Zhylenko K.M. Development of the system of corporate social responsibility on basis of united nations global compact

Summary. The paper discusses the basic theoretical determinants and applied aspects of corporate social responsibility (CSR). Platforms and vectors of realization of CSR by the entrepreneurial entities are determined. It is emphasised that in the present integration environment social responsibility is an instrument of increasing of company competitiveness. Strategy of social responsibility does not have wide practical application among the Ukrainian enterprises. There is also lack of clear mechanism to control introduction of social responsibility measures.

Keywords: United Nations Global Compact, corporate social responsibility, social investments, competitiveness.

*Литвиненко К.О.,**к.е.н.,**старший викладач кафедри менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА СВІТОВУ ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню впливу ринку криптовалют на світову фінансову систему. Розглянуто основні індикатори розвитку ринку криптовалют. Досліджено тенденції та перспективи розвитку крипто-валют. Виявлено, що ринок криптовалют, який нині надзвичайно стрімко розвивається, вже має розгалужену фінансову інфраструктуру, тісно взаємодіє з урядами провідних країн світу та здатен вирішити деякі нагальні проблеми сучасної фінансової системи.

Ключові слова: криптовалюти, фіатні валюти, Біт-коїн, блокчейн, глобальна економіка.

Постановка проблеми. Початок третього тисячоліття, крім іншого, ознаменувався виникненням першої у світі криптовалюти – Біткоїну (2009 р.). Криптовалюта – це підмножина цифрової валюти. Приклади численних цифрових валют: повітряні милі, випущені авіакомпаніями, ігрові жетони для комп'ютерних ігор та онлайн-казино, Brixton Pound, які можуть бути витрачені тільки в місцевій громаді Брікстон (районі Великого Лондона) та багато інших форм, які можна обміняти на віртуальні та фізичні об'єкти в закритій системі й у випадку відкритої системи обмінюються на фіатну (паперову) валюту [1]. Тобто віртуальні гроші існували і до виникнення Біткоїну, проте вони носили локальний характер, не базувалися ні на якій унікальній технології, майже завжди мали формальну функцію обміну у рамках лише своєї бази і були дуже обмежені у конвертації. З часу виникнення першої справжньої криптовалюти минуло вісім років, з'явилися сотні інших, проте світову увагу вони отримали лише наприкінці 2015 р. Саме у цей період справжній інвестиційний вибух призводить до збільшення капіталізації ринку криптовалют у десятки разів, подорожчання топових криптовалют у три, п'ять, десять, п'ятнадцять разів, появи нового класу криптомільйонерів та величезної фінансової інфраструктури світового рівня. І хоча скептичні думки багатьох економістів досить довго точилися довкола ринку криптовалют, у нових умовах ігнорування впливу цього ринку на розвиток світової фінансової системи стає неможливим. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криптовалюти знаходяться у полі досліджень економістів усього світу лише останні сім-вісім років. Вивченням сутності та корисності технологій блокчейну та криптовалют активно займаються П. Вінья, М. Кейсі [2], А.М. Антонопулос [3], А. Нараян [4], Н. Бікалова [5] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За цей короткий проміжок часу існування та розвитку криптовалют не сформовано категоріально-понятійний апарат криптовалют, недостатньо досліджено механізм взаємодії фінансових інститутів та інших суб'єктів економічних відносин із криптовалютами, на початковій стадії нормативно-правова база криптоінфраструктури та досі не зрозумілі наслідки впливу криптовалют на розвиток світової фінансової системи. Додаткові дослідження цього питання дадуть змогу будувати

більш точні прогнози розвитку світової фінансової системи з урахуванням обігу цифрових валют. Мета статті полягає у вивченні впливу, що здійснює ринок крипто-валют на стан та розвиток світової фінансової системи. Виклад основного матеріалу дослідження. Тільки-но у людства з'явилася необхідність у засобі обміну, роль посередника виконувало все, що потрапляло під руку: черепашки, домашні тварини, кукурудза, тютюн. У Стародавній Греції разом зі звичайними грошми існували також спартанські гроші у вигляді металевих прутів. Уважалося, що ці вкрай незручні прутки відбивали у суворих спартанців бажання до накопичення грошей, до крадіжки і трохи до корупції. Людство постійно намагалося переосмислити форму і роль грошей. Сучасні тенденції розвитку цифрових валют (digital currency) демонструють завдання нового покоління – трансформувати гроші у цифрову форму. Поява криптовалют – одна з ключових причин зростаючого попиту на глобальну соціально-політичну революцію або, якщо оперувати менш радикальними термінами, комплекс реформ. Рівень довіри громадян до держави падає з кожним роком у всьому світі з поправками на темпи цього падіння залежно від регіону. Найбільш прогресивна частина суспільства налаштована якщо не на ліквідацію держави як такої, то на заміщення його групою сервісних компаній, що працюють на конкурентних засадах [6, с. 6].

У цьому контексті серйозні зміни очікують не тільки так званий суспільний договір, а й міжнародні правову, фінансову та соціальну системи у цілому. Однак саме децентралізовані системи є одним із ключових інструментів на шляху до цих еволюційних змін, адже історичний зріз яскраво ілюструє повну нездатність більшості держав адекватно і компетентно реагувати на інновації і технологічний прогрес.

Незважаючи на відносно нещодавнє виникнення криптовалюти як явища та технологічну складність й унікальність кожної з них, спроби дати визначення поняттю «криптовалюта» зробили багато дослідників, зокрема більшість – як анонімні аналітики тих чи інших інформаційних, економічних та аналітичних криптовалютних порталів і в меншості – окремі вчені, такі як І. Лубенець, Д. Вахрушев, А. Нараян. Найбільш емним та універсальним видається визначення, наведене в офіційному словнику університету Кембриджу: «Криптовалюта – це цифрова валюта, випущена публічною мережею, а не урядом, що використовує криптографію для підтвердження безпеки трансакцій» [7].

Опис та аналіз криптовалют варто почати з її першопрохідця – Біткоїна, що досі залишається топовою та найдорожчою криптовалютою у світі з найбільшим обсягом капіталізації. Біткоїн виникає у 2009 р. Його розробником вважається людина або група людей під псевдонімом Сатоші Накамото. Він досі зберігає анонімність, із ним ніхто ніколи не контактував. Сатоші створив дану криптовалюту за допомогою системи рівноправних вузлів (peer-to-peer) [8], проте нині не має ніякого

впливу на подальший розвиток Біткоїну. Таким чином, у 2009 р. вперше за всю історію грошового обміну світ отримав валюту, яка абсолютно децентралізована, не підкріплена ВВП жодної країни і не підпорядковується жодному уряду. Основні особливості саме валюти Біткоїн наведені нижче:

- Відсутність централізованого управління та емітентів.
- Обмежений ресурс. Емісія буде зменшуватися у чітко заданому алгоритмі й у кінці 2040 р. припиниться.
- Емісія та трансакції керуються мережею рівноправних вузлів (peer-to-peer).
- Дані про абсолютно всі трансакції зберігаються назавжди у розподіленій базі даних (Blockchain).
- Використання криптографічних методів запобігання втрати коштів.

Кількісні характеристики валюти Біткоїн наведено також у табл. 1.

Таблиця 1
Характеристики валюти Біткоїн [9]

Символ	BTC
Ціна на жовтень 2017 р., дол. США	4,300
Середня денна кількість трансакцій у жовтні 2017 р.	285 тис.
Кількість випущених момент на жовтень 2017 р	16,6 млн.
Кількість всього монет	21 млн.
Алгоритм	SHA-256
Рік випуску	2009
Капіталізація ринку Біткоїн-валюти у жовтні 2017 р., дол. США	72,8 млрд

Після появи Біткоїну виникають інші криптовалюти. Сьогодні їх офіційно нараховується близько трьохсот. Більша кількість із них є так звані «хайпом» (hipe), тобто штучно створеними під нереалістичні проекти, щоб використати ажіотажну ситуацію довкола ринку криптовалют, швидко заробити гроші та лопнути як бульбашка. Проте топова двадцятка криптовалют є цікавою для аналізу. Кожна має свої унікальну технологію та призначення. Наприклад, Ейфіріум (Ethereum) – платформа для створення децентралізованих онлайн-сервісів на базі блокчейна, що працюють на базі розумних контрактів. Ейфіріум значно спрощує впровадження технології блокчейн, що пояснює інтерес із боку не тільки нових стартапів, а й найбільших розробників ПЗ, таких як Microsoft, IBM і Acronis. Помітний інтерес до платформи проявляють і фінансові компанії, у тому числі банки.

Далі – Вейвс (Waves) – блокчейн-платформа для випуску криптографічних токенів і проведення краудфандінгових кампаній, Нем (NEM) – це нотаріальний сервіс на базі блокчейну 2.0., який значно підвищує рівень безпеки і швидкості банківських трансакцій, та ін.

На особливу увагу заслуговує крипто-валюта Ріппл (Ripple), яку ще жартівливо називають «нова VISA». Це платіжна система, а саме система валових розрахунків реального часу, обміну валют та грошових переказів, розроблена компанією Ріппл. Ця крипто-валюта використовується такими компаніями, як UniCredit, UBS або Santander. Протокол Ріппл усе ширше використовується американськими, європейськими та японськими банками і платіжними мережами як розрахункова інфраструктурна технологія. Представники Ріппл представили вартісну модель, що дає змогу оцінити економічний ефект від впровадження пропонованої компанією нової технології. Так, на їхню думку, завдяки запропонованим компанією новим рішен-

ням банки зможуть розширити клієнтську базу і спектр послуг, що поставляються на ринок, а новий механізм здійснення й обробки транскордонних платежів здатний значно знизити операційні витрати. Із даних інтерактивної інфографіки, представленої на сайті Ріппл [10], можна побачити, що нова технологія може значно скоротити операційні витрати банку. Наприклад, якщо фінансовий інститут здійснює щорічно 150 тис. транскордонних платежів, валова вартість яких становить 50 млн. дол. США, запропонована Ріппл технологія здатна знизити собівартість трансакції з 8,21 дол. США до 4,45 дол. США. Крім того, на сайті продемонстровано те, наскільки технологія Ріппл може знизити ймовірність виникнення помилок під час здійснення транскордонних платежів, скоротити час їх обробки, заощадити на комісіях, стягнутих контрагентами, і т. д. [10].

Топ-10 світових криптовалют наведено в табл. 2.

Таблиця 2
Капіталізація топ-10 світових криптовалют [11]

№ п/п	Криптовалюта	Капіталізація ринку, дол. США
1	Bitcoin (BTC)	62,841,248,126
2	Ethereum (ETH)	27,456,695,278
3	Bitcoin Cash (BCC)	7,084,308,594
4	Ripple (XRP)	6,840,311,329
5	Litecoin (LTC)	2,575,754,424
6	Dash (DASH)	2,574,586,012
7	NEM (XEM)	1,985,067,000
8	IOTA (MIOTA)	1,512,370,222
9	Monero (XMR)	1,382,483,302
10	NEO (NEO)	35,510,000

Незважаючи на бурхливий розвиток криптовалют та їх різноманіття, Біткоїн досі залишається піонером та «великим китом», займаючи майже половину капіталізації усього крипторинку. Не дарма всі криптовалюти, крім Біткоїну, у фінансовому світі кличуть альткоїнами (альтернативними криптовалютами). Варто також зауважити, що держателі криптовалют, працівники інфраструктури криптобізнесу та інвестори традиційний ринок валют та паперових грошей називають фіатом, або фіатними грошима.

Основні переваги критовалюти порівняно з паперовими грошми:

- Рухи криптовалюти можливо простежити. Інформація щодо всіх трансакцій зберігається у мережі блокчейн.
- Криптовалюта більш портативна, ніж паперові гроші. Відсутність будь-яких кордонів. Усі трансакції здійснюються надзвичайно швидко у лічені секунди або хвилини між будь-якими точками світу.
- Крипто-валюту складніше вкрасти. Кожна трансакція підтверджується незалежними посередниками.
- Відсутність фінансових посередників. Вартість трансакцій надзвичайно низька.
- Анонімність власника криптовалюти. Для реєстрації криптогаманця не потрібні ідентифікаційні дані особистості.

Динаміку розвитку ринку криптовалют яскраво демонструє графік зростання курсу Біткоїну (рис. 1), адже саме від цієї криптовалюти багато в чому залежить стан і курс інших, а також динаміка всього ринку.

У 2012 р. Європейський центральний банк визначив Біткоїн як конвертовану децентралізовану віртуальну валюту.

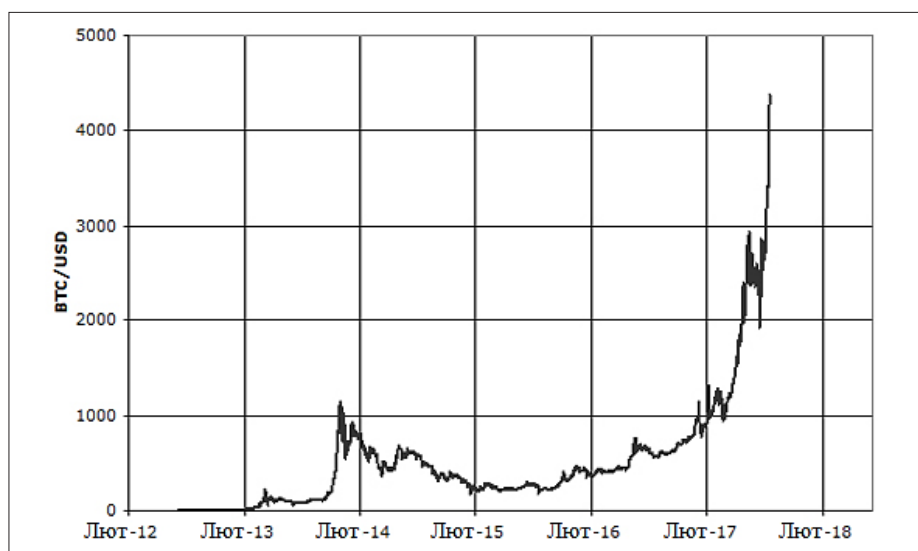

Рис. 1. Динаміка ринкового курсу Біткоїну

У тому ж році Федеральний резервний банк США висловив занепокоєність можливими здійсненнями незаконної діяльності у платіжній системі Біткоїн, проте недоброзичливість уряду США вже позаду, і сьогодні саме у цій країні базуються найбільші інкорпоровані хедж-фонди, біржі та інші компанії, діяльність яких пов'язана з криптовалютами. У 2014 р. про криптовалюту офіційно заявив Банк Англії, уряд Великобританії створив одні з найсприятливіших умов ведення крипто-бізнесу у світі та запровадив програму підтримки стартапів, пов'язаних із ринком криптовалют. Уряд Китаю досі досить обережно ставиться до криптовалют, зокрема час від часу вводить, а потім скасовує нові обмеження на криптооперації. Тим не менш, саме на Китай припадає 70% виробництва всіх монет Біткоїн у світі. Японію ж можна назвати однією з найпрогресивніших країн у сфері правового та фінансового регулювання криптовалют. На початку 2016 р. уряд Японії схвалив законопроект, який визначає Біткоїн як цінність подібно до активів і як законний засіб обміну.

В Україні до криптовалют спочатку також поставилися вороже. У кінці 2014 р. НБУ назвав Біткоїн грошовим сурогатом. А от на початку 2015 р. змінив свою позицію і заявив про плани щодо співпраці з Bitcoin Foundation Ukraine. З лютого 2016 р. починається активна співпраця уряду України з Біткоїн-спільнотою. Зокрема, був підписаний меморандум щодо створення E-Vox – електронного голосування на базі блокчейну Ейфіріум, також була запущена блокчейн-платформа e-Auction 3.0 – система децентралізованих онлайн-аукціонів у державних установах на муніципальному та обласному рівнях. А наприкінці 2016 р. українська біржа стала першою у світі площадкою, де торгують деривативами Біткоїн. Сьогодні Україна входить в ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Біткоїн. В Україні здійснює свою діяльність найбільше в СНД Біткоїн-агентство Купа, одним із проєктів якого є криптовалютна біржа. Тут функціонують також і великі девелоперські та дослідницькі компанії, наприклад Distributed Lab [6, с. 85]. Разом із цим ані визначення правового статусу криптовалют на законодавчому рівні, ані питання оподаткування досі не на порядку денному в уряді України.

Довгострокові інвестиції в криптовалюту сьогодні стали показовими для усієї економіки, адже за рахунок представни-

ків великого капіталу, готових вкладати чималі гроші в цифрові монети, розвивається ціла екосистема і з'являються нові робочі місця для людей, які підтримують інфраструктуру Біткоїну й альткоїнів. Окрім того, довгострокові фінансові вливання здатні привести до стабільного зростання, і без них вся глобальна економіка зіткнеться із серйозними проблемами. З кожним роком усе частіше технологія розподіленого реєстру (блокчейн) застосовується не тільки у великих корпораціях, а й на державному рівні. Навіть експерти МВФ закликали Центробанки всього світу аналізувати можливості блокчейну, щоб поступово впроваджувати його в роботі або навіть засновувати на ньому власні цифрові валюти. Глобальний економічний форум дав зрозуміти, що технологія децентралізованого реєстру вже всерйоз розглядається багатьма державами як перспективна модель майбутнього планети. ГЕФ протягом 2016 р. займався вивченням блокчейну й обговорював це явище з великими фінансовими інституціями з усього світу, включаючи JPMorgan Chase, Visa і MasterCard. Як повідомляється у звіті [12, с. 37], 80% банків збираються запустити експериментальні проєкти на базі технології розподіленого реєстру, а 90% центробанків обговорюють таку можливість, тому готовність до прийняття технології стимулює впровадження профільних інновацій.

Звичайно, не можна залишити поза увагою той факт, що цифрові активи використовуються не тільки трейдерами, роздрібними інвесторами, а й спекулянтами, що прагнуть до миттєвого збагачення. Сьогодні криптовалюта дає змогу приватним підприємцям і цілим державам відкривати нові ринки. Але для цього навколо криптопростору потрібно сформувати ефективну нормативну базу. У G30 опублікували чотири основні чинники стимулювання розвитку глобальної економіки [13, с. 59], і кожен із них повністю підходить під цифрові грошові одиниці. Незважаючи на високу волатильність і прибутковості альтернативних грошей, багато фінансових установ і регуляторів усе частіше виявляють до них інтерес.

Нині з приводу використання технологій блокчейн та криптовалют на базі нього існують не тільки позитивні прогнози. Звісно, розподілений реєстр не є панацеєю, але цю технологію варто розглядати як один із можливих базисів для фінансових сервісів нового покоління. Автори дослідження ГЕФ підкреслюють, що більшість змін відбудеться непомітно, а в підсумку

споживачі отримують доступ до дешевших і швидких фінансових послуг. Це стосується як звичайних транзакцій, так і великих операцій і торгівлі на біржі [12, с. 94]. Висновки. Проведений у статті аналіз стану ринку криптовалют та його взаємодії з глобальною економікою виявили надзвичайно активну динаміку розвитку та значний потенціал розвитку даного сектору. Криптовалюти, кожна зі своєю унікальною технологією та призначенням, можуть виступати не лише фінансовим та інвестиційним об'єктами, а й платформою для нових інфраструктурних зрушень фінансової системи. Уряди провідних країн світу, а також України активно взаємодіють у питаннях регламентування та стимулювання розвитку ринку криптовалют та визнали, що технології блокчейну здатні вирішити деякі нагальні проблеми сучасної фінансової системи. Подальші дослідження мають бути спрямовані на систематизацію уявлень про криптовалюту в блокчейн-системі, на прогнозування розвитку, на пошук можливостей використання, на збільшення ефективності фінансової системи.

Література:

1. David L.C. Handbook of Digital Currency: Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Bid Data / Lee Kuo Chuen David. – San Diego: Elsevier Inc., 2015. – 588 p.
2. Винья П. Эпоха криптовалют: Как биткоин и блокчейн меняют мировой экономической порядок / П. Винья, М. Кейси. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 415 с.
3. Antonopoulos A. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies / Andreas M. Antonopoulos. – Sebastopol: O'Reilly Media Inc., 2015. – 266 p.
4. Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction / A. Narayanan, J. Bonneau, E. Felten [та ін.]. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2016. – 292 с.
5. Бикалова Н.А. The phenomena of cryptocurrency and its implication on the monetary system / Н.А. Бикалова, О. Ю. Славкина // Наука и образование: новое время. – 2017. – № 3. – С. 177–182.
6. Лихута В. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса / В. Лихута, А. Каплан, Т. Оттер. – Киев : Forklog Research&Axon Partners, 2017. – 101 с.
7. Cryptocurrency Definition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cryptocurrency>.
8. Nakamoto S. Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
9. Blockchain Official Website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.blockchain.com/>.
10. Офіційна сторінка валюти Ripple [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ripple.com/cost-model/>.
11. Рейтинг криптовалют 2017 – ТОП 10 популярних криптовалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.invest-rating.ru/cryptocurrencies-online-rating/>.
12. Financial Services Comm. The future of financial infrastructure: An ambitious look at how blockchain can reshape financial services. An ambitious look at how blockchain can reshape financial services / Financial Services Comm, Deloitte. // WEF. – 103 p.
13. Working Group on Long-term Finance. Long-term Finance and Economic Growth / Working Group on Long-term Finance. – Washington D.C.: Group of Thirty, 2013. – 75 p.

Литвиненко Е.А. Влияние криптовалют на мировую финансовую систему

Аннотация. Статья посвящена изучению влияния рынка криптовалют на мировую финансовую систему. Рассмотрены основные индикаторы развития рынка криптовалют. Исследованы тенденции и перспективы развития криптовалют. Выявлено, что рынок криптовалют, который сейчас очень стремительно развивается, уже имеет разветвленную финансовую инфраструктуру, тесно взаимодействует с правительствами ведущих стран мира и способен решить некоторые насущные проблемы современной финансовой системы.

Ключевые слова: криптовалюты, фиатные валюты, Биткоин, блокчейн, глобальная экономика.

Lytvynenko K.O. Influence of crypto-currencies on the world financial system

Summary. The article is devoted to the study of the influence of the crypto-currencies market on the world financial system. The main indicators of the development of the crypto-currencies market are considered. Trends and prospects of development of crypto-currencies are investigated. It is revealed that the crypto-currency market, which is now developing very rapidly, already has a branched financial infrastructure, closely interacts with the governments of the leading countries of the world and is able to solve some pressing problems of the modern financial system.

Keywords: crypto-currencies, fiat currencies, Bitcoin, blockchain, global economy.

*Махітько В.С., Полійчук М.В.,**студентки,**Університет митної справи та фінансів**Дудчик О.Ю.,**к.е.н., доцент**кафедри фінансів суб'єктів господарювання та страхування,**Університет митної справи та фінансів*

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан інвестиційних потоків в Україні та Польщі. Спираючись на проведений порівняльний аналіз, виявлено тенденції залучення інвестицій та обґрунтовано вплив обсягу інвестиційних надходжень на розвиток економіки. Проведено оцінку основних складників структури прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності. Виокремлено основні відмінності інвестиційної діяльності аналізованих країн. Розкрито риси інвестиційно-підприємницького клімату країн у глобальному середовищі та виявлено інвестиційно привабливі галузі.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційний проект, глобалізація, спеціальна економічна зона.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічний розвиток країн визначається ступенем їх активної участі в інвестиційному процесі, який є джерелом фінансування галузей економіки України. Звідси виникає необхідність дослідження інвестиційного процесу в регіонах, форм і механізмів формування привабливості на макро- і мікрорівнях для здійснення найбільш ефективних вкладень капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інвестиційних процесів, що відбуваються в межах двох сусідніх держав, а також особливостям їх розвитку присвячено чимало праць таких українських та зарубіжних учених, як В.В. Борщевський, О.С. Вауліна, Т.В. Кулініч, О.М. Лендел, В.І. Любимов, Н.В. Павліха та ін. Однак матеріал недостатньо систематизований, а отже, потребує логічного узагальнення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оздоровлення та розвиток сучасної економіки України неможливі без активізації інвестиційної діяльності, пошуку та залучення надійних інвесторів, які б розміщували свої інвестиції на довгостроковій основі, забезпечуючи цим стабільний розвиток важливих ланок господарства. Україна має всі шанси для залучення інвестиційних ресурсів та використання їх на користь економіки, тому що потенціал української економіки має досить широкі горизонти для свого розвитку.

Мета статті полягає у проведенні аналізу надходжень інвестицій в економіку досліджуваних країн, виявленні тенденцій їх зміни, а також систематизації основних напрямів впливу інвестицій на економіку України та Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах залучення інвестицій сприяє відновленню та розвитку економіки, впровадженню нових технологій, оновленню зношених основних виробничих фондів, створенню нових робочих місць та інших важливих складників, які сприяють розвитку країни, регіонів і галузей.

У рейтингу Світового банку Doing Business 2017 за показником Індексу легкості ведення бізнесу Україна піднялась на +1 пункт і посіла 80-ту позицію. Порівняно з 2016 р. наша країна поліпшила свої позиції за такими показниками, як: створення підприємств – із 24-го до 20-го місця; підключення до електромереж – зі 140-го до 130-го місця; захист міноритарних інвесторів – зі 101-го до 70-го місця; забезпечення виконання контрактів – із 93-го до 81-го місця. Вітчизняні науковці головною передумовою поліпшення бізнес-клімату називають зміни в податковій сфері, а ключовим критерієм оцінки – прями іноземні інвестиції [1].

Але все-таки часткових змін законодавства недостатньо для серйозного поліпшення ділового клімату та сталого зростання. Це добре знає більшість інвесторів, які, приймаючи рішення, керуються не стільки даними рейтингів, скільки оцінкою потенційної прибутковості вкладень та своїми уявленнями про ризики. Взірцевими для нашої країни мають стати уряд і парламент Польщі, які регулярно приймають програми, спрямовані на поживлення бізнес-середовища. Як приклад можна назвати Конституцію для бізнесу, яка стала консолідованим нормативно-правовим актом, що регулює господарську діяльність. Документ покликаний значно полегшити роботу компаній, у тому числі за допомогою ліквідації або зниження правових бар'єрів, захистити від змін у тлумаченні законодавства та зайвого контролю з боку державних органів, обмежити зобов'язання наймачів перед працівниками, спростити розрахунок податків і соціальних внесків.

Хоча у світовому масштабі Польща не виділяється ні розмірами території та населення, ні економічною потужністю, на теренах Європи її ресурсний потенціал, економічна й політична роль досить помітні. Так, у рейтингу Світового банку Doing Business 2017 Польща зайняла 24-е місце серед 190 країн, а в доповіді FDI Intelligence (підрозділи Financial Times Ltd.) – перше місце в Європі і третє у світі (після Китаю і США) за привабливістю вкладень у виробництво [1].

Польща – це постсоціалістична країна, що має найбільш яскраві досягнення в перебудові економіки на ринкові засади. На відміну від Китаю, що продовжує дотримуватися соціалістичної моделі розвитку, Польща першою з колишніх соціалістичних країн рішуче відкинула комуністичну ідеологію і принципи соціалістичного господарства. «Шокова терапія» в реформуванні економіки прийняла в Польщі найбільш виразні форми.

Таким чином, можна стверджувати, що за останні роки Польща значно поліпшила свої позиції та вийшла в лідери серед країн Східної Європи щодо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку. Зарубіжний капітал зацікавили

стабільне економічне зростання і легкість ведення бізнесу. Польща знаходиться в числі двадцяти найбільших одержувачів прямих іноземних інвестицій у світі та б'є рекорди за кількістю вкладених у неї іноземних інвестицій. Уперше за останні дев'ять років вона потрапила до п'ятірки найпопулярніших європейських напрямів для іноземних інвесторів. Про це свідчать дані звіту «Інвестиційна привабливість Польщі», опублікованого компанією EY [8].

Найбільш сильними перевагами Польщі є: стабільне економічне зростання, великий ринок збуту, численні податкові пільги і зручне географічне положення. Інвестори виділяють серед сильних сторін польської економіки навички місцевих робітників і витрати на оплату праці, а також потенціал для зростання продуктивності праці.

Україна програє Польщі за такими міжнародними показниками, як Індекс економічної свободи, Індекс свободи ведення бізнесу, Індекс сприйняття корупції та Індекс потенціалу ринку (табл. 1).

Такі умови в Україні не заохочують іноземних інвесторів, і країна поступається у конкурентній боротьбі за інвестиції. За даними Державної служби статистики, у січні-червні 2017 р. в економіку України іноземними інвесторами з 75 країн світу вкладено 711,2 млн. дол. США прямих інвестицій (табл. 2) [2].

Протягом останніх трьох років у Польщі обсяги капітальних інвестиційних вкладень в економіку країни збільшилися в 2,5 рази, що свідчить про реальну активізацію інвестиційних процесів. У середньому за розглянутий період щорічні темпи приросту капітальних інвестицій становлять 44,2%.

У структурі капітальних інвестицій Польщі за 2014–2016 рр. найбільшу питому вагу – близько 50% – займало таке джерело фінансування, як власні кошти підприємств та організацій: у 2014 р. їхня частка становила 58,4%, у 2015 р. – 49,1%, у 2016 р. – 49,5%. На другому місці за джерелами фінансування капітальних інвестицій стоять кредити банків та інші позики: у 2014 р. їхня частка становила 16,7%, у 2015 та 2016 рр. – відповідно 14,7% та 21,0%.

Інвестиційні проекти, які зосереджені в Польщі, переважно стосуються галузей фінансів, бізнес-послуг, транспорту та комунікацій. У 2005–2016 рр. у цих сферах було реалізовано 95% проектів у Польщі. Водночас хоча від 2013 р. і зростає кількість нових інвестицій у виробничому секторі Польщі, все ж помітна тенденція до зниження частки цього сектора у

загальному обсязі закордонних інвестицій у Польщу із 81% у 2005 р. до 62% у 2016 р. У промислові проекти іноземці вкладають гроші менш охоче, ніж, наприклад, у сферу послуг, яку експерти називають головною рушійною силою інвестицій у польську економіку в майбутньому [5].

Варто також визнати, що Польща стрімко набуває популярності як доволі сприятливе місце для ведення діяльності фірм у сфері IT-технологій чи бухгалтерського обліку.

Існує ще одна чи не найпопулярніша сфера, в яку інвестують іноземні компанії та бізнесмени, бажаючи вигідно вкласти гроші й отримати хороший прибуток. Це – сфера будівництва комерційної та житлової нерухомості в Польщі. Тільки в 2016 р. було продано більше 72 тис. квартир, а у 2017 р. (у тому числі завдяки закордонним інвестиціям) планують збудувати ще 87 тис. Саме українці займають перше місце серед іноземців, які купують нерухомість у Польщі, обійшовши навіть німців, які лідирували кілька років поспіль. Інвестувати в польську нерухомість мають право як великі міжнародні компанії, так і звичайні люди, дехто навіть купує нерухомість у кредит, ставка якого набагато нижча, ніж в Україні [5].

В Україні інвестиції спрямовуються в уже розвинені сфери економічної діяльності. Найцікавішими об'єктами для іноземних інвесторів є сільськогосподарська сировина, метал, деревина, продукція хімічної промисловості тощо. Якщо розглядати з погляду галузей, то найбільш привабливими для закордонних інвесторів є металургія, фінансова діяльність, хімічна промисловість та виробництво продуктів харчування, тоді як важливі для економічного розвитку галузі – машинобудування, приладобудування, будівництво, транспорт – залишаються недоінвестованими. Дуже слабо інвестуються агросектор та видобувні галузі – 2–3% усіх інвестицій [4, с. 35].

Не менш цікавою є інформація, які саме країни інвестують свої кошти. До основних країн – інвесторів України належать: Кіпр – 25,5%, Нідерланди – 16,2%, Російська Федерація – 11,4%, Велика Британія – 5,5%, Німеччина – 4,5%, Віргінські Острови – 4,3% та Швейцарія – 3,9% [7].

У Польщі найбільш активним інвестором є Франція – 17,3% загального обсягу інвестицій, на другому місці – США (16,0%), на третьому – Німеччина (12,9%), також Нідерланди (9,2%), Італія (7,5%), Великобританія (4,8%), Швеція (4,4%), Корея (3,5%), Росія (2,8%) та ін. [7].

Таблиця 1

Місце України та Польщі у світі за міжнародними показниками

Індекс	Рік	Польща	Україна	Загальна кількість країн
Index of Economic Freedom Індекс економічної свободи	2016	39	162	178
Ease of doing business Індекс легкості ведення бізнесу	2016	25	83	189
Corruption perception index Індекс сприйняття корупції	2015	30	130	168
Global competitiveness index Світовий індекс конкурентоспроможності	2015	41	79	140
Markey potential index Індекс потенціалу ринку	2016	21	73	87

Джерело: складено на основі [1]

Таблиця 2

Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за 2012–2016 рр.

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг, млн. дол. США	54462,4	58156,9	45916,0	43371,4	44790,7
Темп приросту, %	10,33	6,78	-21,05	-5,54	3,27

Джерело: складено на основі [2]

Польща пропонує іноземним інвесторам низку переваг, у тому числі можливість реалізовувати проекти в спеціальних економічних зонах (СЕЗ). Спеціальні економічні зони встановлено для прискорення економічного розвитку частини території країни з дотриманням екологічної рівноваги шляхом розвитку певних галузей господарської діяльності, запровадження нових технічних і технологічних рішень, розвитку експорту, збільшення конкурентоспроможності вироблених товарів і пропонованих послуг, використання наявного промислового потенціалу та господарської інфраструктури, створення нових місць праці, використання природних ресурсів. Зараз у країні 15 таких зон [8].

В Україні історія функціонування СЕЗ досить непроста. Вона раніше за Польщу зробила перший крок до створення СЕЗ, схваливши ще в 1992 р. Закон «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Та, на жаль, у цей період економіка країни почала стрімко падати, інфляція досягала величезних показників, а внутрішня ситуація була дуже нестабільною. Так, перші СЕЗ було створено лише в 1998 р., через шість років після прийняття Закону.

Сьогодні в нашій державі теоретично існує 11 СЕЗ та дев'ять територій пріоритетного розвитку. Проте існують вони справді лише теоретично. У 2005 р. законодавство змінилося на користь того, що «суб'єкти господарювання у СЕЗ і на ТПР здійснюють свою діяльність за загальними правилами оподаткування та не мають жодних спеціальних преференцій».

У Польщі інвестори СЕЗ можуть користуватися державною підтримкою у вигляді звільнення від податку на прибуток, відрахування з оподаткованої бази податку на прибуток інвестиційних витрат і витрат, пов'язаних зі створенням нових робочих місць, а підприємства деяких СЕЗ звільнені також від податку на нерухомість [8].

За розрахунками економістів, кожен секунду в польські СЕЗ інвестується в середньому 215 злотих, або близько 60 доларів. Серед провідних інвесторів СЕЗ можна виділити компанії: General Motors, Volkswagen, Toyota, Opel, Michelin, Shell, UBS, Ericsson, Fujitsu, Indesit, IBM, IKEA, Electrolux, Gillette, LG. Проте останнім часом триває дискусія з приводу ефективності та доцільності функціонування спеціальних економічних зон. До противників СЕЗ належить, зокрема, Міністерство фінансів, яке висвітлює дані щодо втрат бюджету від їхньої діяльності. Так, за 20 років через звільнення від податків держбюджет недоотримав більше ніж 13 млрд. злотих. Також слід зазначити, що найбільший приплив інвестицій і створення робочих місць відбуваються в тих регіонах, де є порівняно розвинена інфраструктура, логістика і промисловість (Вроцлав, Бидгощ, Лодзь), а не в слаборозвинених економічно і з високим рівнем безробіття (Стараховіцька, Сувальська, Слупська СЕЗ). Проте навіть у цих відсталих регіонах створено кілька тисяч робочих місць, що свідчить на користь СЕЗ [8].

Сильну міжнародну позицію Польщі також підтверджує її членство в СОТ (із 01.07.1995) і ОЕСР (із 22.11.1996). Що стосується України, то вона є членом СОТ із 16.05.2008 та в березні 2017 р. підписала угоду щодо приєднання до декларації про міжнародне інвестування і транснаціональні корпорації Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Приєднання України до Декларації та набуття членства в Інвестиційному комітеті ОЕСР сприятиме залученню в Україну прямих іноземних інвестицій, оскільки:

- свідчить про запровадження Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності;
- сприяє поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій;
- сприяє реалізації принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу згідно з керівними принципами ОЕСР щодо ведення відповідального бізнесу;
- усуває обмеження щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонене, та забезпечує національний режим для транснаціональних корпорацій (ТНК) відповідно до системи розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їх інвестиції.

Висновки. Цілісність та послідовність стратегії уряду Польщі полягають в урахуванні інтересів більшості економічних суб'єктів, наданні їм можливості здійснювати власну економічну стратегію та орієнтуванні її у вигідному для держави напрямі. За відсутності такої цілісності в економіці України очікувати формування ефективного ринкової економіки, яка, власне, й є системою взаємовідносин економічних суб'єктів, марно.

Сучасний стан іноземного інвестування в Україні характеризується тенденціями до зменшення притоків капіталів, які знаходяться під впливом негативних чинників які склалися в країні. Несприятливий інвестиційний клімат України стримує діяльність зарубіжного інвестора через військові операції на сході країни та окупацію Криму, недосконалість законодавчої бази, політичну нестабільність, кризи уряду, корупцію, несприятливу економічну ситуацію, а саме погіршення макроекономічних показників країни, високий рівень інфляції та значні коливання валютних курсів.

На посилення інтересу інвесторів до України варто очікувати лише у разі збереження високої динаміки економічних і управлінських реформ, оскільки значний перелік бар'єрів та перешкод все ще залишається актуальним.

Література:

1. Дані Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Індекс інвестиційної привабливості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/JZfAU6>.
4. Кулініч Т.В. Інвестиційна привабливість України та можливі шляхи її підвищення у сучасних умовах / Т.В. Кулініч, М.А. Мричко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 754. – С. 34–40.
5. Лендел О.М. Іноземні інвестиції як фактор розвитку економіки держави / О.М. Лендел // Ефективна економіка. – 2016. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5156>.
6. Любимов В.І. Особливості державного регулювання іноземних інвестицій: закордонний досвід / В.І. Любимов // Економічний простір. – 2015. – № 21. – С. 65–71.
7. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіці України (на 01.07.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/qXSQo5>.
8. Польське агентство інформації і іноземних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.paiz.gov.pl/index>.

Махитько В.С., Полийчук М.В., Дудчик О.Ю.
Инвестиционная деятельность: опыт Польши и перспективы Украины

Аннотация. В статье рассмотрено современное состояние инвестиционных потоков в Украине и Польше. Исходя из проведенного сравнительного анализа, выявлена тенденция привлечения инвестиций и обосновано влияние объема инвестиционных поступлений на развитие экономики. Проведена оценка основных составляющих структуры прямых иностранных инвестиций по видам экономической деятельности. Выделены основные отличия инвестиционной деятельности анализируемых стран. Раскрыты особенности инвестиционно-предпринимательского климата стран в глобальной среде и выявлены инвестиционно-привлекательные отрасли.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционный проект, глобализация, специальная экономическая зона.

Mahitco V.S., Poliychuk M.V., Dudchik O.Y.
Investment activity: experience of Poland and prospect of Ukraine

Summary. The article considers the current state of investment flows in Ukraine and Poland. Based on the comparative analysis, the tendencies of investment attraction were found out and the influence of the volume of investment income on economic development was substantiated. An assessment of the main components of the structure of foreign direct investment by types of economic activity was conducted. The main differences of investment activity of the analyzed countries are singled out. The features of the investment and entrepreneurial climate of the countries in the global environment are revealed and investment-attractive branches are revealed.

Keywords: investments, investment climate, investment project, globalization, special economic zone.

*Касич А.О.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну*

*Федоряк Р.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну*

*Собяніна А.П.,
магістрант кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну*

ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ “SMART CITY” ЯК МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ В СУЧАСНОМУ МІСТІ

Анотація. У статті розглянуто сутність концепції «розумного міста». Проаналізовано зарубіжні нововведення та інноваційні впровадження в містах, які посідають ТОПові місця в рейтингу «розумних міст» світу. Також розглянуто стан розвитку управління сучасним містом в Україні.

Ключові слова: «розумне місто», “smart city”, інноваційні інформаційно-телекомунікаційні технології, конкурентоспроможне місто, електронне місто.

Постановка проблеми. Процеси урбанізації є важливою ознакою сучасного етапу розвитку суспільства. Стрімко зростаючи за чисельністю населення, міста набувають функцій економічних та культурних центрів, які стимулюють зміни у навколишньому середовищі та формах господарської діяльності. Однією з динамічних тенденцій останніх років є рух людства щодо створення міст для зручного та комфортного життя через впровадження інноваційних рішень у сферу муніципального управління. Саме завдяки впровадженню комплексу різноманітних технологій у рамках «розумного міста» можна вирішити назрілі проблеми і забезпечити більш ефективне функціонування сучасних мегаполісів відповідно до потреб їхніх жителів.

Найбільш масштабним проектом, який реалізується в цьому напрямі, є проект «Розумного міста», або “Smart city”. В основі проекту лежить ідея створення цілісного інформаційного простору, застосування якого дасть змогу керувати містом, забезпечувати безпеку жителів, а також моніторити стан головних міських об’єктів. Проект “Smart city” орієнтований на поетапну модернізацію і реконструкцію наявних інженерних мереж з метою створення єдиного інформаційного простору, до якого будуть підключені служби різних міських об’єктів адміністративної, господарської, житлової, громадської та корпоративної діяльності з метою забезпечення ефективного використання наявних ресурсів та підвищення рівня обслуговування жителів.

Сама концепція розумного міста має забезпечити розвиток потенціалу адміністративних центрів, поєднуючи в собі стратегічні підходи управління, новітні технології та спонукання жителів до формування нового, більш якісного рівня життя у місті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах інновації проникають в усі сфери життєдіяльності суспільства через формування національної інноваційної системи, модернізацію економіки на галузевому та регіональному рівнях, осучаснення інфраструктури міст та селищ.

Основою подальших інноваційно-спрямованих трансформацій на регіональному та місцевих рівнях покликані стати процеси децентралізації, які активно відбуваються в Україні. Питання децентралізації та їх впливу на економічний розвиток країни на всіх рівнях (загальнодержавному, регіональному, місцевому) детально розкриті у роботах [1–4]. Підвищення рівня фінансової самостійності регіонів, міст та селищ дасть можливість пришвидшити впровадження сучасних технологій та підвищити ефективність функціонування регіональної та місцевої влади.

Безпосередньо дослідженню проблематики «розумного міста» присвячені численні публікації і зарубіжних, і вітчизняних вчених. До найбільш повних і ґрунтовних зарубіжних досліджень розуміння сутності “Smart city” можна віднести праці А. Грінфілда [5], С. Пула [6]. Важливо, що питання розвитку “Smart city” вже тривалий час є об’єктом дослідження аналітичних агенцій та щорічно представляються у вигляді змістовних оглядів [7; 8]. Так, наприклад, у роботі [5] “Smart city” розглядається як інформаційне суспільство через необхідність знаходження нового місця і ролі держави в такому суспільстві.

Спроможність державних структур забезпечити ефективне використання сучасних технологій допомагає створювати більш безпечні, екологічно чисті та економічно конкурентоспроможні міста. Саме на цьому наголошено у роботах С.А. Солдатова [9], С.А. Чукута [10]. Науковці вважають, що головним постулатом формування та реалізації принципів «відкритого» уряду для нашої держави є вільний доступ до публічної інформації, тобто публічні органи влади повинні розміщувати інформацію про свою діяльність у формі відкритих даних.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання розвитку «розумного міста» вже трансформовані певним чином у концепції, на основі якої будуються плани реалізації, ставляться завдання розвитку, але кожен учасник міського життя по-різному бачить «розумне місто», тому залишається багато невирішених питань, зокрема в частині впровадження реальних програм у практику українських міст.

Мета статті полягає в дослідженні поняття, основних характеристик «розумного міста» та визначенні механізмів впровадження цієї концепції у практику українських міст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великі міста завжди були і залишаються центрами розвитку цивілізації. Сучасні міста кожного дня зіштовхуються з постійними

протириччями: як найліпше поєднати для містян комфорт із соціальною привабливістю, екологічну безпеку зі швидким розвитком виробництва та збільшенням промислових відходів, сучасні технології та застарілу виробничу й транспортну інфраструктуру. Водночас слід виходити з того, що сучасне місто – це рушійна сила економіки країни, осередок культури і освіти, майданчик для реалізації технологічних та соціальних інновацій.

«Розумні» міста у XXI столітті стають основою економічного зростання та суспільного прогресу, оскільки відбувається трансформація функцій у традиційному розумінні через застосування інформаційних технологій, які дають змогу вирішити найскладніші проблеми та якісно змінити систему управління, що, врешті-решт, забезпечить створення умов для розвитку громади і кожної людини. Розумні міські рішення місцевої влади створюють додаткові можливості для підвищення цінності міста, його інвестиційної привабливості. Значне поширення сучасних технологічних рішень, перш за все в сферу муніципального управління, підвищує ефективність використання ресурсів, забезпечує розвиток економічного потенціалу, започаткування нових напрямів бізнесу, а також поліпшує якість життя громадян міста, на чому наголошено у роботі [12]. Однак концепція розумного міста стосується всіх сфер життєдіяльності людини, її взаємовідносин із середовищем тощо. Загалом модель «розумного міста» складається з шести основних складових, які представлені на рис. 1.

Технологічні, економічні, екологічні та соціальні цілі слід розглядати компонентами рівнів чи складових концепції «розумного міста». Таким чином, модель «розумне місто» може бути втілена в життя за умови формування [12]:

- «розумної економіки» (*“smart economy”*) – інтелектуальної економіки або досягнення стану конкурентоспроможності міста, що досягається через розвиток підприємництва, створення коворкінг-центрів; формування інфраструктури для поширення економічної інформації тощо;

- «розумних працівників» (*“smart people”*) – формування високоінтелектуальних людських ресурсів за рахунок підвищення рівня доступу до професійної підготовки для різних груп мешканців міста, створення системи безперервного навчання (місто як центр обміну знаннями), розвитку міських бібліотек, забезпечення доступу до комп’ютерів та Інтернету тощо;

- «розумного способу життя» (*“smart living”*) – підвищення якості життя мешканців міста за рахунок розширення культурної пропозиції міста, вдосконалення системи освіти та охорони здоров’я, підвищення безпеки тощо;

- «інтелектуального управління» (*“smart governance”*) – інтелектуальне управління передбачає не лише удосконалення процесів функціонування органів державного та муніципального управління, але й реальне забезпечення участі громадян у процесі прийняття рішень в місті;

- «інтелектуальної мобільності» (*“smart mobility”*), що стосується сфери транспорту за рахунок застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що

забезпечить модернізацію громадського транспорту, доступу до високоякісних послуг міської інфраструктури, розширення зони wi-fi;

- «інтелектуального навколишнього середовища» (*“smart environment”*), що передбачає моніторинг якості стану навколишнього середовища, сучасних систем виробництва енергії, термомодернізації будівель, збільшення міських зелених зон, розвитку сучасних систем водопостачання та каналізації.

Основний сенс створення концепції “Smart city” пов’язаний з необхідністю забезпечення в найближчому майбутньому високої якості життя суспільства за рахунок використання передових технологій, що передбачають насамперед безпечне, економічне, екологічне функціонування всіх підсистем життєдіяльності міста. Досягнення статусу розумного міста вимагає провадження системних реформ у секторі державних послуг, транспорту, будівництва, житлово-комунального господарства, енергетики, медицини, торгівлі, соціальної підтримки громадян, безпеки, фінансів тощо. На практиці концепція розумного міста – це застосування нових технологій у будівництві будинків і споруд, застосування нових матеріалів, трансформація методології і процесів управління містом, використання сучасних інформаційних технологій для зростання ефективності місцевих органів влади.

Першочерговими умовами реалізації цілей «розумного міста» є визначення сфер, які потребують осучаснення; обґрунтування набору інструментів, впровадження яких дасть змогу реалізувати поставлені цілі; проведення реформування системи управління розвитком міста.

Першочерговим завданням, яке здебільшого вирішували було підвищення рівня інформатизації діяльності всіх підсистем міста. Якщо розглядати концепцію «розумного міста» з точки зору інформаційних технологій, то вона вимагає організаційного забезпечення обміну даними між об’єктами міської інфраструктури, жителями, представниками міської адміністрації, співробітниками організацій, що працюють в сфері

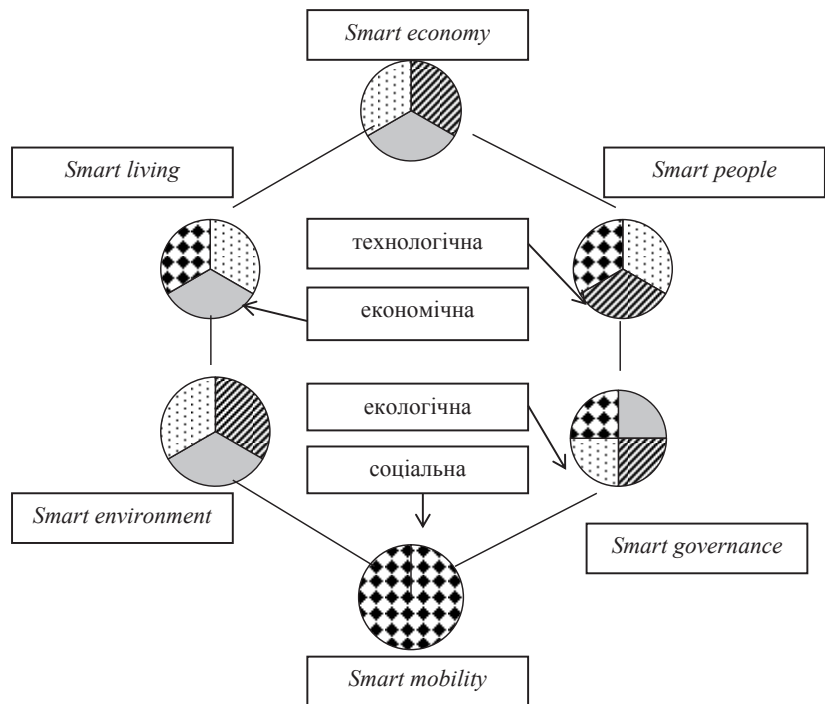

Рис. 1. Складові моделі «розумного міста»

Джерело: [12]

міського господарства, контрольно-наглядними службами. Формування та доступ до даних, якими обмінюються учасники міського середовища за допомогою автоматизованих систем, дає можливість здійснювати оперативне реагування всіх відповідних структур на запити користувачів. Таким чином, формується єдине інформаційне середовище «розумного міста».

Для впровадження концепції «розумного міста» в повсякденне життя містян та адміністрацій необхідно забезпечити створення управлінських та організаційних умов. Найбільш логічною та ефективною побудовою системи управління є виділення основної ланки «розумного міста», так званого операційного центру. Основною функцією такого центру повинно стати акумулювання інформації від усіх підсистем та перетворення її в інформаційну базу для всіх зацікавлених сторін. А це потребує організаційного забезпечення диверсифікованої системи формування інформації на всіх рівнях функціонування міського господарства, які будуть передавати відповідну інформацію до операційного центру. На рис. 2 представимо вітчизняну багаторівневу структуру «розумного» міста, яка вже успішно функціонує на території України та спрямована на формування інформаційної бази даних.

Забезпечити реалізацію представленого підходу на практиці дуже складно, оскільки окремі підсистеми міста функціонують більш-менш відокремлено та мають власні інформаційні бази, обмін якими не відбувається. Саме тому доцільно вивчити зарубіжний досвід міст, які певним чином можуть бути віднесені до «розумних міст». Слід наголосити на тому, що в листопаді 2017 року у Барселоні відбудеться Світовий Конгрес «Smart city», на якому передбачається представлення найкращих досягнень міст – глобальних лідерів у контексті створення умов для формування «розумного міста». Цей досвід може стосуватись як формування цілісних управлінських систем, так і вирішення окремих, фрагментарних проблем, однак на основі впровадження найбільш інноваційних рішень. Так, наприклад, у рамках концепції «розумного міста» за результатами аналітичних досліджень [14] у Барселоні використовуються інтелектуальні парковочні системи та системи моніторингу трафіку заторів для швидкого їх усунення, але також слід відзначити, що місто є надзвичайно енергоефективним. Барселона має більш високий рівень сонячного світла, ніж інші європейські міста, чим дуже вдало користується. В 2000 році «Сонячна теплова постанова» Барселони вимагала від великих за площею будівель виробництва власного гарячого водопостачання.

А з 2006 року вимагалось використання сонячних водонагрівачів. Місто також може похвалитися одним із найбільш екологічно чистих видів міського транспорту в світі зі своїм значним автопарком гібридних автобусів. Також в місті є інтелектуальна ініціатива для велосипедистів «Bicing», яка дає доступ до більш ніж 400 велосипедних станцій через щорічну підписку або підписку через мобільний додаток. Місто спростило систему управління по збору відходів, розгорнувши систему пневматичних труб в контейнерах для сміття, що суттєво зменшило необхідність в масивних машинах по збору сміття.

Сьогодні більше ніж будь-коли міста вимагають стратегічного планування. Тільки тоді вони зможуть розглянути шляхи інновацій та визначити пріоритетність того, що є найважливішим для їхнього майбутнього. Ця стратегія є актуальною і для Лондона. Оскільки Лондон продовжує зростати, залишаються проблеми з його інфраструктурою, а саме величезні затори, застаріла система метрополітену та величезна проблема з викидами вуглекислого газу. Впровадження смарт-технологій дасть змогу вирішити наявні проблеми міста. Згідно з даними «Market and Markets» до 2019 року світові інвестиції в технології «Smart city» досягнуть 1 135 млрд. дол. США. Лондон нині планує стати частиною цього, інвестуючи в проєкт, в якому заплановано зробити з річки Темзи джерело енергії, а також використовувати її для обігріву будівель, зменшуючи потребу в котлах, забезпечуючи кращу якість повітря і скорочуючи рахунки за електроенергію для жителів міста.

Передовий досвід демонструє Сінгапур, який вже не перший рік підтверджує, що він є одним з центральних світових фінансових центрів. Відповідно, громадяни країни претендують на перше в світі звання «розумної нації», адже майже всі сфери життєдіяльності міста контролюються за допомогою датчиків, які не лише поглинають всі дані, але й забезпечують їх перерозподіл за користувачами. Ці дані контролюються програмою «Virtual Singaroge», яка дає змогу державі знайти найбільш ефективні способи управління містом. Ці системи різняться від більш типових інтелектуальних міських ініціатив, таких як моніторинг паркувальних місць, дорожнє та міське освітлення загалом та утилізація відходів, до нових інноваційних систем, таких як добровільне використання датчиків в установах для літніх людей, які будуть попереджати сім'ї, якщо їхні родичі перестануть рухатись занадто довго. «Tele-Health» («Теле-Здоров'я») – інша інноваційна система, яка дає змогу пацієнтам легко передавати дані стану здоров'я, спілкуватися зі

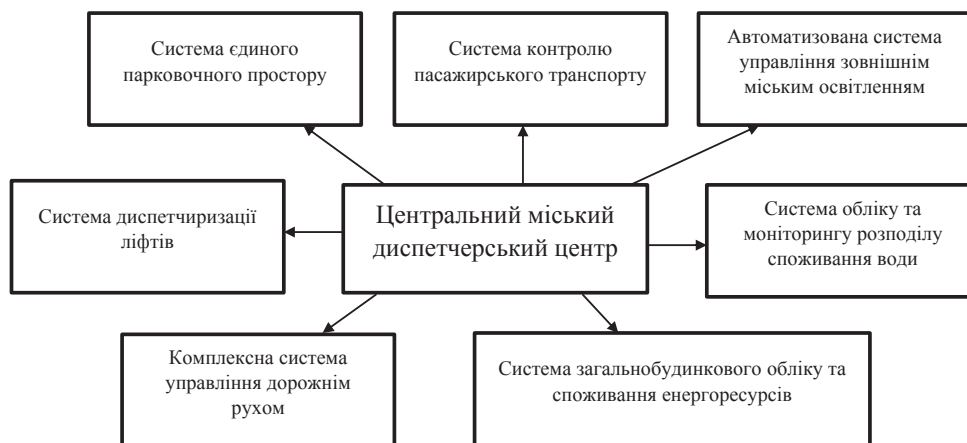

Рис. 2. Структура центрального міського диспетчерського центра

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Переваги та недоліки міст по впровадженню інноваційних технологій «розумного міста»

Міста	Переваги	Недоліки
Барселона	<ul style="list-style-type: none"> – інтелектуальні парковочні системи; – системи моніторингу трафіку заторів; – сонячні панелі; – гібридний автотранспорт 	<ul style="list-style-type: none"> – не досить зручне використання системи прокату транспорту для гостей міста; – каскадні збої в електромережі
Лондон	<ul style="list-style-type: none"> – використання альтернативних джерел енергії; – модернізація застарілої системи метрополітену; – зменшення затрат населення 	<ul style="list-style-type: none"> – технологічна проблема модернізації; – фінансові затрати містян на модернізацію помешкань щодо нових стандартів житла
Сінгапур	<ul style="list-style-type: none"> – повна автоматизація міста; – контроль всіх сфер життя; – прогресивна сфера медицини 	<ul style="list-style-type: none"> – велика вірогідність крадіжки персональних даних; – акумулювання всіх даних в одних «руках»

Джерело: складено авторами на основі [14]

своїм сімейним лікарем через екран комп'ютера чи планшету, не залишаючи власного будинку [14] (табл. 1).

Загалом на основі узагальнення досвіду розвитку найпопулярніших «розумних міст» світу, можна зробити такі висновки:

1) немає єдиної моделі успіху, тому стратегія міста повинна бути адаптована до кожної ситуації та вирішувати перш за все проблеми;

2) ідеального міста не існує; навіть ті, які знаходяться на перших щаблях рейтингів найрозумніших міст світу, мають слабкі сторони, тому головні завдання лежать у площині впровадження більш ефективних методів управління містом та створення більш здорових та комфортних умов життя для всіх громадян;

3) концепція “Smart city” дає змогу не лише вирішувати поточні проблеми, але й визначати стратегічні цілі розвитку міста, що буде позитивно впливати на всі сфери життєдіяльності населення.

У проектах “Smart city” повинні враховуватися найрізноманітніші аспекти: від поведінки людей до управління ресурсами та інфраструктурою. Фактично це повинна бути мережа інститутів та пов'язаних між собою механізмів, які охоплюють не тільки міські структури різного рівня, але й навколишні населені пункти і навіть інші міста. З точки зору інформаційно-комунікаційних технологій особливого значення набуває загальна оптимізація в різних сферах, тобто досягнення збалансованості матеріальних (матеріальні ресурси, продукти харчування, відходи тощо) і нематеріальних потоків (енергія, інформація тощо) на рівні всіх підсистем.

Оцінюючи успішність реалізації проектів «розумних міст» у світі, слід відзначити, що сьогодні Україна значно відстає як за темпами впровадження інновацій, так і за їх якістю та комплексністю. Фактично, як зазначається у роботі [15], в Україні ще жодне місто повністю не перейшло до життя в режимі “Smart”. Окремі елементи «розумного міста» впроваджують у Києві, наприклад автоматизована система управління зовнішнім міським освітленням; комплексна система диспетчеризації ліфтів; комплексна система управління дорожнім рухом; автоматизована система обліку та енергоспоживання; автоматизована система обліку генерації, розподілу і споживання теплової енергії; автоматизована система обліку водопостачання та водовідведення; автоматизована система диспетчеризації насосних станцій; автоматизована система GPS-моніторингу автопарків. Так, для міста Києва були виділені кошти для реалізації деяких проектів розумного міста, серед яких було встановлено понад 4 000 камер [17] для забезпечення безпеки киян та для швидкого реагування служб безпеки в разі надзвичайних подій. У планах є

побудова та встановлення зон зі швидкісним Інтернетом Wi-Fi в метро в туристичних місцях [18]. Однак всі ці зміни лише частково відповідають концепції «розумного міста».

Основною причиною низького розвитку проектів “Smart city” у містах України є дефіцит фінансових ресурсів, оскільки більшість місцевих адміністрацій навіть після впровадження реформи з децентралізації не здатна забезпечити вирішення всіх проблем. Інноватизація досить часто стосується виключно окремих сфер життєдіяльності, тоді як існує реальна потреба у проведенні системних та поетапних змін.

Основна ідея впровадження проектів «розумного міста» в Україні з урахуванням кадрового потенціалу таких міст, як Київ, Харків, Дніпропетровськ, полягає не лише у створенні інфраструктури для міста, але й у використанні її бізнесом, стартапами.

Висновки. Отже, розглянувши сутність та концепцію комплексної системи розумного міста (“Smart city”), проаналізувавши та узагальнивши результати досвіду зарубіжних країн по впровадженню розумних технологій для забезпечення ефективного функціонування сучасних міст та покращення життя громадянам міста, визначивши переваги та недоліки, ми визначили умови, необхідні для розвитку “Smart city” в Україні. На основі узагальнення досвіду реалізації проектів у містах інших країн було запропоновано заходи щодо поліпшення стану розвитку інформаційно-комунікативних технологій та технологій інноваційних систем автоматизації в українських містах.

Література:

1. Касич А.О. Вплив рівня збалансованості бюджетів на розвиток регіонів, країни в умовах децентралізації / А.О. Касич // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4375>.
2. Касич А.О. Ресурсне забезпечення модернізаційних процесів в Україні: регіональний аспект / А.О. Касич // Бізнес-Інформ. – 2016. – № 2. – С. 138–143.
3. Касич А.О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 8. – С. 16–21.
4. Касич А.О. Шляхи реформування місцевих бюджетів / А.О. Касич, О.І. Авраменко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 4 (81). – С. 49–59.
5. Greenfield A. Against the Smart City / A. Greenfield. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.edu/6732875/Emerging_Markets_and_8Digital_Economy_Building_Trust_in_the_Virtual_World_032.
6. Poole S. The truth about smart cities: ‘In the end, they will destroy democracy’ / S. Poole // The guardian. – 2014 [Електронний ре-

- сурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/cities/2014/dec/17/truth-smart-city-destroy-democracy-urban-thinkers-buzzphrase>.
7. European Smart Cities 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smart-cities.eu>.
 8. Smart cities and infrastructure. Economic and Social Council. United Nations. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ecn162016d2_en.pdf.
 9. Солдатов С.А. “Smart City” – город будущего / С.А. Солдатов // Современные технологии автоматизации. – 2015. – №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cta.ru/cms/f/460223.pdf>.
 10. Чукут С.А. «Смарт-сіті» чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження Е-урядування на місцевому рівні / С.А. Чукут, В.І. Дмитренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 13. – С. 89–93.
 11. Інституційні та організаційні засади впровадження електронного урядування: кращі зарубіжні практики / за заг. ред. С.А. Чукут, О.В. Загвойської. – К. : НАДУ, 2011. – 192 с.
 12. Marciniak K. Applying knowledge grid models in smart city concepts / K. Marciniak, M. Owoc // Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit, KCWS, Lookus Scientific, 2013. – P. 238–244.
 13. Smith K. Smart Living or as we might live with artificial intelligence the IoT with blockchain in a new reality / K. Smith. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.linkedin.com/pulse/smart-living-we-might-live-artificial-intelligence-iot-karl-smith>.
 14. Top 5 smartest Smart Cities in the world. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbronline.com/news/internet-of-things/smart-cities/top-5-smartest-smart-cities>.
 15. Общегородская информационная система SEA Smart City [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sea.com.ua/smart-city>.
 16. Київ – смарт-сіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivsmartcity.com>.
 17. На всех станциях киевского метро установят камеры для распознавания лиц // Вести. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vesti-ukr.com/kyiv/256175-na-vsekh-stantsija-kyevskoho-metro-ustanovjat-kamery-dlja-raspoznavanija-lits>.
 18. Київський метрополітен : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metro.kiev.ua/node/5198>.

Касич А.О., Федоряк Р.М., Собянина А.П.
Иновационная технология “Smart city” как механизм улучшения уровня жизни в современном городе

Аннотация. В статье рассмотрена сущность концепции «умного города». Проанализированы зарубежные новшества и инновационные внедрения в городах, занимающих ТОПовые места в рейтинге «умных городов» мира. Также рассмотрено состояние развития управления современным городом в Украине.

Ключевые слова: «умный город», “smart city”, инновационные информационно-телекоммуникационные технологии, конкурентоспособный город, электронный город.

Kasych A.O., Fedoryak R.M., Sobyagina A.P.
Innovative technology “Smart city” as a mechanism of improving the level of life in the modern city

Summary. The essence of the concept of “smart city” is considered in the article. Analyzed foreign innovations and innovative implementations in cities which occupying the top positions in the rating of “smart cities” in the world. Also considered the state of development of the management of a modern city in Ukraine.

Keywords: “smart city”, innovative information and telecommunication technologies, competitive city, e-city.

*Багорка М.О.,**кандидат сільськогосподарських наук,**доцент кафедри маркетингу,**Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

КОМПЛЕКСНА ЕКОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено основні екологічні проблеми землекористування, надано характеристику сучасного рівня використання земельного фонду України, здійснено екологічно-економічну оцінку земель за коефіцієнтом екологічної стабільності.

Ключові слова: аграрне виробництво, землекористування, екологічні проблеми, деградація ґрунтів, екологічно-економічна оцінка, екологічна стабільність.

Постановка проблеми. Сільське господарство належить до найбільш впливових на навколишнє середовище секторів економіки України, бо воно організовує своє виробництво на великих територіях. Саме тому однією з найбільш актуальних проблем є проблема екологічно-економічного обґрунтування раціонального природокористування на сільськогосподарських ландшафтах.

Сьогодні особливою гостротою набувають проблеми екологічного стану навколишнього природного середовища, а саме збереження його відтворювального, відновлювального та асимілятивного потенціалів, оскільки в сучасному світі катастрофічно зростають обсяги забруднень, масштаби виснаження і деградації окремих ресурсів довкілля у зв'язку з надмірним антропогенним тиском. В результаті можна спостерігати погіршення стану довкілля за всіма показниками, що в кінцевому результаті негативно позначається на здоров'ї людини та якості сільськогосподарської продукції.

Водночас відбувається процес переосмислення ролі економічних та екологічних пріоритетів, а очевидна перевага віддається екологічно безпечному розвитку аграрного виробництва. Але для переходу на альтернативні системи господарювання необхідно знати і розуміти головні проблеми природокористування, а особливо землекористування. Визначення й оцінка основних екологічно-економічних проблем та стану землекористування обумовили актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технологічні засади сільськогосподарського виробництва, де були б достатньо узгоджені екологічні, економічні й енергетичні складові, є об'єктом дослідження вітчизняних вчених, які довели, що без поєднання цих напрямів розвитку аграрного сектору економіки агробіологічний потенціал України не буде використаний повною мірою.

Більшість провідних вчених, таких як І.К. Бистряков, П.П. Борщевський, В.Г. В'юн, В.В. Горлачук, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, О.Л. Кашенко, Ю.А. Махортов, В.В. Медведєв, Л.Г. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, М.Ф. Реймерс, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, В.М. Трегобчук, М.М. Федоров, Т.С. Хачатуров, М.К. Шикуча, О.М. Царенко, констатує, що інтенсивна експлуатація земельних ресурсів, особливо еродованих та малопродуктивних, а також збільшення техногенного навантаження на землю закономірно призвели до порушення

екологічної рівноваги в природі, до деградації ґрунтів та їх токсичного забруднення.

Основа екологічних інновацій становлять ресурсо- та енергозбереження, а також створення екологічно-орієнтованої системи управління аграрним виробництвом і перехід до альтернативних моделей господарювання. Сьогодні наукові положення щодо екологізації аграрного виробництва залишаються недостатньо визначеними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Науково-технічний прогрес в аграрній сфері економіки має не лише позитивні, але й негативні наслідки для галузі. Останніми роками процес інтенсифікації зумовив загострення екологічної кризи і створив низку проблем екологічного характеру, які ставлять під сумнів правильність сучасної системи господарювання. Особливо сильно екологічна криза позначилась на якості земельних угідь. Саме тому нами досліджено основні екологічно-економічні проблеми використання природно-ресурсного потенціалу в аграрному виробництві, зазначено негативні фактори, що вплинули на погіршення властивостей земель, визначено питому вагу основних чинників деградації земель, проведено систематизацію їх видів та обґрунтування необхідності запровадження стратегії екологізації як основної інноваційної стратегії природокористування в аграрному секторі.

Також на основі проведеного аналізу сучасного екологічного стану земель сільськогосподарського призначення нами розраховано структуру земельного фонду України у 2016 році і середньозважений коефіцієнт екологічної стабільності земельних угідь, який залежить від ступеня освоєння сільськогосподарських земель, розораності й інтенсивності використання угідь.

Мета статті полягає у дослідженні основних екологічних проблем землекористування, характеристиці сучасного використання земельного фонду України, екологічно-економічній оцінці земель за коефіцієнтом екологічної стабільності, обґрунтуванні необхідності впровадження екологічно спрямованих інновацій в аграрному виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земля складає основне багатство нашої держави. Земельні ресурси відносять до універсальної категорії, яка виражає певну сукупність природних, а також соціальних предметів їх властивостей і використовуються для багатьох цілей, зокрема в сільському господарстві

Сьогодні використання землі супроводжується значними перетворенням зі зміною основних її природних первісних властивостей та появою нових. Головною причиною появи нових властивостей є трансформація різних видів земельних угідь у рілля. Водночас високий ступінь розораності та безвідповідальне відношення до використання земельних угідь спричинили низку негативних наслідків екологічного характеру.

У зв'язку з тим, що більшість сільськогосподарських земель в Україні перебуває в інтенсивному використанні, питання їх відтворюваності набуває з кожним роком все більшої актуальності.

В табл. 1 надано характеристику використання земельного фонду в Україні та інших країнах світу.

Нині земельний фонд України становить 60,4 млн. га, зокрема 41,5 млн. га (68,8%) сільськогосподарського призначення, з яких 32,5 млн. га ріллі, або 53,9% від загального земельного фонду. Розораність сільськогосподарських угідь в Україні досягла найвищого показника у світі – 78,3% (табл. 1).

Сучасний стан ґрунтів зумовлений високою, практично найбільшою у світі розораністю території України, яка сягає понад 60%, тоді як у країнах ЄС вона не перевищує 35%, а у високорозвинених країнах, зокрема у США та Канаді, не перевищує 20,0%. Надмірна розораність території та величезний вплив діяльності людини призвели до порушення природного процесу ґрунтоутворення.

Через зменшення площі сільськогосподарських угідь звужуються потенціальні можливості забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сільськогосподарською сировиною. Недобір валової продукції сільськогосподарства з вилучених земель становить понад 14 млрд. грн. [1, с. 25].

Ефективне ведення господарської діяльності на інноваційній основі є також обмеженим через нестабільне фінансово-економічне становище більшості сучасних малих та середніх сільськогосподарських підприємств, а також домогосподарств

населення, які становлять більшість у сукупності суб'єктів агробізнесу. Цей процес також ускладнюється значними порушеннями в галузевій структурі вирощування сільськогосподарських культур (рис. 1).

Основні культури, які вирощують у більшості господарств України на загальній посівній площі 27 434,3 тис. га, такі: пшениця, ячмінь і соняшник, тоді як площі під головними культурами, що сприяють відновленню родючого шару ґрунту, а саме багаторічними бобовими й злаковими травами та зернобобовими, зведено до мінімуму [2, с. 8]. За останні роки багаторічні трави, які характеризуються своєю здатністю накопичувати азот та захищати ґрунт від ерозії, займали в структурі посівних площ лише 1,5%.

Комплексна екологічно-економічна оцінка сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу, рівня використання земельних ресурсів, екологічної ситуації загалом свідчить про дуже небезпечні тенденції (рис. 2).

У зв'язку з надмірною розораністю, недостатнім внесенням органічних речовин, мінеральних добрив, меліорантів, забрудненням ґрунтів, інтенсивним механічним оброботком ґрунту основною екологічною проблемою аграрного виробництва в Україні є деградація ґрунтів, а саме водна і вітрова ерозія, засолення та заболочення, забруднення сільськогосподарських угідь внаслідок безконтрольної хімізації, техногенне забруднення.

Темпи деградації ґрунтів в Україні вже зараз можна класифікувати як катастрофічні. В умовах практичної відсутності стимулів до виробництва екологічно безпечної продукції ми маємо реальну загрозу здоров'ю нації. Порушення екологічної рівноваги супроводжується зниженням економічної ефективності використання земель у сільському господарстві й тягне за собою низку інших наслідків соціально-економічного характеру.

Площа деградованих ґрунтів щорічно зростає на 80 тис. га. Майже кожний третій гектар (30,7%) еродований, а другий – дефляційно небезпечний. Еродовані землі в Луганській, Донецькій, Кіровоградській і Чернівецькій областях сягають 50–65% від кількості землі в обробітку. У Степовій зоні з трьох гектарів землі два мають понижено

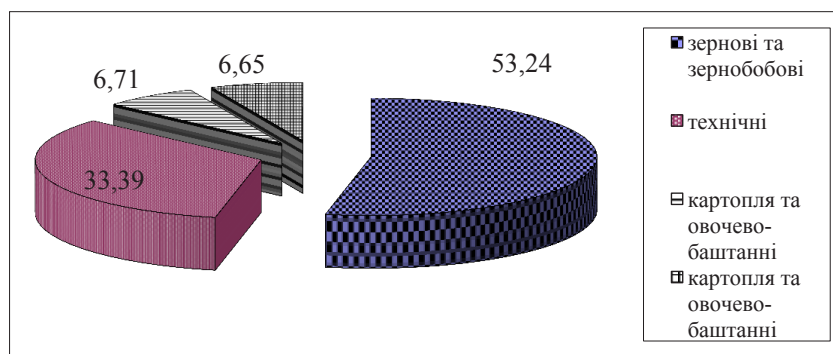

Рис. 1. Структура посівних площ основних груп сільськогосподарських культур в Україні під урожай 2017 року, %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Характеристика сільськогосподарського використання земельного фонду в Україні та деяких країнах світу станом на 1 січня 2016 року

Таблиця 1

Країна	Площа земель, млн. га	Площа с.-г. угідь, млн. га	С.-г. освоєння території, %	Рілля, млн. га	Розораність, %		Сінокоси і пасовища	
					території	с.-г. угідь	площа, млн. га	у % до площі с.-г. угідь
Україна	60,4	41,5	68,8	32,5	53,9	78,3	7,8	18,8
Китай	959,7	495,8	52,4	92,5	9,6	18,7	400,0	80,7
Австралія	771,3	461,7	59,7	47,0	6,1	10,2	414,5	90,0
США	936,4	426,9	45,6	185,7	19,8	43,5	239,2	56,0
Канада	997,1	73,4	7,4	45,4	4,6	61,9	27,9	38,0
Франція	55,2	30,2	53,0	18,3	32,1	60,6	10,6	35,1
Польща	32,3	18,7	57,9	14,3	44,3	76,5	4,1	21,9
Великобританія	24,5	17,1	69,8	5,9	24,1	34,5	11,1	64,9
Німеччина	35,7	17,3	48,5	11,8	33,1	68,2	5,3	30,6
У світі	133 382	4 846,1	36,2	1 345,0	10,1	27,8	3 395,3	70,1

Джерело: узагальнено за даними Національного інституту стратегічних досліджень

родючість [4, с. 6]. Це є свідченням найвищого ступеня ерозійних процесів.

Еродованість сільськогосподарських угідь сьогодні перевищує 40%, збільшуючись щорічно на 80–100 тис. га. У складі еродованих земель обліковуються 4,6 млн. га середньо і сильно змитих, зокрема 68 тис. га, які повністю втратили верхній родючий шар ґрунту. Змив родючого ґрунту з усієї площі ріллі перевищує 24 млн. тонн на рік. У змитому і дельфованому ґрунті міститься близько 783 тис. тонн гумусу, 1,24 тис. тонн діючої речовини азоту, 2,22 тис. тонн фосфору, 2,67 тис. тонн калію. Щорічні екологічні та економічні збитки від ерозії ґрунтів сягають 10 млрд. грн. [5, с. 128], тоді як притаманні землям ерозійні процеси природного походження не можуть завдати значної шкоди через дуже повільний перебіг.

Негативним фактором є те, що в умовах високого рівня розораності у сільськогосподарському обороті активно використовуються еродовані землі, що знижує врожайність сільськогосподарських культур від 16,7% на слабо змитих до 52,9% на сильно змитих ґрунтах [6, с. 163].

Основні чинники деградації земель України представлені на рис. 3.

Варто відзначити, що серед наведених чинників деградації протягом останніх років на землях України домінує ерозія.

Друге місце серед деградаційних процесів на землях України посідає дегуміфікація (23%). Вміст гумусу в ґрунті може змінюватися з двох причин: через змив верхнього родючого шару внаслідок розвитку ерозійних процесів та через нерегульоване використання поживних речовин вирощуваними культурами й нерівноцінне їх повернення або ж підвищуватися за достатнього внесення поживних речовин. Тому загальні втрати гумусу мають місце як за різних видів ерозії, так і за мінералізації [7, с. 105].

Третє місце серед чинників деградації на землях України посідає забруднення земель (15%), що викликано радіонуклідним забрудненням, хімічними засобами захисту рослин, важкими металами та мінеральними кислотами [8, с. 57].

Таким чином можна виділити основні причини, що викликають деградацію ґрунтів: ерозія та дегуміфікація – механічне руйнування ґрунтів водою і вітром, а також втрата гумусу; опустелювання, юридизація – надмірне висушування, яке робить ґрунти непридатними для сільського господарства; токсикація – забруднення ґрунтів різними токсичними речовинами; прямі втрати через трансформацію сільськогосподарських угідь під міські будівлі, дороги, аеродроми тощо.

У зв'язку з порушенням наукового принципу розміщення посівних площ (залежно від крутизни схилу та попередників) не можуть бути забезпечені оптимальні умови для розвитку рослин, неможливо уникнути процесів деградації ґрунтів, що

Рис. 2. Основні екологічно-економічні проблеми землекористування в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [3]

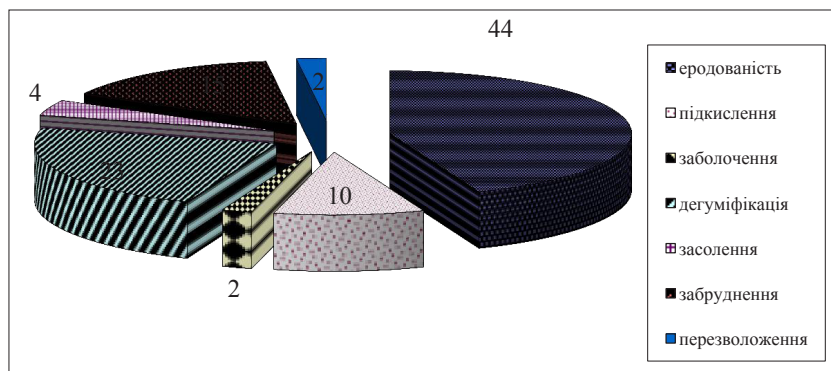

Рис. 3. Питова вага чинників деградації на землях України, %

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [8, с. 57]

не тільки призводить до значних втрат продукції аграрного виробництва, але й позначається на фінансовому стані агровиробників та стані ґрунтів.

Сьогодні більшість сільськогосподарських земель в Україні перебуває в інтенсивному використанні, що значною мірою впливає на їх екологічний стан та стійкість до деградації. За сучасним уявленням термін «екологічний стан ґрунту» треба розуміти як інтегральний показник його екологічної стійкості, рівня родючості й забруднення.

Оцінка впливу складу угідь на екологічну стабільність території, стійкість якої залежить від ступеня освоєння сільськогосподарських земель, розораності й інтенсивності використання угідь, проведення меліоративних і культурно-технічних робіт, забудови території, характеризується коефіцієнтом екологічної стабільності [9, с. 150].

За різного складу земельних угідь коефіцієнт екологічної стабільності території землекористування (K_{ec}) розраховується за формулою [10]:

$$K_{ec} = \frac{\sum K_i P_i}{\sum P_i} K_p,$$

де P_i – площа угіддя i -го виду; K_i – коефіцієнт екологічної стабільності угіддя i -го виду; K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу (1,0 – для стабільних територій, 0,7 – нестабільних). Для розрахунків прийнято, що $K_p = 1,0$.

Якщо одержане значення K_{ec} менше 0,33, то землекористування є екологічно нестабільним, якщо змінюється від 0,34 до 0,50, то належить до стабільно нестійкої, якщо перебуває в межах від 0,51 до 0,66, то переходить у межі середньої стабільності, якщо перевищує 0,67, то територія землекористування є екологічно стабільною.

На основі наведеної методики нами розраховано середньозважений коефіцієнт екологічної стабільності земельних угідь України за 2016 рік (табл. 2).

Таблиця 2
Структура земельних угідь та екологічна стабільність території України, 2016 рік

Види основних земельних угідь	Площа, тис. га	Структура земельних угідь, %	Коефіцієнт екологічної стабільності території
Рілля	32 541,3	53,9	0,14
Перелogi	233,7	0,4	0,35
Багаторічні насадження	892,4	1,5	0,43
Сіножаті	2 406,4	0,6	0,62
Пасовища	5 434,1	9,0	0,68
Усього сільськогосподарських угідь	41 507,9	68,8	0,24
Лісові площі	10 633,1	17,6	1,00
Вода і болота	982,3	1,6	0,79
Забудовані землі	2 552,9	4,2	0,00
Інші угіддя	4 678,7	7,8	0,00
Усього	60 354,9	100,0	0,40

Джерело: розраховано автором за даними Державного агентства земельних ресурсів України

В середньому по Україні коефіцієнт екологічної стабільності становить 0,40, що загалом характеризує територію нашої держави як екологічно нестабільну.

Більшість регіонів України належить до екологічно нестабільної або стабільно нестійкої категорії земель, і лише шість західних областей – до середньо стабільних. Закарпатська область є єдиним екологічно стабільним регіоном в Україні, що обумовлено невисоким рівнем розораності та значною площею територій під лісами. Найнижчий рівень екологічної стабільності спостерігається в центральних та східних регіонах (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська області) [9].

Таким чином, сучасне використання земельних ресурсів недостатньо відповідає вимогам раціонального природоко-

ристування. Насамперед йдеться про порушення економічно допустимого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів, ігнорування науково обгрунтованої системи ведення аграрного виробництва у регіонах, слабкий контроль за дотриманням сівозмін, органічних та хімічних меліорацій, руйнування зрошуваних та осушуваних меліоративних мереж [2, с. 7].

Саме тому під час використання земельних угідь пріоритети мають бути надані екологічній складовій. Екологічна складова в аграрному виробництві передбачає науково-обгрунтований комплекс взаємопов'язаних агротехнічних, меліоративних, ґрунтозахисних та організаційно-економічних заходів, спрямованих на ефективне використання ґрунту, кліматичних ресурсів, біологічного потенціалу рослин з метою отримання стабільних врожаїв сільськогосподарських культур за умов підвищення родючості ґрунту й дотримання екологічної безпеки довілля та вирощеної продукції.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки.

У зв'язку з тим, що сільське господарство належить до найбільш впливових на навколишнє середовище секторів економіки України, були визначені найбільш актуальні екологічні проблеми, які пов'язані із землекористуванням в агросистемах, а також проведена комплексна екологічно-економічна оцінка сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу, рівня використання земельних ресурсів, екологічної ситуації в аграрній галузі.

За результатами досліджень визначено, що використання земельних ресурсів в Україні недостатньо відповідає вимогам раціонального природокористування. Інтенсивне використання земельних угідь значною мірою впливає на їх екологічний стан та стійкість до деградації. середньозважений коефіцієнт екологічної стабільності земельних угідь України за 2016 рік становить 0,40, що загалом характеризує територію нашої держави як екологічно нестабільну.

Структура агровиробництва має забезпечити мінімальний антропогенний вплив на навколишнє середовище. При цьому необхідно проводити оцінку соціально-екологічного статусу територій та оцінку екологічного стану ведення господарської діяльності. Така оцінка має надаватися відповідно до світових тенденцій розвитку і міжнародних стандартів.

Екологічний розвиток аграрного виробництва є невід'ємною частиною реалізації концепції сталого розвитку, яка є основою системи, що охоплює та єднає соціальні, техногенні, природні процеси, економічний розвиток та екологічну безпеку в умовах глобалізації, а також полягає в ефективному розвитку сільськогосподарського виробництва за одночасного зниження антропогенного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси.

Література:

1. Береговий В.К. Екологічні проблеми використання земель у сільському господарстві України / В.К. Береговий // Агросвіт. – 2011. – № 13–14. – С. 25–28.
2. Гринчук Ю.С. Еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів / Ю.С. Гринчук // Агросвіт. – 2013. – № 10. – С. 7–9.
3. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : зб. матеріалів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2009. – С. 135.

4. Сайко В.Ф. Наукові основи стійкого землеробства в Україні / В.Ф. Сайко // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН України». – Вип. 3. – К. : ННЦ «Інститут землеробства НААН України», 2010. – С. 3–17.
5. Русан В.М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування : [монографія] / В.М. Русан. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 200 с.
6. Панас Р.М. Основи моніторингу та прогнозування використання земель : [навчальний посібник] / Р.М. Панас. – Львів : Новий світ–2000, 2007. – 224 с.
7. Корчинська О.А. Сучасний стан і проблеми відтворення родючості ґрунтів в Україні / О.А. Корчинська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2005. – Вип. 2. – С. 103–108.
8. Будзяк О.С. Деградація та заходи ревіталізації земель України / О.С. Будзяк // Моніторинг та охорона земель. – 2014. – № 1–2. – С. 57–64.
9. Степенко О.В. Екологічні основи раціонального використання земель сільськогосподарського призначення / О.В. Степенко // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2013. – С. 146–153.
10. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / [А.М. Третяк, Р.А. Третяк, М.І. Шквар]. – К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.

Багорка М.А. Комплексная эколого-экономическая оценка землепользования в Украине

Аннотация. В статье исследованы основные экологические проблемы землепользования, дана характеристика современного уровня использования земельного фонда Украины, осуществлена эколого-экономическая оценка земель по коэффициенту экологической стабильности.

Ключевые слова: аграрное производство, землепользование, экологические проблемы, деградация почв, эколого-экономическая оценка, экологическая стабильность.

Bagorka M.A. Complex ecological economic assessment of landscaping in Ukraine

Summary. The article deals with the main ecological problems of land use, provided a description of the modern use of the land fund of Ukraine, an ecological-economic assessment of land based on the coefficient of ecological stability.

Keywords: agrarian production, land use, ecological problems, soil degradation, ecological-economic assessment, ecological stability.

Волкова І.А.,

к.е.н., доцент,

ПВНЗ «Фінансово-правовий коледж», м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ ЯК ОБ'ЄКТИВНОЇ УМОВИ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розкривається значення інновацій для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Представлено концепцію оцінки інноваційності підприємства з урахуванням динамічного характеру зміни умов господарювання.

Ключові слова: інновації, фактори, інвестиційні процеси, інноваційність підприємства, конкурентоздатність підприємства, технологічне переозброєння, глобалізація світової економіки, євроінтеграційні наміри.

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоздатності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках в умовах глобалізації світової економіки та євроінтеграційних намірів України стає все більш актуальною. Серед напрямів вирішення цієї проблеми в багатьох наукових публікаціях визначається необхідність якісного технологічного переозброєння підприємств на основі впровадження інновацій.

Слід зазначити, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія (26%) та Греція (29%), але навіть вони у два рази вищі, ніж в Україні. Порівняно з країнами-лідерами, такими як Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%) розрив з Україною ще більший і складає 3–4 рази [5, с. 233].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивна необхідність здійснення проінноваційної політики, стимулювання інвестицій проінноваційного характеру представлена в публікаціях І. Бланка, Є. Бойка, В. Геєця, Н. Коніщевої, М. Чумаченка, М. Переседи та інших авторів [1; 2; 3; 5]. Дослідженням практичних і теоретичних проблем здійснення інноваційної діяльності займалися багато вітчизняних вчених, таких як, зокрема, Т. Буніч, П. Завлін, А. Кулагін, Л. Леонтєв, А. Юданов, І. Бураковський, В. Геєць, І. Лукінов, Є. Савельєва, А. Філіпенко, М. Чумаченко. Водночас низка питань вимагає конкретизації і більш глибокого вивчення. Зокрема, невирішеним є питання методології оцінки рівня інноваційності підприємства і регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Факторами, які перш за все перешкоджали здійсненню інноваційної діяльності, були вартісні, такі як нестача власних коштів (80,1%), великі витрати на нововведення (55,5%), недостатня фінансова підтримка держави (53,7%), високий економічний ризик (41%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%), відсутність коштів у замовників (33,3%). Також завжала недосконалість законодавчої бази (40,4%), відсутність попиту на продукцію (16%), відсутність кваліфікованого персоналу (20%), відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями (19,7%), нестача інформації про ринки збуту (17,4%), нестача інформації про нові технології (17,3%). Була відсутня стратегія інноваційного шляху розвитку України, формування національної інноваційної системи, яка забезпечувала б його реалізацію, неналежного використання методів планування на всіх рівнях управління (системного аналізу, прогнозування), недостатнього рівня

інноваційної культури працівників органів державної влади [3, с. 110–116].

Отже, виникає необхідність максимального використання інвестицій для впровадження інноваційного процесу на підприємства для підвищення конкурентоздатності та зростання їх прибутковості.

Мета статті полягає у визначенні ролі інновацій в підвищенні конкурентоспроможності підприємства і представленні методичних підходів до визначення інтегрального рівня інноваційності на рівні первинної ланки господарювання і на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про силу і конкурентоздатність підприємства на зовнішніх ринках певною мірою і цілої національної економіки чимраз більшою мірою свідчить її інноваційність. Сфера використання поняття «інновація» є дуже широкою. Інновацію, на думку В. Сизоненка, доцільно розглядати як процес, що об'єднує в собі науку, техніку, підприємництво і менеджмент із специфічними властивостями і закономірностями [1, с. 350]. І. Бланк визначає інновації як «досягнення науково-технічного прогресу, призначені для використання у виробництві і соціальній сфері» [2, с. 403]. Р. Фатхутдінов окреслює інноваційну діяльність як процес по стратегічному маркетингу, НДДКР, організаційно-технічній підготовці виробництва, виробництву і оформленню новацій, їх впровадженню (перетворенню в інновацію) і поширенню в інші сфери [2, с. 552]. Інноваціями називають культурні факти, що впроваджуються до даної культури [2, с. 222], або ж культурні цінності в найширшому розумінні, спроможні бути спільним знаменником для будь-якого типу інновацій [2, с. 112]. Найчастіше термін «інновації» вживається як тип реальних інвестицій в матеріальній формі чи як процес. Інновація в матеріальній формі означає вперше впроваджуваний, наприклад, технологічний процес, новий виріб, ідею, інновація у формі процесу – дії, які полягають на впровадженні чогось нового. Інновація трактується деякими дослідниками як зміна у звичному способі діяльності [6, с. 12].

Отже, поняття «інновації» охоплює досить широку сферу змін. Однак в загальноприйнятому значенні поняття «інновації» звужується до суттєвих, переломних, оригінальних змін. Згідно з цим поглядом інновація визначається як всяка думка, поведінка чи річ, котра є новою, оскільки якісно відрізняється від наявних [7, с. 2]. Об'єктивно нова, виключно оригінальна інновація базується найчастіше на наукових дослідженнях.

Однак більш уважний погляд на інновації, які досягли успіху, доводить, що нагоди для змін є звичайними, ідея, як кажуть «висить в повітрі»; вимагає лише іншого погляду на оточення. Адже інновацією є як новий виріб, що задовольняє абсолютно нові потреби, так і незначна зміна естетики виробу чи використання виробу загальновідомого, але суб'єктивно нового для споживача. Тому здебільшого інноваціями називають зміни, які вже здійснювались раніше, але які для даного підприємства, фірми, організації є новими [8, с. 34].

Однак якщо поняття інновації досить широко представлено у вітчизняній та іноземній науковій літературі, то термін «інноваційність» вживається лише в деяких публікаціях [14, с. 23].

Вже сама етимологія терміна «інновація» визначає її як впровадження чогось нового. Більшість дослідників виходить саме з цієї точки зору, і їх погляди в цьому переважно співпадають. Відмінності стосуються здебільшого трактування рівня новизни і сфери реалізації новаций. На основі наведених визначень можна поділити наявні підходи до детермінації поняття інновацій на дві групи.

Перший підхід базується на розумінні інновації як впровадження чогось абсолютного нового, що не було відомим до цього часу або з певних причин не було використовуваним.

Другий підхід відображає інновацію як впровадження якихось змін, які є новими для підприємства, незалежно від того, чи були вони вже десь введені. Власне, таке трактування інновації найчастіше практикується у сфері малого бізнесу.

Таким чином, інновація не означає лише об'єктивно нових рішень, не мусить базуватись виключно на нових ідеях, методах, технологіях. Однак пропозиція інновацій такого типу є значно меншою, ніж використання імітаційних, «косметичних» змін чи таких, які є комбінацією вже наявних. Власне, останні найчастіше є предметом уваги підприємців.

Малі і середні підприємства та інституції, в яких підприємці використали нагоду для свого розвитку, орієнтуючись головним чином на інновації «низьких технологій», які базуються на простих і доступних ідеях, становили основну причину пошквалювання економіки в США у 80-х роках минулого століття. В результаті було створено близько 40 млн. місць праці. Інновації у вигляді технології, техніки чи організації малими фірмами запозичуються (повторюються) чи купуються. Інновації меншого масштабу і не пов'язані з високими технологіями дають змогу швидше їх сприймати в новому оточенні. Ці інновації мають більш сприятливе середовище для розвитку внаслідок недосконалості ринку капіталу в Україні і обмежених ринків збуту. Вони також пов'язані з меншим ризиком, на який легше йде підприємство з малим досвідом чи з його відсутністю.

На думку Дж. Шумпетера, головне значення для розвитку економіки має конкуренція, яка полягає в інноваціях, а не конкуренція, яка реалізується на основі цін пропозиції [9, с. 45]. Управління більшістю підприємств базується на ринковій інформації і вимогах ринку, які визначають вид впроваджуваних інновацій. Інновація означає часто випадкову реакцію на потреби ринку (зокрема, на конкуренцію), що супроводжується значним рівнем ризику, однак може привести і до успіху, який, на думку П. Друккера, досягається завдяки належному управлінню [10, с. 56].

Інновації, на думку П. Друккера, вимагають спеціального трактування, управління ними відрізняється від ринкової діяльності, поглинає час і змушує діяти систематично. Трактуючи інновації як систематичну працю, в результаті якої виникає нагода для здійснення змін і нова пропозиція для ринку, можна розглядати їх як знаряддя в руках кожної людини, готової до підприємницької діяльності. Отже, інноваційна діяльність підприємства виступає метою, яка виникає з новаторського погляду на дійсність.

Одним з основних принципів реалізації інновацій є доведення сутності здійснюваних змін до відома всього персоналу підприємства, забезпечення розуміння ним необхідності цих змін. Це виступає однією з найскладніших внутрішніх проблем підприємства в реалізації інновацій, особливо коли воно працює успішно, адже, на думку багатьох працюючих, якщо фірма є беззбитковою, то не потрібні ніякі зміни. Щодо підприєм-

ливості цей процес на певних фазах розвитку ринку виникає нібито сам собою.

Отже, виникнення підприємства базується на:

- інновації і необхідності її впровадження, реалізації (підприємець починає діяльність, маючи в руках ідею);
- прагненні (необхідності) діяльності і пошуку відповідних інновацій, необхідних для реалізації намірів.

В обох ситуаціях інновація стає джерелом підприємливості, хоча лише в першій виступає поштовхом до діяльності. В другому випадку прагнення чітко не визначеної діяльності змушує використати її і створити завдяки їй підприємство. В результаті в обидва шляхи приводять до висновку, що саме інновація була джерелом підприємливості.

На наступних фазах розвитку ринку значення інновацій також є дуже важливим. «Щоб бути інноваційним, підприємець мусить співпрацювати з оточенням» [12, с. 56]. Інновації у фірмі є реакцією на сигнали з оточення (стратегія пристосування) чи випередженням цих сигналів (стратегія формування змін). Підприємливість у зв'язку з цим асоціюється з необхідністю впровадження інновацій протягом тривання всього циклу розвитку фірми.

Отже, значення інновацій полягає в тому, що вони:

- становлять суттєвий фактор, стимулюючий розвиток підприємства;
- є засобом уникнення і (або) використання небезпек і загроз ринку;
- є засобом використання ринкових шансів;
- є елементом конкурентної боротьби;
- впроваджують в організацію наукові дослідження;
- виступають способом реакції на ринкові потреби;
- створюють нові робочі місця;
- виступають фактором раціонального використання трудових ресурсів.

В дискусії над умовами інноваційності домінує погляд, що величина підприємства визначає її динаміку і масштаби. Аналіз цих факторів доводить, що величина не є головною передумовою інноваційності. Як в малих, так і у великих підприємствах існують фактори, які сприяють інноваціям, однак вони використовуються по-різному. Згідно із загальною думкою бюрократизм, консерватизм і відсутність еластичності діяльності у великих фірмах перешкоджають інноваційності. Однак лише великі підприємства володіють відповідними людськими і фінансовими ресурсами і зовнішніми контактами, які стимулюють інноваційність. Дослідження над впливом величини підприємства на інноваційність не дають однозначних висновків. Наприклад, малі підприємства в Німеччині впроваджували вдвічі більше інновацій, ніж підприємства великі [13, с. 1], а згідно з іншими дослідженнями, малі фірми були найменш підприємливими і новаторськими [10, с. 161]. Неоднозначність результатів досліджень не змінює факту, що фінансові і технологічні можливості підприємства впливають на характер інновацій. «Тяжкі» інновації з різним рівнем технологічної новизни пов'язані з більшими витратами капіталу, які може собі дозволити здебільшого велике підприємство.

Отже, факторами, які сприяють інноваціям в малих і середніх підприємствах, є такі:

- більша можливість налагодження контактів з іншими інституціями і легкість входження на ринок (наближеність до клієнта);
- можливість швидкого прийняття рішень і розуміння всіма працівниками стратегії підприємства;

- організаційна єдність виробництва і продажу чи виробництва і прикладних досліджень;
- більша задіяність керівництва і всіх працівників у розвитку підприємства;

– вища еластичність впливу результатів інноваційної діяльності на трудову активність та ініціативу працівників.

Водночас слід відзначити фактори, які обмежують інноваційність малих підприємств. До них належать такі:

- обмежені фінансові засоби і нестача висококваліфікованих кадрів;
- обмежені зовнішні контакти з причини значних затрат на інновації;
- труднощі з отриманням коштів на дослідження;
- обмеження інновацій до мінімуму внаслідок браку коштів, а також викликаний цим підвищений ризик у разі виникнення труднощів з їх впровадженням;
- мала сила впливу (наприклад, під час отримання допомоги від урядових організацій, банків тощо).

Інноваційна політика підприємця може базуватись на двох припущеннях:

- самі підприємці повинні бути переконані щодо необхідності змін взагалі, а не щодо конкретної інновації зокрема;
- інновація повинна емоційно підтримувати тих, хто її впроваджує.

Крім загальних характеристик інновації, існують окремі організаційні змінні, які пов'язані з успіхом інновації:

- формалізація (рівень стандартизації дій, кількість правил і розпоряджень щодо того, що слід зробити, а також щодо нав'язування цих правил);
- централізація (мала кількість осіб, які приймають рішення);
- стратифікація (відмінність нагород, престижу між ієрархічними рівнями);
- складність (значна кількість професій, спеціальностей, професіоналізм на кожному робочому місці);
- виробництво (натиск на кількість);
- задоволення з праці [14, с. 22].

Позитивний зв'язок з інноваційністю мають лише дві із зазначених характеристик, а саме складність [14, с. 23] і задоволення з праці [12, с. 23]. Посилення решти викликає зниження здатності до змін.

Підприємство, яке не впроваджує інновацій, на думку П. Друккера, неодмінно старіє і занепадає.

Висновки. Отже, результат впровадження інновацій залежить також від того, який рівень інноваційності має дана галузь і яким є рівень використовуваних технологій. Адже якщо цей рівень є низьким, впровадження інновацій викликає значне прискорення динаміки виробництва, що в межах регіону означає економічний розвиток. Отже, значення інновацій полягає в тому, що вони:

- становлять суттєвий фактор, стимулюючий розвиток підприємства;
- є засобом уникнення і (або) використання небезпек і загроз ринку;
- є засобом використання ринкових шансів;
- є елементом конкурентної боротьби;
- впроваджують в організацію наукові дослідження;
- виступають способом реакції на ринкові потреби;
- створюють нові робочі місця;
- виступають фактором раціонального використання трудових ресурсів.

Позитивний вплив інновацій на рівень конкурентоспроможності економіки країни виявляється в зростанні продуктивності праці та доданої вартості, структурному оновленні економіки, збільшенні питомої ваги високотехнологічних, наукоємних галузей у структурі виробництва та експорту, підвищенні якості продукції, і, як наслідок, в розширенні ринків збуту. Досить актуальними для України як на науковому рівні, так і на прикладному є проблеми формування ефективного механізму державної підтримки інноваційної діяльності, диверсифікації джерел фінансування наукових досліджень, розбудови сучасної інноваційної інфраструктури, забезпечення системності та ефективності інноваційних процесів.

Сьогодні інноваційна діяльність – невід'ємна частина ефективного функціонування економіки. Вона сприяє економічному зростанню, а інновації є результативною характеристикою добробуту країни загалом.

Тому важливо оцінювати не стільки короткотерміновий рівень інноваційності, скільки інноваційність в межах стратегічного горизонту. Здатність і швидкість впровадження нових рішень у сферах технології, техніки, маркетингу, управління необхідно оцінювати в категоріях динаміки і масштабів їх впровадження. При цьому слід враховувати, що основною метою інновацій є збільшення ефективності факторів виробництва підприємства.

Література:

1. Сизоненко В. Підприємництво / В. Сизоненко. – К. : Вікар, 2010. – 455 с.
2. Бланк И. Инвестиционный менеджмент / И. Бланк. – К. : Итем ЛТД, 2009. – 567 с.
3. Гаман М. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід : [монографія] / М. Гаман. – К. : Вікторія, 2004. – С. 104–131.
4. Ілляшенко С. Менеджмент та маркетинг інновацій : [монографія] / С. Ілляшенко. – Суми. : ВТД «Університетська книга», 2014. – С. 518–527.
5. Кузьмін О. Інвестиційна та інноваційна діяльність : [монографія] / О. Кузьмін, С. Князь. – Львів : ЛБІ НБУ, 2013. – 233 с.
6. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. О. Осауленка. – К. : Техніка, 2014. – С. 348–355.
7. Стародубська М. Ефективність соціальних проектів потрібно виміряти / М. Стародубська // Новий маркетинг. – 2016. – № 8. – С. 36–42.
8. Gawlak R. Niektóre typy ograniczeń działań innowacyjnych / R. Gawlak // Zagadnienia naukoznawstwa. – 1979. – № 23.
9. Makarczyk W. Przystawanie innowacji / W. Makarczyk. – Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1971. – S. 226.
10. Gałęski, Innowacja a społeczność wiejska, KiW, W-wa, 1971. – S. 226.
11. Barnett H.G. Innovationb. The Basis of Cultural / H.G. Barnett. – McGraw-Hill Book Company, New York – Toronto – London, 1953. – S. 447.
12. Rogers, Diffusion of Innovations – The Free Press of Glencoe. – New York, 1962. – S. 325.
13. Schumpeter J. Teoria rozwoju gospodarczego / J. Schumpeter. – PWN. – W-wa, 1960. – S. 164.
14. Przedsiębiorczość i rozwój firmy / pod red. J. Targalskiego. – Kraków, 1999.
15. How Firm Can Encourage and Keep Their Gright Innovations? // International Management. – 1983. – № 111.
16. Van Vught F.A. Innowacje w szkolnictwie wyższym w Europie / F.A. Van Vught // Zycie Szkoły Wyższej. – 1990. – № 123.
17. Byrski B. Procesy innowacyjne w przemyśle / B. Byrski. – AE, Kraków, 1986.
18. Francik A. Procesy innowacyjne / A. Francik, A. Poczowski. – AE, Kraków, 1991.
19. Jurgensen P. Wir haben ein Rezept auch fur schlechte Zeiten / P. Jurgensen // FAZ. – 1993. – № 258.

Волкова И.А. Использование инноваций как объективного условия конкурентоспособности предприятий

Аннотация. В статье раскрывается значение инноваций для повышения конкурентоспособности предприятия. Представлена концепция оценки уровня инновационности предприятия с учетом динамического характера изменения условий хозяйствования.

Ключевые слова: инновации, факторы, инвестиционные процессы, инновационность предприятия, конкурентоспособность предприятия, технологическое перевооружение, глобализация мировой экономики, евроинтеграционные намерения.

Volkova I.A. Use of innovations as an objective condition of enterprises' competitiveness

Summary. The article reveals the importance of innovations to increase the competitiveness of the enterprise. The presented concept of an estimation of a level of innovativeness of the enterprise in view of dynamic character of change of conditions of managing.

Keywords: innovations, factors, investment processes, enterprise innovativeness, enterprise competitiveness, technological re-equipment, globalization of the world economy, eurointegration intentions.

*Калачевська Л.І.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції,**Сумський національний аграрний університет*

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Досліджено та охарактеризовано розвиток генезису інновацій, їх формування представниками різних економічних течій та сучасними економістами. Здійснено ретроспективний аналіз етапів формування та розвитку інновацій. Обґрунтовано необхідність розвитку кредитно-банківських та фінансових установ як важливих елементів інноваційного розвитку інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: генезис та еволюція теорій інноваційного розвитку, сільські території, інноваційний розвиток, інфраструктура.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення свідчать, що сучасні орієнтири розвитку сільських територій нашої держави потребують використання нових інноваційних підходів для забезпечення можливості ефективного розвитку економічних відносин. Світова фінансово-економічна криза нагадала про те, що зміни в сільському господарстві на відміну від інших сфер мають системний вплив на інші галузі економіки. Сільське господарство охоплює всі території та сфери життєдіяльності людей, пов'язані не лише з аграрним виробництвом. Загострення останнім часом становища на світовому продовольчому ринку, пов'язане із збільшенням попиту на продукти харчування в глобальному масштабі, викликало значне зростання цін на сільськогосподарську продукцію, вимагає конструктивного вирішення проблем технологічної та інфраструктурної інноваційної модернізації аграрного сектора економіки, а особливо сільських територій.

Інновації існують багато тисяч років та здійснюють суттєвий вплив на розвиток кожного суспільства. В останнє століття в умовах глобалізаційних змін інновації стали провідним каталізатором досягнення конкурентоспроможності на внутрішніх та закордонних ринках. Ураховуючи вищезазначене, провідні наукові школи приділяють значну увагу вивченню інновацій та інноваційному розвитку як важливому фактору економічного зростання.

Сучасна економіка досягла рівня, коли її подальший розвиток пов'язаний із переміщенням конкурентної спроможності країн з рівня матеріального виробництва на рівень уміння бізнесу у співпраці з державою формувати умови, за яких підприємці та менеджери різних величин віддають свої переваги стратегічному, концептуальному мисленню. В основі цих переваг лежить їх розуміння і прагнення бачити і реалізовувати принципово нові бізнес-ідеї. Розвиток інноваційної діяльності стає одним із найголовніших завдань учасників ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі економічного спрямування проблемі генезису теорій інноваційного розвитку сільських територій приділяється значна увага. Зазначеним питанням присвячено багато праць таких учених, як: П.Д. Шаповал [1, с. 74–75], О.І. Павлов [2, с. 30–37], В.П. Славов [3, с. 69], В.В. Бойко [4, с. 196], М.Й. Малік [5, с. 6–7], В.М. Заяць [6, с. 68], П.Т. Саблук

[7, с. 52–53], К.І. Якуба [8, с. 116]. Проблеми інноваційних процесів, можливостей та необхідності їх запровадження на сільських територіях знайшли своє відображення у працях провідних таких вітчизняних учених, як: О.А. Белевят [9], В.В. Бойко [4], О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин [10], О.Г. Булавка [11], Л.М. Газуда [12], В.С. Дієсперов [13], В.М. Єрмоленко [14], В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков [15]. Водночас, ураховуючи сучасний динамічний розвиток, дана проблематика потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні генезису теорій інноваційного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначена проблематика має своє відображення і в економічних теоріях, де можна виділити кілька підходів до її дослідження. Так, меркантилісти, досліджуючи проблематику продуктивності праці як основи розвитку суспільства, значну увагу звертали на підвищення її ефективності за рахунок технологічної модернізації виробництва. Представники цієї школи виступали прихильниками формування інноваційного підприємництва, в якому вбачали джерело формування та розвитку конкурентоспроможності виробництва. Фізіократи обґрунтували, що вільна конкуренція і підприємство здатні зміцнити економіку країни шляхом якісного перетворення у сфері виробництва на інноваційній основі. При цьому підприємець розглядався як винахідник, що володіє не тільки капіталом, а й знаннями, інформацією та інтелектом. Лише їх пропорційне поєднання дає змогу отримувати бажані економічні та соціальні результати, забезпечити розвиток території, де проводиться господарська діяльність.

Основи механізму інноваційного розвитку були закладені ще в концепції суспільного відтворення К. Маркса. Виходячи із цієї концепції, інноваційний розвиток слід розуміти як результат взаємодії виробничих відносин та продуктивних сил, тому інновації стають фактором, що визначає формування виробничих відносин за допомогою розвитку продуктивних сил. Економічний підйом кожної країни пропорційно залежить від швидкості та послідовності впровадження інноваційних розробок.

У неокласичному підході простежується більш докладне вивчення знань і підприємницьких здібностей, які розглядаються на рівні з факторами виробництва у вигляді своєрідної форми капіталу. Представники неокласичного напрямку зазначають, що економічне зростання невіддільне від технічного прогресу. У рамках даного напрямку була розроблена теорія формування джерел економічного зростання, в якій вводиться поняття екзогенного, тобто зовнішнього, інноваційного фактора. При цьому доводиться, що на результати виробничого процесу істотний вплив мають не тільки продуктивність праці та капітал, а й інші чинники зовнішнього середовища, а саме науково-технічний прогрес [18, с. 165].

Значні напрацювання щодо інновацій та їх ролі у суспільстві відображені у працях Г. Менша, який розділив інновації на

базисні та поліпшення. Вчений визначив взаємозв'язок між природою економічних циклів і циклічним характером появи базисних інновацій. На його думку, базисні нововведення нерівномірно розподілені в часі та виникають у момент «технологічного пата». Водночас базисні інновації зумовлюють циклічний розвиток.

Основою підходу інституціонального напрямку є теорія інституційних змін, яка спрямована на вивчення впливу зовнішніх факторів на економічні процеси. Серед основних концепцій і теорій цього напрямку можна виділити теорії постіндустріального суспільства: «технократичного детермінізму» (Дж. Гелбрейт), «інформаційного працівника» (П. Друкер), «третьої хвилі» (Е. Тоффлер), інституціональних і еволюційних змін (Д. Норт). Відповідно до вище перерахованих економічних концепцій, позитивні еволюційні зміни відбуваються лише за умови інноваційного розвитку та модернізації виробничих потужностей. При цьому необхідним є рівномірний розвиток усіх складників, починаючи від рівня підприємств і закінчуючи розробленням національної державної інноваційної стратегії.

Опрацювання літературних джерел дає підстави стверджувати, що генезис теорії інноваційного розвитку найбільш повно розкритий у працях провідних науковців: Й. Шумпетера, Б. Твіса, М. Портера, Ф. Фон Хайека, Н.Д. Кондратьєва, П. Сорокіна, Г. Менша та ін. (табл. 1). Узагальнюючи їхні дослідження, можна відзначити таке: інноваційна економіка

розглядається з позиції історичного розвитку суспільства як нова суспільно-економічна формація, в основі якої лежить соціально творча людина.

При цьому наука є провідною базою економічного розвитку. Використання наукових розробок та сучасних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства є необхідною передумовою досягнення високих економічних та соціальних результатів.

Уводячи в науковий обіг поняття «інновації» і даючи його характеристику, Й. Шумпетер виокремив декілька напрямів реалізації інновацій:

1. Впровадження нового продукту, з яким споживач ще не знайомий, або нового рівня якості наявної продукції, яка задовольняє широкий спектр потреб покупців.

2. Впровадження нових методів виробництва, які або ґрунтуються на наукових відкриттях, або можуть являти собою новий спосіб комерційного використання продукту або сировини.

3. Відкриття нового ринку, на який ще не заходила певна галузь виробництва деякої країни, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні.

4. Захоплення нового джерела сировини або напівфабрикатів, що дає змогу знижувати собівартість та отримувати переваги на конкретному ринковому сегменті.

Таблиця 1

Генезис теорії інноваційного розвитку в працях провідних науковців

Дослідник	Основні положення
Й. Шумпетер – основоположник теорії інновацій	Акцентував увагу на економічних інноваціях, асоціюючи їх тільки з промисловістю; розділив поняття «винахід» і «нововведення» з відповідною характеристикою кожного з них; стверджував, що динамічні зміни в економіці відбуваються завдяки підприємцю-інноватору; підкреслював, що вихід із глобальної циклічної кризи можливий через стимулювання базисних інновацій
Б. Твіс – дослідник нововведень	Досліджував чинники, від яких залежить успішність перетворення винаходів у нововведення; вивчав ефективність та специфіку запровадження інновацій у різних галузях економіки, у тому числі й у сільському господарстві
М. Портер – розробник теорії конкурентних переваг	Співвідносив конкурентні переваги компанії та її здатність до проведення й упровадження інновацій; стверджував, що організація інноваційного бізнесу є ключовим чинником успіху в глобальній конкурентній боротьбі
Ф. Фон Хайек – розробник концепції «розсіяного знання»	Розвивав і обґрунтовував тезу про принципову обмеженість наукового знання, оскільки будь-яка інформація про систему гірше і бідніше тієї, яка в ній циркулює; огранував невизначеність умов інноваційного процесу; довів закономірність: більше шансів на розвиток спонтанних процесів науково-технічного розвитку в тих державах, де менш жорстким і централізованим є державне управління та контроль використання наявних ресурсів
Н.Д. Кондратьєв – розробник «теорії довгих хвиль»	Виявив циклічність чергування змінюваних фаз у промисловому виробництві; довів множинність циклів; розробив моделі циклів з урахуванням чинників внутрішнього та зовнішнього впливу
П. Сорокін – засновник теорії «інноваційного соціокультурного розвитку»	Виявив різні типи культури в суспільстві; довів, що переважання одного з них зумовлює характерні риси суспільства, країни, цивілізації; обґрунтував взаємозв'язок між культурним розвитком та залученням інновацій і переходом до нових технологічних циклів розвитку
Дж. Бернал – дослідник нововведень	Обґрунтував кореляцію між науковими, технічними та соціальними нововведеннями; довів, що періоди розквіту науки зазвичай збігаються з періодами посилення економічної активності, технічного прогресу модернізації виробництва
Г. Менш – розробив S-модель інвестицій	Увів поняття технічного пата, вихід з якого неможливий без інновацій; стверджував, що інноваційний розвиток відбувається після фази депресії, яка стимулює до модернізації та пошуку неординарних ідей; сформував та описав життєвий цикл технологічного укладу
С. Кузнець – розробник моделі «епохальних інновацій»	Сформулював ознаки економічного зростання, серед яких провідні позиції належать таким чинникам, як: стабільне зростання національного продукту, технічний прогрес, ідеологічні та інституційні зміни; довів що епохальні інновації лежать в основі переходу на іншу стадію розвитку виробництва

Джерело: систематизовано автором за даними [16, с. 316–317]

5. Заняття монопольної позиції через створення трастів та отримання контролю над ринком у певному регіоні [17, с. 2].

Й. Шумпетером було закладено фундаментальні основи теорії інновацій, особливо технологічних і соціокультурних. Найбільш повний опис інноваційних процесів був представлений у роботі «Теорія економічного розвитку» (1912 р.). Автор трактував інновації як нові комбінації змін у розвитку, що сформувалися внаслідок підприємницької діяльності [18, с. 115].

Апробуючи концептуальні положення теорій Й. Шумпетера, питаннями інновацій та їх впливом на розвиток промисловості та сільського господарства почали цікавитися й інші науковці. При цьому їх погляди трансформувалися залежно від історичного періоду та змін, які відбувалися. При цьому етапи формування та розвитку інновацій можна розділити на три часові проміжки: перший – кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.; другий – 40-ві роки – середина 70-х років XX ст.; третій – кінець 70-х – 90-ті роки XX ст. (рис. 1).

Водночас, ураховуючи значні затрати на розроблення інноваційних продуктів, використання їх на практиці відбувалося досить повільно. Особливо це актуально для аграрного сектора економіки, який не міг конкурувати з промисловістю по темпах залучення інноваційних розробок.

Лише на третьому етапі формування та розвитку інновацій (кінець 70-х – 90-ті роки XX ст.) значна увага приділялася взаємозв'язку інновацій з економічним ростом, що сприяло більш ширшому запровадженню інноваційних розробок у виробничий процес.

Для цього періоду характерним є те, що дослідники інновацій поширили їх не тільки на технологію та економіку, а й на інші сфери життя суспільства, включаючи науку, політичне

і соціальне життя, культуру, етику, релігію. Значні напрацювання з вивчення інновацій здійснено у роботах А. Шлезінгера, який уводить поняття циклічності інновацій як джерела прискореного економічного зростання.

Виокремленими у процесі опрацювання літературних джерел, домінуючими ознаками розвитку теорії інновацій є: дослідження сутності інновацій та їх ролі в економічному розвитку (перший етап); дослідження функцій управління інноваційною діяльністю (другий етап); перехід до розуміння системності інновацій та взаємозалежне дослідження технології, економіки і суспільства (третій етап). У цьому полягає головна закономірність еволюції теорії інноваційного розвитку.

Аналізуючи процеси, що відбулися в аграрному секторі економіки у XX – на початку XXI ст., можна виділити п'ять етапів розвитку технологічного рівня світового сільського господарства: механізація (1930–1950 рр.), хімізація (1960–1970 рр.), біотехнологія (1970–1980 рр.), техніко-технологічний (1980–2000 рр.) та високих технологій (2000 – до н. д.). Для перших етапів характерним було негативне ставлення до науки і наукових досягнень із боку більшості працівників матеріальної сфери, їх безініціативність була пов'язана, перш за все, з відсутністю прямого інтересу як керівників і фахівців, так і рядових працівників до інноваційних продуктів, оскільки результати їх використання проявляються лише через певний час. Повільне запровадження інновацій також було спричинено відсутністю розвинутої кредитно-банківської та фінансової сфер, що є характерним і для сучасного етапу розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Висновки. Аналіз сучасних теоретичних підходів до інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями на

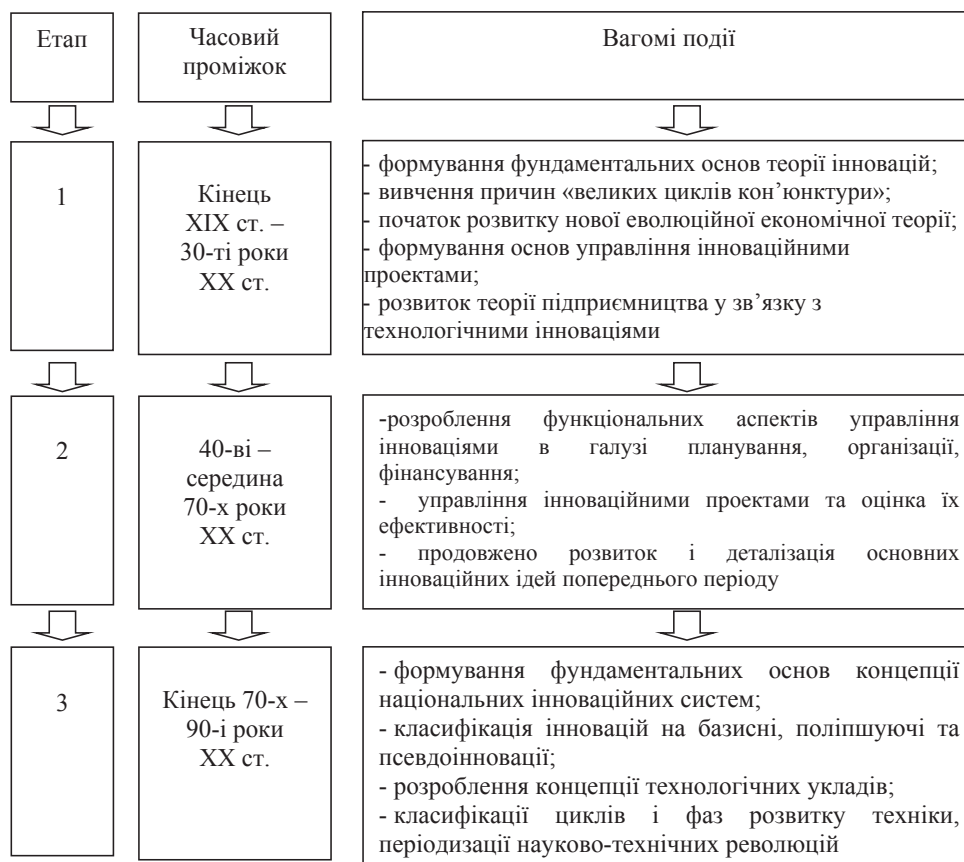

Рис. 1. Ретроспектива етапів формування та розвитку інновацій

Джерело: систематизовано автором на основі [16]

сільських територіях, дає змогу узагальнити таке: по-перше, переважна більшість пропозицій належать до системи сталого розвитку сільських територій у цілому; по-друге, конкретні пропозиції стосуються питань забезпечення необхідного фінансування програм розвитку сільських територій, зростання рівня добробуту сільського населення, збереження й удосконалення системи сільського розселення, необхідності врахування природних умов та екологічного стану, зростання темпів житлового будівництва й удосконалення інженерної інфраструктури; по-третє, недостатньо пропозицій, акцентованих на дослідження факторів, що впливають безпосередньо на модернізацію інфраструктури сільських територій та її окремих елементів.

Проведене дослідження еволюції теорії інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями дає змогу констатувати, що сучасна аграрна політика повинна бути спрямована на стабілізацію негативних тенденцій і забезпечення умов позитивної динаміки розвитку сільських територій, які виступають основою для виведення сільського господарства з кризи, задоволення потреби населення у вітчизняних продуктах харчування, формування експортних партій продукції. При цьому ніякі напрями державної політики не можуть бути реалізовані без відповідного фінансового забезпечення, яке служить головним інструментом державного регулювання, тому розвиток елементів інфраструктури сільських територій визначається наявністю фінансування. Наявність і рівень розвитку необхідних кредитно-банківських та фінансових установ – важливий фактор інноваційного розвитку інфраструктури сільських територій. Саме ці інститути можуть забезпечити своєчасне фінансування запланованих заходів щодо вдосконалення інфраструктури.

У процесі опрацювання літературних джерел з еволюції теорій інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями виокремлено три етапи розвитку теорії інновацій: у період першого відбувалося дослідження сутності інновацій та їх ролі в економічному розвитку; для другого характерним було дослідження функцій управління інноваційною діяльністю; третій етап характеризується переходом до розуміння системності інновацій та взаємозалежне дослідження технології, економіки і суспільства. Доведено, що однією зі сфер, де інновації найбільш затребувані, є аграрний сектор економіки, для якого характерним є значне залучення інноваційних розробок у сільськогосподарське виробництво та інфраструктурне забезпечення.

Література:

1. Шаповал П. Сільськогосподарський регіон у системі управління розвитком економіки / П. Шаповал // Вісник УАДУ при Президентові України. – 2002. – № 4. – С. 72–76.
2. Павлов О.І. Сутність теоретичних засад руралістики: понятійно-категоріальний апарат / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2016. – № 5. – С. 30–37.
3. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П. Славов // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 9. – С. 68–71.
4. Бойко В.В. Загрози функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій: структурно-функціональний аспект / В.В. Бойко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 8. – С. 195–204.
5. Малік М.Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 5–14.
6. Заяць В.М. Підприємницька модель сільського розвитку / В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2015. – № 11. – С. 67–78.

7. Саблук П.Т. Наукові (економічні) центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою / П.Т. Саблук, Л.І. Курило // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 51–56.
8. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій / К.І. Якуб // Вісник аграрної науки – 2008. – № 3. – С. 115–119.
9. Белевят О.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій в умовах транзитивної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / О.А. Белевят. – Миколаїв, 2010. – 20 с.
10. Бородіна О.М. Сільська громада та соціоекономічний розвиток села / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа [та ін.] // Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К., 2012. – С. 178–213.
11. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О.Г. Булавка // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 77–80.
12. Газуда Л.М. Активізація транскордонного співробітництва сільських територій у контексті процесів інтеграції / Л.М. Газуда // Економіка АПК. – 2015. – № 12. – С. 77–87.
13. Дієсперов В.С. Сільські громади та адміністративно-територіальна реформа / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 56–63.
14. Єрмоленко В.М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» / В.М. Єрмоленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/7490/1/10evm.pdf>.
15. Залізко В.Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Економіка України. – 2016. – № 1. – С. 19–34.
16. Стегней М.І. Стратегічні важелі та орієнтири екологічно сталого розвитку сільських територій / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 316–321.
17. Основні положення теорії інновацій Й. Шумпетера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/44986/investuvannya/osnovni_polozhennya_teoriyi_innovatsiy_shumpetera.
18. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; предисл. В.С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.

Калачевская Л.И. Генезис теорий инновационного развития сельских территорий

Аннотация. Исследованы и охарактеризованы развитие генезиса инноваций, их формирование предшественниками различных экономических течений и современными экономистами. Осуществлен ретроспективный анализ этапов формирования и развития инноваций. Обоснована необходимость развития кредитно-банковских и финансовых учреждений как важных элементов инновационного развития инфраструктуры сельских территорий.

Ключевые слова: генезис и эволюция теорий инновационного развития, сельские территории, инновационное развитие, инфраструктура.

Kalachevska L.I. Genesis of theories of innovative rural development

Summary. The genesis of the theories of innovative development starting from the postulates of the classical school of political economy and concluding with the ideology of modern theory of innovative development is investigated in the article. Hindsight analysis of the stages of formation of innovation development is carried out. In the course of the investigation the author substantiated the necessity of developing moneyed corporations and monetary institutions as important elements of the innovative development of the infrastructure in rural areas.

Keywords: genesis and evolution of the theories of innovative development, rural areas, innovative development, infrastructure.

Мандра В.В.,

к.е.н., докторант,

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

МОРСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ПОРТ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті проведено порівняльну характеристику функцій морського торговельного порту, транспортно-логістичного центру і транспортно-вантажної системи як об'єктів управління. Уточнено сутність поняття «морський торговельний порт» як специфічного економічного суб'єкта сфери транспорту. Визначено принципи управління сучасними морськими торговельними портами України.

Ключові слова: морський торговельний порт, транспортно-вантажна система, транспортно-логістичний центр, сфера транспорту.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародного ринку транспортних послуг значно підвищує актуальність розробок у галузі розвитку транспортних відносин, а також технологій, що сприяють підвищенню якості логістичних послуг. При цьому транспортні підприємства, а також всі пов'язані суб'єкти господарювання змушені надавати споживачам цілий комплекс послуг, які збільшують вартість кінцевого продукту.

Тобто істотні зміни у зовнішньому середовищі й внутрішніх умов функціонування транспортних підприємств України, а також логістичних процесів загалом обумовлюють необхідність проведення додаткових розробок і формулювання практичних рекомендацій щодо розвитку транспортної інфраструктури.

Загальна тенденція до зростання міжнародних перевезень по всьому світі обумовлює необхідність розробки ефективних схем транспортування, при цьому темпи зростання супутніх послуг значно перевищують темпи зростання основних транспортних послуг. Саме тому підвищення ефективності функціонування окремих вузлів транспортно-логістичного ланцюгу, зокрема морського торговельного порту, здатне скоротити як транспортні витрати, так і вартість кінцевого продукту загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління сучасними морськими портами широко представлені у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Зокрема, у публікаціях Г.С. Махуренко [7; 8] представлено результати досліджень щодо операційної діяльності морських портів України та окремі розробки щодо моделювання відповідних операцій. У книзі У.К. Таллі [15] та звіті Всесвітнього банку щодо розвитку морських портів [14] проведено аналіз специфіки організації діяльності сучасного порту, констатується багатопрофільність відповідних суб'єктів господарювання, зокрема за рахунок поєднання транспортно-вантажних та логістичних функцій. Багато робіт щодо діяльності транспортно-логістичних центрів [3; 9; 12] акцентують увагу на вирішальному значенні морських портів у транспортних системах країн світу та логістичних ланцюгах постачань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, відаючи належне вказаним розробкам, слід констатувати той факт, що у них управління морським портом розглядається здебільше як допоміжна (неосновна) складова транспортних систем. Проте практика функціонування най-

успішніших морських портів світу доводить, що зростання економіки певного регіону та країни загалом неможливе без розширення функцій відповідних портів, зокрема за рахунок формування транспортно-логістичних кластерів (хабів). Саме тому визначення меж управління морським торговельним портом є актуальним завданням сучасної економічної теорії та практики ефективного менеджменту на транспорті та у відповідних логістичних системах.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів до визначення поняття «морський торговельний порт» та меж управління відповідним економічним об'єктом, що забезпечує впровадження сучасних моделей і методів підготовки і прийняття управлінських рішень у транспортних й логістичних системах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока практична значущість розробок у галузі управління морським торговельним портом є основою дослідження окремих інструментів управління зазначеними економічними системами.

Згідно з Законом України «Про морські порти України» [10] морський порт – це визначені межами територія та акваторія, обладнані для обслуговування суден і пасажирів, проведення вантажних, транспортних та експедиційних робіт, а також інших пов'язаних з цим видів господарської діяльності.

Морський термінал у вказаному правовому акті визначено як розташований у межах морського порту єдиний майновий комплекс, що включає технологічно пов'язані об'єкти портової інфраструктури, зокрема причали, підйомно-транспортне та інше устаткування, які забезпечують навантаження-розвантаження та зберігання вантажів, безпечну стоянку та обслуговування суден і пасажирів [10]. Тобто узгоджене управління морськими терміналами виступає основним видом діяльності транспортно-вантажної системи морського порту.

Згідно з інформацією Адміністрації морських портів в Україні на 27 липня 2017 року функціонують 12 морських портів, найкрупнішими з яких є Іллічівський, Одеський, «Південний» та Маріупольський морські торговельні порти [1]. Ключові термінали портів України обслуговуються державними підприємствами, зокрема ДП «Маріупольський морський торговельний порт» є державним унітарним підприємством і діє як державне комерційне підприємство, засноване на державній власності [13].

При цьому, окрім вказаних раніше функцій транспортно-вантажної підсистеми морського торговельного порту, відповідні суб'єкти господарювання надають і допоміжні послуги. Основними напрямками роботи вітчизняних морських торговельних портів як транспортно-логістичних центрів виступають [13]:

- організація та виконання вантажно-розвантажувальних робіт та обробка транспортних засобів;
- перевалка вантажів, надання транспортно-експедиторських та інших послуг, пов'язаних з організацією експортно-імпортних, транзитних, каботажних операцій;

- надання послуг перевезення пасажирів та вантажів різними видами транспорту;
- зберігання вантажів та здійснення складських операцій;
- посередницька діяльність митного брокера та митного перевізника, декларування вантажів;
- надання інформаційно-програмного, технологічного та конструкторського забезпечення тощо.

Як видно з вказаного неповного переліку, морський торговельний порт має право реалізовувати широке коло функцій і не обмежується лише вантажно-розвантажувальними роботами.

За класифікатором видів економічної діяльності [4] морський торговельний порт (МТП) відноситься до підприємств сфери транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, групи 52.2 «Допоміжна діяльність у сфері транспорту» (функціонування морських портів і гаваней, а також інші допоміжні послуги, такі як будівництво доків, лоцманські послуги розвантаження або навантаження суден ліхтером, рятувальні послуги, відносяться за цим класифікатором). Ця група включає діяльність із підтримки пасажирських або вантажних перевезень, таку як функціонування транспортної інфраструктури або діяльність, пов'язану із вантажно-розвантажувальними роботами, що їх здійснюють до або після транспортування або між транспортними сегментами.

Як було зазначено раніше, окрім основної транспортно-вантажної діяльності, МТП виконують і супутні послуги, що дає змогу віднести відповідні суб'єкти господарювання до групи 50.20 «Вантажний морський транспорт», а саме за такими функціями [4]:

- вантажні перевезення морем і прибережними водами, рейсові та нерейсові буксирування барж, нафтових вишок тощо;
- надання в оренду морських суден для здійснення вантажних перевезень морем або прибережними водами.

Як видно з класифікації видів економічної діяльності, хоча основна транспортно-вантажна діяльність морського порту і зосереджена у межах групи 52.2, можна розглядати МТП як повноцінне транспортне підприємство (з урахуванням статутних функцій та функцій, що належать до групи 50.20 «Вантажний морський транспорт»).

Поняття 1. Морський торговельний порт – це підприємство основної та допоміжної діяльності у сфері транспорту, що поєднує функції морського вантажного порту та комплексного обслуговування і супроводу вантажів. Як специфічний об'єкт управління МТП включає ключові підсистеми вантажно-розвантажувальної, транспортної, складської, логістичної, фінансової діяльності, а також реалізує в межах своїх повноважень функції щодо забезпечення безпеки морського транспорту та принципів відповідної державної політики.

З урахуванням визначених особливостей функціонування сучасних МТП та їх високого значення для економіки України, зокрема у забезпеченні експортно-імпорتنих операцій, розглянемо більш детально неспецифічні види діяльності вітчизняних портів.

Ключовими функціями морського торговельного порту є організація та здійснення вантажно-розвантажувальних робіт. Тому визначимо сутність поняття транспортно-вантажної системи на загальнотеоретичному та прикладному рівнях.

Поняття 2. Транспортно-вантажна система (Cargo Transportation and Handling System) [3; 9] є сукупністю транспортних, перевантажувальних і складських об'єктів, що виконують функції транспортних терміналів та забезпечують

щільну інтеграцію у відповідні ланцюги постачать. У такому широкому розумінні до транспортно-вантажної системи відноситься макроекономічна сукупність транспортних, вантажних, інфраструктурних та інших пов'язаних суб'єктів господарювання.

У прикладному значенні щодо управління морським торговельним портом доцільно розглядати транспортно-вантажну підсистему МТП, що поєднує в собі технічні й організаційні процеси транспортно-оброблення вантажів. Тобто основна діяльність морського торговельного порту з організації і здійснення вантажно-розвантажувальних робіт, обслуговування суден, забезпечення умов безпечної і зручної стоянки суден є об'єктом управління відповідної транспортно-вантажної підсистеми.

Окрім класичних функцій вантажних терміналів, у межах транспортно-вантажної системи морського торговельного порту виконуються супутні функції щодо інформаційної підтримки, перевантаження вантажів, їх митного оформлення, надання експедиторських та агентських послуг тощо. Вказані функції зазвичай притаманні логістичним провайдерам.

В міжнародній практиці поширено, що морські порти забезпечують зв'язок між товаровідправниками, товаротримувачами, транспортними підприємствами та іншими учасниками ринку транспортних послуг, що стало наслідком концентрації навколо них транспортної, промислової, торгової інфраструктури та суб'єктів, що надають супутні послуги. Тобто сучасні великі морські порти третього покоління повноцінно виконують функції транспортно-логістичних центрів [14; 15].

Поняття 3. Транспортно-логістичний центр – спеціалізований суб'єкт господарювання, основними функціями якого є обробка і зберігання вантажів, їх митне оформлення, забезпечення взаємодії різних видів транспорту, інформаційні та інші супутні послуги щодо комплексного обслуговування транспортно-вантажних потоків [5].

До ключових функцій морського торговельного порту як транспортно-логістичного центру можна віднести:

- забезпечення умов пропорційного розподілу навантаження на транспортно-вантажну систему країни;
- стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та активізація експортно-імпорتنих операцій;
- високоякісне та комплексне обслуговування вантажовідправників і вантажоотримувачів;
- технологічну та економічну оптимізацію ланцюгів постачань (в межах порту та транспортно-вантажної системи країни);
- реалізацію соціальних, екологічних та державних проєктів щодо підвищення якості життя тощо.

На жаль, у вітчизняній практиці МТП зазвичай представлені підприємствами, що здійснюють здебільше лише організаційну діяльність морських терміналів, тому їм не притаманно таке широке коло функцій, яке характерно для логістичного провайдера рівня 4PL-5PL. Проте щільні зв'язки з промисловими підприємствами дадуть змогу організувати взаємини між товаровідправниками і товаротримувачами на рівні 2PL-3PL провайдера, а у перспективі й розширити повноваження до локальних та глобальних транспортно-логістичних кластерів.

Транспортно-логістичні кластери – це організаційні утворення, що об'єднують виробників і споживачів товарів, логістичних провайдерів, транспортні компанії, термінальні комплекси, розподільні центри та організації, які надають пов'язані послуги [2].

Узагальнюючи проведений теоретичний аналіз підходів до визначення меж діяльності морських торговельних портів, зазначимо, що відповідні суб'єкти господарювання поєднують у собі особливості діяльності транспортного підприємства, транспортно-логістичного центру і є частиною загальнодержавної транспортно-вантажної системи, єдиного логістичного ланцюгу постачань тощо. При цьому операційна діяльність МТП визначається власною господарською (транспортно-вантажною) і фінансовою підсистемами, що функціонують на принципах складної відкритої системи.

Висновки. Морський торговельний порт як об'єкт управління об'єднує підсистеми транспортно-вантажної і господарської діяльності, а також забезпечує реалізацію державної політики у сфері морського транспорту. Вказана складність МТП як економічного об'єкта визначає специфічні принципи щодо підготовки і прийняття відповідних управлінських рішень.

Виходячи з проведеного дослідження, ключовими принципами управління морським торговельним портом вважаємо такі:

- транспортна сфера економічної діяльності визначається як базова, що виявляється в реалізації окремих бізнес-процесів, формуванні та розподілі витрат, управлінні основними та оборотними фондами;

- врахування специфіки функціонування підприємств транспортної інфраструктури, зокрема під час ціноутворення, маркетингу, управління грошовими потоками;

- акцентування уваги на логістичних функціях, укрупнених ланцюгах постачань та ефективності транспортно-вантажної системи країни загалом; це виявляється під час стратегічного планування та побудови систем оцінки ефективності кінцевого результату діяльності порту;

- переважно державна власність для більшості морських торговельних портів України, що перш за все накладає обмеження та привносить додатковий контроль у процеси управління фінансовою підсистемою;

- складність транспортно-вантажних підсистем окремих морських торговельних портів обумовлює необхідність та економічну доцільність застосування інноваційних інструментів управління з порівняно високою вартістю кінцевих рішень.

Література:

1. Адміністрація морських портів України // ДП «Адміністрація морських портів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uspa.gov.ua>.
2. Алимусаев Г.М. Проблемы управления кластерными образованиями в транспортно-логистическом комплексе / Г.М. Алимусаев, А.Г. Султанов // Российский экономический интернет-журнал. – 2016. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://e-rej.ru/publications/165/?mode=read&SECTION_ID=165&S.
3. Герами В.Д. Управление транспортными системами. Транспортное обеспечение логистики / В.Д. Герами, А.В. Колик. – М. : Юрайт, 2015. – 510 с.
4. Класифікатор видів економічної діяльності // Євро-вектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://evrovektor.com/kved/2010>.
5. Мандра В.В. Аналіз світового досвіду управління транспортно-логістичним центром / В.В. Мандра // Економічний аналіз : зб. наук. праць / редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Т. 24. – № 2. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопіль-

ського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – С. 92–97.

6. Методологічні засади вертикальної інтеграції морських портів у ланцюги постачань / [Д.М. Жерліцин, В.М. Кравченко, В.В. Мандра] // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 6. – С. 72–82.
7. Махуренко Г.С. О взаимодействии транспорта в морском порту / Г.С. Махуренко, Т.Е. Чебанова // Развитие методов управления та господарювання на транспорті. – 2017. – № 1 (58). – С. 5–15.
8. Махуренко Г.С. Экономическое регулирование деятельности портов / Г.С. Махуренко // Развитие методов управления та господарювання на транспорті. – 2016. – № 1 (54). – С. 5–28.
9. Транспортний менеджмент і транспортний маркетинг виробничо-комерційної діяльності : [монографія] / [В.І. Перебийніс, Л.М. Болдирева, О.В. Перебийніс]. – Полтава : ПБВ ПУСКУ, 2009. – 201 с.
10. Про морські порти України : Закон України // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.
11. Ремзіна Н.А. Наукові підходи до формування концепції здійснення портової діяльності в Україні / Н.А. Ремзіна // Развитие методов управления та господарювання на транспорті. – 2016. – № 2 (55). – С. 22–37.
12. Савенко С.В. Развитие транспортно-логистических центров в европейском регионе / С.В. Савенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportno-logisticheskikh-centrov.html>.
13. Статут ДП «Маріупольський морський торговельний порт» (нова редакція) // ДП «ММТП» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.marport.net>.
14. Port Reform Toolkit PPIAF, World Bank, 2nd Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/library/port-reform-toolkit-ppiaf-world-bank-2nd-edition>.
15. Wayne K.T. Port Economics / K.T. Wayne. – Routledge : USA, NY, 2009. – 208 p.

Мандра В.В. Морской торговый порт как объект управления

Аннотация. В статье проведена сравнительная характеристика функций морского торгового порта, транспортно-логистического центра и транспортно-грузовой системы как объектов управления. Уточнена сущность понятия «морской торговый порт» как специфического экономического субъекта сферы транспорта. Определены принципы управления современными морскими торговыми портами Украины.

Ключевые слова: морской торговый порт, транспортно-грузовая система, транспортно-логистический центр, сфера транспорта.

Mandra V.V. Sea commercial port as an object of management

Summary. The comparative characteristic of the functions of the sea commercial port, transport-logistic center and the transport-cargo system as management objects is carried out in the article. The essence of the concept “sea commercial port” as the specific economic subject in the sphere of transport is specified. The principles of management of modern sea commercial ports of Ukraine are determined.

Keywords: sea commercial port, transportation and handling system, transport and logistics center, transport sector.

Оганезова А.В.,

к.е.н., доцент

доцент кафедри менеджменту та економіки в сімейній медицині,
Харківська медична академія післядипломної освіти

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗДОРОВ'ЯОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті з урахуванням результатів морфологічного аналізу запропоновано власне бачення сутності здоров'яорієнтованої економіки, визначено її якісні ознаки, розроблено концептуальну модель.

Ключові слова: здоров'яорієнтована економіка, здоров'я, ресурс, інститут, соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток економіки передбачає наявність здорової вмотивованої, ефективної робочої сили. В умовах депопуляції та старіння населення особливо важливість набувають заходи продовження працездатного періоду життя, зменшення смертності, захворюваності. Вивчення можливості збереження здоров'я населення як стратегічного ресурсу інноваційного розвитку країни дало змогу висунути гіпотезу про необхідність формування здоров'яорієнтованої економіки (ЗОЕ). Визначення умов формування і механізмів регулювання ЗОЕ зумовлює необхідність однозначного теоретичного трактування її сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародні конференції ВООЗ та основні документи щодо зміцнення здоров'я та соціальних детермінатів, міжнародні угоди, стратегії та інструменти ООН, МОП, ЄС у числі важливих чинників формування загальноекономічного добробуту населення визначають поліпшення здоров'я. Підхід «Здоров'я у всіх стратегіях» (HiAP) спонукає до обов'язковості врахування здоров'я в державній політиці в усіх секторах [1, с. 5]. Проголошене з ініціативи ВООЗ гасло «Здоров'я для всіх у XXI столітті» передбачає створення ефективних механізмів, які включають стимули і законоположення, щоб «мотивувати всі сектори економіки (тут і далі курсив авторський) вживати заходи на підтримку здоров'я і покласти на них відповідальність за вплив їх стратегій або діяльності на здоров'я населення». Галузі охорони здоров'я при цьому належить важлива, але не визначальна роль.

Питання збереження здоров'я і необхідності орієнтації всіх сфер господарювання на підтримку здоров'я розглядаються і в публікаціях наукового характеру. У роботах Л.С. Коротєєвої [2], В.І. Кашина [3], Є.В. Базуєвої [4] піднімаються питання функціонування ЗОЕ, економіки здоров'я, економіки, орієнтованої на здоров'я.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню кількість наукових публікацій із цієї проблематики, відсутній єдиний підхід до трактування сутності ЗОЕ та її властивостей, тому дослідження сутності ЗОЕ, ідентифікація факторів, які впливають на її розвиток, визначення структури є своєчасним і необхідним для розроблення методологічного забезпечення формування ЗОЕ в умовах інноваційного розвитку.

Мета статті полягає у систематизації теоретичних підходів до визначення економічної сутності ЗОЕ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні сутність поняття «ЗОЕ» можна трактувати як з'єднання сенсів трьох складників: «здоров'я», «орієнтувати» й «економіка» (рис. 1).

О.С. Коротєєва під ЗОЕ розуміє інституційну систему, яка об'єднує «соціальний та економічний складники категорії «здоров'я» і націлена на відтворення здоров'я населення, що означає «узгоджену взаємодію всіх суб'єктів з метою впливу на умови відтворення здоров'я, оскільки саме у цьому разі може прогнозуватися синергетичний ефект» [2, с. 32]. Це передбачає, на думку вченого, трансформацію економічного аспекту поняття «здоров'я» в «проблему управління здоров'ям населення як першорядним ресурсом національної економіки», а «стратегічні кількісні індикатори стану здоров'я населення доцільно інтерпретувати як сукупну оцінку ефекту реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни». Автор вважає, що для практичної реалізації парадигми ЗОЕ необхідна «активна позиція громадян щодо здорового способу життя» [2, с. 35].

В.І. Кашин уводить поняття «орієнтована на здоров'я економіка», під якою розуміє економіку «з розвиненими економічними відносинами, заснованими на використанні усіма суб'єктами господарювання здоров'я як економічної категорії» [3]. На думку вченого, «актуальне завдання орієнтації на здоров'я економіки – не скидати вниз на людину, на населення істотні витрати на підтримку здоров'я у зв'язку зі шкідливими умовами праці та проживання» [3]. При цьому передбачається збільшення інвестицій в здоров'я кожної людини, тобто йдеться «про капіталізацію національних ресурсів здоров'я», а не зростання інвестицій в «індустрію здоров'я».

Г.Г. Бриндін уводить поняття «здоров'язберігаюча економіка розвитку» як економіка, економічні цикли всіх видів діяльності якої працюють на здоров'язбереження людини, екологічну безпеку і розвиток економіки та суспільства [5]. Така економіка реалізує «100% попит населення на здоров'язбереження».

Е.Е. Мосейко у своїй роботі обґрунтовує «інституційну структуру відтворення капіталу здоров'я як систему інститутів, взаємодія яких забезпечує формування рутин інвестиційних відносин суб'єктів до використання капіталу здоров'я» [6, с. 30]. Ефективність цієї структури залежить від рівня розвитку інститутів – стійких механізмів організації діяльності економічних суб'єктів у напрямі збереження і приросту капіталу здоров'я шляхом координації спільних дій кожній із зацікавлених сторін.

Л.С. Кисельова, розглядаючи потенціал здоров'я як складову (базову) частину людського потенціалу, за допомогою якого індивід може реалізувати інші здібності, доводить, що у «формуванні потенціалу здоров'я бере участь переважна частина економічних і соціальних інститутів сучасного суспільства» [7, с. 70–72]. Завдання узгодження дій суб'єктів зі зміцнення здоров'я бере на себе держава (макрорівень), яка через системи та інституційні

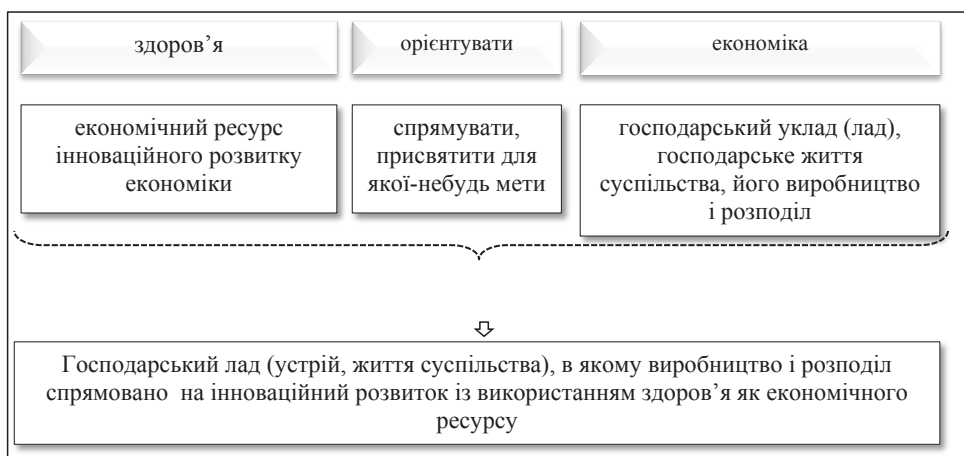

Рис. 1. Виведення поняття «ЗОЕ»

Джерело: розроблено автором

структури макро- і мезорівня забезпечує системне формування якісних характеристик ресурсу здоров'я [7, с. 77].

В Україні комплексний міжгалузевий підхід до заощадження здоров'я вперше був запропонований В. Стешенко [8]. Автор вважає, що «здоров'я має стати головним критерієм доцільності та ефективності в усіх без винятку сферах господарської діяльності» [8]. І.В. Жалінська припускає, що для формування політики щодо громадського здоров'я необхідне «залучення інших секторів суспільства на всіх рівнях управління» [9, с. 6]. Такої ж думки дотримується І.В. Підвисоцька: автор стверджує, що «здоров'я населення повинно розглядатися як суміжний, побічний продукт діяльності інших секторів економіки», при цьому «синергетичний ефект об'єднання зусиль різних секторів щодо поліпшення здоров'я населення буде більш ефективним відносно здоров'я населення як у цілому, так і для секторів економіки, які впроваджують дану концепцію» [10, с. 13].

Зустрічаються роботи, в яких автори, досліджуючи проблеми, пов'язані з хворобою населення, висловлюють думку про необхідність формування «економіки здоров'я» [3; 4; 11]. «Економіки нездоров'я» – це економіки, в яких тривалість життя не перевищує 60–70 років. При цьому надмірні надії на національну систему охорони здоров'я є невиправданими, оскільки «вона бореться проти хвороб, а й існує завдяки їм» [4]. Є.В. Базуєва пропонує «перехід від економіки «нездоров'я» до економіки здоров'я», обґрунтовуючи вигідність для всіх економічних суб'єктів визнання здоров'я стратегічним ресурсом [4, с. 70]. Такий перехід, на думку автора, введе країну на новий якісно інший етап розвитку. І.Б. Ірінчина та Г.В. Ірінчин, посилаючись на досвід провідних країн Заходу і Північної Америки, в яких ефективні моделі економіки здоров'я дали їм змогу досягти оптимальної працездатності і життєдіяльності, вважають економіку здоров'я «фундаментальною сферою людського розвитку для забезпечення ефективного глобального економічного розвитку» [11, с. 16].

У колективній роботі Інституту демографії та соціальних досліджень, виконаній під керівництвом Е.М. Лібанової, здоров'я визначено як «головний критерій доцільності й ефективності будь-якої діяльності». При цьому автори наполягають на необхідності «орієнтації всіх сфер господарства на оздоровлення умов життя, зокрема умов праці, побуту, дітородної діяльності з метою створення суспільного середовища, сприятливого для вибору і засвоєння населенням моделі поведінки,

орієнтованої на здоровий спосіб життя, запобігання розвитку хвороби і мінімізацію ризику передчасної смерті» [12, с. 169].

Як видно з наведеного дослідження, у сучасній літературі категорія «ЗОЕ» представлена нечітко, тому є необхідність розширити і поглибити її змістовне поле, обґрунтувати її функціональні аспекти. Для цього проведемо морфологічний аналіз визначення сутності поняття «ЗОЕ» і близьких до нього понять (табл. 1):

- пріоритет здоров'я у всіх сферах економіки і суспільства;
- визнання за державою, бізнесом, індивідом відповідальності за здоров'я;
- наділення держави правом здійснювати контроль і регулювання здоров'язберігаючих процесів на всіх рівнях;
- наявність сформованих ефективних інститутів щодо заощадження здоров'я.

Ґрунтуючись на наведених вище визначеннях, логічно визначити ЗОЕ як єдність інститутів, сформованих на соціальній відповідальності щодо збереження здоров'я (рис. 2):

- держави як фактора забезпечення єдності управління здоров'ям як економічним ресурсом (на макрорівні);
- соціально відповідального бізнесу як фактора, який приймає на себе зобов'язання щодо збереження здоров'я працівників, що сприяє зниженню навантаження на державу і підвищенню конкурентоспроможності фірми (на мезорівні);
- індивіда/домогосподарства як фактора, який бере здоров'язберігаючі практики з боку держави і бізнесу через реалізацію самозберігаючої поведінки (на мікрорівні).

ЗОЕ – це сукупність інститутів, яка створює максимально можливі умови для збереження, зміцнення здоров'я всіх суб'єктів господарювання.

У роботах Ю.П. Лисиціна, П.В. Полуніної, І.С. Ларионової достовірно встановлено, що в низці впливів, які зумовлюють стан здоров'я і нездоров'я, всі фактори можна розподілити за чотирма групами [14; 15]: факторами соціально-економічного благополуччя і способу життя, екологічними факторами, біологічними факторами, факторами якості та доступності медичної допомоги. За висновками зазначених дослідників, здоров'я людини на 8–10% залежить від охорони здоров'я, на 20% – від екологічних умов, 20% визначаються генетичними факторами і на 50% здоров'я людини залежить від соціально-економічного благополуччя і суб'єктивного фактора – способу життя самої

Морфологічний аналіз визначення сутності поняття «ЗОЕ» і близьких до нього понять

Автор, джерело	Ознака, структурний склад поняття			
	Сутнісний складник (що)	Суб'єктний складник (хто)	Функціональний складник (для чого)	Метод реалізації (як)
О.С. Коротєєва [2]	здоров'я орієнтована економіка – інституціональна система	індивід, роботодавець, держава	оптимізація використання здоров'я як ресурсу і процесів накопичення здоров'я як агрегованої оцінки соціально-економічного ефекту	взаємодія всіх суб'єктів для створення системи управління процесом відтворення здоров'я
Е.Е. Мосейко [6]	інституційна структура відтворення капіталу здоров'я (самозберігальної поведінки, корпоративної соціальної відповідальності та соціальної відповідальності держави)	домашні господарства, фірми, держава	збереження і накопичення капіталу здоров'я як ресурсу модернізації та інноваційного розвитку економіки	інститути координують і рутинізують інвестиційну поведінку суб'єктів щодо охорони здоров'я за допомогою контролю факторів ризику здоров'я
Л.С. Киселева [7]	економічні та соціальні інститути сучасного суспільства	домогосподарства, підприємства, держава	забезпечення безпеки народу	узгодження дій щодо зміцнення здоров'я державою
В.І. Кашин [3]	орієнтована на здоров'я економіка	держава, корпорації та юридичні особи, населення	не скидати на населення витрати щодо підтримки здоров'я для забезпечення економічного зростання	капіталізація ресурсів здоров'я
Е.Г. Бриндін [5]	здоров'язберігаюча економіка розвитку	учасники економічних циклів	здоров'язбереження людини, екологічна безпека	цілісна інноваційна освіта; економічні цикли працюють на здоров'язбереження
Т.Л. Лепіхіна, А.А. Шарапова [13]	економіка, заснована на здоров'язбереженні	держава, фірма, працівник	підвищення конкурентоспроможності фірми, держави	формування здоров'язберігаючої культури фірми, складника її ресурсної системи
Е.М. Лібанова [12]	орієнтація всіх сфер господарства на оздоровлення умов життя	всі сфери господарювання	створення суспільного середовища, сприятливого для вибору і засвоєння населенням моделі поведінки, орієнтованої на здоровий спосіб життя, запобігання розвитку хвороби і мінімізацію ризику передчасної смерті	

Джерело: розроблено автором

людини. Таке співвідношення зумовлюючих факторів належати як до здоров'я, так і нездоров'я. За нездоров'я ці фактори виступають фактором ризику здоров'я. Такий розподіл статистичної ваги сьогодні прийнято ВООЗ як формулу (модель) здоров'я як базової умови життя [16].

Виходячи із цього, можна стверджувати, що функціонування ЗОЕ як єдність вищевказаних елементів спрямоване на зменшення дії факторів ризику здоров'я і підтримання високого рівня здоров'я на всіх рівнях формування і накопичення людського потенціалу, необхідного для інноваційного розвитку. Цього можна досягти шляхом узгодження економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання в питаннях відтворення, збереження, зміцнення здоров'я [17]. Економічним мотивом узгодження інтересів господарюючих суб'єктів у сфері збереження здоров'я є:

- для домашніх господарств: поліпшення добробуту, збільшення періоду соціальної активності, у тому числі й працездатності; реалізується у вигляді самозберігаючої поведінки (соціальна відповідальність індивіда);

- для бізнесу: збільшення продуктивності праці, зниження витрат, пов'язаних із тимчасовою непрацездатністю, отримання

податкових преференцій із боку держави за відповідальну корпоративну поведінку, підвищення рівня освіченості працівників, підвищення іміджу та інвестиційної привабливості підприємства; реалізується у вигляді охорони здоров'я співробітників (корпоративна соціальна відповідальність);

- для держави: підвищення рівня добробуту населення країни, конкурентоспроможності національної економіки, рівня інвестиційної привабливості; реалізується у вигляді захисту конституційних прав людини в галузі охорони здоров'я, екології, створення соціально-економічних умов (соціальна відповідальність держави – конституційна економіка).

Орієнтованість економіки на здоров'я структурує економічні відносини за допомогою норм і правил (інститутів), спрямованих на збільшення здоров'я, сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни, формує людський потенціал для стабільного інноваційного розвитку. Інститути ЗОЕ формують передумови для інноваційного розвитку через призму здоров'я.

Висновки. Спираючись на методологію дослідження і результати теоретичного аналізу, уточнюємо поняття «ЗОЕ», яку розглядаємо як інституційну систему, що складається з

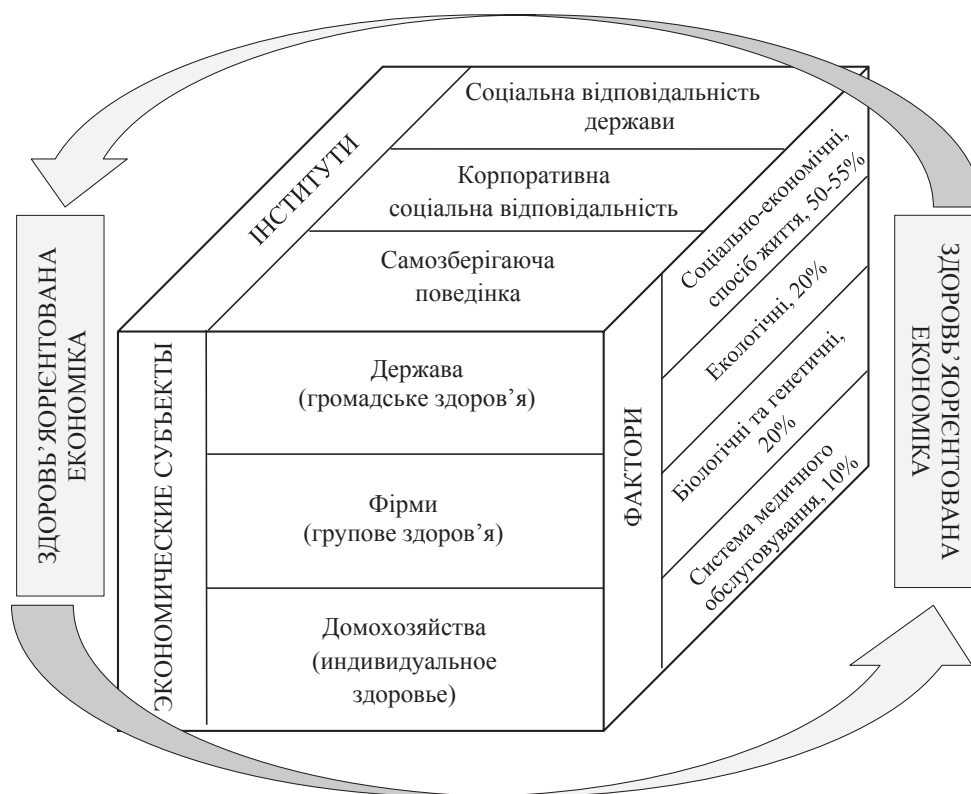

Рис. 2. Концептуальна модель ЗОЕ

Джерело: побудовано автором

трьох інститутів: самозберігаючої поведінки, корпоративної соціальної відповідальності та соціальної відповідальності держави, в якій господарюючі суб'єкти (індивід, роботодавець, держава) за допомогою контролю факторів ризику оптимізують використання здоров'я як економічного ресурсу інноваційного розвитку економіки. Подальших опрацювань потребують питання розроблення методологічних підходів до визначення рівня сформованості ЗОЕ та її розвитку.

Література:

1. Здоровье во всех стратегиях. Использование возможностей, реализация стратегий / Kimmo Leppo, Eeva Ollila, Sebastián Peña, Matthias Wismar, Sarah Cook ; Министерство социального обеспечения и здравоохранения Финляндии, 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/266310/Health-in-all-policies-Rus.pdf?ua=1.
2. Коротеева О.С. Информационные технологии в социально-экономическом развитии сферы услуг (на примере здравоохранения) / О.С. Коротеева. – СПб. : СПбГЭУ, 2013. – 159 с.
3. Кашин В.И. Модернизация российской экономики с позиций ее ориентации на здоровье / В.И. Кашин // Модернизация экономики России: социальный контекст: доклад на IV Междунар. науч. конф. (2–4 апреля 2003 г.). – М. : Vision International People Group, 2003. – 13 с.
4. Базуева Е.В. Экономика здоровья: необходимость внедрения в современной России / Е.В. Базуева // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1(29) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2460>.
5. Брындин Е.Г. Инновационная здоровьесберегающая рыночная экономика / Е.Г. Брындин // Горизонты цивилизации : сб. статей участников Междунар. науч. конф. (Аркаим, 26–28 мая 2010 г.) / под ред. докт. филол. наук, проф. М.В. Загидуллиной. – Челябинск : Энциклопедия, 2010. – С. 54–66.
6. Мосейко Е.Е. Условия институционализации капитала здоровья / Е.Е. Мосейко // TERRA ECONOMICUS. – 2012. – Т. 10. – № 4. – Ч. 3. – С. 29–33.
7. Киселева Л.С. Политическая экономия ресурса здоровья / Л.С. Киселева. – Тюмень : ТюмГНГУ, 2012. – 104 с.
8. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / За ред. В. Стещенко. – К., 2001. – 560 с.
9. Жалінська І.В. Громадське здоров'я: методологія оцінювання та обґрунтування політики : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 / І.В. Жалінська ; НАН України ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – К., 2011. – 20 с.
10. Подвисоцька І.В. Комплексна оцінка здоров'я населення та його впливу на економічне зростання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 / І.В. Подвисоцька ; НАН України ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – К., 2009. – 22 с.
11. Іринчина І.Б., Іринчин Г.В. Гуманізація глобальної економіки внаслідок соціальної відповідальності економіки здоров'я трансформативних держав / І.Б. Іринчина, Г.В. Іринчин // Наук. вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 19. – С. 15–18.
12. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : [колективна науково-аналітична монографія] / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України ; Держкомстат України, 2010. – 496 с.
13. Лепихина Т.Л., Шарапова А.А. Здоровьесберегающая культура как конкурентное преимущество фирмы / Т.Л. Лепихина, А.А. Шарапова // Вестник Томского государственного педагогического университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kiout.ru/info/publish/24630>.
14. Лисицын Ю.П., Полунина Н.В. Общественное здоровье и здравоохранение / Ю.П. Лисицын, Н.В. Полунина. – М. : Медицина, 2002. – 416 с.
15. Ларионова И.С. Философия здоровья : [учеб. пособ.] / И.С. Ларионова. – Москва : Гардарики, 2007. – 223 с.

16. Системы здравоохранения, здоровье и благосостояние: оценка аргументов в пользу инвестирования в системы здравоохранения / Josep Figueras, Martin McKee, Suszy Lessof [и др.] ; ВОЗ, 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/84000/E93699R.pdf.
17. Оганезова А.В. Комунарна соціальна відповідальність як основа збереження здоров'я працівників / А.В. Оганезова // Соціальна відповідальність: сучасні виклики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 квітня 2016 р.). – Краматорськ : ДДМА, 2016. – С. 223–226.

Оганезова А.В. Сущностная характеристика здоровьесориентированной экономики

Аннотация. В статье с учетом результатов морфологического анализа предложено собственное видение сущности здоровьесориентированной экономики, опре-

делены ее качественные признаки, разработана концептуальная модель.

Ключевые слова: здоровьесориентированная экономика, здоровье, ресурс, институт, социальная ответственность.

Oganezova A.V. Essential characteristic of health-oriented economy

Summary. In the article, taking into account the results of morphological analysis, an actual vision of the essence of health-oriented economy is proposed, its qualitative characteristics are determined, a conceptual model is developed.

Keywords: health-oriented economy, health, resource, institute, social responsibility.

*Оліх Л.А.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

*Корнілова І.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена проблемам інноваційного розвитку економіки України. На основі груп показників, що використовуються в Європейському інноваційному табло, автори характеризують стан інноваційного потенціалу, рівень фінансування досліджень і розробок, інноваційну активність підприємств, діяльність в інноваційних секторах та патентну активність вітчизняних суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна активність, інноваційний потенціал, патентна активність, інноваційний сектор, дослідження і розробки.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток виступає ключовим фактором, що визначає рівень конкурентоспроможності національної економіки. Важливим є аналіз його фактичного стану та можливих перспектив посилення рівня інноваційності національної економіки. Дослідження набуває цінності за умови можливості зіставлення результатів не лише з попередніми періодами, але й з іншими країнами. З цією метою використовуються рейтинги, за показниками яких і можна здійснювати відповідні порівняння. Найбільш поширеними сьогодні є Глобальний інноваційний індекс, рейтинг глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, рейтингування інноваційності країн за версією міжнародного агентства "Bloomberg", Європейське інноваційне табло. Саме групи показників для аналізу рівня інноваційності національної економіки, запропоновані останнім, і були використані у дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади вивчення інновацій закладені в працях М. Кондратьєва, С. Кузнеця, Г. Менша, Б. Твісса, М. Туган-Барановського, П. Сорокіна, Й. Шумпетера та інших вчених. Різні аспекти проблем сучасного інноваційного розвитку розглядаються В. Аньшиним, Т. Вінницькою, В. Гейцем, П. Друкером, І. Єгоровим, С. Єрохіним, О. Жилінською, Н. Івановою, Р. Нельсоном, Б. Санто, Р. Такером, Л. Федуловою, К. Фріменом, Е. Харгадоном, Ф. Янсенем та багатьма іншими дослідниками. Питання, пов'язані з особливостями інноваційного розвитку різних країн, широко висвітлюються науковцями, серед яких важливе місце посідають М. Бунчук, О. Брижаль, І. Брикова, О. Голіченко, Ю. Денисов, І. Копка, І. Кузнецова, Н. Масленніков, О. Рогожин, Г. Семенова, І. Стерлігов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні дослідження теоретичних і

практичних аспектів окресленої проблематики, в літературі не склався цілісний підхід до визначення системи показників оцінювання порівняння показників інноваційного розвитку різних країн у контексті розробки ефективної державної науково-технічної та інноваційної політики, спрямованої на реальне переведення національної економіки на інноваційну модель зростання.

Мета статті полягає у виокремленні показників вітчизняної статистики відповідно до індикаторів Європейського інноваційного табло та їх використання для визначення рівня інноваційності національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для характеристики інноваційного розвитку економіки країни і можливості здійснення порівняльного аналізу було запропоновано Європейське інноваційне табло, до якого ввійшли п'ять груп показників:

- 1) рушійні сили інновацій (стан і структура інноваційного потенціалу);
- 2) створення нових знань (рівень фінансування досліджень і розробок);
- 3) інновації та підприємництво (рівень інноваційної активності підприємств);
- 4) застосування (зайнятість і комерційна діяльність в інноваційних секторах);
- 5) інтелектуальна власність (патентна активність).

Інноваційний потенціал країни можна визначити як її здатність до реалізації інноваційного типу розвитку економіки, основою якого є активізація наукової та науково-технічної діяльності, а також наявність механізмів комерціалізації їх результатів. Згідно з даними Держкомстату України за роки незалежності у країні значно скоротилися [11]:

- кількість організацій, які виконують наукові дослідження і розробки (майже у 1,5 рази: з 1 344 у 1991 р. до 978 у 2015 р.);
- кількість науковців (у 5 разів: з 313 079 осіб у 1990 р. до 63 864 осіб у 2015 р.);
- питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП (з 1,36% у 1996 р. до 0,64% у 2015 р.).

Зазначені тенденції є результатом політичної та економічної нестабільності в країні й, звісно, не сприяють нарощуванню інноваційного потенціалу.

Для реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V та з метою методичного забезпечення процесу комерціалізації розробок, створених у результаті науково-технічної діяльності, Наказом Державного комітету України з питань

науки, інновацій та інформатизації від 13 вересня 2010 р. № 18 було затверджено «Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених в результаті науково-технічної діяльності». Згідно з цим документом механізм комерціалізації розробок вищих навчальних закладів та наукових установ державної форми власності складається з 6 етапів [7]:

- 1) технологічний аудит (ТА);
- 2) маркетингові дослідження (МД);
- 3) економічний аудит (ЕА);
- 4) отримання охоронних документів;
- 5) просування;
- 6) укладення договору.

На основі інформації, отриманої в пунктах 1–4, заповнюється таблиця оцінки науково-технічного рівня розробки як об'єкта комерціалізації (табл. 1). Оцінка проводиться за допомогою додавання отриманих для кожного рядка таблиці балів. Кожна розробка отримує бали в межах від 0 до 48. При цьому для кожного рядка таблиці знаходиться середнє арифметичне значення балів, що були виставлені авторами, кожним експертом (у разі їх залучення) та працівниками Підрозділу [7].

Таким чином, сильною стороною розвитку вітчизняного інноваційного потенціалу є методичне забезпечення його оцінювання з виокремленням груп показників, значення яких дають змогу зосереджувати увагу уряду на слабких сторонах і віддавати їм перевагу під час затвердження державних програм розвитку.

Одним з визначальних факторів, що впливають на рівень та обсяги здійснення досліджень і розробок у національній економіці, є їх фінансування. Оскільки йдеться про науково-технічну діяльність, то, згідно з міжнародною статистикою, кошти державного бюджету знаходяться на другому місці після коштів корпорацій.

В Україні близько половини витрат на виконання наукових робіт і технічних розробок фінансує держава, до 30% – приватний сектор, більше 15% – іноземні джерела. З 2008 р. можна спостерігати тенденцію до зростання частки фінансування як за рахунок приватного сектору (з 27,1% до 29% у 2013 році), так і за рахунок іноземних держав (з 15,6% до 21,6% у 2013 р.). Відповідно, частка фінансування за рахунок держави відчутно зменшилась (з 55,2% до 47,7% у 2013 р.). Загалом в Україні у розподілі фінансування наукових робіт і технічних розробок за джерелами надходження коштів частка державних коштів відіграє основну роль, тоді як підприємницький сектор посідає тільки друге місце. Для порівняння, згідно з «Eurostat», у середньому в країнах ЄС у 2012 р. більше половини (55,0%) витрат на наукові роботи і технічні розробки фінансував бізнес, близько третини (32,8%) – держава, а 9,7% були профінансовані з іноземних джерел. В інших розвинених країнах частка витрат на наукові роботи і технічні розробки з боку бізнесу є ще вищою. Наприклад, у Японії вона становить 76,5% (2011 р.), у Китаї – 74,0% (2012 р.), у Сполучених Штатах Америки – 59,1% (2012 р.) [12].

У 2015 р. в Україні питома вага загального обсягу витрат на наукові дослідження у ВВП становила 0,62%, зокрема за рахунок коштів державного бюджету – 0,21%. Згідно з даними «Євростату» частка обсягу витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%, у Китаї – 2,08%, у США – 2,77%, у Японії – 3,47%, у Південній Кореї – 4,15% [13].

Рівень інноваційної активності підприємств можна оцінити за допомогою низки показників, зокрема (табл. 2):

– питома вага підприємств, що впроваджували інновації протягом 2000–2016 рр., була нестабільною зі схильністю до

спадку, проте у підсумку збільшилась в 1,1 рази, що свідчить про кризовий стан економіки та пошук шляхів виходу з нього;

– кількість впроваджених нових технологічних процесів не відрізняється стабільним зростанням, але динаміка є позитивною, незважаючи на постійні коливання;

– незважаючи на намагання підприємств впроваджувати нові технологічні процеси, виробництво інноваційних видів продукції за вказаний період зменшилось у 3,7 рази;

– падіння значення попереднього показника призвело до зниження питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 6,7 разів.

Таким чином, з названих чотирьох показників інноваційної активності підприємств незначне збільшення питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, і кількості впроваджених нових технологічних процесів нівелюється суттєвим зменшенням виробництва інноваційних видів продукції і питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової.

Сукупність суб'єктів господарювання та їх відносин, в основі діяльності яких лежать сучасні технології, тобто які функціонують на засадах чинного технологічного укладу, формують інноваційний сектор економіки. Відповідно до наукових прогнозів з 2010-х рр. набирає обертів шостий технологічний уклад, ключовими чинниками якого є нанотехнології і клітинні технології.

Протягом останнього десятиліття в Україні за таким показником, як випуск продукції, 5-й та 6-й технологічні уклади становлять близько 4%, причому 6-й технологічний уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку в майбутньому, в нашій країні майже відсутній (менше 0,1%). Близько 58% виробленої продукції припадає на 3-й технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості), а 38% – на 4-й. За показником фінансування науково-технічних розробок майже 70% коштів сьогодні поглинає 4-й, а лише 23% – 5-й технологічний уклади. Інноваційні витрати розподіляються таким чином: 60% – 4-й технологічний уклад, 30% – 3-й (сумарно – 90%), а 5-й становить лише 8,6%. Щодо інвестицій, які визначають майбутнє на найближчі 10–15 років, то слід зазначити, що 75% спрямовуються у 3-й технологічний уклад, а лише 20% та 4,5% – у 4-й і 5-й технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння та модернізація) 83% припадають на 3-й технологічний уклад, а лише 10% – на 4-й [4].

Рівні фінансування досліджень і розробок в економіці та інноваційної активності підприємств тісно взаємопов'язані з процесами створення об'єктів інтелектуальної власності та їх захисту, тобто з патентною активністю. Щорічно кількість отриманих патентів в Україні зменшується. Частка отриманих українськими заявниками міжнародних патентів зменшилась у 6 разів: 1,7% – у 2000 р., 0,28% – у 2014 р. [9, с. 49]. Найвища патентна активність за кількістю поданих заявок на видачу охоронних документів в Україні (75,6% від загальної кількості заявок) та отриманих охоронних документів в Україні (72,9% від загальної кількості отриманих охоронних документів) власника сектору вищої освіти; за кількістю поданих заявок на видачу охоронних документів в інших країнах світу – підприємницькому сектору (47,1%) і державному сектору (45,1%); за кількістю отриманих охоронних документів в інших країнах світу – сектору вищої освіти (56,5%). За галузями наук найбільшу кількість охоронних документів в Україні (39,9% від загальної кількості документів) отримано за розробками прикладних наук [1, с. 40].

Оцінка потенціалу розробки як об'єкта комерціалізації [7]

Бали				
0	1	2	3	4
1. Технічна здійсненність концепції				
Достовірність концепції не підтверджена	Концепція підтверджена експертними висновками	Концепція підтверджена розрахунками	Концепція перевірена на практиці	Перевірено працездатність продукту в реальних умовах
2. Ринкові переваги				
Багато аналогів на малому ринку	Мало аналогів на малому ринку	Кілька аналогів на великому ринку	Один аналог на великому ринку	Продукт не має аналогів на великому ринку
Ціна продукту (собівартість) значно вища за ціни аналогів	Ціна продукту дещо вища за ціни аналогів	Ціна продукту приблизно дорівнює цінам аналогів	Ціна продукту дещо нижче за ціни аналогів	Ціна продукту значно нижче цін аналогів
Технічні та споживчі властивості продукту значно гірше, ніж властивості аналогів	Технічні та споживчі властивості продукту трохи гірші, ніж властивості аналогів	Технічні та споживчі властивості продукту на рівні аналогів	Технічні та споживчі властивості продукту трохи кращі, ніж властивості аналогів	Технічні та споживчі властивості продукту значно кращі, ніж властивості аналогів
Експлуатаційні витрати значно вищі, ніж в аналогів	Експлуатаційні витрати дещо вищі, ніж в аналогів	Експлуатаційні витрати на рівні експлуатаційних витрат аналогів	Експлуатаційні витрати трохи нижчі, ніж в аналогів	Експлуатаційні витрати значно нижче, ніж в аналогів
3. Ринкові перспективи				
Ринок малий і не має позитивної динаміки	Ринок малий, але має позитивну динаміку	Середній ринок з позитивною динамікою	Великий стабільний ринок	Великий ринок з позитивною динамікою
Активна конкуренція великих компаній на ринку	Активна конкуренція	Помірна конкуренція	Незначна конкуренція	Конкурентів немає
4. Практична здійсненність				
Відсутні фахівці як з технічної, так і з комерційної реалізації ідеї	Необхідно наймати фахівців або витратити значні матеріальні та часові ресурси на навчання наявних працівників	Необхідні незначне навчання працівників та збільшення штату	Необхідне незначне навчання працівників	Є фахівці як з технічної, так і з комерційної реалізації ідеї
Для здійснення ідеї потрібні значні фінансові ресурси; джерела фінансування відсутні	Потрібні незначні фінансові ресурси; джерела фінансування відсутні	Потрібні значні фінансові ресурси; є джерела фінансування	Потрібні незначні фінансові ресурси; є джерела фінансування	Не потребує додаткового фінансування
Для реалізації ідеї необхідна розробка нових матеріалів	Потрібні матеріали, що використовуються у військово-промисловому комплексі	Потрібні дорогі матеріали	Матеріали для реалізації ідеї дешеві і досяжні	Всі матеріали, необхідні для реалізації ідеї, вже використовуються у виробництві
Термін комерційної реалізації ідеї неприпустимо великий	Значний час комерційної реалізації ідеї	Малий час комерційної реалізації ідеї; значний термін окупності вкладених коштів	Малий час комерційної реалізації ідеї; середній термін окупності вкладених коштів	Малий час комерційної реалізації ідеї; малий термін окупності вкладених коштів
Під малим часом розуміється строк до 3 років, під середнім часом розуміється строк від 3 до 5 років, під значним – більше 5 років. Неприпустимо великий термін становить більше 5 років.				
Необхідні розробка регламентних документів та отримання великої кількості дозвільних документів на виробництво і реалізацію продукту	Необхідно отримання великої кількості дозвільних документів для виробництва та реалізації продукту, що вимагає значних часових та матеріальних витрат	Процедура отримання дозвільних документів для виробництва та реалізації продукту вимагає незначних часових і матеріальних витрат	Необхідно повідомлення регулюючих органів для виробництва та реалізації продукту	Відсутні регламентні обмеження на виробництво і реалізацію продукту

Висновки. Таким чином, проаналізовані показники свідчать про те, що рівень інноваційності національної економіки є низьким. Це знайшло відображення в Європейському інноваційному табло [10], де Україна за вказаним показником посідає останнє місце серед 28 країн.

Для зміни ситуації важливими є такі кроки:

- підвищення престижу наукової праці та суттєве вдосконалення матеріально-технічної бази досліджень і розробок;
- збільшення обсягів фінансування науково-технічної діяльності та підвищення наукоємності ВВП;

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1 403	15 323	9,4
2001	14,3	1 421	19 484	6,8
2002	14,6	1 142	22 847	7,0
2003	11,5	1 482	7 416	5,6
2004	10,0	1 727	3 978	5,8
2005	8,2	1 808	3 152	6,5
2006	10,0	1 145	2 408	6,7
2007	11,5	1 419	2 526	6,7
2008	10,8	1 647	2 446	5,9
2009	10,7	1 893	2 685	4,8
2010	11,5	2 043	2 408	3,8
2011	12,8	2 510	3 238	3,8
2012	13,6	2 188	3 403	3,3
2013	13,6	1 576	3 138	3,3
2014	12,1	1 743	3 661	2,5
2015	15,2	1 217	3 136	1,4
2016	16,6	3 489	4 139	...
2016 до 2000, разів	збільшилась в 1,1	збільшилось у 2,5	зменшилось у 3,7	зменшилась у 6,7

Джерело: складено за даними Держкомстату

– активізація інноваційної діяльності підприємств через забезпечення державою ефективного функціонування кредитного і страхового механізмів;

– перехід до освоєння технологій 5-го і 6-го технологічних укладів у стратегічно важливих галузях.

Література:

1. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 р. : аналітична довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files>.
2. Вінницька Т. Інноваційний потенціал національної економіки: сутність та структура / Т. Вінницька // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 26. – Кіровоград : КНТУ, 2014. С. 34–40.
3. Єгоров І. Інноваційне табло ЄС та визначення місця у ньому України / І. Єгоров // Вісник НАН України. – 2016. – № 5. – С. 87–91.
4. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України / С. Єрохін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20060102&n=1-2&y=2006>.
5. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/143-16/page>.
6. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін. – К. : НАН України, 2015. – 336 с.
7. Про затвердження методичних рекомендацій : Наказ Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації від 13 вересня 2010 р. № 18.
8. Стратегія сталого розвитку – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
9. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. – Львів : Кальварія, 2017. – 168 с.
10. European Innovation Scoreboard 2017.
11. Наукова та науково-технічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.

12. Наукові дослідження та технічні розробки в Україні. Аналіз тенденції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cedos.org.ua/uk/osvita/naukovi-doslidzhennia-ta-tehnicni-rozrobky-v-ukraini-analiz-tendentsii>.

13. Фінансування наукових досліджень і України та світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/finansuvannya-naukovykh-doslidzen-v-ukrayini-ta-sviti>

Олих Л.А., Корнилова И.Н. Состояние и перспективы инновационного развития экономики Украины

Аннотация. Статья посвящена проблемам инновационного развития экономики Украины. На основе групп показателей, которые используются в Европейском инновационном табло, авторы характеризуют состояние инновационного потенциала, уровень финансирования исследований и разработок, инновационную активность предприятий, деятельность в инновационных секторах и патентную активность отечественных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная активность, инновационный потенциал, патентная активность, инновационный сектор, исследования и разработки.

Olikh L.A., Kornilova I.N. State and perspectives of innovative development of the Ukrainian economy

Summary. The article is devoted to the problems of innovative development of the Ukrainian economy. Based on metric groups which are used in the European Innovation Scoreboard the authors characterize the state of innovative potential, the level of R&D financing, enterprises' innovative activity, activities in innovative sectors and patent activity of national business entities.

Keywords: innovative development, innovative activity, innovative potential, patent activity, innovative sector, research and development.

*Петренко К.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри міжнародної економіки,**Національний технічний університет України**«Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського**Микитюк О.П.,**к.е.н.,**доцент кафедри економіки підприємства,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Кравченко Т.В.,**к.е.н.,**асистент кафедри економіки підприємства,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті досліджуються чинники економічної безпеки, які розкривають її як систему, що функціонує цілісно і взаємоузгоджено. Аналізуються підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до суті економічної безпеки, що дає змогу робити висновок про системність цього явища.

Ключові слова: система, економічна безпека, внутрішні загрози, зовнішні загрози, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. За сучасних динамічних змін в економічному середовищі все більшої уваги потребує вивчення категорії «економічна безпека». У сучасній економічній науці гостро постає питання з визначенням дефініції «економічна безпека», що викликає суперечності в науковому світі і часом призводить до непорозумінь серед практиків. Вирішення цього питання допоможе поліпшити цілісність сучасного законодавства у цій галузі та, як наслідок, може стати методичною основою для впорядкування та ефективності впровадження заходів, необхідних для запобігання загрозам та викликам, зростання національного доходу України та зменшення впливу на її економіку кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання економічної безпеки розглядали у своїх наукових публікаціях зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема І.Ф. Бінько, Д.Д. Буркальцева, З.С. Варналій, А.П. Градов, В.В. Губський, Я.А. Жаліло, А.Б. Качинський, О.А. Маслій, В.І. Мунтіян, С.В. Онищенко, Г.А. Пастернак-Таранушенко, О.С. Саєнко, О.В. Тимошенко, В.Т. Шлемко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак теоретичні аспекти економічної безпеки, а також проблеми вдосконалення механізму її забезпечення поки ще недостатньо опрацьовані і потребують подальшого обґрунтування.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних засад економічної безпеки і визначенні її системоутворюючих чинників, кола внутрішніх і зовнішніх загроз економічному середовищу за сучасних умов та взаємозв'язку впливу чинників на загрози.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі є багато поглядів на визначення поняття «економічна безпека держави». Термін «економічна безпека» вперше запровадив і актуалізував цю проблему в умовах світової глобальної кризи президент США Ф. Рузвельт, де він розглядає економічну

безпеку як сукупність умов, які надійно забезпечують хороші умови для життя, соціальний захист, а рівень зайнятості дає змогу отримувати достойний і стабільний дохід [1, с. 14]. Офіційно термін «економічна безпека» був визнаний у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію про міжнародну економічну безпеку [2, с. 7]. У подальшому це питання розглядалося у працях відомих американських учених Дж. Кеннана та Х. Моргентау. Головні завдання в досягненні економічної безпеки країни вони вбачали у зміцненні конкурентоспроможності національного виробництва, дотриманні торговельних переваг, забезпеченні переваг національної економіки на світових ринках, а також захисті інтересів держави у технологічних сферах [3, с. 12]. Японський учений С. Окіта обґрунтував більш гуманістичний підхід, який убачав в економічній безпеці держави таку її поведінку, за якої країна не мала б ворогів, а для цього варто створити сприятливі умови для імпорту в країну, зміцнення національної валюти, розвитку стратегічної інвестиційної політики [2, с. 7].

У науковий обіг в Україні категорія «економічна безпека» увійшла відносно недавно, на початку 90-х років ХХ ст., що є досить невеликим проміжком часу для осмислення її сутності [4, с. 393]. Разом із тим видається доцільним розширити перелік рівнів поняття національної економічної безпеки, оскільки за наведеного вище підходу систему важко досліджувати у, наприклад, галузево-територіальному розрізі, що потребує включення до ієрархії рівнів економічної безпеки держави таких компонент: регіону, галузі, сектора економіки тощо. Крім того, системне усвідомлення змісту економічної безпеки держави потребує обґрунтування визначення процесу її забезпечення та функціонування взаємозв'язків її елементів (як системи) в динаміці: наявний рівень та захищеність інтересів у майбутньому; здатність до розвитку тощо.

У цьому контексті слід погодитися з Г. Пастернак-Таранушенком, який, розглядаючи поняття системи національної економічної безпеки, усвідомлює те, що всі види захистів національних інтересів держави (політичного, військового, економічного, правового та ін.) є щільно пов'язаними та інколи нерозривними, а джерела виникнення економічних загроз держави складаються із загроз за внутрішніми та зовнішніми напрямками. Разом із тим автор узагальнює суть поняття «економічна безпека» держави як такий її стан, за яким вона стабільно гарантує можливість створення і розвитку умов для плідного

життя її населення, розвитку економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [5, с. 29]. Вона, на думку автора, являє собою комплексну систему, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. Сама по собі теж має багато напрямів: демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та ін.

А. Градов розглядає економічну безпеку як «стан національної економіки, який забезпечує задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі чи всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного чи екологічного характеру» [6, с. 148].

Представники Національного інституту стратегічних досліджень В. Шлемко та І. Білько стверджують, що «економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [7, с. 8].

У відомого економіста Я. Жаліла дещо інший підхід до визначення економічної безпеки. Зокрема, він розглядає такі три основні рівні національної економічної безпеки: держави загалом, суб'єкта господарювання (підприємства) та особи, а критеріальною ознакою поділу інтересів економічної безпеки різних рівнів ієрархії управління економікою вважає зміст відтворювальних процесів [8, с. 2].

Принципова відмінність «відтворювального» трактування економічної безпеки полягає у тому, що у цьому разі відбувається перехід від поняття безпеки як забезпечення (тобто процесу, керованого ззовні) до поняття безпеки як спроможності (тобто наявності іманентних внутрішніх механізмів виробництва, розподілу, обміну та споживання), а також від протистояння загрозам, що мають певною мірою зовнішній щодо суб'єкта забезпечення безпеки – держави характер, до забезпечення стійкості розвитку, відповідно змінюється об'єкт забезпечення економічної безпеки. Тепер це не лише спроможність держави реалізовувати власні владні рішення, а й спроможність економічних суб'єктів різного рівня діяти в загальному руслі зміцнення економічної безпеки країни.

Також цікавим та актуальним буде рівневий підхід до розкриття сутності поняття економічної безпеки, який висвітлюється у працях [9–11] і зводиться до виокремлення вертикальних рівнів економічної безпеки. У такому аспекті економічну безпеку можна представити на:

- мегарівні: глобальна, міжнародна економічна безпека;
- макрорівні: економічна безпека національної економіки;
- мезорівні: економічна безпека регіону та галузі;
- мікрорівні: економічна безпека підприємства та домогосподарств.

Варто підкреслити, що головна відмінність між цими ієрархічними рівнями полягає у тому, що ієрархічний рівень економічної безпеки тим вищий, чим вищий ступінь реалізації інтересів відповідних економічних

суб'єктів (домогосподарств, фірм, регіону, країни, світу). Узагальнюючи все вищесказане, ми прийшли до висновку, що економічна безпека являє собою певне системне явище, навколо якого формується специфічне середовище, елементи якого певним чином взаємозумовлені та пов'язані (рис. 1).

Отже, економічна безпека – це складне полісистемне явище, генезис і розвиток якого зумовлені об'єктивною необхідністю забезпечувати відтворення національної економіки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпек. Системоутворюючим фактором економічної безпеки є реалізація національних інтересів для підтримання такого стану економіки держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних факторів, здатністю забезпечувати ефективне функціонування економіки та економічне зростання, тому основними цілями економічної безпеки можна вважати ефективне функціонування економічної системи, реалізація всього комплексу національних економічних інтересів, а також забезпечення розвитку всього комплексу економічних відносин [1, с. 55].

Разом із тим економічна безпека держави є комплексною системою з великою кількістю напрямів: демографічним, екологічним, ресурсним, прісноводним, продовольчим, енергетичним, інформаційним та ін. Але словосполучення «стан держави» не дає повного уявлення про сукупність відповідних критеріїв та індикаторів, які відображають рівень захищеності життєво важливих інтересів соціально-економічної системи.

Кожен вищий рівень системи управління економічною безпекою держави має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня.

З погляду економічної безпеки глобалізаційні процеси несуть у собі потенційні загрози, а саме: технологічну дифе-

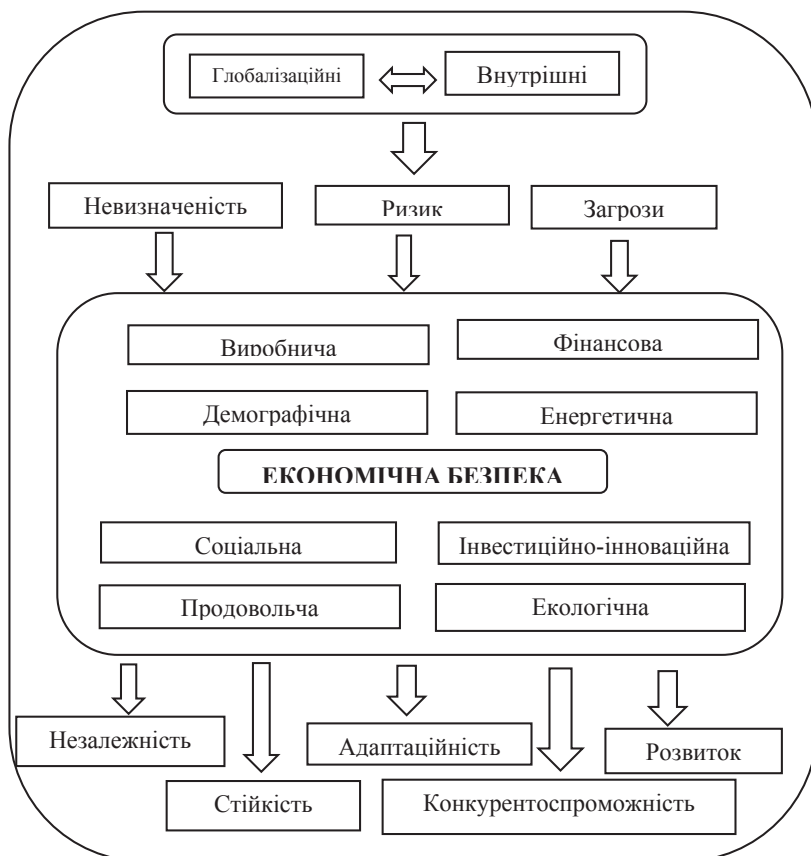

Рис. 1. Схема економічної безпеки (авторська розробка)

ренціацію, консервацію технологічної і соціальної відсталості низки країн унаслідок їх неконкурентоспроможності, слабкої ресурсної бази; глобальну нерівність економічного й соціального розвитку, посилення стратифікації та диспропорцій світової економіки; поглиблення розриву між товарними і фінансовими ринками, посилення турбулентності міжнародних фінансових потоків, загрозу появи глобальних криз; деградацію неконкурентоспроможних виробництв, зростання безробіття, викликаного структурною перебудовою та новими вимогами до якості робочої сили; загострення соціальних проблем; загострення конфліктів різного характеру й масштабу; втрату національної ідентичності, руйнування звичного способу життя; глобальні екологічні, економічні, технологічні катастрофи тощо.

З іншого боку, разом із глобалізаційними в Україні наявні внутрішні загрози, пов'язані з інвестиційно-інноваційним складником системи економічної безпеки, а саме:

- досить низький рівень фінансування наукового-технічних робіт (НТР);
- слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій;
- зниження експорту та зростання імпорту наукоємних товарів;
- слабкий рівень інформатизації інноваційної сфери;
- недосконала стимулююча та податкова політика держави;
- повільний розвиток ефективних форм інноваційної діяльності [12].

Основними загрозами економічній безпеці в сучасних умовах виступають: нестійкість економічного зростання; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; низька питома вага продукції з високою часткою доданої вартості; високий рівень тінізації економіки.

Оскільки інноваційний потенціал держави є важливим складником динамічного розвитку економічної системи, особливо в умовах глобалізації, то інноваційні чинники значною мірою забезпечують ріст економічної безпеки підприємств та регіонів, тому що вони є прямими чи опосередкованими факторами підвищення ефективності всіх ланок економічної системи та забезпечує ріст економічної безпеки [13, с. 44].

Набагато численнішими за позитивні наслідки є небезпеки від застосування інвестиційних стимулів. Головним завданням для України під час залучення необхідних для структурної перебудови економіки держави іноземних інвестицій є створення таких умов щодо іноземного інвестування, які б за гарантування засад економічної безпеки держави одночасно забезпечували максимальне зближення інтересів держави з інтересами іноземних інвесторів [14, с.154].

Оскільки інвестиції не обов'язково спрямовуються на інноваційні цілі чи у галузі з високою часткою доданої вартості і не завжди приносять очікуваний результат, можна визначити, що інноваційний складник економічної безпеки є запорукою досягнення високотехнологічного стану для забезпечення новачами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для модернізації галузей виробництва, формування і реалізації політики стабільного соціально-економічного розвитку країни.

Високий рівень інноваційної безпеки сприяє надійності відтворення національного науково-технічного, технологічного і виробничого потенціалів; розвитку пріоритетних напрямів

пошукових, фундаментальних і прикладних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок, що забезпечують конкурентоспроможність національної економіки; участі на світових ринках високотехнологічної продукції, що сприяє поширенню наукових, технічних і технологічних розробок; захисту прав інтелектуальної власності, зокрема у сферах зовнішньоекономічної діяльності і науково-технічної співпраці; здійсненню ефективного моніторингу у сфері технологій і наукових розробок, що мають стратегічне значення як у країні, так і за її межами [15].

Підвищення економічної безпеки України залежить від можливості невідкладної реалізації принципово нової економічної моделі розвитку орієнтованої на погашення загроз, що виникають через конкурентні механізми. В основі такої моделі економічного розвитку країни повинен бути механізм забезпечення економічної безпеки, що ефективно діє в просторі та часі, активно сприймає вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, тому постійно змінюється та складається із взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що зумовлюють дію механізму.

Під організаційно-економічним механізмом забезпечення економічної безпеки ми, насамперед, розуміємо сукупність економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава в процесі забезпечення та управління, за допомогою яких впливає на зовнішні та внутрішні загрози для забезпечення стабільного функціонування економічної системи. Основними складовими елементами організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки країни є нормативно-правова, організаційно-інституційна, кадрова та інформаційно-аналітична бази, які спрямовані на ефективне функціонування фінансової, енергетичної, зовнішньоторговельної, демографічної, соціальної та інвестиційно-інноваційної підсистем.

Для забезпечення відповідних процесів необхідно здійснювати аналітичну роботу для постійного збору інформації, розрахунку поточного рівня економічної безпеки національної економіки, оцінювання виявлених тенденцій, ідентифікації та моделювання загроз, оцінювання їх впливу на рівень економічної безпеки національної економіки та прогнозування можливих наслідків для економічної системи держави.

Однією з найвагоміших загроз сьогодні можна вважати розбалансування розвитку внутрішнього товарного ринку. Національні товаровиробники переважно залишаються експортоорієнтованими на збут продукції і при цьому сировино й технологічно імпортозалежними. Серед ключових тенденцій розвитку внутрішнього товарного ринку України у 2016 р. слід відзначити: подальше згортання товарної пропозиції на внутрішньому товарному ринку України; згортання виручки національних виробників та імпортерів за всіма видами економічної діяльності; збільшення можливостей національних виробників до потенційного покриття попиту на внутрішньому товарному ринку; гостра невідповідність експортної орієнтованості окремих видів діяльності їхнім конкурентним позиціям на внутрішньому ринку.

Для аналізу конкурентоспроможності розраховується індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) у регіональному розрізі й аналізується в динаміці. Цей індекс включає дванадцять складників: чотири – базових, до яких належать інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта; шість – підсилювачі ефективності, а саме: вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень

розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку; два – фактори розвитку та інноваційного потенціалу, такі як рівень розвитку бізнесу, інновації [16, с. 255].

Оскільки ці складники конкурентоспроможності є потенційними сферами розвитку тією чи іншою мірою, можна вважати, що всі вони є загрозами економічної безпеки, а високий рівень конкурентоспроможності країни може відповідати високому рівню економічної безпеки.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи всі вищезазначені теоретичні аспекти впливу на національну економічну безпеку країни, ми дійшли висновку, що система управління економічною безпекою держави є складним полісистемним явищем, яке в ринковій системі господарювання в умовах глобалізації суспільства об'єктивно вимагає цілеспрямованого використання всього наявного соціального, політичного й економічного потенціалу та швидкого реагування на всі можливі небезпеки та загрози.

Література:

1. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Сасенко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
2. Третяк В.В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В.В. Третяк // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 6–8.
3. Тимошенко О.В. Економічна безпека у системі науки про економіку: основні наукові школи / О.В. Тимошенко // Економічний простір. – 2015. – № 104. – С. 5–19.
4. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво : [монографія] / З.С. Варналій. – К. : Знання України, 2015. – 463 с.
5. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статистику процесу забезпечення / Г.А. Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
6. Градов А.П. Национальная экономика / А.П. Градов ; 2-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 240 с.
7. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
8. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я.А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/strateg/023.htm#a1>.
9. Губський В.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : [монографія] / В.В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
10. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
11. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К. : КИИЦ, 1999. – 463 с.
12. Сухоруков А.І., Олейніков О.О. // Науково-технологічний потенціал і інноваційна безпека України / А.І. Сухоруков, О.О. Олейніков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inventture.com.ua/main/analytics/security/invsecurity>.
13. Кобрин Л. Формування інноваційного потенціалу як важливої умови росту економічної безпеки підприємства / Л. Кобрин // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (Львів, 18–20 травня 2016 р.).
14. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом : [навч. посіб.] / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2008. – 472 с.
15. Гордуновський О.М. Сучасний стан та напрями посилення інноваційної безпеки України / О.М. Гордуновський // Financial space. – 2014. – № 2(14). – С. 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1402/14gomsst.pdf>.
16. Петренко К.В., Микитюк О.П. Вплив рівня життя населення на конкурентоспроможність регіонів / К.В. Петренко, О.П. Микитюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 1 (30). – С. 250–259.

Петренко Е.В., Микитюк О.П., Кравченко Т.В. Системообразующие факторы экономической безопасности

Аннотация. В статье исследуются факторы экономической безопасности, раскрывающие ее как систему, функционирующую целостно и взаимосогласованно. Анализируются различные подходы отечественных и зарубежных ученых к сути экономической безопасности, что позволяет делать вывод о системности этого явления.

Ключевые слова: система, экономическая безопасность, внутренние угрозы, внешние угрозы, конкурентоспособность.

Petrenko K.V., Mykytiuk O.P., Kravchenko T.V. System-forming factors of economic security

Summary. The article explores the factors of economic security, revealing it as a system functioning in a holistic and mutually consistent manner. Various approaches of domestic and foreign scientists to the essence of economic security are analyzed, which allows us to conclude that this phenomenon is systemic.

Keywords: system, economic security, internal threats, external threats, competitiveness.

*Сибірцев В.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності,
Центральноукраїнський національний технічний університет*

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Анотація. Обґрунтовано сутність і встановлено причини виникнення інституціональних конфліктів у сфері функціонування ринкового механізму здійснення соціально-економічних відносин. Визначено характер впливу процесів і процедур інституціональної еволюції та інституціонального проектування на виникнення протиріч, які у сфері ринкової взаємодії можуть приймати вид інституціональних пасток та інституціональних конфліктів. Визначено структуру та дано характеристику основних складників інституціонального простору здійснення соціально-трудова відносин на національному ринку праці. Встановлено особливості та розглянуто види інституціональних конфліктів на національному ринку праці.

Ключові слова: інститут, інституціональний простір, інституціональне регулювання, інституціональний конфлікт, ринок праці.

Постановка проблеми. Здійснення процесів ринкового реформування економіки нерозривно пов'язане з формуванням інституціональних умов, сприятливих для вирішення завдань активізації господарської активності та підприємницької ініціативи, підтримки конкурентоспроможності та зміцнення конкурентних переваг національного виробництва на зовнішньому та внутрішньому ринках, зростання інвестиційної привабливості вітчизняних суб'єктів господарювання та підвищення ефективності їх економічної діяльності, збільшення добробуту та досягнення високої якості життя населення та ін. Невід'ємним складником забезпечення успішного виконання зазначених завдань є розбудова інституціонального простору функціонування ринкового механізму здійснення соціально-трудова відносин, орієнтованих на формування та розвиток людського капіталу, належного та адекватного до вимог сучасного етапу суспільного розвитку, що визначається ускладненням змісту та зростанням творчо-креативного характеру праці, глобалізацією масштабів та інтернаціоналізацією потоків трудової міграції, підвищенням потреб виробництва у висококваліфікованих кадрах та розмаїтих за професійною спрямованістю компетентностей персоналу.

Проте здійснення заходів з інституціонального реформування у цій сфері визначається виникненням суттєвих протиріч, помітних перешкод та обмежень, що в умовах продовження економічної кризи та поширення негативних проявів у соціально-трудова відносинах знаходять вираз у незбалансованості попиту і пропозиції на національному ринку праці, незадовільних показниках ефективності використання людських ресурсів, низькому рівні оплати труда, невисоких стандартах якості трудового життя та ін. Необхідність прискорення інституціональних реформ та подолання суперечностей в інституціональному розвитку національного ринку праці (НРП) визначає актуаль-

ність та практичну орієнтованість досліджень зазначеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розбудови інституціонального забезпечення соціально-економічних та соціально-трудова відносин розглядалися у дослідженнях багатьох авторитетних вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як С. Істомін [3], Г. Клейнер [6], Н. Лебедева [7], П. Лемешенко [8], Д. Норт [10], О. Попов [12], Г. Поченчук [13], О. Сухарев [14], Р. Хардін [17], Д. Ходжсон [18], І. Шовкун [15] та ін. Причини виникнення та передумови прояву інституціональних протиріч, пасток та конфліктів уважно вивчалися у роботах Є. Балацького [1], Т. Дейнеки [2], І. Іваненко [4], О. Квятковської [5], Г. Клейнера [6], П. Лемешенко [8], В. Полтеровича [11], О. Шубіної [4], Н. Ющенко [16], О. Чаусовської [16] та ін.

Однак слід відзначити, що окремі питання, пов'язані з виявленням закономірностей загострення та узагальнення сутності протиріч і конфліктів у ході здійснення реформаторських дій із розбудови інституціонального простору функціонування та розвитку НРП, зокрема в контексті вивчення рефлексійних та міжсуб'єктних аспектів такого роду суперечностей, залишаються недостатньо дослідженими та вимагають поглибленого розгляду.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності, визначенні причин виникнення інституціональних конфліктів та розроблення рекомендацій щодо розв'язання інституціональних конфліктів на національному ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення протиріч і суперечностей у процесі інституціонального розвитку складних відкритих великомасштабних соціально-економічних систем являє собою діалектичну основу не тільки для вдосконалення відповідних складників інституціонального простору, а й для підвищення ефективності функціонування господарського механізму ринкової економіки у цілому. Так, Д. Норт [10, с. 17] підкреслює, що інституціональні зміни, джерелом та рушійною силою реалізації яких є інкрементна орієнтація на подолання різного роду перешкод для економічного зростання, визначають саму мотиваційну структуру людської взаємодії в усіх сферах суспільної активності. З іншого боку, Дж. Ходжсон [18, с. 10–12] підкреслює, що соціальні перетворення у суспільстві відбуваються в процесі своєрідного «інституціонального навчання», у ході якого економічні актори (індивіди та колективи-організації) пристосовуються до актів перебудови інституціонального середовища (що, очевидно, мають внутрішню логіку здійснення) шляхом зміни власних моделей і стратегій поведінки, що, своєю чергою, неодмінно визначає неминучість подальших трансформацій інституціонального простору.

Проте вплив інституціональних змін на динаміку соціально-економічного зростання характеризується неоднозначністю

спрямованості та наявністю надзвичайно складних закономірностей реалізації. Зокрема, Д. Норт [10, с. 108] вказує на небезпеку виникнення розбіжностей у часовій динаміці оновлення різних елементів інституціонального середовища (насамперед, формально закріплених та існуючих неформально), що може внести розбалансованість у функціонування інституціонального механізму регулювання у цілому. О. Сухарев [14, с. 144] також відзначає, що перешкоди для обґрунтованої побудови та ефективного застосування нових інституціональних правил ринкової взаємодії можуть бути прямо зумовлені недосконалістю елементів інституціонального простору регулювання соціальних відносин в інших суспільних сферах, перш за все у контексті функціонування механізмів взаємодії груп особливих інтересів із приводу введення певного роду нових інституціональних обмежень. Г. Клейнер [6, с. 415] указує на необхідність дотримання в ході інституціонального проектування (створення та впровадження інституціональних інновацій) вимог як забезпечення відповідності такого роду нововведень до особливостей господарського середовища, так і щодо визначення порівняльної ефективності виконання певних регулятивних функцій у зіставленні з наявними інститутами-субститутами, без чого процес інституціонального оновлення може бути недостатньо продуктивним.

Окрім того, з точки зору О. Попова [12, с. 102–103], реалізація заходів щодо вдосконалення регулювання ринкових трансакцій за оновлення окремих елементів інституціонального простору взаємодії, вирішуючи одні фундаментальні проблеми (наприклад, пов'язані із забезпеченням неухильності виконання економічними агентами положень певних інституціональних норм), може виступити підґрунтям для виникнення нових суперечностей, зумовлених імовірною неоднозначністю ролі та функцій інституціональних утворень різного походження (таких, що виникли природним еволюційним шляхом або цілеспрямовано спроектованих під час реалізації реформаторських заходів) у суспільних відносинах. І. Шовкун [15, с. 30] бачить загрозу для стабільності економічного та інноваційного розвитку суспільства у можливій нестабільності інституціонального простору («інституціональної матриці»), який змінюється, через відсутність вбудованих механізмів стримування і протидії, нестача яких у ході здійснення заходів щодо оновлення формальних інституціональних норм і правил буде перешкоджати рутинізації відповідних стимулюючих імпульсів, а отже, не дасть можливість сформулювати позитивну спонукальну спрямованість дії нових інститутів. Н. Лебедева [7, с. 4] також пропонує враховувати під час впровадження нових елементів інституціонального механізму ймовірність негативного впливу двох його складників, а саме культурної інерції (консервативний опір та небажання суб'єктів здійснювати зміни моделей і стратегій поведінки, що раніше були ефективними) та інституційного конфлікту (виникнення розбіжностей і протиріч між традиційними та новітніми інституціональними утвореннями).

Найчастіше увага дослідників під час розгляду протиріч, які знаходять прояв у динаміці інституціональних трансформацій, зосереджується навколо вивчення питань виникнення та закономірностей стабілізації існування неефективно діючих елементів інституціонального простору соціально-економічних відносин, що приймають вигляд т. зв. інституціональних пасток (наприклад, І. Іваненко [4, с. 25], В. Полтерович [11, с. 3], О. Чаусовська [16, с. 61], О. Шубіна [4, с. 25], Н. Ющенко [16, с. 61] та ін.). Так, Б. Патон та ін. [9, с. 41] наголошують на тому, що саме існування інституціональних пасток (ІП) у наці-

ональній економіці є ключовим джерелом мотиваційної обмеженості під час реалізації нагальних економічних та екологічних інтересів вітчизняного суспільства. Г. Поченчук [13, с. 303] підкреслює, що негативний характер прояву сучасних умов інституціональних перетворень в Україні пов'язаний із визначальними особливостями даного процесу, що виражаються у різного роду ІП, зокрема пов'язаних із повною (або частковою) дисфункціональністю, або екзаптацією (зміною функціональної орієнтації дії), новоутворених елементів інституціональної структури економіки, закріпленням на постійній основі тих із цих елементів, використання яких передбачало короткостроковий перехідний період використання та ін.

Проте, з точки зору автора, не менш важливим для забезпечення цілеспрямованості та результативності інституціональних реформ здається визначення причин та передумов виникнення інституціональних конфліктів (ІК) у сфері функціонування ринкового механізму здійснення соціально-економічних відносин. У контексті розгляду цього питання можна виділити два основні підходи: нормативний, у рамках якого ІК пропонується розглядати як форму прояву суперечностей між нормативними (переважно новоутвореними або суттєво оновленими в ході інституціонального проектування) та структурно-організаційними складниками інституціонального середовища; структурний, відповідно до положень якого ІК є виразом внутрішніх протиріч, тобто дисбалансів або невідповідностей (до причин формування яких належить широке коло різних явищ і процесів), усередині інституціонального простору певного виду соціально-економічних відносин (між будь-якими його елементами).

Отже, з погляду нормативного підходу, інституціональний конфлікт являє собою певний різновид інституціональної пастки (що в даному разі наближується за змістом до прояву т. зв. «ефекту блокування» [10, с. 23]), роль якої відіграє застарілий консервативний інститут (правило або організація), що перешкоджає виконанню більш прогресивної нової інституціональної норми (ІН). Так, Є. Балацький [1, с. 79–80] відносить до ІК суперечності, що виникають між укоріненими та впроваджуваними ІН, результатом антагоністичного суперництва між якими стає або формування нежиттєздатного інституціонального утворення (що, проте, визначається потенціалом позитивного впливу на соціально-економічні відносини), або домінування неефективних, але досить стійких і незмінних елементів інституціонального простору (інституціональних мутантів). С. Істомін [3, с. 50] наполягає на ще більш звуженому підході, у рамках якого ІК пов'язується тільки із загостренням протиріч між старими та новими правилами, суперництво між якими призводить до обмеження ефективності дії інституціонального механізму в цілому та непродуктивного зростання трансакційних витрат зокрема. О. Квятковська [5, с. 330], частково визнаючи можливість розмаїття причин виникнення і форм прояву ІК, також зосереджує увагу на розгляді протиріч між технологіями виконання різних за новизною формальних ІН. Але, з точки зору автора, такий підхід здається не виправдано обмеженим, оскільки за нього поза розглядом залишаються протиріччя, пов'язані з наявними (неоновленими) елементами інституціонального простору, між складниками інституціонального забезпечення функціонування різних, але взаємодіючих сфер суспільної активності та ін.

Проте й більш змістовний структурний підхід, у контексті якого знімаються обмеження, притаманні положенням нормативної концепції, не дає можливості для пояснення причин

виникнення ІК, а також відмінностей цього виду протиріччя від інституціональних пасток. Так, Т. Дейнека [2, с. 51–52] взагалі дотримується глобального погляду на це питання, розглядаючи ІК як пік соціальних розбіжностей, що супроводжують процеси суспільного організаційного відтворення, проявами чого стають інституціональні зміни у функціональному наповненні глобального управління та у появі суб'єктів, які виступають носіями та прихильниками нових функціональних моделей. А, наприклад, П. Лемещенко [8, с. 105] хоча й дотримується позиції, згідно з якою ІК являє собою певної «сили» протиріччя між різного роду інституціональними утвореннями (до складу яких, із точки зору науковця, належать формальні й неформальні, політичні й економічні, громадські та внутрішньофірмові, норми регламентації підприємств і мотиви поведінки людини – з таким складом елементів, що П. Лемещенко відносить до інституціонального простору, вже не можна погодитися), але все ж таки наголошує при цьому на змістовній близькості понять інституційного конфлікту та інституційної пастки.

На думку автора, необхідною передумовою виявлення причин і встановлення закономірностей виникнення ІК є дотримання вимог комплексності підходу та цілісності розгляду структурно-функціональної побудови інституціонального простору регулювання соціально-економічних відносин у контексті зосередження уваги на послідовності здійснення інституціональних змін. Базою для реалізації такого роду підходу обрано національний ринок праці (НРП), що є одним із найбільш складних за структурною побудовою та функціонально-рольовим наповненням дій економічних агентів механізмів ринкової економіки (рис. 1), підтримка сталого функціонування та розвитку якого вимагає розбудови довшого інституціонального забезпечення соціально-трудових відносин (СТВ).

Отже, у складі інституціонального середовища продуктивної людської активності в рамках НРП слід виділити такі елементи, взаємовідносини між якими визначаються певним ієрархічним характером: інституції (найбільш узагальнені форми типізації соціальних ролей і функцій, що визначають соціальний статус і функції агентів у процесах суспільного відтворення, продуктивної зайнятості, відносин із засобами виробництва та результатами господарювання тощо); інституціональні норми (функціональні моделі поведінки, параметри яких закріплені у певних інформаційних моделях, що описують припустимі соціальні правила ринкової взаємодії, до складу яких належать як формальні, так і неформальні норми); інституціональні структури (структуровані форми соціального моделювання колективного інституціонального вибору, що, перш за все, визначають процедурний та організаційно-режимний аспекти людської взаємодії; для НРП до складу такого роду форм можна віднести некомерційні галузеві та професійні спільноти, діяльність яких орієнтована на підтримку комунікації та координації всередині цих людських угруповань); інституціональні організації (структуровані форми волевиявлення людських груп, об'єднаних за принципом чітко вираженого спільного інтересу та однорідності використовуваного інструментарію його забезпечення; окреме місце у складі інституціональних організацій належить державним установам, до компетенції яких входить підтримка процедур вирішення завдань забезпечення продуктивної зайнятості, формування людського капіталу тощо).

Взаємодія складників інституціонального середовища (ІС) СТВ визначається орієнтацією на здійснення рефлексивно-інституціонального регламентування взаємодії учасників

національного ринку праці, що знаходить прояв як у упорядкованні ментального простору суб'єктної рефлексивної взаємодії (визначається суб'єктивним характером сприйняття суб'єктами цінностей, образів та уявлень, сформованих під впливом елементів ІС), так і на структуризацію механізмів регулювання соціально-трудових відносин.

Сформовані інформаційні моделі рефлексії агентами можливих варіантів реалізації індивідуальних інтересів визначають вибір певних стратегій ринкової поведінки, унікальне сполучення яких зумовлює виникнення безлічі ситуацій ринкової взаємодії, для унормування яких використовують упорядковані раніше ІН, підтримка виконання яких через механізми регулювання здійснюється інституціональними організаціями.

Ключовим критерієм для оцінки дієвості сформованого механізму інституціонального регулювання стає визначення його здатності щодо ефективного розв'язання міжсуб'єктних ринкових конфліктів, джерелом виникнення яких виступають протиріччя в інтересах або стратегіях поведінки, що реалізуються різними суб'єктами. Непоборність утруднень під час застосування сформованого інституціонального забезпечення може свідчити про необхідність удосконалення складників інституціонального середовища на засадах усунення наявних інституціональних пасток (проявом яких є неможливість вирішення міжсуб'єктних ринкових конфліктів) або інституціонального проектування засад подолання ймовірних ІК (за неефективності вирішення міжсуб'єктних суперечностей).

Отже, відмінності у причинах виникнення та особливостях прояву інституціональних конфліктів щодо інституціональних пасток пов'язані із характерними властивостями зазначених явищ (табл. 1).

Таким чином, до складу основних інституціональних конфліктів на національному ринку праці, слід віднести такі прояви неузгодженості між елементами інституціонального середовища СТВ, що не дають змоги забезпечити ефективне вирішення міжсуб'єктних суперечностей:

- між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну форму існування (формальні або неформальні), а також функціональну і предметну спрямованість (наприклад, розбіжності між нормативними актами, що регламентують СТВ, або традиціями, які існують у певній галузі або професійній сфері);
- між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну функціональну та предметну спрямованість, але різну форму існування або прояв у часі (наприклад, протиріччя між діловою практикою трудового найму та державними соціальними стандартами працевлаштування);
- між інституціями та інституціональними нормами різної або однорідної форми існування (ІК виникає за умови інституціонального проектування нових правил шляхом імпорту або заміщення);
- між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну або різну форму існування, а також різну функціональну та предметну спрямованість (наприклад, розбіжності між типізацією соціальних моделей та ролей у освітньому секторі та у сфері продуктивної зайнятості, що знаходить прояв у значних розбіжностях у підходах до формування людського капіталу, зокрема фахових компетентностей);
- між інституціональними організаціями або органами, з одного боку, та інституціональними нормами – з іншого (ІК виникає за умови інституціонального проектування нових

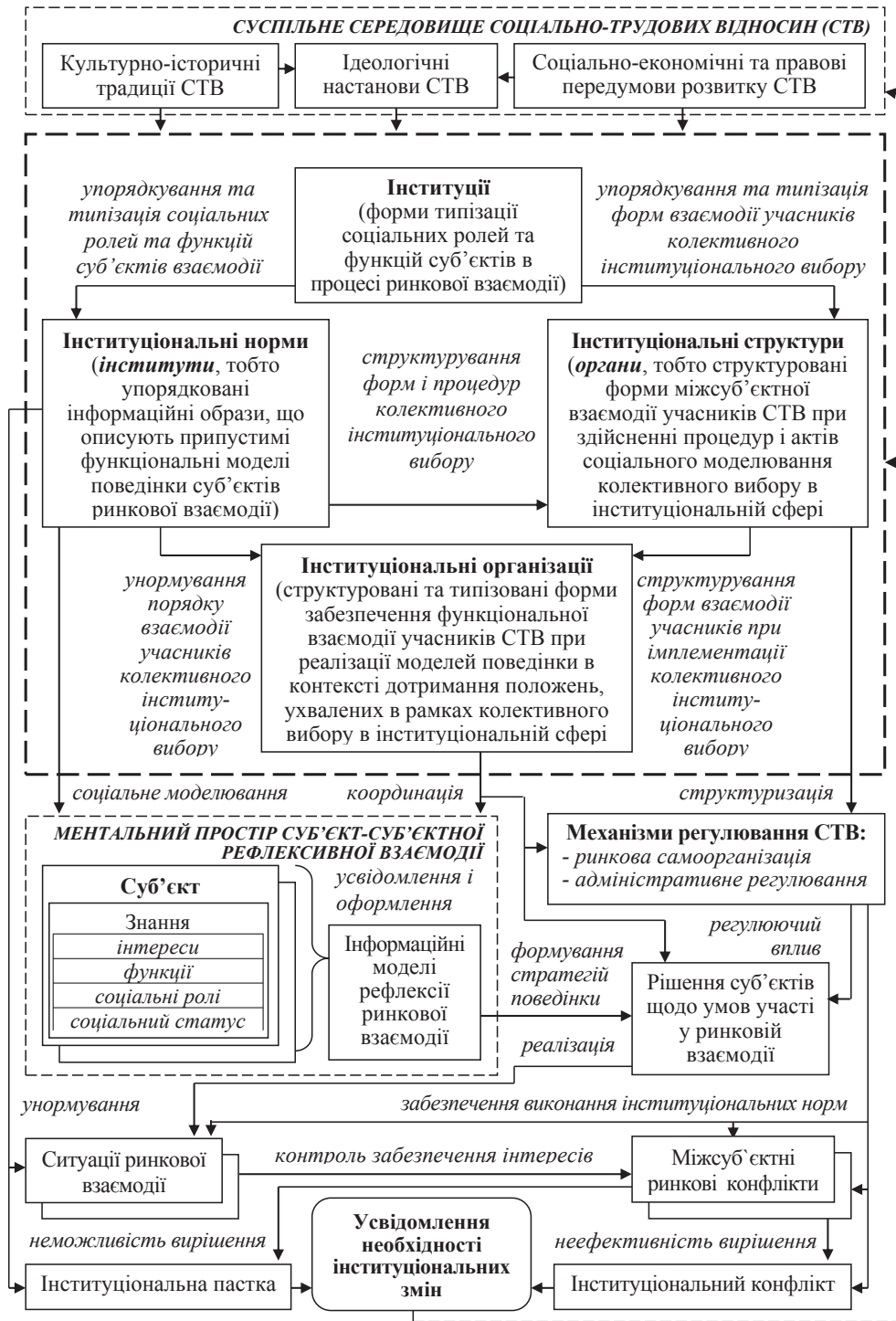

Рис. 1. Послідовність здійснення інституціональних змін на НРП

правил шляхом імпорту або заміщення за збереження незмінної організаційної побудови інституціонального простору, як це відбувається під час імплементації новітніх ІН державними організаціями або профспілками, не орієнтованими на використання ринкових механізмів організації взаємодії);

– між однорідними за функціональною спрямованістю складниками інституціонального простору, що визначаються цільовою спрямованістю на задоволення різних за змістом або термінами реалізації інтересів суспільного або індивідуального характеру.

Висновки. Складниками інституціонального середовища продуктивної людської активності в рамках НРП є такі ієрархічно пов'язані елементи: інституції; інституціональні норми; інституціональні структури; інституціональні організації. Ключовим критерієм для оцінки дієвості сформованого механізму інституціонального регулювання стає визначення його здатності щодо ефективного розв'язання міжсуб'єктних ринкових конфліктів, джерелом виникнення яких виступають протиріччя в інтересах або стратегіях поведінки, що реалізуються різними суб'єктами. Непоборність утруднень під час

Порівняльна характеристика причин виникнення та особливостей прояву інституціональних пасток та інституціональних конфліктів у сфері взаємодії учасників ринкових відносин

Характеристики	Інституціональні пастки	Інституціональні конфлікти
Зміст базового протиріччя	Між станом об'єкту регулювання (типизовані форми ринкової взаємодії) та змістом регулятивного впливу з боку елементів інституціонального простору (ІІІ)	Між змістом регулятивного впливу різних елементів ІІІ, сполучена дія яких не дає можливості забезпечити ефективну ринкову взаємодію
Природа виникнення суперечності	Елементи ІІІ не виконують (не здатні виконувати) функції унормування та прямого врегулювання актів ринкової взаємодії	Регулятивний вплив різних елементів ІІІ на ринкову взаємодію має суперечливий, незбалансований характер
Предмет суперечності	Невідповідність регулятивного впливу певного елементу інституціонального простору до стану та змісту ринкових трансакцій	Неоднозначність змісту і спрямованості регулятивного впливу різних елементів інституціонального простору ринкової взаємодії
Форма прояву суперечності	Непоборність утруднень (неможливість ефективного регулювання) при застосуванні сформованого інституціонального забезпечення ринкових відносин	Недостатній рівень ефективності вирішення міжсуб'єктних суперечностей під час використання наявного інституціонального забезпечення ринкової взаємодії
Сфера поширення суперечності	Цілісна сукупність актів міжсуб'єктної ринкової взаємодії, які є об'єктом певного виду інституціонального регулювання	Окремі види актів міжсуб'єктної ринкової взаємодії, регулювання яких пов'язано із необхідністю поліінституціонального впливу
Конкретні причини виникнення суперечності	Високий рівень динамічності трансформацій господарського середовища; різка зміна умов ринкової взаємодії; революційний (штучний) характер змін (імпорт, заміщення елементів ІІІ) елементів інституціонального простору	Культурно-інерційний характер еволюційних (природних) змін ІІІу в контексті трансформації умов ринкової взаємодії, що супроводжуються (часто) імпортом (заміщенням) окремих складників ІІІ
Економічні наслідки прояву суперечності	Стрибокподібне зростання трансакційних витрат; виникнення непоборних перешкод для здійснення ринкових трансакцій	Зростання трансакційних витрат; неможливість забезпечення рівноправного використання інституціональних практик суб'єктами ринку
Сфера прояву суперечності	Ринкова міжсуб'єктна взаємодія	Інституціональна взаємодія. Міжсекторальна взаємодія
Методи структуризації суперечності	Функціонально-інституціональний	Системно-рефлексивний. Полісуб'єктний
Механізм вирішення суперечностей	Інституціональне проектування процедур і режимів адаптації нових елементів ІІІ. Орієнтація на довгострокову підтримку цінностей	Підтримка інституціональної рівноваги (забезпечення збалансованості інституціонального впливу)

застосування сформованого інституціонального забезпечення може свідчити про необхідність удосконалення складників ІС на засадах усунення наявних інституціональних пасток (проявом яких є неможливість вирішення міжсуб'єктних ринкових конфліктів) або інституціональне проектування засад подолання ІК (за неефективності вирішення міжсуб'єктних конфліктів).

До складу основних інституціональних конфліктів на національному ринку праці слід віднести такі прояви неузгодженості між складниками інституціонального середовища СТВ, що не дають змоги забезпечити ефективне вирішення міжсуб'єктних суперечностей: між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну форму існування, а також функціональну та предметну спрямованість; між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну функціональну та предметну спрямованість, але різну форму існування або прояв у часі; між інституціями та інституціональними нормами різної або однорідної форми існування; між інституціями або між інституціональними нормами, що мають однорідну або різну форму існування, а також різну функціональну та предметну спрямованість; між інституціональними організаціями або органами, з одного боку, та інституціональними нормами – з іншого; між однорідними за функціональною спрямованістю складовими інституціонального простору,

що визначаються цільовою спрямованістю на задоволення різних за змістом або термінами реалізації інтересів суспільного або індивідуального характеру.

Подальшого дослідження в контексті реалізації запропонованого підходу до ідентифікації причин виникнення інституціональних конфліктів потребують теоретико-методичні аспекти вибору інструментарію протидії загостренню інституціональних протиріч у цій сфері.

Література:

1. Балацкий Е.В. Институциональные конфликты в сфере высшего образования / Е.В. Балацкий. // Экономика образования. – 2007. – № 3. – С. 79–89.
2. Дейнека Т. Институциональный аспект современных глобальных суперечностей / Т. Дейнека // Herald of KNUTE (Вісник КНТЕУ). – 2013. – № 6. – С. 51–56.
3. Истомин С.В. Сравнительный анализ институционального и хозяйственного механизмов в трансформируемой экономике / С.В. Истомин // Вестник Челябинского госуд. ун-та. – 2010. – № 27. – С. 47–51.
4. Іваненко І. «Інституціональні пастки» в країнах із перехідною економікою / І. Іваненко, О. Шубіна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Економічні науки. – 2011. – № 3. – С. 24–29.
5. Квятковская Е.И. «Электронное правительство» как источник институциональных конфликтов / Е.И. Квят-

- ковская // Многоликий дискурс : [монография] ; под общей редакцией В.Е. Хвощева и М.А. Малышева. – Челябинск : ЮУрГУ ; КПОИ, 2012. – С. 328–335.
6. Клейнер Г.Б. Институциональные изменения: проектирование, селекция или протезирование? / Г.Б. Клейнер // Постсоветский институционализм. – Донецк : Каштан, 2005. – С. 408–433.
 7. Лебедева Н.Н. Научные предпосылки разработки теории институционального механизма / Н.Н. Лебедева // Вестн. С.-Петерб. гос. ун-та. – 2002. – № 2(13). – С. 3–9
 8. Лемещенко П.С. Институциональная природа денег, или Шаг к тайне финансового кризиса / П.С. Лемещенко // Вестник БГУ. – 2014. – Сер. 3. – № 1. – с. 103–111.
 9. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. Б.С. Патона. – К. : Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. – 72 с.
 10. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – 180 с.
 11. Полтерович В.М. Институциональные ловушки : Есть ли выход? / В.М. Полтерович // Общество и реформы. – 2004. – С. 2–20.
 12. Попов О. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління : [монографія] / О.С. Попов. – Харків : ІНЖЕК, 2009. – 360 с.
 13. Поченчук Г.М. Особливості сучасних інституціональних перетворень економіки України / Г.М. Поченчук // Вісник Національного університету Львівська політехніка. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2015. – № 835. – С. 298–304.
 14. Сухарев О.С. Социальная экономика: институты, инновации, экономическая политика / О.С. Сухарев. – М. : Экономическая литература, 2004. – 292 с.
 15. Шовкун І.А. Передумови інноваційного розвитку економіки з позицій інституціонального підходу / І.А. Шовкун // Економічна теорія. – 2004. – № 4. – С. 22–38.
 16. Ющенко Н. Институциональные ловушки в переходной экономике / Н. Ющенко, Е. Чаусовская // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економічна». – Випуск 103-2. – С. 60–64.
 17. Hardin R. How Do You Know? The Economics of Ordinary Knowledge. R. Hardin // Princeton University Press, 2009. – 256 p.
 18. Hodgson G. The hidden persuaders: institutions and individuals in economic theory / G. Hodgson // Cambridge Journal of Economics. – 2003. – Vol. 27, issue 2. – P. 159–175.

Сибирцев В.В. Причины возникновения и способы разрешения институциональных конфликтов на национальном рынке труда

Аннотация. Обоснована сущность и установлены причины возникновения институциональных конфликтов в сфере функционирования рыночного механизма осуществления социально-экономических отношений. Определен характер влияния процессов и процедур институциональной эволюции и институционального проектирования на возникновение противоречий, которые в сфере рыночного взаимодействия могут принимать вид институциональных ловушек и институциональных конфликтов. Определена структура и дана характеристика основным составляющим институционального пространства осуществления социально-трудовых отношений на национальном рынке труда. Установлены особенности и рассмотрены виды институциональных конфликтов на национальном рынке труда.

Ключевые слова: институт, институциональное пространство, институциональное регулирование, институциональный конфликт, рынок труда.

Sybircev V.V. Causes and methods of resolving national labor market institutional conflicts

Summary. The article substantiates the essence and establishes the reasons for the emergence of institutional conflicts in the sphere of functioning of the market mechanism for the implementation of socio-economic relations. The character of processes and procedures of institutional evolution and institutional designing on the emergence of contradictions that can take the form of institutional traps and institutional conflicts in the sphere of market interaction are determined. The structure and characteristics of the main components of the institutional space for the implementation of social and labor relations in the national labor market are described. The peculiarities and types of institutional conflicts in the national labor market are considered.

Keywords: institute, institutional space, institutional regulation, institutional conflict, labor market.

Чкан А.С.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту ЗЕД,
Запорізький національний університет
Бучковська О.Ю., Бучковський Г.В.,
студенти магістратури,
Запорізький національний університет

РОЗВИТОК ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті визначено фактори, що впливають на розвиток фармацевтичного ринку, підвищення обсягів збуту. Доведено, що найбільш актуальним напрямом є запровадження програм лояльності. Досліджено досвід реалізації програм лояльності фармацевтичними підприємствами-лідерами.

Ключові слова: фармацевтична галузь, фармацевтичний ринок, аптека, аптечна мережа, лояльність, збут.

Постановка проблеми. Діяльність підприємств різних сфер національного господарства в сучасних умовах ринку вимагають застосування сучасних підходів до ведення бізнесу та розроблення комплексних стратегій функціонування та розвитку. Найбільше значення у цьому аспекті мають боротьба за клієнтів, максимальне врахування їх запитів та потреб, завоювання високого рівня їх лояльності. Досить актуальними ці проблеми є у фармацевтичній сфері, яка нині переживає значні зміни та трансформації в напрямі наближення до кінцевого споживача, передусім за рахунок запровадження урядової програми «Доступні ліки».

Фармацевтична галузь є інтегрованою сферою підприємницької діяльності, що пов'язана зі створенням і реалізацією лікарських засобів та задоволенням потреб клієнтів, спрямована на отримання прибутку. Фармацевтична галузь є структурованою, являє собою сукупність фармацевтичних підприємств, наукових установ, лабораторій, аптечних мереж, регулюючих органів, метою діяльності яких є виробництво, зберігання та розповсюдження лікарських засобів та виробів медичного призначення для належного забезпечення медико-профілактичних закладів і населення якісними та доступними лікарськими засобами задля збереження і підтримання його здоров'я [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми розвитку фармацевтичного ринку присвячено наукові праці вітчизняних науковців І.В. Пестуна, З.М. Мнушко, Н.М. Дихтярєва, Д.В. Карамішева [2–4] та ін. В їхніх публікаціях висвітлюються актуальні питання щодо інвестиційно-інноваційного розвитку фармацевтичної галузі України. Питання оптимізації збутової діяльності підприємств фармацевтичної галузі як пріоритетного напрямку підвищення їх ефективності досліджувалися в роботах О.М. Вороніної [5], З.М. Мнушко [6], Б.П. Громовик [7], А.С. Немченко, О.В. Посилкіна [8] та ін.

Про актуальність запровадження сучасних маркетингових підходів та технологій в умовах ведення конкурентної боротьби вітчизняних фармацевтичних виробників, у тому числі з іноземними виробниками, наголошували у

своїх працях Б.П. Громовик, О.П. Гудзенко, А.А. Котвіцька, З.М. Мнушко [9], А.С. Немченко, В.М. Толочко, М.С. Пономаренко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Певні перспективи та механізми розвитку фармацевтичної галузі є дослідженими та визначеними. Однак, незважаючи на це, потенціал даних підприємств не є використаним на 100%. Про це свідчать певні статистичні дані, відповідно до яких частка національного виробника на українському ринку поступово збільшується, однак присутність іноземних імпортерів на ньому все ще залишається суттєвою (табл. 1).

Досить актуальним питанням є саме розроблення та реалізація заходів щодо збільшення кількості споживачів кожного конкретного учасника фармацевтичного ринку, передусім за рахунок зростання рівня їх лояльності. Поняття «лояльність» досліджували у своїх роботах Т.Г. Діброва [11], В. Рудінська, С. Яроміч, І. Чубукова [12], Л. Пан, наголошуючи на тому, що лояльність пов'язана з наданням знижок та бонусів клієнтам, що робить пропозиції компанії більш вигідними.

Однак питання розвитку фармацевтичного ринку саме в напрямі підвищення рівня лояльності споживачів, їх активності в напрямі купівлі лікарських препаратів та користування послугами підприємств фармацевтичної галузі залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Мета статті полягає в аналізі стану сучасного фармацевтичного ринку України для визначення умов його сталого розвитку за умов розроблення та реалізації програм формування та підвищення лояльності споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фармацевтичний ринок – це потужний промисловий сектор, який належить до п'ятірки найбільш прибуткових галузей світового господарського комплексу. Фармацевтична галузь посідає значне місце в економіці України, оскільки є важливим сегментом національного ринку, багато в чому визначає національну і оборонну безпеку країни, відрізняється великою наукоємністю і розвиненою кооперацією.

Розвиток фармацевтичної галузі більшість науковців убачає у підвищенні інвестиційної привабливості економіки України, зростанні обсягів інвестицій у фармацевтичний ринок, оптимізації асортименту товарів фармацевтичних підприємств, активізації рекламної діяльності в засобах масової інформації та мережі Internet. Усе це позитивно вплинуло на підвищення ефективності та конкурентоздатності вітчизняних фармацевтичних підприємств, які в умовах економічної кризи, падіння купівельної спроможності населення змогли відвоювати у

імпортерів фармацевтичних виробників частину національного ринку, збільшити обсяги виробництва та збуту лікарських препаратів у структурі реалізованої промислової продукції (табл. 2).

Як видно з представлених даних, обсяги виробництва та реалізації фармацевтичних продуктів, препаратів та матеріалів у 2017 р. значно збільшилися: вони перевищують не тільки відповідні показники за вісім місяців 2016 р., а й загальні результати діяльності 2016 р. Одночасно із цим позитивним зрушенням є збільшення обсягів реалізації продукції за межі країни в 2017 р. проти 2016 р.

Зазначені позитивні зрушення є результатом злагодженої роботи всіх учасників фармацевтичної галузі (рис. 1), до яких належать:

- аптечні установи, підприємства і заклади системи Міністерства охорони здоров'я України, що базуються на державній і недержавних формах власності;
- фармацевтичні підприємства та аптечні установи системи інших міністерств та відомств (Міноборони, Мінтранспорту тощо);
- фармацевтичні підприємства та установи дистрибуторської й аптечної мережі вітчизняних та закордонних недержавних фармацевтичних компаній;

- науково-дослідні центри (інститути) та фармацевтичні заклади (факультети) освіти додипломної та післядипломної підготовки фахівців фармації;
- державні інспекції з контролю якості лікарських засобів та контрольно-аналітичні лабораторії;
- видавництва профільних журналів і газет та інформаційно-аналітичні центри;
- громадські організації.

Основними установами з лікарського забезпечення хворих, які є безпосередніми учасниками процесу збуту фармацевтичних виробів та препаратів кінцевим споживачам, є аптеки, а також аптечні пункти і кіоски, які реалізують товари вроздріб, забезпечуючи майже 86% загального збуту фармацевтичного ринку (рис. 2). Друге місце за обсягами збуту (майже 6%) займають лікарні.

Структура мереж аптек, які займають лідируючі позиції на ринку, є практично незмінною протягом останніх трьох років [15], хоча чисельність нових аптек щороку збільшу-

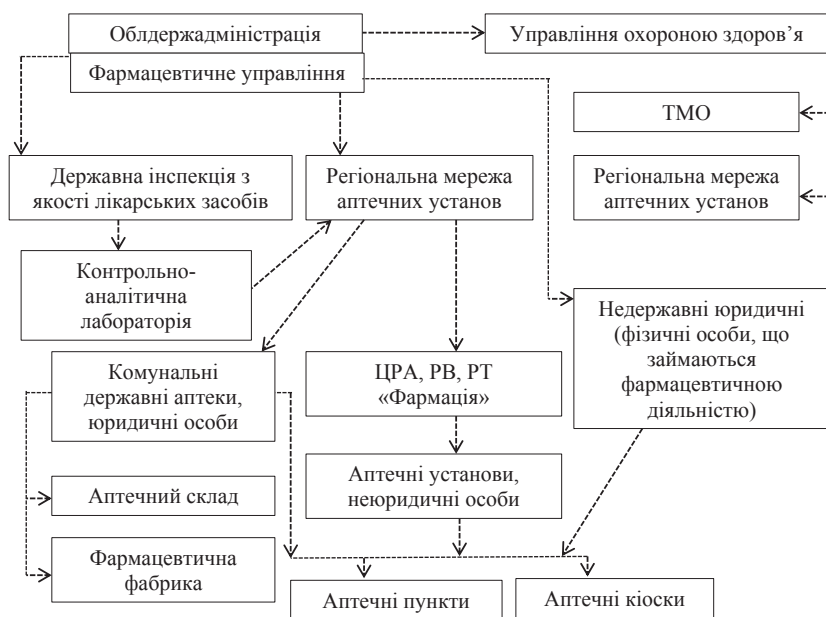

Рис. 1. Організаційна структура фармацевтичної галузі на рівні області [15]

Таблиця 1

Структура фармацевтичного ринку України [10]

Компанії	Вартісне вираження		Натуральне вираження	
	млрд. грн.	частка, %	упаковок, млн. шт.	частка, %
Вітчизняні виробники	16,77	37,1	740,70	74,7
Іноземні виробники	28,42	62,9	250,87	25,3
Всього	45,19	100	991,57	100

Таблиця 2

Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності [13; 14]

Показник	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)						З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни					
	2016 р.		Січень-серпень 2016 р.		Січень-серпень 2017 р.		2016 р.		Січень-серпень 2016 р.		Січень-серпень 2017 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Промисловість	1354,4	100	1077,7	100	1767,1	100	375,8	28	294,2	100	466,7	26
Переробна промисловість	867,7	64	704,5	65,4	1137,8	64	322,6	37	259,2	88,1	408,5	36
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	17,5	1,3	15,1	1,4	25,0	1	2,2	0,6	1,8	0,6	3,1	0,7
Виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів	16,6	1,2	14,6	1,35	24,1	1,4	2,0	0,5	1,6	0,5	2,8	0,6

ється. Станом на 01.06.2017 в Україні функціонує 16 611 аптек та 4 548 аптечних точок. Усього нараховується 21 159 торгових точок. За результатами 2016 р. їх кількість становила 20 749 закладів (16 289 аптек та 4 460 аптечних точок). Отже, за шість місяців 2017 р. кількість торгових точок збільшилася на 410 закладів. Проти рівня 01.01.2015 р. цей показник підвищився на 2 858 закладів [16]. Здебільшого це викликано тим, що поява нових аптечних пунктів є наслідком розширення мереж лідерів, відкриття ними нових відділень у певних містах та їх окремих районах.

Можливість розширення зазначених закладів, навіть в умовах зниження купівельної спроможності населення України, подорожчання вартості ліків, є можливим тільки за рахунок вірно налагодженої системи збуту, запровадження та реалізації ефективних програм лояльності (табл. 3).

Висновки. Як свідчать систематизовані в табл. 3 дані, діяльність аптечних мереж у напрямі залучення нових клієнтів та утримання наявних є доволі активною і значно виходить за рамки оформлення дисконтних карток, які просто надають можливість отримання знижки. Більш популярним та поширеним є проведення конкурсів, запровадження та реалізація спільних програм із підприємствами-партнерами (медичними закладами, фінансовими структурами), а також зміна формату роботи, а саме підвищення рівня доступності послуг аптечних закладів для споживачів – активне впровадження самообслуговування та продажу ліків через мережу Internet.

На нашу думку, в подальшому доцільно розвивати діяльність у зазначених напрямках. Головною перепоною у цьому разі є орієнта-

ція на більш молодий сегмент споживачів, хоча значну частину цільового ринку аптек та аптечних точок становлять люди похилого віку, які обмежені в можливостях користування сучасними способами збуту медичних препаратів (через мережу Internet у режимі on-line).

Перспективними напрямками розвитку програм лояльності та збільшення обсягів збуту вбачаємо за доцільне також запровадження таких заходів:

- організація адресної доставки ліків за замовленнями, які надходять як у режимі on-line, так і за телефоном;
- запровадження накопичувальних систем, метою яких є нарахування бонусів за здійснення покупок у певній мережі, для подальшого витрачання бонусів під час здійснення покупок у майбутньому;
- випуск та продаж певних фармацевтичних виробів під власною торговою маркою за ціною, нижчою за ринкову.

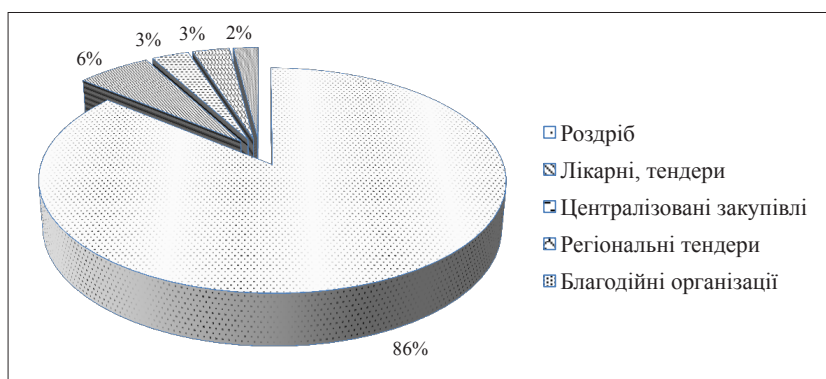

Рис. 2. Структура обсягів продажів ліків за каналами збуту [16]

Таблиця 3

Програми лояльності лідируючих аптечних мереж в Україні

№	Назва мережі/аптеки	Частка, %	Програми лояльності
1	Компанія «Аптека-Магнолія» – Аптека низьких цін – Аптека «Благодія» – Аптека «Копійка»	– 10,6% – 0,8% – 0,7%	1) Дисконтні програми, GOLD CLUB 2) Конкурси для клієнтів: «Я намалюю квіти мамі», «Подаруй свою посмішку», «Зарядка під Копійкою», 3) створення аптек формату «автомат», можливість самообслуговування
2	«Бажаємо здоров'я»	3,7%	1) можливість оформлення індивідуального замовлення на препаратів, які відсутні в асортименті
3	«Економ аптека»	1,8%	1) можливість замовлення ліків за допомогою послуги «зворотній дзвінок» 2) продаж ліків за Інтернет-цінами
4	Аптека Доброго Дня	1,6%	1) спільний проект із мережею медичних клінік «Viva» – «Твій лікар в аптеці» 2) створення в деяких аптеках дитячих куточків та зон відпочинку для клієнтів 3) запровадження бонусних програм
5	«МЕД-СЕРВІС»	1,2%	1) формат самообслуговування; 2) кастомізація аптек; 3) участь у клубній програмі «Клубна карта» 4) надання знижок за умов співпраці з медичними центрами («Традиція»), Інтернет-провайдерами («Еверест»)
6	«Полтавафарм»	1,1%	1) пільгові ліки для учасників АТО і ветеранів 2) реалізація проекту «Доброзичлива аптека»
7	«Аптека здоров'я»	1,1%	1) Інтернет-замовлення; 2) оплата замовлення частинами без переплат; 3) програма «Низькі ціни»; 4) Call-back на номері 7500
8	«Галафарм»	0,9%	1) реалізація спеціалізованих проектів: Програма ABBOT CARD, проекти ТЕРАПІЯ+, MEDICARD («Захистіть судини – збережіть серце»), «Заради життя» від компанії Pfizer, «Доступні ліки» 2) можливість оформлення та оплати замовлення on-line

Література:

1. Голубка В.М. механізми регулювання фармацевтичного ринку в Україні : дис.. кандидата економ. наук : спец. 08.00.03 / В.М. Голубка. – Львів, 2015. – 223 с.
2. Карамішев Д.В., Леонова Ю.О. Державне регулювання інвестиційних процесів у фармацевтичній галузі України / Д.В. Карамішев, Ю.О. Леонова // Державне будівництво. – 2009. – № 9.
3. Мнушко З.М. Менеджмент та маркетинг у фармації : Ч.П. Менеджмент у фармації : [підручник для студ. вишів] / З.М. Мнушко, Н.М. Дихтярєва ; під ред. З.М. Мнушко ; 2-е вид. – Х. : Золоті сторінки, 2009. – 448 с.
4. Пестун І.В. Напрямки удосконалення Національної лікарської політики в Україні за індикаторами її оцінки ВООЗ/І.В. Пестун // Збірник наукових праць співробітників КМАПО ім. П.Л. Шупика. – К., 2009. – С. 717–723.
5. Вороніна О.М. Управління збутовою політикою фармацевтичних підприємств-виробників : автореф. дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / О.М. Вороніна. – Харків, 2008. – 20 с.
6. Мнушко З.Н. Проблеми впровадження CRM-системи в діяльність фармацевтичного оптового підприємства / З.Н. Мнушко, І.В. Пестун, Н.Е. Шамс // Фармаком. – 2011. – № 3. – С. 69–75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sphu.org/wp-content/uploads/2017/01/farmacom_3_2011_kk.pdf.
7. Громовик Б.П. Організація та економіка фармації / За ред. проф. Б.П. Громовика та доц. С.І. Терещук. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 816 с.
8. Економіка підприємства : [підручник] / За ред. проф. О.В. Посилкіної. – Харків, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studopedia.org/2-22434.html>.
9. Скавронский И. Как национальные производители отвоевывают украинский фармрынок / И. Скавронский // Дело [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delo.ua/business/kak-nacionalnye-proizvoditeli-otvoevyvajut-ukrainskij-farmrynok-320460/?supdated_new=1477693474.
10. Діброва Т.Г. Основні засади розробки програми лояльності на підприємстві / Т.Г. Діброва, Д.М. Булбук // Актуальні проблеми економіки та управління. – 2008. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://probl-ekonomy.kpi.ua/pdf/2008_20.pdf.
11. Чубукова І. Які українські компанії побудували ефективні програми лояльності / І. Чубукова // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1362284-yaki-ukrayinski-kompaniyi-pobuduvali-efektivni-programi-loyalnosti>.
12. Объем реализованой промышленной продукции за видами деятельности у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp1216_u.htm.
13. Объем реализованой промышленной продукции за видами деятельности у січні-серпні 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp0817_u.htm.
14. Тиравский В. Стало известно, какие аптеки в Украине больше всего зарабатывают / В. Тиравский // UBR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/leisure/health/stalo-izvestno-kakie-apteki-v-ukraine-bolshe-vsego-zarabatyvaut-443881>.
15. Аптечный ритейл: инфраструктура и ключевые тенденции // Аптека.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apтека.ua/article/413644>.

Чкан А.С., Бучковская О.Ю., Бучковский Г.В. Развитие фармацевтического рынка Украины за счет внедрения программ лояльности

Аннотация. В статье определены факторы, которые влияют на развитие фармацевтического рынка, повышение объемов сбыта. Доказано, что наиболее актуальным направлением является внедрение программ лояльности. Исследован опыт реализации программ лояльности фармацевтическими-предприятиями-лидерами.

Ключевые слова: фармацевтическая отрасль, фармацевтический рынок, аптека, аптечная сеть, лояльность, сбыт.

Chkan A.S., Buchkovska O.Yu., Buchkovsky H.V. The development of the pharmaceutical market of Ukraine through loyalty programs implementation

Summary. The article determines the factors affecting the development of the pharmaceutical market and the increase of sales. The authors prove the implementation of loyalty programs to be the most crucial trend. The experience of the loyalty programs implementation by the leaders of the pharmaceutical sector has been studied.

Keywords: pharmaceutical sector, pharmaceutical market, pharmacy, pharmacy net, loyalty, sales.

*Шемаєв В.В.,**к.е.н., докторант відділу економічної безпеки,
Національний інститут стратегічних досліджень*

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Розглянуто проблему наукового обґрунтування шляхів розвитку транспортної інфраструктури країни з урахуванням вимог економічної безпеки держави. Визначено загрози та можливості зміцнення економічної безпеки держави під впливом чинників транспортної інфраструктури. Запропоновано застосування когнітивного підходу як методологічного підґрунтя формування механізму управління розвитком транспортної інфраструктури України в контексті зміцнення економічної безпеки держави. Реалізацію когнітивного підходу здійснено на прикладі портової інфраструктури Південного регіону України.

Ключові слова: когнітивний підхід, управління, транспортна інфраструктура, економічна безпека держави, портова галузь.

Постановка проблеми. Збільшення видатків на будівництво доріг та інші інфраструктурні проекти – рецепт, який часто використовують країни для економічного зростання. Визначаючи важливість транспорту та транспортної інфраструктури для забезпечення економічного зростання та національної безпеки в сучасних умовах уряди більшості країн світу опікуються питаннями їх розвитку (здійснюють планування, регулювання, координацію та контроль). При цьому функції створення та експлуатації об'єктів транспортної інфраструктури в сучасних умовах передаються приватному сектору з використанням різноманітних форм партнерських взаємодій держави і бізнесу, тому стратегічним пріоритетом розвитку України в період посткризового відновлення її економіки має бути створення (оновлення) транспортних комунікацій, які поєднують усі галузі інфраструктури в єдине ціле. Розвиток транспортної інфраструктури країни має також вплив на економічну безпеку держави майже за всіма її складниками – макроекономічним, фінансовим, інвестиційним, виробничим, інноваційним, соціальним – на макро-, мезо- та мікрорівні. Проявів цього впливу багато, їх можна умовно поділити на загрози економічній безпеці держави та можливості її зміцнення, зокрема:

можливості:

– розвиток транспортного сполучення сприяє більш активному залученню та більш ефективному використанню природних ресурсів та робочої сили в економіці країни, відновленню депресивних територій;

– поліпшення дорожніх умов зменшує собівартість перевезень, кількість постраждалих від ДТП, сприяє економії пального та розвитку туризму в регіонах;

– будівництво транспортних розв'язок, тунелів, розширення мережі метрополітенів у великих містах створює більш безпечні та комфортні умови проживання, сприяє поліпшенню стану довкілля, забезпечує доступність послуг освіти та охорони здоров'я, переміщення до робочих місць (що актуально для мешканців сіл);

– створення нових робочих місць у галузі будівництва доріг і в супутніх галузях: морській логістиці, видобуванні та виробництві будматеріалів, виробництві сучасної дорожньої техніки та мережі обслуговування доріг і транспорту (підприємствах автосервісу, харчування, автомобільних та паркувальних майданчиків тощо);

– будівництво сучасних автомагістралей, морських терміналів, залізничних коридорів сприятиме євроінтеграції України та вбудові вітчизняної транспортної системи в транс'європейську мережу TEN-T, адже Україна має великий потенціал та вигідне географічне розташування для розвитку транзитного потенціалу.

Поряд із цим існують *загрози економічній безпеці держави*, що формуються внаслідок відсутності або низької якості транспортної інфраструктури країни, є однією з основних проблем, гальмуючих розвиток країни, що зумовлює необхідність їх детального вивчення. Наявна практика будівництва доріг, мостів та інших інженерних споруд характеризується безсистемністю, фрагментарністю, слабким використанням сучасних технологій. Дорожні служби не мають реальної зацікавленості в упровадженні інноваційних проектів, залишаються обмеженими можливості та спроможність виконувати зобов'язання перед потенційними інвесторами.

Вирішенню цієї важливої проблеми у практиці сприятиме її комплексний розгляд через призму забезпечення економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури, яка, на думку автора, передбачає використання можливостей для її зміцнення шляхом максимальної реалізації національних інтересів, а також попередження розгортання загроз у цієї сфері.

Стратегічна значущість розвитку транспортної інфраструктури в країні для економічної безпеки держави в умовах загострення зовнішніх та внутрішніх протиріч в економіці та обмеження ресурсів вимагає від держави застосування нестандартних стратегічних рішень, зокрема здійснення політики своєрідного «стрижку мавпи», що використовується, наприклад, у дослідженнях із диверсифікації структури експорту країн [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що останнім часом проблеми економічної безпеки держави у сфері реального сектору економіки знаходять усе більш широке висвітлення в наукових дослідженнях вітчизняних авторів, серед яких: І.Ф. Бінько [2], В.М. Бегма [3], О.С. Власюк [4], В.М. Геєць [5], В.І. Мунтян [6], О.В. Собкевич [7], Г.І. Пастернак-Таранушенко [8], В.Т. Шлемко [2], Н.Я. Юрків [9] та ін. Проблеми розвитку транспортної інфраструктури безпосередньо досліджувалися у працях: П.Н. Розенштейн-Родан [10], Т.В. Блудової [11], Г.І. Нечаєва, В.О. Струка [12], В.О. Гудкова [13], О.М. Ложачевської [14], Д.К. Прейгера [15], В.І. Бережного, С.Ю. Максимової [16], П.Ю. Беленького [17], А.Б. Моттаєвої [18], М.І. Котлубая [19], Ю.С. Пашенка [20], Н.В. Кудрицької [21], Н.М. Бондар [22], І.П. Садловської [23].

Серед них слід виділити спроби моделювання процесів функціонування та розвитку підприємств транспортної галузі, викладені в роботах П.Р. Левковця, І.Г. Карандакової [24], Ю.С. Грисяюка [25].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У ході аналізу даних робіт було встановлено, що під час побудови моделей не було враховано аспектів, що давали б змогу в системній єдності аналізувати складові елементи транспортної інфраструктури як системи. Не враховуються також динамічні аспекти функціонування об'єктів транспортної інфраструктури, котрі характеризують взаємозв'язок між станом функціональних підсистем транспортної інфраструктури та процесами його функціонування. Крім того, можна говорити про недостатню увагу до проблеми розвитку транспортної інфраструктури в контексті її впливу на економічну безпеку держави.

Мета статті полягає у висвітленні положень когнітивного підходу як методологічного підґрунтя формування механізму управління розвитком транспортної інфраструктури України в контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система транспортної інфраструктури країни функціонує у зовнішньому середовищі (політичному, економічному, соціальному тощо), яке постійно змінюється. Це створює як додаткові сприятливі можливості, так і загрози для розвитку інфраструктури, що через ланцюги прямого та опосередкованого впливу відображається на поліпшенні або погіршенні стану економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури. Розвиток транспортної інфраструктури в Україні потребує значних обсягів фінансових ресурсів у відповідні інвестиційні проекти. Проте низькі інвестиційні можливості держави та місцевих бюджетів не дають змогу забезпечувати фінансування підтримки та розвитку цих об'єктів. Зазначене зумовлює потребу здійснення ретельної оцінки під час вибору того чи іншого проекту розвитку транспортної інфраструктури (за різними сценаріями), у тому числі з урахуванням можливих наслідків їх реалізації для економічної безпеки держави.

Прагнення якомога повного використання *можливостей реалізації національних інтересів та нейтралізації загроз економічній безпеці держави* за цілеспрямованого розвитку транспортної інфраструктури зумовлює необхідність пошуку нових засобів представлення та структуризації цих можливостей та загроз з урахуванням їх значущості та розміру. Це можна здійснити за допомогою методу пізнання – моделювання, використання якого в економіці пройшло певну еволюцію. Перший напрям пов'язаний із *моделями агрегованої економіки* (Л. Канторович, Дж.Ф. Нейман, В. Немчинов, Л. Леонтьєв та ін.), що використовувалися в теоретичних дослідженнях економічного аналізу, у тому числі на галузевому рівні. У цих моделях акцентується увага на певному процесі (плануванні), а всі інші частіше за все надаються у спрощеному вигляді. При цьому у цих моделях зі збільшенням часового горизонту починає зростати вплив чинника невизначеності.

Наступним кроком стало використання *імітаційного моделювання*. На думку Р. Шеннона, «ідея імітаційного моделювання проста та інтуїтивно приваблива, дає змогу експериментувати із системами, коли на реальному об'єкті цього зробити не можливо» [26]. В основі цього методу покладено теорію обчислюваних систем, статистику, теорію ймовірності та ін., а імітаційні моделі побудовано за принципом «чорної скрині», тобто структура та склад системи не розглядаються,

визначаються певний вхід, що описаний екзогенними змінними (виникає під впливом зовнішніх чинників), та певний вихід, що описаний вихідними змінними, що характеризують результат дії системи.

Значний інтерес у плані дослідження складних соціально-економічних систем має така концепція імітаційного моделювання, як *метод системної динаміки*, розроблений Д. Форрестером у його роботах «Світова динаміка» [27] та «Динаміка розвитку міста» [28], в яких світ та його окремі складники вперше в моделюванні розглядаються як системи різних процесів (демографічних, промислових, екологічних, ресурсних тощо) у їх взаємодії та взаємозв'язку.

У сучасних умовах, коли світова економіка стає когнітивною (тобто економікою знань), продовження наукового пошуку у сфері імітаційного моделювання отримало завдяки *когнітивному підходу до моделювання слабо структурованих ієрархічних систем*, якими є соціально-економічні системи [29], оскільки у зазначеному класі систем більшість методів інтелектуального аналізу даних не дає достовірних результатів через відсутність репрезентативної вибірки у процесах, які є нестационарними та недостатньо визначеними. Все це призводить до зростання впливу чинників суб'єктивного характеру на якість рішення на всіх етапах його прийняття (аналіз ситуації, генерація рішень, прогноз розвитку ситуації, вибір кращої альтернативи).

Розглянемо можливості використання когнітивного підходу до моделювання процесів розвитку транспортної інфраструктури в країні та управління цими процесами з урахуванням вимог економічної безпеки держави.

Складність моделювання процесів розвитку сфери транспортної інфраструктури зумовлена низкою особливостей, які притаманні згаданій сфері, а саме:

- *значна ступінь складності самого об'єкту дослідження.* Система транспортної інфраструктури країни включає: транспортні комунікації (транспортну мережу, що включає усі види шляхів сполучення); об'єкти з обслуговування вантажних (вантажні станції, термінали тощо) та пасажирських перевезень (станції, вокзали, порти, аеропорти, об'єкти дорожнього сервісу); об'єкти технічного обслуговування та ремонту, що забезпечують необхідні умови для надання послуг із переміщення вантажів та пасажирів; державні та приватні інститути і суб'єкти господарювання, що функціонують у сфері транспортної інфраструктури; систему управління розвитком транспортної інфраструктури (органи державного управління та їх компетенція щодо прийняття відповідних рішень) та інші елементи;

- *процеси, які відбуваються у цій сфері, є взаємопов'язаними та багатоаспектними*, внаслідок чого неможливо виділити та детально досліджувати окремі явища (наприклад, тільки економічні), всі явища, які відбуваються всередині економічної системи повинні розглядатися та досліджуватися в сукупності;

- *характеристика зазначених процесів через відсутність достатньої кількісної інформації* про їх динаміку потребує використання *якісної інформації* (поряд із кількісною). Так, під час проведення реформ, що стосуються розвитку транспортної інфраструктури у взаємодії Міністерства інфраструктури України (як головного суб'єкта, що відповідає за її розвиток) та інших суб'єктів, до цього причетних, виникають складні, нечіткі проблемні ситуації, де важливу роль відіграє людський фактор, якій базується на особистих уявленнях (моделі світу) суб'єктів про ситуацію, що надає їм змогу орієнтуватися, адап-

туватися до проблемних умов і, врешті-решт, приймати стратегічні управлінські рішення;

– *нестационарність процесів розвитку* системи транспортної інфраструктури, причому характер змін певних характеристик процесів частинш невідомий, що ускладнює побудову їх кількісних моделей.

Указані особливості зумовлюють доцільність дослідження процесів розвитку транспортної інфраструктури країни як *слабо структурованої (слабоформалізованої) системи*, в якій неможливо використовувати традиційний економетричний підхід до аналізу цих процесів та розроблення комплексних рішень, зокрема щодо прогностичної оцінки наслідків розвитку транспортної інфраструктури на різні складники економічної безпеки держави, а також під час розроблення політики держави, спрямованої на підвищення рівня економічної безпеки. Розумною альтернативою в такій ситуації є здійснення когнітивної (концептуальної) структуризації процесів та виробленні рішень на її основі.

Для формалізації ситуації в межах використання когнітивного підходу доцільно застосовувати апарат когнітивного моделювання [30], де модель ситуації формально представляється у вигляді так званої когнітивної карти, що являє собою знаковий (зважений) орієнтований граф, де вершини відповідають чинникам, а дуги відображають безпосередні зв'язки між ними. Завданням управління розвитком ситуації у такій когнітивній

моделі є вибір такої сукупності управляючих впливів, які компенсують небажані для аналітика наслідки початкових умов та забезпечать потрібну динаміку змін стану ситуації.

Реалізація методології когнітивного моделювання процесів розвитку транспортної інфраструктури та управління цими процесами з урахуванням критеріїв економічної безпеки держави передбачає такі етапи (рис. 1).

Розглянемо приклад реалізації викладеної інтерпретації когнітивного підходу у сфері розвитку транспортної інфраструктури портів Південного регіону України.

1. *Моніторинг ситуації у портовій галузі південного регіону України.* Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктур держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. Від ефективності функціонування морських портів, рівня їх технологічного та технічного оснащення, відповідності системи управління та розвитку інфраструктури сучасним міжнародним вимогам залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку.

Портова галузь відіграє ключову роль у зростанні української економіки. Загальний дохід, що утворився ринком послуг у морських портах України, у 2016 р. становив щонайменше 1,7 млрд. дол. США, або майже 2% ВВП, і був сформований за рахунок діяльності порядку 1 300 суб'єктів господарювання із загальною чисельністю персоналу 47 тис. осіб. Морські порти

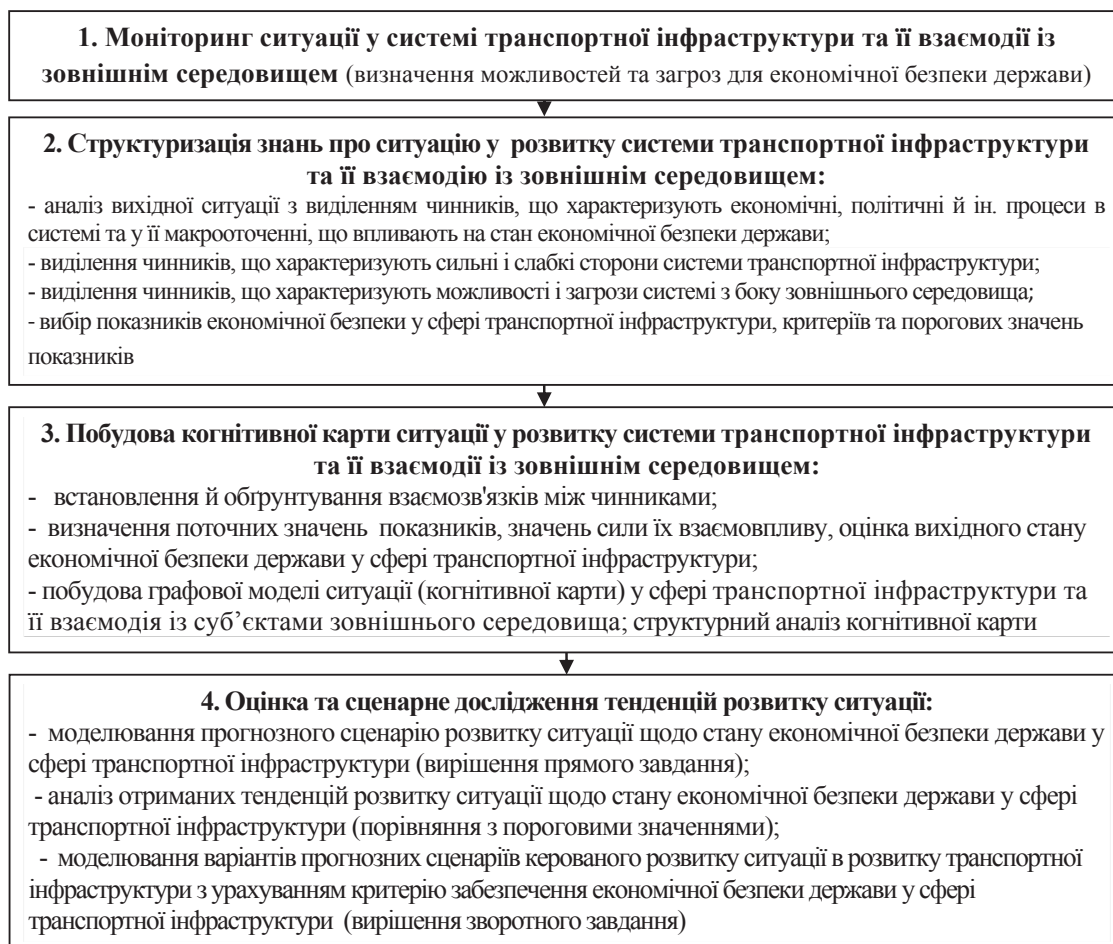

Рис. 1. Етапи методології когнітивного моделювання процесів розвитку транспортної інфраструктури з урахуванням критеріїв економічної безпеки держави

Джерело: складено автором на основі [32]

є воротами для експорту продукції агропромислового та гірничо-металургійного комплексів країни, а також імпорту проміжних ресурсів, наприклад вугілля, залізорудної сировини та контейнерних вантажів, забезпечуючи при цьому близько 40% обсягів міжнародної торгівлі України з різними країнами світу. У Чорноморському та Азовському басейнах, а також дельті Дунаю розташовано 13 морських портів. Найбільшими серед морських портів України є Южний, Одеса, Миколаїв та Чорноморськ, які становлять близько 80% від загальної потужності морських портів України. Однією з ключових відмінностей цих портів є доступність для великотоннажних морських суден (осадкою в 10,3–18,5 м). Інші порти України можуть приймати лише судна з меншою осадкою.

Внаслідок геополітичного конфлікту в Україні:

- відбулася зміна моделі торгівлі вугіллям: у напрямі, орієнтованому на імпорт, зосередження на енергетичному вугіллі (імпорт) замість металургійного вугілля (експорт). Це призвело до змін у місцях походження/призначення вугілля – від торгівлі з сусідньою Росією до трансатлантичних перевезень. Така торгівля викликала необхідність у збільшенні причалів для вугілля та габаритів/глибин у портах України для прийому суден більшої вантажопідйомності (типу Capesize) замість суден меншої вантажопідйомності, які заходять сьогодні (що є неефективним);

- зменшився обсяг перевантажень металевих виробів у портах України на тлі зростання глобального ринку руд металів (очікується, що через 15 років щорічний обсяг збільшиться на 50%);

- зерновий ринок зазнав змін (через заборону експорту до Росії), що зумовило потребу перевантажень зерна та здійснення днопоглиблення в портах для прийому балкерів більшої вантажопідйомності;

- виник надлишок виробничих потужностей на контейнерному ринку України (наприклад, контейнерні термінали в портах Чорноморську та Южному не працюють). Тим не менш, за прогнозами МВФ щодо України, очікується значне зростання обсягу перевантажень контейнерів приблизно від 400 тис. TEU на рік у 2015 р. до 1,2 млн. TEU на рік у 2030 р.

В Україні функціонує мережа паромного сполучення, морських контейнерних ліній, що з'єднують Україну з країнами Чорноморського басейну, а також є складовою частиною транспортних коридорів ТРАСЕКА, Новий Шовковий шлях, Паневропейський № 9. Основні контейнерні термінали в Україні знаходяться в портах Одеса, Чорноморськ та Южний, що здатні забезпечити обробку 3 130 тис. TEU. При цьому вказаний обсяг не враховує новостворюваних потужностей для обробки додаткових 600 тис. TEU у рамках будівництва контейнерного терміналу на Карантинному молі Одеського морського порту.

Сучасна ситуація у вантажоперевезенні через морські порти України свідчить, що найбільші потреби для портової галузі України полягають у:

- потребі в прийомі балкерів більшої вантажопідйомності (за рахунок днопоглиблення біля причалів та в підхідних каналах для вугілля, руд металів та зерна);

- потребі в наданні складських приміщень більшого розміру (для сухих навалювальних вантажів). – потребі нарощування потужностей портів України: у середньостроковій перспективі потрібно будувати додаткові причали та нарощувати потужність терміналів для зернової продукції та руд металів, поглиблення існуючих портів із метою прийому балкерів більших розмірів для перевезення вугілля (трансатлантичні судна) та руд металів (судна типу Capesize).

2. Структуризація знань про ситуацію у розвитку системи транспортної інфраструктури та її взаємодію із зовнішнім середовищем.

Конкурентними перевагами портової галузі України є:

- наявність потужностей з обробки та зберігання вантажів широкою номенклатури, у т. ч. з глибоководними підходами в режимах «експорт», «імпорт», «транзит» і «каботаж»;

- вигідне розташування на перетині транспортних коридорів морських портів для забезпечення транзитних вантажопотоків у напрямках Європи, Азії та Близького Сходу;

- наявні транспортні вузли в морських портах, що забезпечують технічну можливість перевантаження з або на всі види транспорту: трубопровідний, залізничний, автомобільний, річковий;

- пряме залізничне сполучення із сусідніми країнами (без зміни ширини залізничних колій), окрім країн на західному та східному кордонах України;

- можливість траншипменту в морських портах у дельті р. Дунай для транспортування вантажів р. Дунай з/або до країн Європейського Союзу;

- наявність нормативно-правової бази щодо можливості залучення приватних інвестицій для розвитку портової галузі та здійснення державного інвестування у забезпечення умов розвитку суб'єктів господарювання;

- наявність кваліфікованих спеціалістів та робітників портової галузі;

- наявність вільних територій перспективного розвитку морських портів.

Проблемами функціонування та розвитку портової галузі України є:

- зниження рівня прибутковості морських портів у зв'язку зі значним зносом основних засобів (більше 70%); повільне оновлення основних фондів морських портів, невідповідність їх технічного рівня вимогам щодо надання послуг із здійснення операцій із вантажами;

- відсутність дієвого механізму залучення приватних інвестицій для розвитку морських портів та захисту прав інвесторів;

- зменшення обсягу транзитних вантажопотоків у зв'язку з недостатньо розвинутою інфраструктурою морських портів (зокрема, недостатньою глибиною та довжиною причалів), низькою якістю виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, довгостроковістю здійснення процедури оформлення транзитних документів;

- недосконалість законодавства з питань митного оформлення, перетинання державного кордону, що суттєво ускладнює здійснення прикордонних операцій, збільшуючи їх тривалість та вартість;

- зниження рівня завантаженості морських портів у зв'язку зі зменшенням обсягу транзитних вантажопотоків, неузгодженість дій щодо нарощування перевантажувальних потужностей і, як наслідок, недобросовісна конкуренція між вітчизняними морськими портами;

- нарощування потужностей у морських портах країн Чорноморського басейну та Прибалтики, здійснення щодо них протекціоністських заходів, розширення переліку послуг із здійснення операцій із вантажами, реалізація сприятливої тарифної політики для залучення додаткових транзитних вантажопотоків;

- зниження попиту на продукцію вітчизняного виробництва (сталь, залізорудний концентрат) на світовому ринку;

Фрагмент сукупності чинників впливу на стан економічної безпеки держави у сфері портової інфраструктури

Тип чиннику	Назва чиннику
Цільові (для держави в особі АМПУ)	Стан економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури
	Рівень рентабельності підприємства (АМПУ)
	Обсяг перевантажувальних товарів державним сектором: навалювальний вантаж (руди металів, зерно та вугілля; металеві вироби) та контейнери (в тис. TEU на рік)
	Обсяг перевантажувальних товарів поиватним сектором: навалювальний вантаж (руди металів, зерно та вугілля; металеві вироби) та контейнери (в тис. TEU на рік)
Керівні (для АМПУ)	Рівень задоволення інтересів держави в моделі управління потребами
	Рівень розвитку залізничної інфраструктури, суміжної з портами
	Рівень розвитку автомобільного сполучення, суміжного з портами
	Поточна потужність портів щодо можливості перевантаження товарів (вугілля, руди металів, металевих виробів, зерна, контейнерів)
	Поточна потужність портів щодо їх габаритів (максимальна осадка суден, довжина причалів, наявність терміналів, закритих складських приміщень)
	Стан інфраструктури портів
	Стан обладнання для перевантаження у портах
	Поточна потужність портів щодо річного обсягу перевалки вантажу (млн. т. на рік)
	Поточна потужність портів щодо річного обсягу перевалки вантажів у контейнерах (TEU на рік)
	Поточна потужність портів щодо внутрішнього сполучення з автомобільним та залізничним транспортом
	Поточні потужності порту щодо розвитку причалів
	Поточні потужності порту щодо розвитку терміналів
	Величина тарифів та зборів у портах
	Ресурсний, науковий, техніко-технологічний потенціал портів
	Ефективність функціонування портів
	Конкурентоспроможність портів, продукції та послуг
	Частка ринку, яку охоплюють порти
	Ефективність фінансово-господарської діяльності портів
	Рівень тінізації діяльності портів
	Здатність портів до розвитку
	Інноваційна та інвестиційна активність портів
	Можливості лобіювання інтересів АМПУ
	Можливості у прийомі балкерів більшої вантажопідйомності
Ступінь інтеграції зі стратегічними клієнтами	
Середньорічний темп зросту перевантаження за видами товарів та портів	
Загально-системні фактори ситуації	Загальний стан національної економіки та ефективність економічної політики
	Рівень конкуренції на ринку перевезень
	Стан законодавчого та нормативно-правового регулювання морегосподарського комплексу
	Рівень тіньової економіки в країні
	Рівень світових цін перевантажувальних товарів на ринках
	Валютний курс
	Податкова політика
	Обсяг і структура зовнішнього ринку товарів
	Рівень захисту різних форм власності в країні
	Можливості приватного сектору в лобіюванні власних інтересів
	Можливості приватного сектору щодо прийому балкерів більшої вантажопідйомності
	Ринкові чинники (потреби у перевантаженні вугілля, залізної руди, металевих виробів, зернових продуктів, контейнерів; потреба у наданні складських приміщень більшого розміру та потреба у прийомі балкерів більшої вантажопідйомності)

– обмеження на перевалку вугілля, залізничного концентрату та хімічних вантажів морськими портами, розміщеними в межах міста, згідно з міжнародними екологічними стандартами; відсутність чіткої спеціалізації морських портів за видами вантажів, що призводить до їх неефективної перевалки;

– нерозвинута транспортна інфраструктура в морських портах та на під'їзних шляхах; відсутність мережі кластерів;
– низький рівень міжгалузевої координації діяльності із забезпечення розвитку транспортної інфраструктури, що призводить до роз'єднання єдиного транспортного потоку, нераціонального використання ресурсів і зниження ефективності

використання транспорту, низький рівень інформатизації транспортних процесів та інформаційної взаємодії з галузями національної економіки;

– неможливість здійснення повномасштабної оптимізації діяльності морських портів у зв'язку з високим рівнем витрат на утримання об'єктів соціальної інфраструктури.

Фрагмент узагальненої сукупності чинників впливу на стан економічної безпеки держави у сфері портової транспортної інфраструктури (на прикладі портів у Південному регіоні України) подано в табл. 1.

3. Побудова когнітивної карти ситуації у розвитку транспортної інфраструктури та її взаємодії із зовнішнім середовищем. Визначення взаємозв'язків чинників та сили їх взаємовпливу (коефіцієнтів матриці суміжності) є найбільш складним завданням когнітивного моделювання. Від коректності визначення коефіцієнтів матриці суміжності значною мірою залежить якість прогнозів, які отримуються на підставі когнітивної моделі ситуації. Фрагмент побудованої когнітивної карти ситуації у розвитку транспортної інфраструктури в її взаємодії із зовнішнім середовищем подано на рис. 2.

4. Оцінка та сценарне дослідження тенденцій розвитку ситуації у розвитку транспортної інфраструктури з урахуванням вимог економічної безпеки держави. Моделювання прогнозного сценарію саморозвитку ситуації щодо стану економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури (вирішення прямого завдання) засвідчило, що в наявних умовах зміна обсягу вантажопотоків через порти України прогнозується у таких обсягах: 2022 р. – 139 млн. т, у т. ч. 597 тис. TEU; 2030 р. – 144 млн. т, у т. ч. TEU; 2038 р. – 150 млн. т, у т. ч. 647 тис. TEU (песимістичний сценарій).

Порівняння прогнозних показників із пороговими значеннями індикаторів економічної безпеки у сфері транспортної інфраструктури засвідчило про їх суттєве погіршення до критичного рівня ($\leq 50\%$ за оптимального їх значення 100%).

Моделювання сценарію керованого розвитку ситуації щодо стану економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури (вирішення зворотнього завдання) засвідчило, що з урахуванням створення сприятливих умов розвитку портової галузі зміна обсягу вантажопотоків через порти України прогнозується на рівні: у 2022 р. – від 165 млн. т (у т. ч. 711 тис. TEU) до 202 млн. т, (у т. ч. 870 тис. TEU); у 2030 р. – від 209 млн. т (у т. ч. 901 TEU) до 347 млн. т (у т. ч. 1 494 тис. TEU);

у 2038 р. – від 265 млн. т до 596 млн. т (у т. ч. 2 567 тис. TEU) (реалістичний та оптимістичні сценарії). Порівняння зазначених прогнозних показників із пороговими значеннями індикаторів економічної безпеки у сфері транспортної інфраструктури свідчить про вихід цих індикаторів у безпечну зону (від 50% до 80%).

Моделювання ситуації проводилося з використанням системи «КАНВА», яка реалізує методологію когнітивного моделювання [31; 32], – це інтелектуальна програмна система, призначена для моделювання стратегій прийняття рішень у невизначеній, нечіткій обстановці.

Основними умовами для розвитку портової галузі з урахуванням критеріїв економічної безпеки держави визначено: здійснення систематичних та своєчасних заходів щодо підтримки в експлуатаційному стані об'єктів причальної та іншої стратегічної інфраструктури в морських портах та паспортних характеристик каналів та акваторій; перехід до сучасної моделі управління портами «порт-лендлорд»; залучення додаткових вантажо- та пасажиропотоків. Ураховуючи наявну кон'юнктуру ринку, базу для перспективного розвитку морських портів є власні вантажопотоки, а потенціалом – транзитний вантажопотік Білорусії, Казахстану, Росії, транспортного коридору ТРАСЕКА та Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту; гармонізований розвиток залізничного транспорту та інфраструктури, а також автодорожнього господарства на підходах до морських портів; залучення приватних інвестицій для модернізації та створення об'єктів портової інфраструктури на підставі договорів концесії, договорів про спільну діяльність, інших інвестиційних договорів; партнерська взаємодія з регіональними та місцевими органами влади в контексті спільного управління розвитком морськими портами; реалізація конкурентної тарифної політики портових зборів та запровадження гнучких наскрізних тарифів на доставку вантажів декількома видами транспорту; скорочення часу та спрощення процедури обробки вантажів за рахунок упровадження новітніх інформаційних технологій; створення кластерів та спеціальних індустріальних зон у морських портах; розвиток річкових перевезень як запоруки активізації судноплавства за системою «річка – море»; участь у міжнародних організаціях із питань взаємодії щодо залучення вантажопотоків.

Висновки. Сфера транспортної інфраструктури має низку особливостей, які зумовлюють складність моделювання про-

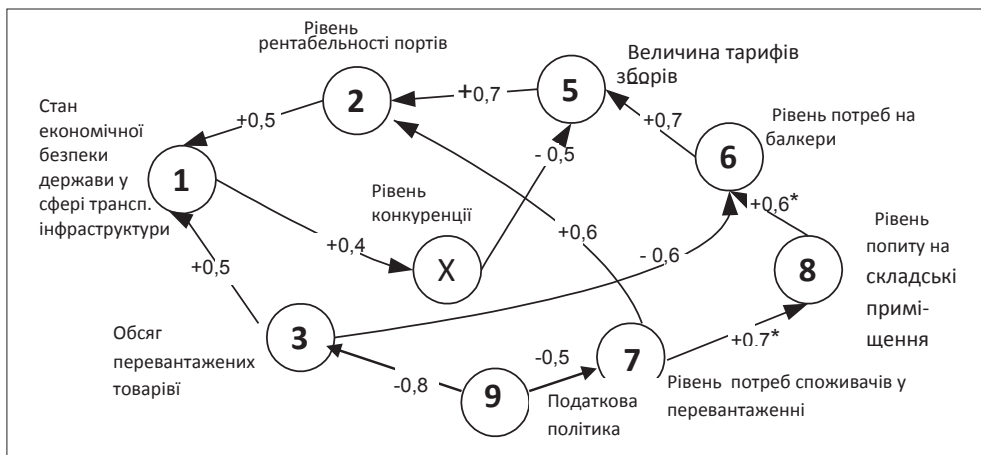

Рис. 2. Фрагмент когнітивної карти ситуації у розвитку транспортної інфраструктури з урахуванням вимог економічної безпеки держави у сфері транспортної інфраструктури

Джерело: складено автором

цесів її розвитку, зокрема: значна ступінь складності портової інфраструктури, взаємопов'язаність та багатоаспектність процесів, що відбуваються у цій сфері; відсутність достатньої кількісної інформації про динаміку процесів та потреба в якісній інформації; нестационарність процесів розвитку цієї системи. Вказані особливості зумовлюють обмеженість у використанні традиційного економетричного підходу до аналізу цих процесів та доцільність здійснення когнітивної (концептуальної) структуризації процесів розвитку транспортної інфраструктури країни, зокрема для прогнозування наслідків розвитку транспортної інфраструктури на різні складники економічної безпеки держави. Опис викладеного когнітивного підходу у сфері розвитку транспортної інфраструктури та вироблення рішень на його основі здійснено на прикладі інфраструктури портів Південного регіону України.

Визначено, що для докорінної зміни ситуації у розвитку транспортної інфраструктури України в середньостроковій перспективі державою мають бути здійснені форсовані зусилля, спрямовані на залучення інвестицій у розвиток транспортної інфраструктури, розроблення довгострокових планів щодо реконструкції існуючих доріг та відведення землі під будівництво нових, будівництва зернових, контейнерних терміналів у морських портах, реконструкції злітно-посадкових смуг у ключових аеропортах. Особливу увагу слід приділити створенню «інтелектуальних транспортних систем» та забезпеченню галузі професіоналами, кваліфікація яких має відповідати сучасним світовим стандартам.

Напрямом подальшого наукового пошуку у цьому напрямі є обґрунтування стратегічних напрямів розвитку транспортної інфраструктури на середньострокову перспективу з урахуванням перспектив європейської інтеграції України.

Література:

1. Hausmann R., Klinger B. (2006): Structural Transformations and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. CID Working paper № 128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cdi.mecon.gov.ar/biblio/doc>.
2. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення : [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
3. Офсетна практика в системі ВТС України як чинник забезпечення економічної безпеки держави / В.М. Бегма, С.П. Мокляк, Ю.В. Толочний // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4(17). – С. 100–103.
4. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці / О.С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.
5. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 7–22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_3.
6. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К. : КРІЦ, 1999. – 462 с.
7. Пріоритети державної морської політики у сфері функціонування та розвитку моргосподарського комплексу України: аналіт. доп. / О.В. Собкевич [та ін.]. – К. : НІСД, 2016. – 72 с. – (Сер. «Економіка», вип. 24).
8. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г.А. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
9. Юрків Н.Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення : [монографія] / Н.Я. Юрків. – Львів : ПАІС, 2012. – 400 с.
10. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push»/ Rosenstein-Rodan P. // Economic Development for Latin America. – N.Y., 1961. – P. 58–72.
11. Блудова Т.В. Моделирование инновационно-инвестиционной деятельности в контексте экономической безопасности предприятия / Т.В. Блудова, В.В. Токар // Эффективная экономика. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1826>.
12. Формирование и развитие транспортно-коммуникационной и логистической инфраструктуры востока Украины в условиях глобализации : [монография] / Г.И. Нечаев [и др.]. – Луганск : ВНУ им.В. Даля, 2011. – 287 с.
13. Гудков В.А. Транспортная инфраструктура: качество придорожного обслуживания : [учеб. пособ.] / В.А. Гудков, Е.Ю. Серова, Н.С. Барикаева ; ВолгГТУ. – Волгоград, 2013. – 188 с.
14. Ложачевська О.М. Управління функціонуванням та розвитком транспортного комплексу регіону : [монографія] / О.М. Ложачевська. – К. : НАУ, 2002. – 248 с.
15. Стратегічні напрями розвитку транспортної галузі України у післякризовий період: аналіт. доп. / Д.К. Прейгер, О.В. Собкевич, О.Ю. Смельянова ; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 112 с.
16. Бережной В.И. Проблемы формирования и управления развитием региональной транспортной инфраструктуры : [монография] / В.И. Бережной, В.А. Фурсов, С.Ю. Максимова. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2010. – 187 с.
17. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / П.Ю. Беленький, О.Л. Вальдрат, Н.І. Гомольська [та ін.] ; наук. ред. П.Ю. Беленький ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж.–Л. : [б. в.], 2002. – 308 с.
18. Моттаева А.Б. Методология пространственного распределения предпринимательских структур региона на основе развития транспортной инфраструктуры : автореф. дис. ... доктора экономических наук : спец. 08.00.05 / А.Б. Моттаева. – Санкт-Петербург, 2012. – 45 с.
19. Котлубай М.И. Становление морского транспорта в рыночной среде / М.И. Котлубай ; Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины. – Одесса, 2005. – 223 с.
20. Пащенко Ю.Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України в умовах інтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Ю.Є. Пащенко. – Київ, 2006. – 31 с.
21. Кудрицька Н.В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку : [монографія] / Н.В. Кудрицька. – К. : НТУ, 2010. – 338 с.
22. Бондар Н.М. Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державо-приватного партнерства : [монографія] / Н.М. Бондар. – К. : НТУ, 2014. – 336 с.
23. Садловська І.П. Стратегічне управління національною транспортною інфраструктурою України : [монографія] / І.П. Садловська. – К. : Сердюк В.Л., 2011. – 356 с.
24. Левковець П.Р., Карандакова І.Г. Моделі вдосконалення процесів інвестування постачальних компаній електроенергетичного сектору / П.Р. Левковець, І.Г. Карандакова. – К. : УТУ, 1999. – 147 с.
25. Грисюк Ю.С. Формування системної моделі функціонування автотранспортних підприємств / Ю.С. Грисюк // Вісник НТУ, ТАУ, 2004. – № 9. – С. 211–219.
26. Шеннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука / Р. Шеннон. – М. : Мир, 1978. – 420 с.
27. Форрестер Д. Мировая динамика / Д. Форрестер ; пер. с англ. – М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – 379 с.
28. Форрестер Д. Динамика развития города / Д. Форрестер. – М. : Прогресс, 1969. – С. 28–29.
29. Zadeh L.A. Fuzzy Sets. – Information and Control.– 1965.– Vol. 8. – № 3. – P. 338–353.
30. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями) / З.К. Авдеева, С.В. Коврига, Д.И. Макаренко // Управление большими системами. – 2007. – № 16. – С. 26–39.
31. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 21.04.02 / Л.Г. Шемаєва ; Ун-т економіки та права «КРОК». – К., 2010. – 39 с.

Шемаев В.В. Когнитивный подход к управлению развитием транспортной инфраструктуры Украины в контексте экономической безопасности государства

Аннотация. Рассмотрена проблема научного обоснования путей развития транспортной инфраструктуры страны с учетом требований экономической безопасности государства. Определены угрозы и возможности укрепления экономической безопасности государства под влиянием факторов транспортной инфраструктуры. Предложено применение когнитивного подхода как методологической основы формирования механизма управления развитием транспортной инфраструктуры Украины в контексте укрепления экономической безопасности государства. Реализация когнитивного подхода осуществлена на примере развития портовой инфраструктуры Южного региона Украины.

Ключевые слова: когнитивный подход, управление, транспортная инфраструктура, экономическая безопасность государства, портовая отрасль.

Shemaev V.V. Cognitive approach to managing the development of the transport infrastructure of Ukraine in the context of economic security of the state

Summary. The problem of scientific substantiation of ways of development of a transport infrastructure of the country taking into account requirements of economic safety of the state is considered. The threats and opportunities for strengthening the state's economic security under the influence of transport infrastructure factors have been identified. The application of the cognitive approach as a methodological basis for the formation of a mechanism for managing the development of the transport infrastructure of Ukraine in the context of strengthening the economic security of the state is proposed. The implementation of the cognitive approach was carried out using the example of the development of the port infrastructure of the southern region of Ukraine.

Keywords: cognitive approach, management, transport infrastructure, state economic security, port industry.

*Верхоглядова Н.І.,**д.е.н., професор,**проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури**Судакова О.І.,**к.т.н., доцент,**доцент кафедри**обліку, економіки і управління персоналом підприємства,**Придніпровська державна академія будівництва та архітектури**Горела В.Д.,**магістр,**Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

КОНЦЕПЦІЯ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ З БОКУ КОНТРАГЕНТІВ ПІДПРИЄМСТВА В РАМКАХ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті визначено фактори-загрози, що виникають під час взаємодії підприємства з контрагентами, які діють в загальному життєвому просторі. Запропоновано концепцію протидії загрозам з боку контрагентів підприємства в рамках механізму управління економічною безпекою підприємства.

Ключові слова: концепція, система управління економічною безпекою підприємства, економічна безпека підприємства, контрагенти, постачальники.

Постановка проблеми. В умовах загострення економічної кризи, що поставила на межу виживання низку підприємств, які ще донедавна вважалися успішними й стабільно функціонуючими, питання про економічну безпеку набуло особливої актуальності. Підвищення агресивності зовнішнього й частково внутрішнього середовища призвело до виникнення нових загроз і посилення їх впливу на результативність діяльності підприємств. Запобігання негативному впливу комплексу зовнішніх і внутрішніх загроз можливо шляхом забезпечення своєчасної реакції на них і створення умов для безпечного розвитку через ефективне управління економічною безпекою в рамках загальної системи управління суб'єктом господарювання. Прийняття оптимальних рішень в галузі управління й забезпечення економічної безпеки підприємств потребує вирішення низки питань, пов'язаних з урахуванням сучасних тенденцій налагодження та розширення стратегічної взаємодії підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища. У зв'язку з цим перед економістами і менеджерами виникло завдання перегляду наявних принципів і підходів до управління економічною безпекою та їх вдосконалення з урахуванням нових вимог, які висуває нестабільне зовнішнє середовище функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій літературі значна увага приділяється питанню економічної безпеки підприємств. Вагомий внесок у дослідження, пов'язані з проблемами економічної безпеки, зробили такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як, зокрема, Н.С. Безугла, О.Р. Бойкевич, Т.Г. Васильців, Г.Б. Веретеннікова, О.А. Грунін, С.О. Грунін, Я.А. Жаліло, А.В. Іванов, А.В. Кірієнко, Р.М. Качалов, Г.Б. Клейнер, Г.В. Козаченко, Т.Б. Кузенко, В.А. Ліпкан, В.Я. Пригунов, А.С. Соснін, А.Г. Шаваєв, В.В. Шликов, В.І. Ярочкін, В.М. Ячменьова [1–4].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених показують, що для підприємства більш важливим є не уникнення загрози взагалі, а вміння її вчасно і точно передбачити для того, щоб вжити необхідних заходів. Це стосується як підприємств, що знаходяться у кризовому стані, так і успішно працюючих підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишилася невирішена проблема – протидія погрозам, що виникають під час взаємодії підприємства з контрагентами, які діють в загальному життєвому просторі.

Мета статті полягає в розробці концепції протидії загрозам з боку контрагентів підприємства в рамках механізму управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині більшість науковців погоджується з необхідністю врахування впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на рівень економічної безпеки підприємства. Управління економічною безпекою підприємства є складним, динамічним, інерційним процесом, а отже, вимагає виділення груп стратегічних і тактичних заходів. Підприємство, як і будь-яка інша виробнича система, обов'язково залучається до взаємин з ринками факторів виробництва через необхідність використання певного набору ресурсів, що спричиняє відповідні витрати. В умовах насиченості ринку закупки, здійснені підприємством, можуть значно вплинути на зростання його прибутку разом із продажем продукції. Водночас витрати, що виникають у сфері постачання та розподілу, також досить великі й у деяких випадках порівняні з витратами у виробничій сфері. Саме тому задачею економічної безпеки підприємства стає нейтралізація загроз, що виникають у процесі боротьби за обмежений обсяг матеріальних ресурсів у межах життєвого простору підприємства.

При цьому під час формування економічної безпеки підприємства необхідно враховувати, що безпосередні стосунки підприємства з постачальниками та споживачами обумовлюють виникнення певного виду ризиків, пов'язаних із самим процесом виробничо-господарської діяльності. Водночас функціонування підприємства може призвести до виникнення загроз рівню безпеки його контрагентів, що викликає в них природну відповідну реакцію та подальше зниження загального рівня безпеки самого підприємства. Це положення проілюстровано на рис. 1.

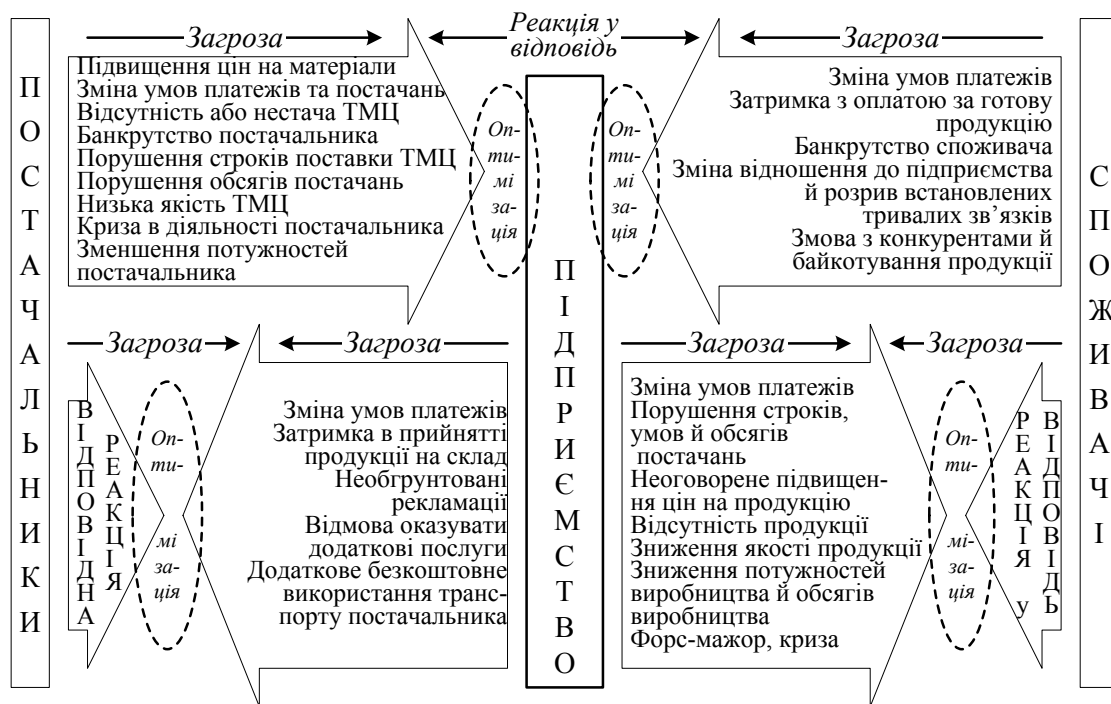

Рис. 1. Схема виникнення загроз під час взаємодії підприємства з контрагентами

Оскільки стосунки з постачальниками ресурсів виступають одним зі значних факторів-загроз, саме раціоналізація політики вибору постачальників й нормалізація подальшої взаємодії з ними повинні стати основою для підтримки достатнього рівня економічної безпеки. Основою для цього повинна стати концепція зон стратегічних ресурсів (ЗСР).

Зони стратегічних ресурсів – це сукупність постачальників основних ресурсів, здатних забезпечити виведення на ринок того чи іншого товарного асортименту фірми. З огляду на наявність різних цін на однакові ресурси у різних постачальників принцип вибору оптимальної ціни сировини й матеріалів та їх застосування визначається більшою мірою мотивацією одержання достатнього прибутку (максимально можливого) за мінімальних витрат.

Основа процесу вибору постачальників повинні складати певні базові критерії, застосування яких дасть змогу створити попередній перелік постачальників, який буде деталізуватися під час проведення більш поглибленого аналізу. Усіх постачальників, що відповідають базовим критеріям, доцільно розподілити за категоріями відповідно до потенційного рівня загроз, який вони можуть становити для підприємства. Це дасть змогу правильно вибрати методи, які застосовуються під час роботи з постачальниками. До найбільш важливих з них відносять сертифікацію постачальників, партнерство (альянс) з постачальниками та рейтингування постачальників.

З огляду на забезпечення економічної безпеки процедуру вибору постачальника доцільно зобразити у вигляді двоступінчатої процедури з попереднім формуванням критеріїв оцінки та вибору постачальників і ранжируванням їх за категоріями. Загальна послідовність вибору постачальників представлена на рис. 2.

Крім цього, необхідно сформулювати низку вимог до процесу вибору постачальників, що враховують критерії безпеки, такі як стабільність і конкурентоздатність групи постачальни-

ків; оптимальна їхня вертикальна інтеграція; розподіл закупівель серед постачальників; забезпечення максимального впливу на вибраних постачальників; організація співробітництва не з одним, а з декількома постачальниками ресурсів однієї групи; наявність резервних страхових фондів; гнучка структура підприємства, яка дає змогу ефективно змінювати її профіль; налагоджена мережа від постачальників до підприємства.

Закупівлі товару необхідно розподілити між альтернативними постачальниками таким чином, щоб збільшити вплив на них. Частина, яку одержить кожен окремих постачальник, повинна бути досить великою, щоб йому було не вигідно її втрачати.

Однак значний розподіл закупівель не дасть підприємству структурних переваг. Водночас закупівлі всього товару в одного постачальника можуть значно впливати на підприємство. Все це обумовлює необхідність стимулювання альтернативних постачальників до входу на ринок за рахунок невеликих обсягів закупівель.

Наступний аспект нормалізації взаємин з постачальниками – розробка системи контролю за їхньою діяльністю, яка також інтегрована в механізм управління безпекою. Приклад такої системи представлено на рис. 3.

У процесі проведення моніторингу та ранжирування постачальників необхідно приділити особливу увагу розгляду стабільності й конкурентоздатності постачальників, оскільки більш доцільно купувати товар у тих з них, що поліпшують своє конкурентне становище, вдосконалюючи товари або послуги, що надаються. Це гарантує підприємству придбання ресурсів відповідної якості за меншими цінами. Можливий вибір й таких постачальників, які зможуть задовольнити більшість вимог підприємства, що може поліпшити його конкурентне становище.

Важливу роль у процесі управління закупівлями відіграють контроль й управління як якістю постачань ресурсів, яка охоплює самостійний блок загроз, контроль за якими необхідний для підприємства, так і загалом якісний рівень взаємин з поста-

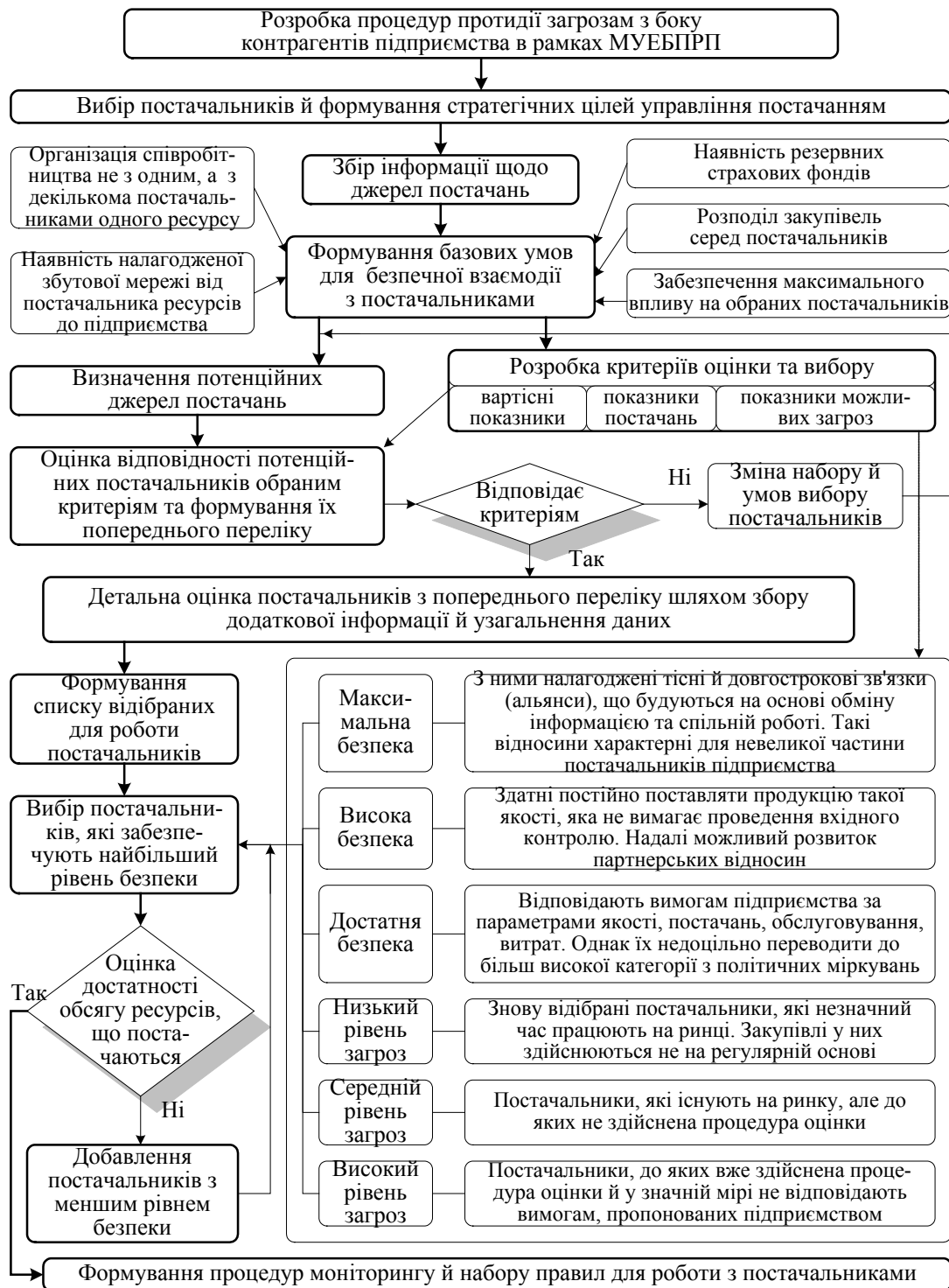

Рис. 2. Механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства (елемент «взаємодія з постачальниками»)

чальниками. У зв'язку з цим для підприємства принципово важливо мати надійний інструментарій для оцінки якості, що може бути забезпечено конкретним постачальником.

З погляду контролю за можливими загрозами під якістю варто розуміти спроможність постачальника задовольняти потреби підприємства. Таким чином, мірилом якості послуги може бути тільки задоволеність споживачів. Якщо споживач задоволений, послуга є якісною. Якість у такому розумінні не може мати абсолютної оцінки. Будь-які кількісні показ-

ники якості є відносними й існують у формі рейтингів, оцінок невідповідностей, оцінок ступеня відповідності стандартам тощо.

Крім оцінки якості діяльності постачальника й формування на цій основі оптимального для підприємства набору постачальників (рис. 2), необхідно забезпечити і безпосередню оцінку якості послуг та продукції постачальника, його здатність поставляти продукцію/послуги, які задовольняють потреби підприємства.

Рис. 3. Моніторинг діяльності постачальників

Під час створення оптимального набору зон стратегічних ресурсів та вироблення стратегії поведінки підприємства на ринку факторів виробництва необхідно оперативно враховувати будь-які можливі зміни ситуації, а протидія загрози неотримання товару-ресурсу від постачальника повинна ґрунтуватися на наявності альтернативних постачальників та можливості вибору з їхнього числа інших основних постачальників товарів-ресурсів.

Наступними елементами загроз взаємин з контрагентами, який необхідно враховувати в процесі забезпечення економічної безпеки (рис. 1), є взаємини зі споживачами продукції підприємства й оптимізація рівня дебіторської заборгованості. В цьому аспекті треба розглядати не тільки прострочену або безнадійну заборгованість, але й зайве зростання «нормальної» дебіторської заборгованості та супутнє цьому «заморожування» активів й зниження швидкості оборотності коштів, а також проблеми повернення боргів.

Діяльність у деяких галузях та багато з видів підприємництва не вигідні або навіть неможливі без відстрочки платежів. До них відноситься й рух певних груп товарів, які поставляються оптовиками в роздріб, а також надання різних послуг і робіт, наприклад будівельних та підрядних, орендні взаємини.

Механізм управління економічною безпекою підприємства повинен забезпечити можливість здійснення щоденного контролю за станом розрахунків з дебіторами та передачею необхідних даних керівництву підприємства в табличній формі з розбивкою по клієнтах і термінах. Такий контроль дуже важливий, тому що стан розрахунків з дебіторами впливає на загальну безпеку грошових потоків підприємства, забезпечує можливість проведення своєчасних розрахунків з

постачальниками (при цьому зростає рівень безпеки підприємства, оскільки, виходячи з рис. 1, слід сказати, що постачальники не будуть вживати відповідних заходів), виконання податкових зобов'язань.

Висновки. З огляду на вищезазначене можна зробити такі висновки.

1) Результати діяльності підприємства значною мірою визначаються зовнішнім середовищем, а підприємство як відкрита система залежить від атмосфери у відносинах поставок ресурсів, енергії, кадрів, а також від споживачів та конкурентів. При цьому виникають два принципові типи загроз, що пов'язані як із самим протіканням процесу виробничо-господарської діяльності й обумовлених взаємин підприємства з постачальниками, споживачами та конкурентами, так і з природною відповідною реакцією контрагентів підприємства на його активні дії.

2) Основою для підтримки достатнього рівня економічної безпеки будуть раціональна політика вибору постачальників та нормалізація подальшої взаємодії з ними. Така політика повинна ґрунтуватися на аналізі важливості передбачуваних закупівель, рівні можливих загроз для характеристик виробленої продукції і виробничих витрат, особливостях ринку поставок та зон стратегічних ресурсів, наявності бар'єрів на шляху проникнення на ринок, характеру ринкової конкуренції, можливості встановлення партнерських відносин з постачальниками й управлінні якістю поставок ресурсів.

3) Критерій безпеки необхідно накладати на взаємини зі споживачами та стратегії позиціонування продукції шляхом контролю договірних відносин й оптимізації рівня дебіторської заборгованості.

Література:

1. Кавун С.В. Економічна безпека підприємства: інформаційний аспект : [монографія] / С.В. Кавун. – Х. : Щедра садиба плюс, 2014. – 312 с.
2. Концепція управління економічною безпекою підприємства / [О.І. Судакова, В.В. Попова, Т.П. Медведовська, А.В. Ганжа] // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.easterneurope-bm.in.ua/index.php/4-2016-ukr.
3. Головна характеристика механізму управління економічною безпекою розвитку підприємства / [О.І. Судакова, О.Ю. Щеглова, О.О. Гасенко] // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2017. – № 24. – С. 11–14.
4. Шпак Н.О. Економічна стабільність суб'єктів господарювання в умовах хаотичного розвитку національної економіки України : [навч. посіб.] / Н.О. Шпак, О.В. Пирог. – К. : Ліра-К, 2015. – 288 с.

Верхоглядова Н.И., Судакова О.И., Горелая В.Д.
Концепция противодействия угрозам со стороны контрагентов предприятия в рамках механизма управления экономической безопасностью предприятия

Аннотация. В статье определены факторы-угрозы, которые возникают при взаимодействии предприятия с

контрагентами, которые действуют в общем жизненном пространстве. Предложена концепция противодействия угрозам со стороны контрагентов предприятия в рамках механизма управления экономической безопасностью предприятия.

Ключевые слова: концепция, система управления экономической безопасностью предприятия, экономическая безопасность предприятия, контрагенты, поставщики.

Verhohlyadova N.I., Sudakova O.I., Gorela V.D.
Concept of threats of the contractors of the enterprise in the framework of the mechanism of economic security

Summary. The article defines the factors-threats that arise in the interaction of the enterprise with contractors which are operating in the general living space. The concept of counteracting threats by the contractors of the enterprise in the framework of the mechanism of management of economic security is offered.

Keywords: concept, management system of economic security of the enterprise, economic safety of the enterprise, contractors, suppliers.

Барабанова В.В.,*к.е.н., доцент,**кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

СУЧАСНИЙ МАРКЕТИНГ: ФАКТОРИ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено сутність та нові характеристики сучасного маркетингу, розкрито проблеми маркетингу в Україні, досліджено чинники, розглянуто нові підходи, інструменти для вирішення сучасних маркетингових технологій.

Ключові слова: маркетинг, еволюція сучасного ринку, стратегія маркетингу, концепція маркетингу, маркетингові технології.

Постановка проблеми. Світова економіка має всі ознаки глобального характеру і останнім часом зазнала значних змін. Завдяки інформатизації суспільства та досягненням науково-технічного прогресу географічні та культурні відстані між країнами значно скоротилися. Це розширює можливості та дає змогу підприємствам значно збільшити географічне охоплення ринків, обсяги виробництва та продажів. Сьогодні підприємства не лише намагаються продавати на міжнародних ринках якомога більше товарів, що виробляються всередині країни, але й купують за кордоном значну кількість комплектуючих та сировини. Освоєння світових, європейських ринків продукції, товарів та послуг українськими підприємствами потребує нових форм та підходів до розроблення ефективних стратегій маркетингу.

Маркетинг як філософія бізнесу – це цілісне сприйняття людиною своєї бізнес-діяльності, спрямованої на виявлення та задоволення потреб [3, с. 10].

У маркетингу відбуваються зрушення від об'єктивних аналітичних і формальних оцінок, від орієнтації на зовнішні ідеали в бік повсякденних турбот споживачів. Кількість інновацій і нових продуктів, збільшення кількості часу, який люди проводять в мережі Інтернет роблять працю маркетологів все більш складною і значущою. Укріплення Інтернету як провідного медіа-майданчику багато в чому обумовлено загальною міграцією користувачів традиційних медіа в онлайн-сферу, суттєвим зростанням часових і кількісних показників перебування користувачів у мережі [5, с. 167].

На думку Ф. Котлера, «сучасний маркетинг – далеко не те ж, що маркетинг 1970-х рр. На ринку є товари для задоволення практично будь-яких потреб. Попит не просто насичений – він пересичений. На більшості розвинених ринків стратегічні основи маркетингу (тобто сегментація, вибір цільових груп і позиціонування) починають втрачати ефективність механізмів формування конкурентних переваг, які можна було б розвинути у можливості розширення бізнесу і нові товари» [2, с. 12].

Сучасні тенденції в маркетингу вимагають від маркетологів постійної фахової уваги, яка змінює підходи та потребує постійно удосконалювати наявні маркетингові стратегії та технології, адаптувати їх до нових умов, а також переосмислювати місце і роль маркетингової діяльності не тільки у сучасному світі, але й на перспективу. Такі тенденції в бізнесі та марке-

тингу потребують нових підходів, інструментів і навичок. В теорії та практиці маркетингу ці питання недостатньо розроблено та вивчено. Саме цим питанням присвячена стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення сучасних концепцій та прикладного інструментарію маркетингу зроблено зарубіжними та українськими вченими. Найбільш відомими ученими-дослідниками маркетингу є Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, Ел. Райс, Дж. Траут, Дж.Р. Еванс, Б. Берман, С.П. Голубков, Т.П. Данько.

Теоретичним аспектам розвитку теорії маркетингу присвячені роботи вітчизняних учених, а саме праці Л.В. Балабанова, С.М. Ілляшенка, М.А. Окландера, А.О. Старостіної, І.І. Решетнікової, А.В. Войчака.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Приділення недостатньої уваги проблемам теорії та практиці маркетингу, неоднозначність оцінювання ролі маркетингу у розвитку процесів на мікро- та макrorівнях в сучасних умовах, неопрацьованість сучасних маркетингових технологій в Україні обумовили вибір теми, визначили мету, завдання дослідження.

Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій і проблем розвитку маркетингу, дослідженні впливу на нього чинників, розгляді нових підходів, інструментів і можливостей для вирішення маркетингових завдань підприємства.

Виходячи з мети дослідження, у роботі ми поставили та вирішили такі завдання: поглибили сутність та нові характеристики сучасного маркетингу; розкрили проблеми маркетингу в Україні. Методологічним підґрунтям статті є системний та логічний підходи до аналізу процесів і явищ у сучасному маркетингу. Під час дослідження проблеми сучасного маркетингу, його чинників впливу органічно поєднувалися теоретичні та емпіричні методи пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головними тенденціями, що стосуються маркетингу в Україні, є зростаючий вплив маркетингу на всі сфери людської діяльності, свідомість і поведінку людини, а також дедалі більш чутливе реагування маркетингу як системи на всі суттєві зміни у суспільстві. Ці тенденції вимагають постійної фахової уваги, яка дає змогу удосконалювати наявні маркетингові стратегії та технології, адаптувати їх до нових умов, а також переосмислювати місце і роль маркетингової діяльності у сучасному світі та на перспективу.

Величезні перспективи має маркетинг в нашій країні, але його розвиток гальмується тим, що ця сфера діяльності вимагає значних інвестицій на навчання, дослідження, реорганізацію виробничої діяльності та збутової функції. Однак в умовах конкуренції, що загострюється, його будуть опановувати, їм будуть займатися всі, хто прагне забезпечити фірмі довгостроковий успіх.

Змінюється поведінка споживача: послаблюється сила впливу маркетологів на споживача, споживач стає більш інформованим і вимогливим. Відповідно, дії маркетологів на основі передбачення попиту повинні випереджати дії споживачів. Це видозмінює теорію стратегічного маркетингу [6, с. 70]. На думку Ф. Котлера, еволюція сучасного ринку під впливом глобалізації відбувається за такими напрямками (рис. 1).

Ці напрями еволюції ринку потребують додаткового дослідження під час визначення маркетингових концепцій, а також врахування під час вибору та побудови маркетингових стратегій. Так, зростання конкуренції в глобальних масштабах призводить до складності входження на ринок молодих компаній через досить високі вхідні бар'єри. Компанії можуть значною мірою загубити свій «національний» колорит, тим самим стаючи знеособленими та невиразними.

З іншого боку, великі екологічні, сировинні, енергетичні проблеми, які вирішуються суспільством нині, значно змінили погляди на споживчу концепцію маркетингу, посиливши орієнтацію на громадські потреби й економічні ресурси. Формується концепція соціально-етичного (громадського) маркетингу. Ця концепція визначає завдання фірми як встановлення потреб, інтересів цільових ринків і задоволення потреб більш ефективними, ніж у конкурентів, способами за збереження або зміцнення благополуччя споживача і суспільства загалом. Ця концепція вимагає збалансованості трьох факторів, а саме прибутків фірми, купівельних потреб та інтересів суспільства.

Будучи комунікацією між фірмою і навколишнім середовищем, маркетинг еволюціонував, розвивається і буде розвиватися під впливом змін, що відбуваються в умовах відтворення, реалізації суспільного продукту і функціонування капіталу.

Сьогодні поширюється твердження про кризу маркетингу, спричинену глобалізаційними процесами, посиленням конкуренції, прискоренням науково-технічного прогресу, зміною споживача, його поведінки та стилю життя, зниженням ефективності традиційних маркетингових комунікацій тощо. І це твердження має своє підкріплення. Світ змінився, змінилися умови та можливості маркетингової діяльності. Тепер система маркетингу повинна стати більш гнучкою і динамічною [8, с. 202].

Сучасний маркетинг складний, як ніколи раніше. Це не означає, що раніше не було проблем, просто проблеми сьогодні зовсім інші. Сьогодні проблеми полягають у боротьбі з надмірною фрагментацією, насиченням товарами, які щодня з'являються на ринках (рис. 2).

Тому постійно змінюються напрями сучасного маркетингу. Сучасний напрям в розвитку маркетингу – глобальний маркетинг – пов'язаний з його інтернаціоналізацією. Цей процес особливо характерний для великих транснаціональних корпорацій, які заходять і на український ринок. Ринок ними сприймається вже не як окремі сегменти, а як єдиний ринок.

Поняття глобального маркетингу було сформульовано після виходу книги Т. Левітта «Глобалізація ринків». З точки зору глобального маркетингу весь світ розглядається як один великий ринок, при цьому враховуються і по можливості нівелюються культурні та інші національні особливості різних країн.

Глобалізація ринку означає загальне прагнення країн і окремих регіонів до еко-

номічної активності поза своїми кордонами. На рівні великих підприємств глобалізація означає вихід за межі внутрішнього ринку і формування єдиного підходу до освоєння світового ринку.

Глобальний маркетинг (“global marketing”) – маркетинг глобальних організацій, які ведуть свою виробничо-збутову діяльність, розглядаючи весь світ як один великий ринок, на якому його регіональні та національні відмінності не відіграють вирішальної ролі.

Глобальний маркетинг – маркетингова стратегія, що сприяє продажу та просуванню торгової марки одного бренда в усьому світі з дотриманням єдиної маркетингової політики, стратегії і тактики маркетингу.

Стратегія глобального маркетингу розробляється на основі подібності маркетингових параметрів, що характеризують ринок різних країн. За схожості цих параметрів можливі стандартизація комплексу маркетингу, спрощення реалізації маркетингових завдань і значне скорочення витрат.

Стратегія глобального маркетингу – домінуюча стратегія компанії, розрахована на тривалу перспективу, заснована на просуванні торгової марки, бренда на міжнародному ринку.

Глобалізація маркетингу вимагає уточнення термінології, пов'язаної з цим явищем.

Інший можливий напрям розвитку сучасного маркетингу – це «індивідуалізований маркетинг», тобто діяльність, заснована на точному, детальному сегментуванні ринку, спрямована на задоволення потреб вузького кола людей або конкретної людини.

Індивідуалізований маркетинг, відмовляючись від маркетингу сегментів, як альтернативи пропонує створення діалогових баз даних зі споживачем. Сучасний розвиток засобів зв'язку дає технічну можливість для розвитку індивідуалізованого маркетингу. Індивідуалізований маркетинг (максимаркетинг) – діяльність, заснована на точному, детальному сегментуванні ринку, спрямована на задоволення потреб вузького кола людей або навіть конкретної людини. Цей процес базується на унікальному явищі, що відбувається в сучасній економіці, що отримав назву «демасифікація». Воно означає, що суспільство масового споживання, створене промисловою революцією, все інтенсивніше диференціюється, перетворюючись на «демасифіковане».

Нині тривають всебічні дослідження в галузі маркетингу, пропагандою ідей займаються такі організації, як, зокрема, Американська асоціація маркетингу, Європейське суспільство по вивченню суспільної думки і маркетингу, Європейська асоціація промислового маркетингу, Українська асоціація марке-

Еволюція сучасного ринку

- концентрація в сфері дистрибуції товарів масового споживання;
- революція в інформаційних технологіях;
- зростання патентів та товарних знаків;
- зменшення впливу на свідомість споживача;
- насичення і фрагментація каналів поширення реклами;
- гіперфрагментація ринків;
- скорочення життєвого циклу продукту;
- скорочення числа конкурентів за значного збільшення брендів;
- зростання кількості товарів в одній категорії.

Рис. 1. Еволюція сучасного ринку за Ф. Котлером

Джерело: побудовано автором на основі [2, с. 10]

Рис. 2. Проблеми сучасного маркетингу, визначені Ф. Котлером

Джерело: побудовано автором на основі [2, с. 27]

тингу. На принципах маркетингу будує свої системи управління більшість компаній США, Європи, Японії, Китаю.

До недоліків індивідуалізованого маркетингу ми можемо віднести:

- неможливість знати всі аспекти індивідуальних потреб кожного окремого споживача;
- те, що ринок, врешті-решт, відмовляється від більшості «індивідуалізованих» товарів;
- те, що намагання врахувати кожну потребу кожного окремого споживача призводить до занадто великих витрат на дослідження та виробництво індивідуалізованих товарів;
- значне підвищення ціни на індивідуалізовані товари;
- те, що життєвий цикл мікросегментів може бути дуже коротким, а підприємство просто не встигне реалізувати свої стратегічні наміри щодо задоволення його потреб;
- велику складність методик та досліджень.

Враховуючи специфіку та недоліки індивідуалізованого маркетингу, вважаємо, що він може бути застосований лише за певних умов, а саме:

- як елемент системи маркетингових досліджень підприємства;
- як елемент збутової діяльності підприємства;
- у сфері послуг;
- для стратегічно важливих клієнтів (споживачів) підприємства;
- під час виробництва технічно складної техніки (виробництво «на замовлення») завжди існувало і буде існувати в цьому разі).

Максімаркетинг (“Maximarketing”) – це різновид сучасного маркетингу, який характеризує підхід до торговельного процесу в умовах інновацій та сучасних технологій. С. Репп і Т.Л. Коллінг, основоположники цього терміна, дали йому таке визначення: «максімаркетинг – це метод підвищення до максимуму торгового обігу і прибутків шляхом селективного розподілу і залучення в процес чітко визначених потенційних споживачів і клієнтів».

Максімаркетинг розглядається як стратегія прямого (інтерактивного) маркетингу, спрямована на підвищення збуту і прибутку за допомогою вибіркової взаємодії з певними потенційними споживачами і клієнтами, а також спонукання їх до активної участі в цій взаємодії.

Відмінна особливість максімаркетингу полягає у можливості отримання вичерпної інформації про кожного потенційного споживача завдяки комп’ютерним базам даних, що постійно оновлюється і містить докладну характеристику клієнта, включаючи його поведінкові особливості.

Ефективність максімаркетингу залежить від таких чинників:

- метод розробки банку даних найбільш перспективних потенційних клієнтів;
- створення способу мотивації респондента до діалогу і включення мотиву в рекламу;
- ретельне опрацювання інформації про свою пропозицію, яка повідомляється тому, хто відгукнувся на рекламу;
- створення способу переконання у вчиненні негайної покупки;
- забезпечення найбільш привабливої форми здійснення покупки.

Головна умова успіху максімаркетингу полягає у створенні банку даних найбільш перспективних потенційних клієнтів.

Негативні сторони і обмеження, властиві цьому виду комерційної діяльності, які пов’язані головним чином з етичною стороною питання, такі:

- використання адресних списків, телемаркетинг, нав’язливість інформаційної телевізійної реклами часто вважаються вторгненням в особисте життя людей;
- телемагазини використовують весь арсенал засобів тиску на психіку людини;
- в прямих поштових посланнях зустрічається прямий обман щодо цін або характеристик об’єкта реклами.

Як методологія ринкової діяльності маркетинг знаходить широке застосування в різних видах підприємництва. Насам-

перед йдеться про те, що маркетингова діяльність охоплює такі галузі ринку, як товарна, грошово-фінансова, трудова; такі види товарів, як матеріальні блага і послуги (види діяльності); такі типи споживачів, як кінцеві споживачі, підприємства-споживачі; такі галузі підприємництва, як, зокрема, промисловість, сільське господарство, торгівля, будівництво, транспорт, банки, страхування, побутові послуги, спорт, культура, освіта; такі сфери ринку, як внутрішня, зовнішня.

Поряд з підприємництвом принципи і методи маркетингу широко використовуються і в некомерційній діяльності (маркетинг ідей, маркетинг місць, маркетинг осіб, маркетинг організацій тощо).

Будучи комунікацією між фірмою і навколишнім середовищем, маркетинг еволюціонував, розвивається і буде розвиватися під впливом змін, що відбуваються в умовах відтворення, реалізації суспільного продукту і функціонування капіталу.

В умовах сучасного маркетингу можна виділити нові перспективи розвитку маркетингу, а саме:

- «зверхмаркетинг» – концентрація зусиль на створення комплексної пропозиції, що сприяє вирішенню одночасно кількох проблем споживача, а не просто задоволення однієї потреби;

- «мультимаркетинг» – багатоканальний товарорух;

- «турбомаркетинг» – скорочення часу на створення нового товару, на відповідну реакцію фірми на виявлений попит.

На жаль, ринкова економіка України орієнтована на прибуток, а не на задоволення потреб людини, динамічний розвиток сучасного маркетингу відбувається саме в цих умовах. Найбільш важливими проблемними питаннями (проблемами) маркетингу є проблема (точніше, мета) маркетингу та маркетингової діяльності, що полягає в тому, щоб збути, продати, реалізувати товар будь-яким способом і будь-якої якості. Така економіка ніколи не буде працювати на потреби людей, її завдання полягає у стимуляції попиту людей на товари за допомогою реклами і моди, щоб їх реалізація приносила максимальний прибуток. Тому маркетингологи представляють інтереси не споживача, а виробника (підприємця).

Сучасний маркетинг повинен базуватися на швидкому, гнучкому плануванні нововведень, в центрі яких завжди повинен бути споживач. Нові продукти можуть створити нові ринки, а на наявних ринках допомагають потіснити конкурентів. Якщо найчастіше пріоритети віддавалися мінімізації ризику виходу на ринок з новим продуктом, то сьогодні пріоритети зміщуються у бік прискорення виходу на ринок, прагнення стати на ньому піонером, що, як правило, має більшу долю ринка. Втрати від пізнього виходу на ринок можуть суттєво перевищувати втрати від недостатньої ефективності нових продуктів [8, с. 203].

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати таке: сучасний маркетинг в Україні знаходиться в процесі становлення. В системі маркетингу існує чимало проблем, за яких маркетингові служби на українських підприємствах працюють з низькою ефективністю. Існує низка негативних дій, які роблять українські підприємці: необґрунтоване застосування західних методик, несистемне використання окремих елементів маркетингу, асоціювання маркетингу лише з рекламою, нетворчий підхід до маркетингової діяльності, орієнтація тільки на короткострокову перспективу.

Сучасний маркетинг повинен базуватися на швидкому, гнучкому плануванні нововведень. Маркетингові зусилля мають бути спрямовані на розробку і пропозицію такого продукту, про який споживач ще не знає. В центрі нововведень завжди повинен бути споживач. Для того щоб знати свого споживача, рекомендується застосовувати CRM-технології. Підприємствам слід приділяти велику увагу проблемам росту бізнесу, але такому, який би сприяв росту ринкової вартості підприємства, наявності вільних коштів та прийнятному ризику ведення даного бізнесу [8, с. 205].

Під час вирішення таких проблем важливу роль відіграють вивчення теорії та методології маркетингу, а також підготовка спеціалістів нового профілю, які використовують нові підходи, інструменти для вирішення маркетингових завдань підприємства в сучасних реаліях українського бізнесу.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування стратегій маркетингу, найбільш актуальних для українського бізнесу.

Література:

1. Дудла І.О. Захист прав споживачів : [навч. посібник] / І.О. Дудла, – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
2. Котлер Ф. Латеральный маркетинг: технология поиска революционных идей / Ф. Котлер, Ф.Т. де Бес ; пер. с англ. – М. : Альпина паблишер, 2010. – 206 с.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ. – М., 1996. – 634 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. – 12-е изд. – СПб. : Питер, 2012. – 816 с.
5. Лилик І.В. Маркетинг в українській економіці : [монографія] / І.В. Лилик. – К. : КНЕУ, 2008. – 243 с.
6. Соколенко В.А. Сучасні тенденції розвитку маркетингу / В.А. Соколенко // НТУ «ХПІ». – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.twitter.com/2012/03/numbers.html>.
7. Романенко О.О. Види маркетингових інтернет-стратегій / О.О. Романенко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 70–76. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>.
8. Череп А.В. Розвиток сучасного маркетингу та вимоги до нього / А.В. Череп, Т.С. Аблицова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 202–205.

Барабанова В.В. Современный маркетинг: факторы, состояние и перспективы развития

Аннотация. В статье исследованы сущность и новые характеристики современного маркетинга, раскрыты проблемы маркетинга в Украине, исследованы факторы, рассмотрены новые подходы, инструменты для решения современных маркетинговых технологий.

Ключевые слова: маркетинг, эволюция современного рынка, стратегия маркетинга, концепция маркетинга, маркетинговые технологии.

Barabanova V.V. Modern marketing: factors, condition and prospects of development

Summary. The article explores the nature and new characteristics of modern marketing, revealed the problems of marketing in Ukraine, investigated the factors discussed new approaches and tools for solving modern marketing technologies.

Keywords: marketing, evolution of the modern market, marketing strategy, marketing concept, marketing techniques.

Беляєва Н.С.,

к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту,

Київський національний торговельно-економічний університет

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок між поняттями «компетентність» та «компетентнісний підхід». Сформовано трьохсторонній взаємозв'язок компетентностей. Досліджено еволюцію підходів до розгляду поняття «компетентнісний підхід» різними науковцями. Побудовано схему загального підходу до реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі. Розглянуто дієвість запропонованої схеми з практичного аспекту. Запропоновано варіативність розгляду блоку «Підготовка» у схемі реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, компетентний фахівець, кваліфікація, soft skills, hard skills, підприємство торгівлі.

Постановка проблеми. Умови сьогодення вимагають від людини постійного розвитку її особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства. Без цього мінімуму нині доволі важко утримуватися в тренді сучасного динамічного світу, де все є мінливим, тому актуальне завдання сучасності – навчити людину розуміти це, що проявляється в доволі молодому напрямі – компетентнісному підході. Здебільшого цей підхід розглядається саме з позиції застосування його в навчанні, в освітньому процесі. Водночас не можна не зазначити, що на підприємствах, наприклад, працюють люди, які вже давно завершили навчання, а тому, зокрема, для утримання і розвитку таких працівників необхідно звернути увагу на формування і розвиток ключових компетенцій особистості й на підприємствах, тобто забезпечити реалізацію компетентнісного підходу на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж практично освітлювати умови реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі, визначимося з основними поняттями, тобто що слід розуміти під термінами «компетентність» та, власне, «компетентнісний підхід».

Стосовно поняття «компетентність» у науковій літературі вже існує доволі багато джерел, в яких ґрунтовно досліджується етимологія даного поняття, зокрема це наукові праці М.С. Голованя [1] (надаються та аналізуються різні визначення понять «компетенція» та «компетентність», що досліджувалися іншими вченими); І.М. Кубенка [2] (глибокий аналіз та обґрунтування різниці між такими термінами, як «кваліфікація» і «компетентність», походження останнього поняття, як змінювалися сутнісні характеристики поняття з плином часу, визначено, чому «компетентність» знаходиться нині в епіцентрі світової думки. В тому числі розглядаються причини появи такого поняття, як «компетентнісний підхід», проте вже без ґрунтового дослідження його сутності та важливості визначення ключових компетенцій); М.А. Леонтьяна [3] (більш стисле дослідження та стосується переважно компетентності у сфері

освіти: у роботі лише надаються та аналізуються різні визначення поняття «компетентність», що досліджувалося іншими вченими); І.П. Стаднійчук [4] (розглядає теоретичні аспекти професійної компетентності та етапи появи компетентнісного підходу у різних країнах; останнє, по суті, дублює частину матеріалу І.М. Кубенка, який провів цей аналіз раніше).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Є ще й інші праці у цьому напрямі, проте ми навели найбільш ґрунтовні. У цілому роботи такого типу трошки однотипні й частково дублюють матеріали один одного, оскільки всі використовують однакову базу. Крім того, дослідження є суто теоретичними, тобто в роботах такого характеру аналізуються визначення понять, які вже розглядалися попередниками, своїх узагальнень відносно понять або моделей практичної реалізації авторами не пропонується.

Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку понять «компетентність» та «компетентнісний підхід» та в межах цього визначенні умов реалізації та підходів до реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме через теоретичну ґрунтовність наявних робіт ми не будемо зупинятися на аналізі визначень, оскільки з приводу цього вже існує доволі багато напрацювань.

Єдине, нам би тут хотілося навести визначення з вільної енциклопедії Вікіпедії [5]: на нашу думку, у час вільного доступу до мережі Інтернет не можна не враховувати ту інформацію, що наведена, наприклад, на даному ресурсі, оскільки, якщо ми кажемо про базове ознайомлення з якимось поняттям, велика частина користувачів користується саме цим ресурсом інформації для пришвидшення ознайомлення. І лише ті, кому необхідна більш ґрунтовна інформація, знайомляться з науковими працями.

На даному ресурсі наявний розгляд обох понять: і компетентності (більше того, розглядається з трьох боків, рис. 1), і компетентнісного підходу (інформація розкрита не повністю).

В енциклопедії також зазначено, що компетентність визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [5], і в цілому це є так виходячи з досліджених у працях [1–4] тлумачень.

Лише варто додати, що хоча компетентність і ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується. У цьому контексті обов'язково також враховуються особистісне ставлення до них (знань і вмінь) самої людини, а також її досвід. Останнє надає змогу інтегрувати ці знання в те, що людина вже знала, вже вміла (тобто розширити своє розуміння/знання певної сфери, не втрачаючи попередні надбання, а вдосконалюючи, збагачуючи їх). Вагомим також при цьому є спроможність такої людини збагнути життєву ситуацію, в якій вона зможе їх

Рис. 1. Трьохсторонній взаємозв'язок компетентностей

Джерело: сформовано автором на основі [5]

застосувати (по суті, це вже компетенції – сфера застосування компетентностей), тобто, щоб отримані знання не були просто теоретичними (і лежали «мертвим вантажем» у мозку людини), а, щоб людина розуміла, для чого вона отримує ці знання і де в подальшому може їх використовувати у своїй практичній (професійній) діяльності.

Тобто можна зазначити, що компетентність – це інтеграція кваліфікації працівника, його досвіду і його власного ставлення до певних завдань. По суті, на нашу думку, це твердження відбиває сутність поняття «компетентність».

І оскільки ця стаття присвячена саме компетентнісному підходу, поняття «компетентність» нам необхідно було для розуміння сутності самого підходу. У вище представлених [1–5] працях цей підхід розглядається помірковано з погляду обґрунтування його сутності, тому наведемо еволюцію поглядів до розгляду даного підходу різними науковцями (табл. 1).

Якщо узагальнити вищенаведене, то можна зробити висновок, що нині компетентнісний підхід розглядається переважено лише в освіті (з погляду саме освітнього процесу в навчальних закладах). Це є зрозумілим та передбачає підбір та забезпечення ефективних методів (причому нині більшою актуальністю користуються саме інтерактивні методи у навчанні), прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності на будь-якому рівні освітнього процесу.

Якщо інтегрувати загальні підходи до реалізації компетентнісного підходу в навчанні в практику (нині нас цікавить сфера послуг, а саме торгівлі), то ми можемо отримати приблизно таку базову схему реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі (звісно, що від специфіки напрямку діяльності, масштабу підприємства ця схема може змінюватися або деталізуватися) (рис. 2).

Якщо проаналізувати розроблену схему, то виходить, що від чітко поставленої цілі діяльності (при цьому не важливо, який рівень тут буде розглядатися – всього підприємства, окремого відділу чи окремого працівника, – буде лише різнитися детальність виконання), залежить реалізація всього підходу. Це можна

порівняти з моделями реалізації стратегічного управління підприємствами: у разі вибору хибної мети всі інші етапи реалізації апіорі вже будуть хибними, а отже, і результат може бути не досягнутий (або досягнутий не той, або не повною мірою). Далі необхідно визначити суть цілі (що під нею розуміється) і залежно від цього підбирається найбільш ефективна форма реалізації (передбачає вибір найбільш ефективного варіанту забезпечення реалізації певного завдання, наприклад, одноособісне виконання, робота в групах або командах, відокремлена робота кожного відділу (якщо ми розглядаємо в межах усього підприємства)). Залежно від цього призначаються люди, які будуть здійснювати реалізацію даного завдання (або один працівник). Отже, вони, залежно від своєї підготовки обирають методи реалізації цілі (завдання), тобто напрям, за допомогою якого буде виконане завдання. Кожному методу відповідають ті чи інші прийоми реалізації, тобто що саме відбувається для реалізації (виконання) певного завдання (поставленої мети).

Підготовка, тобто готовність працівника до реалізації поставленої мети (завдання), своєю чергою, включає як якість його професійної підготовки, так і його особистісні риси, які можуть полегшити або завадити виконанню визначеної цілі (тут ураховуються і освіта, і життєвий досвід, і досвід роботи, і персоналія (ініціативність, самостійність, відповідальність, комунікабельність, стресостійкість тощо)).

Якщо цю схему перевести в практичну площину і розглянути на певному прикладі, то, як варіант, можна її представити так (рис. 3).

Базовими умовами є те, що розглядаємо приклад на базі підприємства торгівлі. Як приклад розглянемо ціль – продаж комп'ютерних материнських плат. Припустимо, це Інтернет-магазин. Завдання покладено на одного працівника, нехай це буде В.В. Бор (якщо це відділ, то деталізація буде враховувати кожного працівника у відділі з можливим вибором для кожного своїх власних методів). Ураховується його підготовка (наприклад, не кожен може дзвонити по телефону і пропонувати якийсь товар, однозначно, такий працівник має бути

Еволюція поглядів до розгляду поняття «компетентнісний підхід» різними науковцями

Автор, рік	Сутність поняття «компетентнісний підхід»
В. Болотов [6], 2003	Зумовлює не інформованість студента, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях (передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій)
О. Лебедев [7], 2004	Це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору її змісту, організації освітнього процесу та оцінки результатів. А сенс освіти полягає у розвитку в учнів здатності самостійно вирішувати проблеми в різних видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого є й їх власний
А. Бермус [8], 2005	Передбачає опору або запозичення понятійного і методологічного апарату з її вже сформованих більш традиційних підходів: культурологічного, науково-освітнього, дидактоцентричного, функціонально-комунікативного та ін. (не утворює власної концепції)
М. Рудь [9], 2006	Дає змогу вирішити проблему, що є типовою для систем освіти країн близького зарубіжжя, коли учнівська, як і студентська, молодь опановує значний обсяг теоретичних знань, але відчуває суттєві труднощі в діяльності, що потребує застосування цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій
О.І. Пометун [10, с. 9], 2007	Це спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості
В. Чайка [11, с. 23], 2008	Передбачає високу міру готовності майбутнього фахівця до успішної педагогічної діяльності, забезпечує активізацію механізмів загального і професійного саморозвитку й урахування динаміки мотивації кожного студента в процесі професійної підготовки, навчання, організації саморуку до кінцевого результату. Отже, перевагою компетентнісного підходу є те, що він надає змогу поєднувати набуті знання з їх практичним застосуванням, стимулювати суб'єкти освітнього процесу до саморозвитку й позитивно впливати на професіоналізм фахівців
І. Бех [12, с. 27–28], 2009	Має забезпечити вищий рівень компетентності суб'єкта навчання, який характеризується сформованістю в нього наукового поняття «компетентність» як єдності, де науково орієнтована основа дій визначає логіку її виконання
В. Химинець [13], 2010	Переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання й набутий досвід у різних ситуаціях
Я. Логвінова [14], 2011	Нині є основою розвитку освітніх програм у більшості розвинутих країн. Однак на пострадянському просторі освіти не всі вчені поділяють ідею інноваційності цього підходу
О. Окуловський [15], 2012	Це спроба привести у відповідність рівень освіти необхідного фахівця і потреби ринку праці
І. Клак [16], 2015	Головне – це проектування та реалізація таких технологій навчання, які створювали б ситуації включення студентів у різні види діяльності (спілкування, рішення проблем, дискусії, диспути, виконання проектів) та сприяли б формуванню у випускника високої готовності до успішної діяльності в реальному житті. У такій схемі викладачі й студенти орієнтуються на особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи навчання, що вимагає від викладача зміни акцентів у навчально-виховній діяльності з інформаційного до організаційно-управлінського простору
Ю. Панфілов, Б. Фурманець [17, с. 63], 2017	Переносить акцент на конкретний результат освіти, який розцінюється як здатність студента діяти в різних проблемних ситуаціях, а головною ознакою є його діяльнісний характер
Вікіпедія – вільна енциклопедія [5]	Це спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна

комунікабельним, уміти переконувати, не боятися відмов і не падати духом від цього; знати, що ти один відповідаєш за продаж – відповідальність і т. д.), у тому числі, наприклад, під час продажу товарів знання певних маркетингових ходів або психологічних аспектів поведінки покупців, або ґрунтовне знання властивостей товару (освіта працівника або самовдосконалення, самонавчання за допомогою тренінгів, курсів, семінарів тощо) збільшують імовірність здійснення покупки. Крім того, під професійною компетентністю працівника слід розуміти таку його діяльність, коли на основі бази знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку особистості він забезпечує оптимальний варіант виконання поставленої цілі для забезпечення вищої ефективності.

В деяких випадках варто розглядати блок «Підготовка» як сукупність компетентностей працівника (рис. 4).

Таким чином, залежно від того, яку підготовку (знання, вміння) має працівник, залежить вибір ним методів і прийомів продажів материнських плат (звісно, що тут також мають бути враховані матеріально-технічна база і можливості самого підприємства).

Виходячи із цього, компетентнісний підхід, як і в освіті, так і на підприємствах торгівлі, має на меті, щоб працівник усвідомлював, навіщо він щось робить і що отримані ним раніше і за рахунок виконання певного завдання знання (компетентності – «те, що є») знадобляться йому і в майбутньому для його подальшої діяльності або життєдіяльності (формування компетенцій – «те, що буде»). Тобто компетентний фахівець (під час застосування компетентнісного підходу) на відміну від кваліфікованого володіє не тільки певним рівнем знань, умінь, навичок, а й здатний реалізовувати їх у процесі його діяльності.

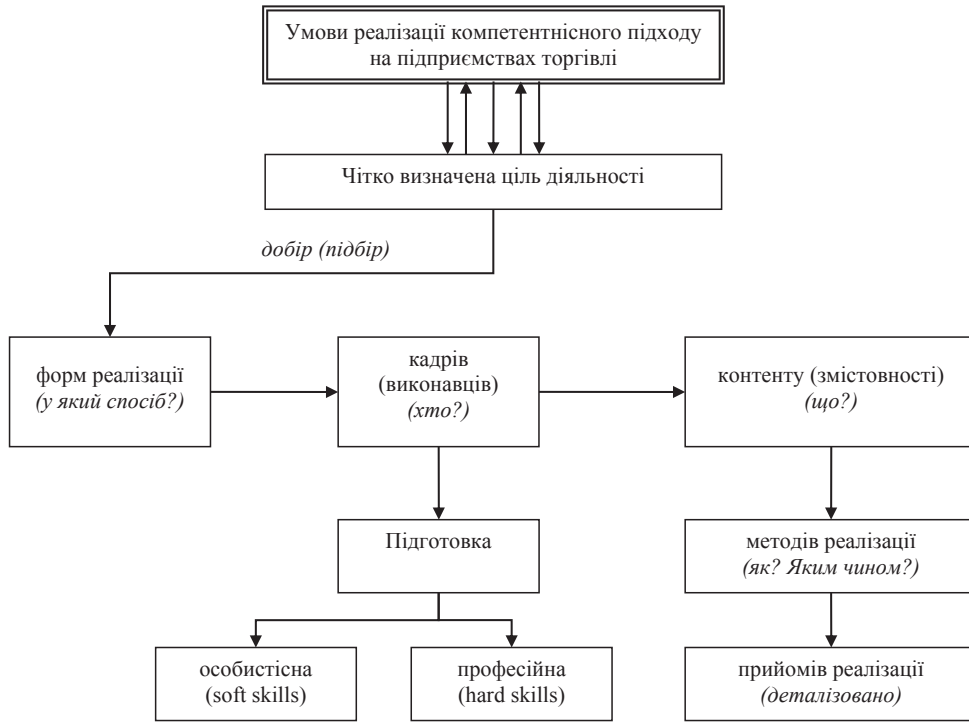

Рис. 2. Загальний підхід до реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі

Джерело: розроблено автором

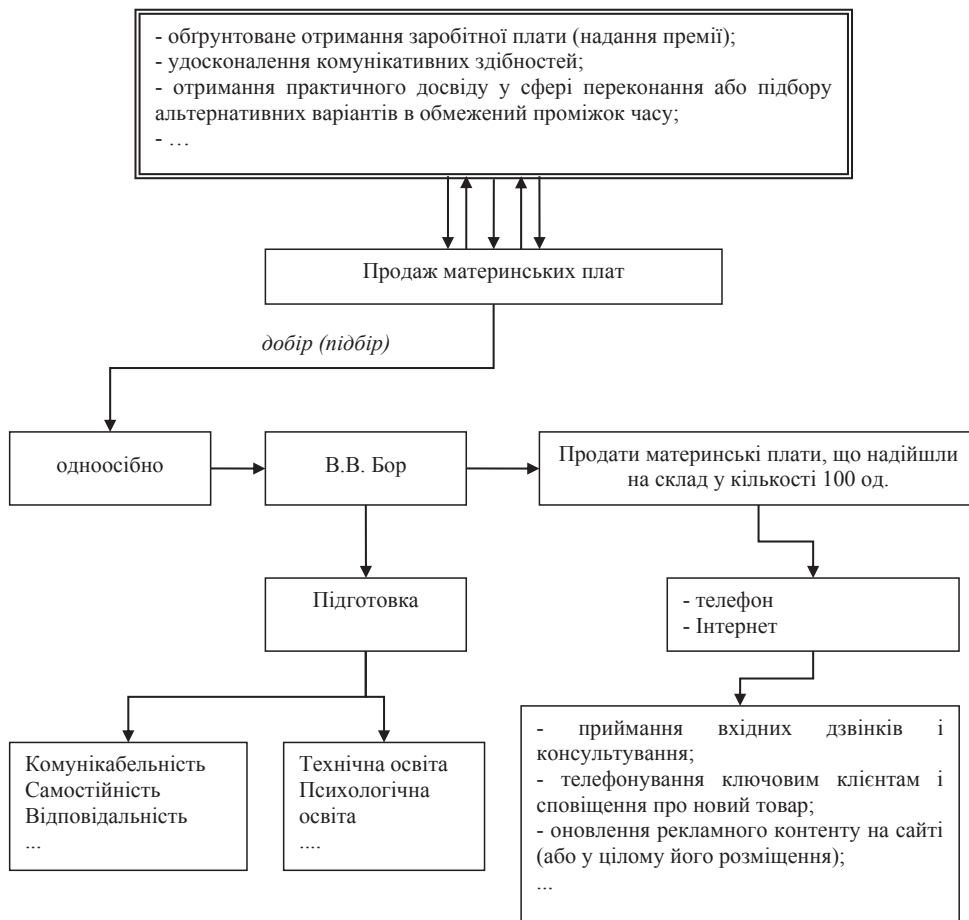

Рис. 3. Приклад реалізації компетентнісного підходу у сфері торгівлі

Джерело: розроблено автором

Рис. 4. Варіативність розгляду блоку «Підготовка» у схемі реалізації компетентнісного підходу на підприємствах торгівлі

Джерело: розроблено автором

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що компетентнісний підхід – це відповідь на вимоги часу, на динамічність розвитку сучасного суспільства. Проблема в тому, що в сучасних реаліях працівникам мало бути просто кваліфікованими і гарно виконувати свою справу, вони мають через безперервне самовдосконалення оперативно адаптуватися, щоб відповідати реаліям своєї професії (посади), що, своєю чергою, також змінюється під впливом змін ринкового середовища. Хоча теоретичного опрацювання матеріалу щодо компетентнісного підходу є доволі багато, проте саме досліджень щодо його практичного застосування доволі мало, що і спричиняє необхідність подальших досліджень його практичних умов реалізації.

Література:

1. Головань М.С. Компетентність і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М.С. Головань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5DRTMjT_Vj8J:dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/111/1/Holovan_3.pdf+&cd=12&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
2. Кубенко І.М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті / І.М. Кубенко // Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою». – 2010. – № 1. – С. 1–13.
3. Леонтян М.А. Поняття «компетентність» і «компетентність» у теорії освіти / М.А. Леонтян // Наукові праці. Педагогіка. – 2012. – Вип. 176. – Т. 188. – С. 73–75.
4. Стаднійчук І.П. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх техніків-механіків / І.П. Стаднійчук // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 5(42). – С. 162–165.
5. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4.

6. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pedlib.ru/Books/5/0306/5_0306-8.shtml#book_page_top.
7. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pedlib.ru/Books/3/0389/3_0389-6.shtml#book_page_top.
8. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании / А.Г. Бермус // Эйдос. – 2005. – 10–12 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.html/>.
9. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті / М. Рудь // Вісник Львівського університету. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kp5Z_pERf70J:prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/21_1/10_rud.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
10. Пометун О.І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О.І. Пометун // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – С. 9.
11. Чайка В.М. Реалізація компетентнісного підходу в системі підготовки майбутнього вчителя / В.М. Чайка // Шляхи модернізації вищої освіти у контексті євроінтеграції : матеріали регіонального науково-практичного семінару ; за заг. ред. Г.В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 21–26.
12. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2 (63). – С. 27–31.
13. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя / В. Химинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

14. Логвінова Я. Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і вітчизняних учених / Я. Логвінова // Порівняльно-педагогічні студії – 2011. – № 3–4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TqCEAKFwSloJ:pps.udpu.org.ua/article/view/File/18633/16377+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.
15. Окуловський О.І. Компетенції і компетентнісний підхід в навчанні / О.І. Окуловський // Молодий вчений. – 2012. – № 12. – С. 499–500.
16. Клак І.С. Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти / І.С. Клак // Вісник. – 2015. – № 124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:m1nzp R94E_gJ:visnyk.chnpu.edu.ua/%3Fwpfb_dl%3D11+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
17. Панфілов Ю. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи / Ю. Панфілов, Б. Фурманець // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2017. – Вип. 3. – С. 55–67.

Беляева Н.С. Умовия реалізації компетентного підходу на підприємствах торгівлі

Анотація. В статті досліджена взаємозв'язок між поняттями «компетентність» і «компетентнісний підхід». Сформована трестороння взаємозв'язок компетенцій. Досліджена еволюція підходів к расмотрению понятия «компетентнісний підхід» различными учеными. Построена схема общего підходу к реалізації компетентного підходу на підприємствах торгівлі.

ях торгівлі. Рассмотрена действенность предложенной схемы в практическом аспекте. Предложена вариативность рассмотрения блока «Подготовка» в схеме реализации компетентного подхода на предприятиях торговли.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентный подход, компетентный специалист, квалификация, soft skills, hard skills, предприятие торговли.

Bieliaieva N.S. Conditions of the Competence Approach Implementation at Trade Enterprises

Summary. The article explores the relationship between the concepts of “competence” and “competence approach”. Three-sided interrelation of competences is formed. The evolution of views to the consideration of the “competence approach” concept by various scientists is studied. The scheme of the general approach to the implementation of the competence approach at the trading enterprises is constructed. The effectiveness of the proposed scheme from the practical aspect is considered. Variability of consideration of the block “Preparation” in the scheme of realization of the competence approach at the trade enterprises is offered.

Keywords: competences, competence, competence approach, competent specialist, qualification, soft skills, hard skills, enterprise of trade.

*Близнюк Т.П.,**к.е.н., доцент,**докторант кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

ОЦІНКА ПОКОЛІНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ПОКОЛІННЯ БЕБІ-БУМЕРІВ ТА ПОКОЛІННЯ X В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведено емпіричне дослідження, аналіз та порівняння поколінських цінностей українських бебі-бумерів та покоління X із використанням методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча. За результатами аналізу визначено, що провідні термінальні цінності українського покоління бебі-бумерів та українського покоління X – це цінності індивідуальної взаємодії та соціальної взаємодії, а провідні інструментальні цінності – це загальнолюдські цінності.

Ключові слова: теорія поколінь, покоління бебі-бумерів, покоління X, поколінські цінності, методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча, термінальні цінності, інструментальні цінності.

Постановка проблеми. Теорія поколінь є однією з найбільш нових теорій циклічності розвитку, оскільки вона була сформульована Н. Хоувом й У. Штраусом в 90-х роках ХХ ст. Основою теорії поколінь є той факт, що системи цінностей у людей, які виросли в різні історичні періоди, тобто належать до різних поколінь, розрізняються досить сильно. Це пов'язано з тим, що цінності людини формуються не тільки в результаті сімейного виховання, а й під впливом суспільних подій (економічних, соціальних, технологічних та політичних подій), які відбуваються в період дорослішання людини. Саме тому визначальною характеристикою кожного покоління є перелік базових (поколінських) цінностей цього покоління [12].

Згідно з точкою зору вчених [13], у рамках ціннісного підходу до теорії поколінь під поколінням розуміється спільність людей, народжених у певний історичний період, сформованих як особистості під впливом загальних факторів навколишнього середовища (соціальних, культурних, економічних і політичних подій, технічного прогресу), і які є носіями єдиних поколінських цінностей, що знаходяться на підсвідомому рівні особистості. Між поколіннями постійно відбувається взаємодія, оскільки кожне попереднє покоління через свої дії (прогресивні або регресивні) формує наступне покоління, і цей процес відбувається постійно.

Згідно зі статистичними даними [11], домінуючим у сучасній структурі населення України (32%) є покоління X віком від 30 до 51 років; 28% населення становлять представники покоління бебі-бумерів у віці від 52 до 70 років; 17% – представники покоління Y у віці від 11 до 29 років; 13% – представники мовчазного покоління у віці від 71 до 91 року; й лише 10% належать поколінню Z, яке зараз народжується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням характеристик сучасних поколінь у рамках теорії поколінь займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені. Так, Н. Хоув та У. Штраус [12] проаналізували цінності, притаманні всім поколінням американців починаючи з 1588 р. народження.

Дослідниця Н. Самоукіна [8] розглядає теоретичний перелік цінностей, притаманних кожному із сучасних поколінь, народжених у країнах колишнього СРСР.

В. Сьюмар [10] досліджує теорію поколінь у контексті політичної діяльності представників різних поколінь в Україні. Р. Долженко [4] значну увагу приділяє особливостям управління персоналом, який представлений лише представниками російського покоління Y.

Ю. Асташова [1; 2] розглядає можливості практичного використання теорії поколінь у сфері маркетингу для сегментації споживачів. В. Кірвас [6] аналізує особливості сучасних українських студентів (представників покоління Y) у контексті теорії поколінь. І. Веретеннікова [3] розглядає лише загальні характеристики представників сучасних поколінь та особливості підходів до роботи та освіти представників кожного з поколінь. М. Ісаєва [5] аналізує теорію поколінь лише в контексті молодіжних субкультур. М. Сушкова та Є. Шарахова [9] досліджують особливості управління персоналом, який складається з представників поколінь X та Y.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Саме тому деякі аспекти, пов'язані з описом та аналізом базових (поколінських) цінностей покоління бебі-бумерів та покоління X розглянуті ще не в повному обсязі, дана проблема є актуальною й потребує більш детального розгляду.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі поколінських цінностей українських бебі-бумерів та українського покоління X із використанням методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш універсальних методик дослідження цінностей особистості (групи особистостей) є методика вивчення ціннісних орієнтацій, розроблена М. Рокічем, яка заснована на прийомі прямого ранжирування списків цінностей, який складається з двох списків цінностей [14]:

1) термінальних (або цінностей-цілей) – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального варта того, щоб її прагнути з особистої й суспільної точок зору;

2) інструментальних (або цінностей-засобів) – переконання в тому, що якийсь образ дій є кращим у будь-яких ситуаціях з особистої й суспільної точок зору.

Термінальні цінності є основними цілями особистості, які відображають довготривалу життєву перспективу, визначають основну життєву позицію та досягаються за допомогою інструментальних цінностей, які визначені на даному етапі осмислення особистістю життєвої ситуації і себе самої. Саме тому інструментальні цінності визначають модель поведінки особистості, а термінальні цілі – мету цієї поведінки.

Загалом у кожному зі списків цінностей визначено по 18 цінностей із коротким поясненням змісту кожної цінності.

На основі методики М. Рокіча, яка була адаптована Д. Леонтьєвим [7], проведено оцінку та аналіз базових цінностей представників покоління бебі-бумерів та покоління Х в Україні. Респондентам було запропоновано перелік термінальних та інструментальних цінностей, який наведено в табл. 1.

У проведеному в листопаді 2016 р. опитуванні щодо поколінських (базових) цінностей покоління бебі-бумерів та покоління Х брали участь 104 респонденти (віком від 30 до 70 років), які проживають у місті Харкові.

Усі респонденти протягом перших 14 років життя знаходилися на території України, тобто процес їх соціалізації та фор-

мування структури термінальних цінностей пройшов в однакових умовах – української національної культури.

Вибіркова сукупність становила дві групи респондентів:

- 1) 52 представники покоління бебі-бумерів (віком $61,05 \pm 8,95$ роки), з яких 44,23% чоловіків та 55,77% жінок;
- 2) 52 представники покоління Х (віком $38,5 \pm 8,95$ роки), з яких 25,0% чоловіків та 75,0% жінок.

На основі результатів емпіричного дослідження цінностей представників покоління бебі-бумерів та покоління Х було сформовано ієрархії термінальних та інструментальних цінностей цих поколінь України, які наведені у табл. 2 та 3.

Таблиця 1

Термінальні та інструментальні цінності (методика М. Рокіча, адаптована Д. Леонтьєвим [7])

№	Цінність	Сутність цінності
Термінальні цінності		
1	Активне, діяльне й цікаве життя	Повнота та емоційна насиченість життя
2	Внутрішня гармонія	Впевненість у собі, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів
3	Життєва мудрість	Зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються з життєвим досвідом
4	Здоров'я	Фізичне та психологічне
5	Цікава робота	
6	Любов	Духовна та фізична близькість із коханою людиною
7	Матеріально забезпечене й комфортне життя	Відсутність матеріальних труднощів
8	Справжня дружба	Наявність гарних та вірних друзів
9	Суспільне визнання	Повага оточуючих, колективу та колег по роботі
10	Пізнання	Можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток
11	Продуктивне життя	Максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей
12	Розвиток	Робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення
13	Свобода	Самостійність, незалежність у судженнях, вчинках
14	Прагнення краси	Переживання прекрасного в природі і в мистецтві
15	Щасливе сімейне життя	
16	Щастя інших	Добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, усього народу, людства у цілому
17	Творчість	Можливість творчої діяльності
18	Задоволення	Розваги, приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків
Інструментальні цінності		
1	Акуратність (охайність)	Вміння тримати в порядку речі, порядок у справах
2	Високі запити	Високі вимоги до життя і високі домагання
3	Вихованість й увічливість	Гарні манери
4	Життєрадісність	Легка вдача і почуття гумору
5	Інтелект і освіченість	Широта знань, висока загальна культура
6	Старанність	Дисциплінованість
7	Незалежність	Здатність діяти самостійно, рішуче
8	Непримиренність до недоліків у собі та інших	
9	Відповідальність	Почуття обов'язку, вміння тримати своє слово
10	Раціоналізм	Вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення
11	Самоконтроль	Стриманість, самодисципліна
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	
13	Тверда воля	Вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами
14	Терпимість	Терпимість до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки та омани
15	Чесність	Правдивість, щирість
16	Широта поглядів	Вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички
17	Ефективність у справах	Працьовитість, продуктивність
18	Чуйність	Дбайливість

Класифікація термінальних цінностей покоління бебі-бумерів та покоління X в Україні за рівнем значимості (рангом)

Ранг	Цінність	
	Покоління бебі-бумерів	Покоління X
Найбільш значимі термальні цінності		
1	Здоров'я	
2	Прагнення краси	Щасливе сімейне життя
3	Внутрішня гармонія	Любов
4	Цікава робота	Внутрішня гармонія
5	Активне (цікаве) й діяльне життя	Матеріально забезпечене й комфортне життя
6	Любов	Активне (цікаве) й діяльне життя
7	Матеріально забезпечене й комфортне життя	Цікава робота
Бажані, але не обов'язкові цінності		
8	Життєва мудрість	Справжня дружба
9	Справжня дружба	Розвиток
10	Суспільне визнання	Пізнання
11	Свобода	Життєва мудрість
12	Продуктивне життя	Свобода
Цінності з низьким рівнем бажаності		
13	Пізнання	Продуктивне життя
14	Розвиток	Суспільне визнання
15	Щастя інших	Задоволення
16	Щасливе сімейне життя	Творчість
17	Творчість	Прагнення краси
18	Задоволення	Щастя інших

Класифікація інструментальних цінностей покоління бебі-бумерів та покоління X в Україні за рівнем значимості (рангом)

Ранг	Цінність	
	Покоління X	Покоління X
Найбільш значимі інструментальні цінності		
1	Відповідальність	Чесність
2	Чесність	Інтелект і освіченість
3	Інтелект і освіченість	Відповідальність
4	Старанність	Незалежність
5	Вихованість й увічливість	Раціоналізм
6	Життєрадісність	Вихованість й увічливість
7	Акуратність (охайність)	Життєрадісність
Бажані, але не обов'язкові цінності		
8	Терпимість	Чуйність
9	Самоконтроль	Ефективність у справах
10	Незалежність	Самоконтроль
11	Ефективність у справах	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів
12	Широта поглядів	Тверда воля
Цінності з низьким рівнем бажаності		
13	Раціоналізм	Старанність
14	Чуйність	Широта поглядів
15	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	Терпимість
16	Тверда воля	Акуратність (охайність)
17	Високі запити	
18	Непримиренність до недоліків у собі та інших	

Підтвердження наявності зв'язку між оцінками термінальних цінностей за кожною з груп респондентів було проведено на основі розрахунків коефіцієнтів Пірсона (r). Для пред-

ставників покоління бебі-бумерів коефіцієнти Пірсона були в межах $r = 0,701 \div 0,911$, а для представників покоління X коефіцієнти Пірсона були в межах $r = 0,724 \div 0,933$. Це свідчить про

досить високий ступень узгодженості точок зору в кожній групі респондентів за даною категорією цінностей.

Як свідчать результати, група найбільш значимих термінальних цінностей українських представників покоління бебі-бумерів та покоління Х мають спільні (абсолютні) цінності, а саме «здоров'я», «внутрішня гармонія» (різниця 1 ранг), «активне й діяльне життя» (різниця 1 ранг), «матеріально забезпечене й комфортне життя» (різниця 2 ранги), «цікава робота» (різниця 3 ранги) та «любов» (різниця 3 ранги). Однак для покоління бебі-бумерів важливою цінністю є «прагнення краси» (переживання прекрасного в природі і в мистецтві), яка абсолютно відкидається українським поколінням Х. Водночас для представників покоління Х важливою цінністю є «щасливе сімейне життя», яка абсолютно відкидається українським поколінням бебі-бумерів.

Значна різниця в переліку цінностях спостерігається в групах бажаних, але не обов'язкових цінностей та цінностей із низьким рівнем бажаності. Серед термінальних цінностей, які не важливі або абсолютно відкидаються, спільною цінністю (16-18 ранги) для двох груп є лише «творчість» (різниця 1 ранг).

Підтвердження наявності зв'язку між оцінками респондентів інструментальних цінностей за кожною з груп було проведено на основі розрахунків коефіцієнтів Пірсона (r). Для представників покоління бебі-бумерів коефіцієнти Пірсона були в межах $r = 0,697 \div 0,929$, а для покоління Х $r = 0,724 \div 0,936$. Це свідчить про досить високий ступень узгодженості точок зору в кожній групі респондентів за кожною з категорій інструментальних цінностей.

Як свідчать результати, група найбільш значимих інструментальних цінностей українських представників покоління бебі-бумерів та покоління Х має спільні (абсолютні) цінності, а саме «чесність» (різниця 1 ранг), «інтелект і освіченість» (різниця 1 ранг), «вихованість й увічливість» (різниця 1 ранг), «життєрадісність» (різниця 1 ранг) та «відповідальність» (різниця 2 ранги). Однак для українського покоління бебі-бумерів важливими є «старанність» (дисциплінованість) та «акуратність (охайність – уміння тримати в порядку речі, порядок у справах), яка відкидається українським поколінням Х. Водночас для представників покоління Х важливою цінністю є «незалежність», яка є бажаною але не обов'язковою для бебі-бумерів, та «раціоналізм», який узагалі відкидається українським поколінням бебі-бумерів.

Значна різниця в переліку цінностей спостерігаються в групах бажаних, але не обов'язкових цінностей та цінностей із низьким рівнем бажаності. Серед інструментальних цінностей, які не важливі або абсолютно відкидаються, спільними цінностями (16-18 ранги) для двох груп спільними цінностями є «високі запити» та «непримиренність до недоліків у собі та інших».

Висновки. Оскільки всі респонденти пройшли процес соціалізації в умовах української національної культури, вони мають загальну національну культуру. Саме тому на основі результатів порівняння систем цінностей респондентів можна визначити особливості їх поколінь культури, представниками якої є всі респонденти.

За результатами аналізу ієрархій термінальних цінностей можна стверджувати, що провідні ранги термінальних цінностей як поколінням бебі-бумерів, так і поколінням Х були встановлені для трьох цінностей індивідуального взаємодії: «здоров'я» (як стандартна, поширена цінність, передається з покоління в покоління), «активна і діяльна життя» і «цікава

робота» і дві цінності соціальної взаємодії («любов» та «внутрішня гармонія»). Однак для покоління бебі-бумерів важливою цінністю є «прагнення краси» (переживання прекрасного в природі та мистецтві), а для представників покоління Х важливою цінністю є «щасливе сімейне життя». Найменш значущою термінальною цінністю для покоління бебі-бумерів є цінність індивідуального взаємодії «задоволення», тоді як для покоління Х – «щастя інших».

В ієрархії інструментальних цінностей як поколінням бебі-бумерів, так і поколінням Х найбільш значущими цінностями визначено чотири загальнолюдських цінності («відповідальність», «вихованість і увічливість», «чесність» і «життєрадісність») і одна цінність соціальної успішності («інтелект і освіченість»). Низький ранг отримали такі неважливі для обох груп респондентів цінності самоствердження, як «високі запити» і «непримиренність до недоліків у собі та інших».

Подальшим напрямом дослідженням стане формування системи управління персоналом, яка б відповідала структурі ціннісних орієнтацій персоналу та враховувала особливості представників усіх поколінь, які можуть бути співробітниками організації.

Література:

1. Асташова Ю.В. Теория поколений в маркетинге / Ю.В. Асташова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент». – 2014. – № 1. – Т. 8. – С. 108–114.
2. Асташова Ю.В. Поколенческий подход к сегментации потребителей в концепции маркетинга взаимодействия / Ю.В. Асташова // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17883>.
3. Веретенникова И. Применение теории поколений для привлечения и развития персонала / И. Веретенникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://interservis.ru/article/index.php?id=136&print=1>.
4. Долженко Р.А. Трансформация системы управления персоналом в условиях роста доли работников, представителей «Поколения Y» (на материалах ОАО «Сбербанк России») / Р.А. Долженко // Управление корпоративной культурой. – 2015. – № 3. – С. 25–33.
5. Исаева М.А. Поколения кризиса и подъема в теории В. Штрауса и Н. Хоува / М.А. Исаева // Знание. Понимание. Умение. – 2011. – № 3. – С. 290–295.
6. Кирвас В.А. Формирование информационно-коммуникационной компетентности современных студентов с учетом особенностей поколения / В.А. Кирвас // Системы обработки информации. – 2014. – № 2. – С. 288–292 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2014_2_60.
7. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации / Д.А. Леонтьев. – М. : СМЫСЛ, 1992. – 17 с.
8. Самоукина Н. Теория поколений и управление персоналом в условиях кризиса / Н. Самоукина // Школа тренинга Натальи Саукиной [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://samoukina.com/index/publikaczi/itati/teoriya-pokolenij-i-upravlenie-personalom-v-usloviyax-krizisa.html>.
9. Сушкова М.С. «Теория поколений» в процессе управления персоналом аптечных организаций. / М.С. Сушкова, Е.Ф. Шарахова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socpharm.nuph.edu.ua/files/2015/06/%D0%A1%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%9C.%D0%A1.-%D0%A8%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%95.%D0%A4.pdf>.
10. Сюмар В. «Третья волна», или Теория поколений в украинской политике / В. Сюмар // Украинская правда. – 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prawda.com.ua/rus/articles/2013/10/7/6999421/?attempt=2>.
11. Чернышев Е. Демографический прогноз: Украина уже скоро может исчезнуть как отдельное государство / Е. Чернышев

- шев // Накануне.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nakanune.ru/articles/18461/#sthash.tX6j0T1s.dpuf/>.
12. Howe N. The Next 20 Years: How Customer and Workforce Attitudes Will Evolve / N. Howe, W. Strauss // Harvard Business Review. – 2007. – Vol. July-August. – P. 41–52.
13. Lepeyko T. Generational theory: value-oriented approach. / T. Lepeyko, T. Blyznyuk // Business inform. – 2016. – № 11. – P. 24–31.
14. Rokeach M. The nature of human values / M. Rokeach. – New York : Free Press. – 1973. – 355 p.
15. Rokeach M. The nature of human values / M. Rokeach. – New York : Free Press. – 1973. – 355 p.

Близнюк Т.П. Оценка поколенческих ценностей поколения бэби-бумеров и поколения X в Украине

Аннотация. В статье проведены эмпирическое исследование, анализ и сравнение поколенческих ценностей украинских бэби-бумеров и поколения X с использованием методики ценностных ориентаций М. Рокича. В результате анализа установлено, что ведущие терминальные ценности украинского поколения бэби-бумеров и украинского поколения X – это ценности индивидуального взаимодействия и социального

взаимодействия, а ведущие инструментальные ценности – это общечеловеческие ценности.

Ключевые слова: теория поколений, поколение бэби-бумеров, поколение X, поколенческие ценности, методика ценностных ориентаций М. Рокича, терминальные ценности, инструментальные ценности.

Blyznyuk T.P. Evaluation of generational values of baby boomers generation and generation X in Ukraine

Summary. The empirical study, analysis and comparison of the generational values of Ukrainian baby boomers and generation X using M. Rokeach's approach of value orientations are conducted in the article. As a result of the analysis it was established that the leading terminal values of the Ukrainian generation of baby boomers and the Ukrainian generation X are the values of individual interaction and social interaction, and the leading instrumental values are human values.

Keywords: the theory of generations, the generation of baby boomers, generation X, generational values, M. Rokeach's approach of value orientations, terminal values, instrumental values.

*Гайдаржійська О.М.,
к.е.н., доцент,
зав. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет*

*Рибак О.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет*

*Левчунь Б.В.,
студент
Національний авіаційний університет*

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. Охарактеризовано особливості роботи українських підприємств в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору. Визначено необхідність змін структури інтелектуального капіталу, досліджено можливості трансформації умов його функціонування. Запропоновано адаптацію інтелектуального капіталу до вимог сьогодення шляхом його реструктуризації.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, реструктуризація, реструктуризація інтелектуального капіталу, адаптація, когнітивна економіка.

Постановка проблеми. Еволюція суспільства, трансформація економіки та створення нових умов господарювання ставлять перед його суб'єктами завдання, що потребують негайного вирішення. Когнітивна економіка й інформаційне суспільство не пробачають повільної реакції на трансформаційні процеси. Кризові явища, що давно стали зовнішніми факторами впливу, створюють жорсткі умови для впровадження еволюційних та адаптивних заходів. Розроблення та впровадження новітніх технологій на стадії здійснення більшості економічних перетворень сьогодні стає необхідною умовою виходу на нові, більш прибуткові сфери функціонування завтра.

Відповідно до аналізу Business Insider наукового, економічного, соціального потенціалу, а також рівня життя ста двадцяти двох країн світу, було визначено п'ятірку лідерів [1]. Серед них: Швейцарія (завдяки розробкам у галузі фізики та найбільшій кількості зареєстрованих патентів на душу населення); Великобританія (за рахунок швидкості та якості прикладних досліджень); Швеція (через систему освіти та розроблення лікарських препаратів); Нідерланди (в результаті новітніх розробок у сфері екології та створення ефективного механізму співпраці уряду та населення); Сполучені Штати Америки (завдяки розробкам новітнього програмного забезпечення у сферах обслуговування ринків фінансових послуг та Всесвітньої мережі Інтернет). Як повідомляє Bloomberg, у глобальному рейтингу інновацій лідером є Південна Корея. Швеція на другому місці. Увійшла в трійку лідерів також Німеччина. Першу сходинку рейтингу Південна Корея отримала за рахунок найвищих витрат на науково-дослідні роботи і розробки. Держава має також високу патентну активність та рівень вищої освіти [2]. Наведені приклади свідчать про ефективність використання інтелектуального капіталу зазначеними країнами, при цьому

основні фінансово-економічні показники доводять дієвість упровадження стратегій інноваційного розвитку.

З моменту отримання незалежності Україна характеризується як держава з високим рівнем освіти кадрів, значними технічним потенціалом, розгалуженою мережею освітніх закладів та науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів. Однак проблеми незадовільної структури і, як наслідок, неефективного використання інтелектуального капіталу не дають змоги повторити досвід інших країн, що мають в основі власного економічного зростання розроблення та впровадження новітніх технологій. Саме тому сьогодні особливо гостро постає питання реструктуризації інтелектуального капіталу як на рівні держави, так і на рівні підприємств України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації займалися такі закордонні дослідники, як А. Брукінг [3] та Т. Давенпорт [4]. Практичні аспекти застосування інтелектуального капіталу піднімали Л. Едвінсон [5], М.Т. Хатторі [6] та ін. Серед українських учених-економістів варто виділити О.В. Кендюхова [7], який вивчав організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, І.І. Тарасову [8], яка досліджувала інтелектуальне забезпечення процесу управління підприємством, та П.І. Крайнева [9] в аспекті управління промисловою власністю.

В умовах динамічного зовнішнього середовища та кризових явищ питання реструктуризації відображено в роботах І.В. Бабія, А.М. Букреєва, Т. Бень та С. Довбні [10–12]. Управлінню реструктуризацією промислових підприємств на фоні інтеграційних процесів в економіці присвячено роботи В.С. Ченаша.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання реструктуризації інтелектуального капіталу в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору залишається не вивченим. А проблеми незадовільної структури інтелектуального капіталу більшості суб'єктів господарювання в Україні не достатньо розкриті.

Мета статті полягає у розробленні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо здійснення реструктуризації інтелектуального капіталу українських підприємств в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасний вплив новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток країни та економіки у цілому переоцінити неможливо. За результатами Всесвітнього економічного форуму 2016 р. Україна посідає тільки 56-е місце серед 122-х країн, що впроваджують інноваційні технології [1]. При цьому країна має значний інтелектуальний капітал.

За даними Державної служби статистики України [14], кількість працівників наукових організацій у 2016 р. становила 97 912 (без урахування науково-педагогічних працівників та науковців тимчасово окупованих територій). При цьому, відповідно до даних Державної служби інтелектуальної власності України, станом на 1.01.2017 до державних реєстрів внесено 489 029 охоронних документів, у тому числі: 118 141 патент на винаходи; 112 891 патент на корисні моделі; 33 623 патенти на промислові зразки; 221 221 свідоцтво на знаки для товарів і послуг та інші об'єкти інтелектуальної власності [15]. Вказані тенденції в динаміці, зображені на рис. 1, свідчать про недостатню ефективність використання людського капіталу в Україні, особливо найбільш цінної його частини – наукових кадрів.

Із наведених даних видно, що разом зі зменшенням кількості працівників наукових організацій (у середньому на 40% у 2016 р. порівняно з 2012 р.) кількість зареєстрованих об'єктів промислової власності зростає в середньому на 2%. Передусім це стало можливим у результаті оптимізації структури та підвищення мотивації працівників наукових та виробничих підприємств України. Зазначена тенденція також пояснюється підвищенням активності наукових організацій у рамках захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що зумовлено підвищенням активності інформаційних потоків в умовах когнітивної економіки.

Користуючись даними Державної служби інтелектуальної власності, також варто зазначити наявність структурних здвигов від активного зростання технологічного капіталу до нарощування організаційного, клієнтського та людського капіталів. Так, за період 2014–2016 рр. питома вага інноваційно активних підприємств становила 18,4%. При цьому серед підприємств, що обстежувалися, 5% займалися технологічними інноваціями

товарів та певних процесів, 6,6% упроваджували інновації в організаційній і маркетинговій сферах, 6,8% становили технологічні та нетехнологічні інновації [14].

Очевидним є також той факт, що позитивна динаміка обсягів валового внутрішнього продукту в Україні співпадає з позитивною динамікою інноваційних процесів в економіці (рис. 2). А підвищення інвестицій в інтелектуальний капітал дає додатковий поштовх до зростання валового внутрішнього продукту держави.

Порівняльний аналіз динаміки ВВП та інноваційної активності, наведений у табл. 1, свідчить про недостатні розміри витрат на інновації в Україні.

Якщо порівнювати зі світовими лідерами інновацій, то, наприклад, Південна Корея, що очолює рейтинг найбільш інноваційно активних держав, витрачає до 5% власного ВВП на наукові дослідження і розробки, патентну активність та підвищення рівня вищої освіти.

Так, у 2016 р. ВВП країни становив 1 432 млрд. доларів і 4,5% було витрачено тільки на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи [17]. За даними «Forbes Україна» [18], країни Європи та Сполучені Штати вкладають у середньому від 2% до 3% власного ВВП у новітні технології, що дає можливість отримати його істотний приріст у майбутньому.

Беручи до уваги довгостроковість, низьку ліквідність та ризикованість інноваційно-інвестиційних проєктів в Україні та прогнозуючи незначну динаміку росту ВВП у майбутньому, можна зробити висновок про необхідність оптимізації наявної структури наукового потенціалу країни. Науковий потенціал, що лишився після отримання незалежності державою, може стати корисним під час удосконалення його структури, визначення найбільш корисних елементів та трансформації їх відповідно до вимог когнітивної економіки та інформаційного простору. Виконати поставлене завдання можливо за рахунок цілеспрямованих змін структури та системи функціонування інтелектуального капіталу.

У результаті теоретичних досліджень поняття «реструктуризація» було визначено, що реструктуризацію інтелектуального капіталу варто розглядати як комплекс економічних,

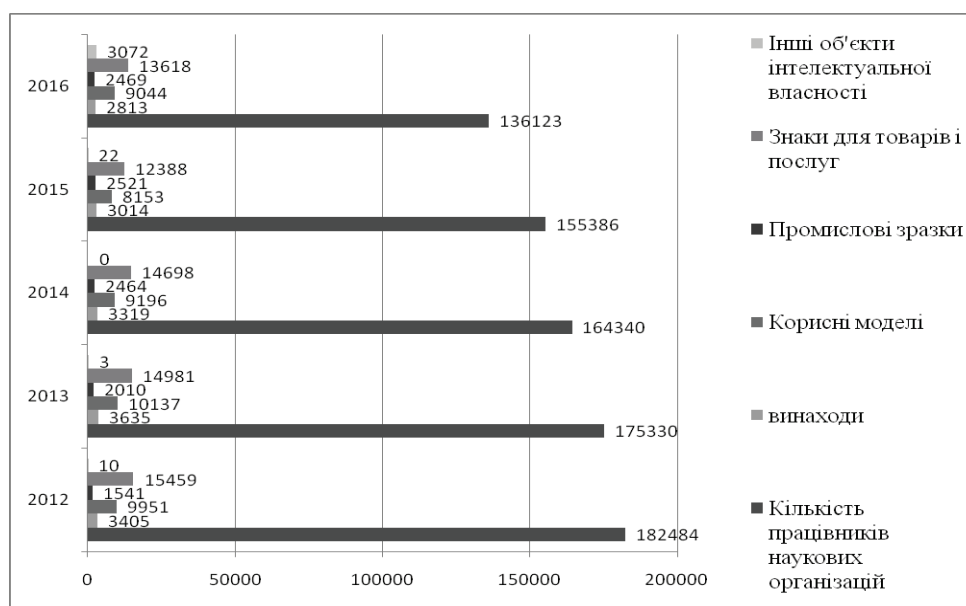

Рис. 1. Залежність кількості новостворених об'єктів промислової власності від кадрового потенціалу наукових організацій протягом 2012–2016 рр.

фінансових, техніко-технологічних, організаційних, мотиваційних та інших заходів, що забезпечать оптимальний склад та умови функціонування людського та структурного капіталів.

Широкий спектр питань, що дає змогу вирішити реструктуризація інтелектуального капіталу, дає можливість урахувати більшу частину ендогенних та екзогенних факторів, що зумовлюють її необхідність (рис. 3). Нові умови розвитку підприємства в когнітивній економіці та інформаційному просторі несуть у собі істотні зміни, що впливають на розвиток економіки у цілому та суб'єктів господарювання зокрема. Складності додають висока динамічність зовнішнього середовища та необхідність швидкісних змін внутрішнього.

Так, зміни інноваційно-інвестиційного потенціалу неминуче призводять до трансформацій в умовах роботи з контрагентами, клієнтами та кінцевими споживачами продукції, товарів, робіт

послуг. Зміни внутрішнього та зовнішнього середовища роботи підприємств призводять до формування певних потреб, реалізувати які можливо лише за умов ефективного використання інтелектуального капіталу держави, суспільства, підприємств.

Застосування запропонованих на рис. 3 способів реструктуризації інтелектуального капіталу нададуть можливість оптимізувати його структуру, віднайти нові резерви, створити та залучити додатковий інтелектуальний капітал, мінімізувавши витрати. Регулювати процес обміну імпліцитними та експліцитними знаннями пропонується шляхом навчання, мотивації та оптимізації персоналу. На рівні підприємств ефективними будуть ротації робочих місць, проведення нарад, конференцій, семінарів, введення онлайн-навчання, створення внутрішніх баз даних та ін. На рівні держави та суспільства, крім запропонованих методик, варто налагодити загальну систему обміну

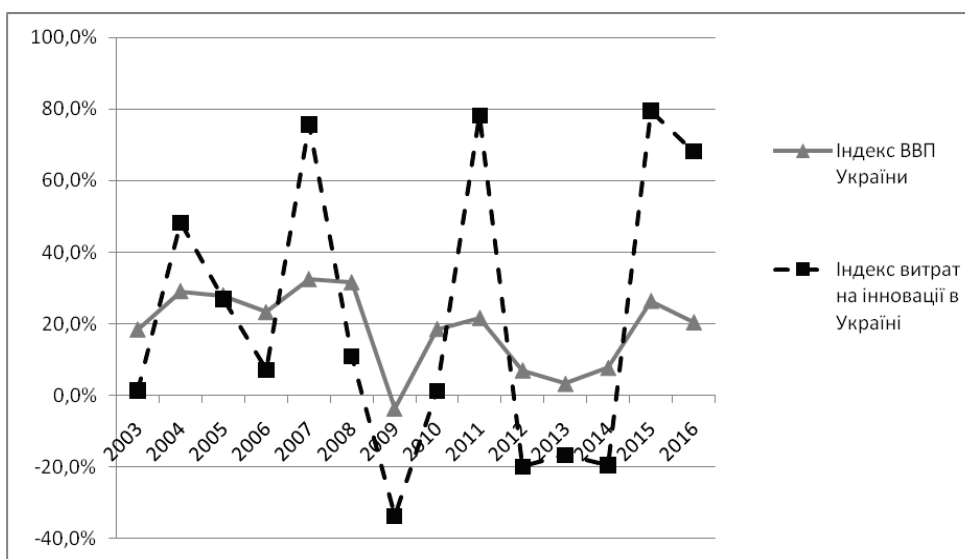

Рис. 2. Динаміка індексу валового внутрішнього продукту та інновацій в Україні

Джерело: побудовано на основі [14; 16]

Таблиця 1

Порівняльний аналіз динаміки ВВП та витрат держави на фінансування інновацій

Рік	Номінальний ВВП			Витрати на інновації			Відсоток інновацій по відношенню до ВВП України
	млн., грн.	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення %	млн., грн.	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення %	
2003	267344	41534	118%	3059,8	41,5	101,37%	1,14%
2004	345113	77769	129%	4534,6	1474,8	148,20%	1,31%
2005	441452	96339	128%	5751,6	1217	126,84%	1,30%
2006	544153	102701	123%	6160	408,4	107,10%	1,13%
2007	720731	176578	132%	10821,0	4661	175,67%	1,50%
2008	948056	227325	132%	11994,2	1173,2	110,84%	1,27%
2009	913345	-34711	96%	7949,9	-4044,3	66,28%	0,87%
2010	1082569	169224	119%	8045,5	95,6	101,20%	0,74%
2011	1316600	234031	122%	14333,9	6288,4	178,16%	1,09%
2012	1408889	92289	107%	11480,6	-2853,3	80,09%	0,81%
2013	1454931	46042	103%	9562,6	-1918	83,29%	0,66%
2014	1566728	111797	108%	7695,9	-1866,7	80,48%	0,49%
2015	1979458	412730	126%	13813,7	6117,8	179,49%	0,70%
2016	2383182	403724	120%	23229,5	9415,8	168,16%	0,97%

Джерело: побудовано на основі [14; 16]

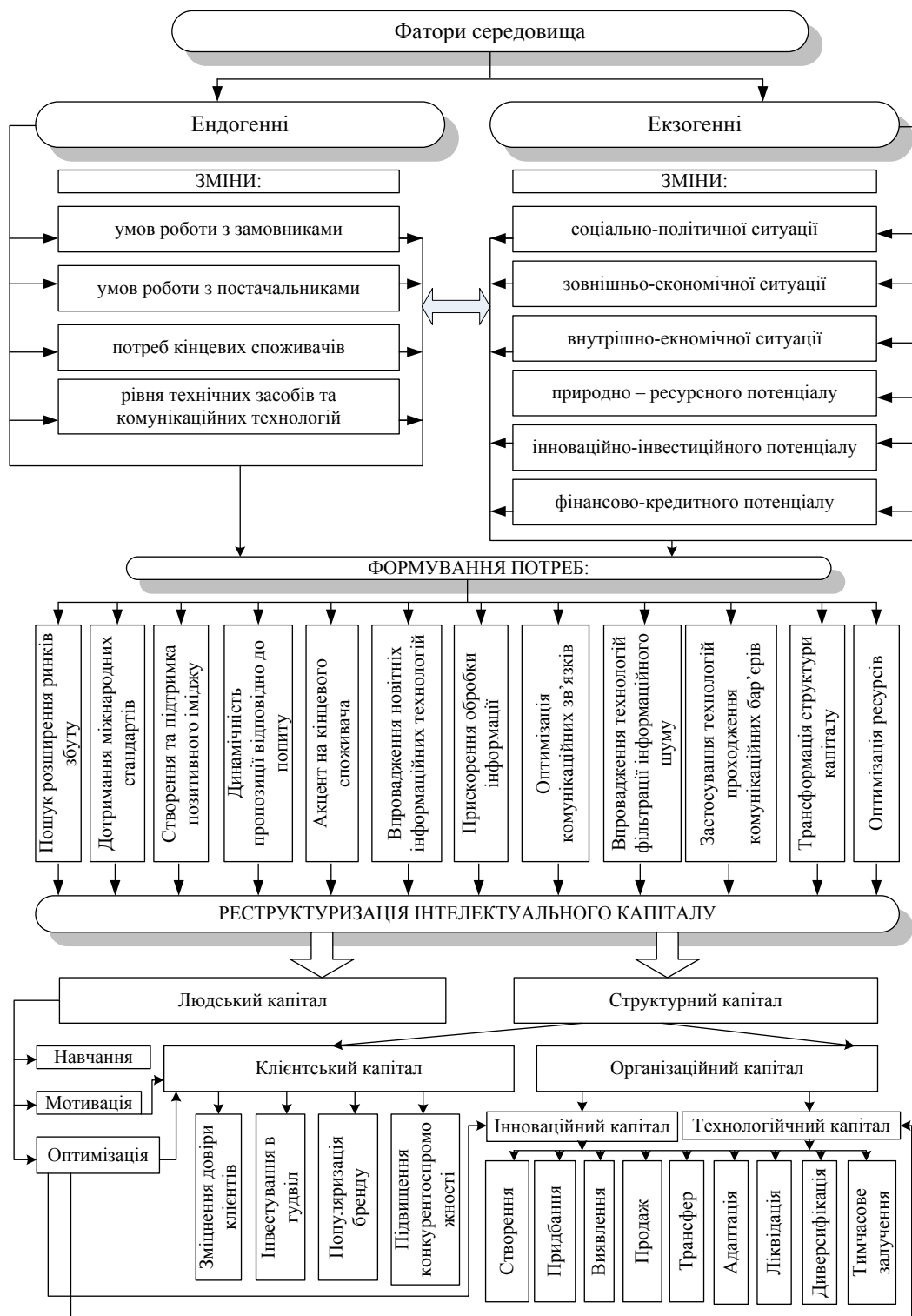

Рис. 3. Реструктуризація інтелектуального капіталу в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору

інтелектуальним капіталом, що дасть змогу кооперувати його ресурс на рівні центральних, регіональних органів влади, місцевого самоврядування, наукових установ освітніх закладів, суб'єктів господарювання та кінцевих споживачів товарів, робіт, послуг. За даних умов стане можливим здійснення швидкої інтеграції частини інтелектуального капіталу в загальну систему знань суспільства, а всебічне використання новітніх

інформаційних технологій дасть змогу уникнути інформаційних та комунікаційних бар'єрів.

При цьому варто зауважити, що під час роботи з людським, клієнтським та організаційним капіталом необхідно враховувати аспект комерціалізації інформації. В умовах когнітивної економіки інформація давно набула якості товару, який утрачає цінність за умови легкодоступності. Питання захисту прав на

об'єкти інтелектуальної власності має бути враховано під час формування та функціонування інформаційних потоків на рівні держави, підприємств, наукових й освітніх організацій та окремих індивідуумів.

Висновки. У сучасних умовах господарювання традиційні структури та організаційні знання втрачають свою ефективність. Важливим стає своєчасне пристосування до змін швидкоплинного зовнішнього середовища, основною умовою якого є всебічне використання новітніх технологій, сучасних знань, умінь та навиків. Роль інтелектуального капіталу постійно зростає, а знання трансформуються у високоліквідний товар, від якості та кількості якого залежать стабільність та ефективність здійснення діяльності, імідж та репутація в поточному та перспективному періодах. Сьогодні працювати, маючи незадовільну структуру людського чи структурного капіталу, стає небезпечним для подальшого сталого розвитку держави, кожного суб'єкта господарювання та індивіда.

З огляду на все вищеозначене, у роботі досліджено ендогенні та екзогенні фактори, що зумовлюють необхідність реструктуризації інтелектуального капіталу.

Визначено потреби, що виникають на рівні суб'єкта господарювання та зумовлені когнітивною економікою й бурхливим розвитком інформаційного середовища.

Запропоновано реструктуризацію інтелектуального капіталу для підвищення ефективності його використання. Охарактеризовано реструктуризацію інтелектуального капіталу як комплекс економічних, фінансових, техніко-технологічних, організаційних, мотиваційних та інших заходів, що забезпечать оптимальний склад та умови функціонування людського та структурного капіталів.

Розкрито шляхи реструктуризації інтелектуального капіталу в рамках налагодження співпраці вищих навчальних закладів, науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ, органів державної влади і місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання й індивідів у контексті трансферу інтелектуального капіталу за умов дотримання норм конфіденційності інформації. Серед методів оптимізації людського, клієнтського та організаційного капіталів особливо варто виділити ті, що сприяють формуванню довіри до компанії, встановленню позитивного ділового іміджу та репутації.

Література:

1. Ukraine rose to the 56th position in the Global Innovation Index. // News 112 UA. – 2016. 16 August [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://112.international/politics/ukraine-risen-to-the-56th-position-in-the-global-innovation-index-8529.html>.
2. These Are the world's Most Innovative Economies / Michelle Jamrisko and Wei Lu // Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bloomberg.com>.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Davenport T.H. Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology / T.H. Davenport. – Boston : Harvard Business School Press, 1993. – 364 p.
5. Edvinsson L., Yeh-Yun Lin C. National Intellectual Capital: A comparison of 40 countries / Leif Edvinsson, Carol Yeh-Yun Lin. – Springer. – 2010. – 227 p.
6. Hattori T. An empirical analysis of the transition to retail competition in the U.S. electricity industry / T. Hattori, R.J. Graniere. – Tokyo : [s. n.], 2001. – 90 p.
7. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.В. Кендюхов. – Донецьк 2007. – 31 с.

8. Тарасова І.І. Інтелектуальне забезпечення процесу управління підприємством : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І.І. Тарасова. – Вінниця 2011. – 21 с.
9. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : [монографія] / П.П. Крайнев. – К. : Ін Юре, 2004. – 444 с.
10. Бабій І.В. Організаційно-економічний механізм реструктуризації в антикризовому управлінні підприємством : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І.В. Бабій. – Хмельницький, 2012. – 21 с.
11. Букреев А.М. Экономический механизм антикризисного управления предприятием : [монография] / А.М. Букреев, К.И. Кремер, О.Е. Дударев. – Воронеж : Научная книга, 2007. – 349 с.
12. Бень Т., Довбня С. Проблеми і передумови ефективної реструктуризації підприємства / Т. Бень, С. Довбня // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 36–41.
13. Ченаш В.С. Управління реструктуризацією промислових підприємств за умов інтеграційних процесів в економіці : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В.С. Ченаш. – Хмельницький, 2014. – 215 с.
14. Наука, технології та інновації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за 2016 рік. – К., 2017. – 48 с.
16. Валовой внутренний продукт Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
17. Корейське диво й українське не дивно // Новини. 24 канал. – 2017. – 23.09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://24tv.ua/>.
18. Корнилюк Р. Как инновации и наука способны возродить украинскую экономику? / Р. Корнилюк, П. Харламов, С. Шишацкий // Forbes Україна – 2016. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spastibudushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy>.

Гайдаржийская О.Н., Рыбак Е.Н., Левчунь Б.В. Реструктуризация интеллектуального капитала в условиях когнитивной экономики и информационного пространства

Аннотация. Охарактеризованы особенности работы украинских предприятий в условиях когнитивной экономики и информационного пространства. Определена необходимость изменений структуры интеллектуального капитала, исследованы возможности трансформации условий его работы. Предложено адаптировать интеллектуальный капитал к современным требованиям путем его реструктуризации.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, реструктуризация, реструктуризация интеллектуального капитала, адаптация, когнитивная экономика.

Gaydarzhiyskaya O.N., Rybak O.N., Levchun B.V. Restructuring of intellectual capital in the context of cognitive economy and information space

Summary. The authors described operating peculiarities of Ukrainian enterprises in the context of cognitive economy and information space. The necessity for changes in the structure of intellectual capital is determined, possibilities of transformation of its operating procedures are analysed. The adaptation of intellectual capital in accordance with the nowadays requirements through its restructuring is suggested.

Keywords: intellectual capital, restructuring, restructuring of intellectual capital, adaptation, cognitive economics.

*Германюк Н.В.,
к.е.н., старший викладач
кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті досліджено питання сутності та ролі виховання професійної компетентності фахівців в аграрній сфері. Визначено вплив останніх на ефективний розвиток сільськогосподарського сектору завдяки результативному керуванню підприємствами в перспективі. Проаналізовано зв'язок між рівнем знань, отриманих студентами-аграріями під час навчання, методикою викладання предметів та можливістю успішного застосування вмінь у подальшій трудовій активності. Виявлено необхідність приділення більшої уваги одержанню практичного досвіду в період здобуття освіти у вищих навчальних аграрних закладах. Зазначене розглядається у ракурсі соціально-економічних змін, що відбуваються останнім часом в Україні, на шляху до європейської інтеграції.

Ключові слова: професійна компетентність, аграрна сфера, освіта, євроінтеграція, знання, уміння, практичний досвід.

Постановка проблеми. Важливою ознакою соціально-економічного розвитку будь-якої держави є зростання кількості фахівців у різних галузях господарства, насамперед в економічному секторі. Сьогодні в умовах євроінтеграційних процесів Україна потребує підвищення рівня кваліфікованої підготовки майбутніх аграрних спеціалістів, забезпечення їх конкурентоздатності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку праці. При цьому суттєво відчувається зростання вимог до якості професійної освіти у даній сфері. Побудова процесу управління згідно із сучасними запитами господарювання є актуальним напрямом вирішення наявних проблем із налагодження ринкових взаємостосунків в аграрній сфері. Зазначене також спричинене інноваційним структурним розвитком сільськогосподарських підприємств України. Поряд із цим відповідним спеціалістам необхідно орієнтуватися на досягнення більш високого рівня професійної обізнаності, що в змозі забезпечити ефективне функціонування підприємств галузі за допомогою впровадження ефективних традиційних та інноваційних засобів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування і зростання професійного рівня аграрних кадрів, удосконалення управлінських засад керівництва підприємств аграрної сфери присвячена значна кількість публікацій закордонних та вітчизняних учених, зокрема, Ф. Кене, Т. Левітта, А. Файоля, З.П. Румянцевой, О.Ю. Амосова, В.М. Лисогора, С.Г. Чорного, В.К. Збарського, О.В. Собкевича, О.М. Ткачук, О.М. Пруцької, Ю.О. Єрмакова, Ф.В. Зінов'єва, Н.П. Тарнавської тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених даній тематиці, недостатньо вирішеними залишаються питання стосовно визначення найбільш оптимальних

шляхів з удосконалення сучасних управлінських процесів на аграрних підприємствах.

Мета статті полягає у розкритті ролі й місця складових системних елементів виховання професійної компетентності майбутніх фахівців в аграрній галузі. Сьогодні в євроінтеграційних умовах соціально-економічних змін особливо необхідним є вдосконалення механізмів та видів процесу підготовки аграрних кадрів. Важливими завданнями при цьому є відповідне наповнення змісту дисциплін та ефективна методика подання матеріалу викладачем. Водночас акцентується увага на визначенні потреби у здобутті студентами-аграріями практичного досвіду в період навчання у вищих закладах та доречності державного впливу на розвиток освітянського процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомим є той факт, що рівень підготовки майбутніх спеціалістів залежить від викладачів, які є фундаментальним складником процесу навчання. Забезпечення різноманітних освітянських закладів (у тому числі й економічного спрямування) досвідченими професійними науково-педагогічними кадрами є важливим актуальним питанням. Нинішні суспільні зміни вимагають удосконалення змісту, видів та механізмів зазначеної підготовки. Сучасній школі потрібен ерудований, професійно підготовлений, сфокусований на впровадженні особистісного погляду, компетентний у відповідній галузі авторитетний педагог.

Сфера педагогіки за власною сутністю є комунікативною та зорієнтованою як на галузеву обізнаність викладача, методикою навчання, так і на його здатність до професійного спілкування. Втілення у життя нових освітніх завдань доцільно здійснювати з використанням педагогічної взаємодії, що формується на базі продуктивного спілкування викладача зі студентами. Отже, результативне оволодіння професійною компетентністю зазвичай має сприяти обізнаності щодо її складових компонентів та засвоєнню їх значущості.

Зрозуміло, що найважливішим елементом професійної компетентності фахівця в аграрній галузі є обсяг відповідних знань та принципів менеджменту. У цілому знання являють собою узагальнений соціальний досвід, усвідомлений людиною, який вона може відтворити та передати іншим. Знання є основою ефективної діяльності, оскільки саме з них починається практична реалізація проектів у життя. Компетенції, своєю чергою – це знання у процесі дії. Якщо компетентність фахівця розглядати з особистісної точки зору, то до професійних знань необхідно віднести розвиток загального світогляду.

Так, відомий психолог Джон Стюарт Блеккі пропонує таке ствердження: «Немає сумніву в тому, що так званий чистий спеціаліст – завжди людина обмежена. Він не буде знати достатньо, якщо не буде знати більше ніж достатньо» [1, с. 18]. У цьому контексті доречним є вираз талановитого вченого А. Ейнштейна, який визнав, що для власних наукових відкриттів набагато більше запозичив у письменника Ф.М. Достоев-

ського, ніж у математика Карла Фрідріха Гаусса, праці якого він вивчав зі спеціальності.

Відзначимо, що викладачі, які готують майбутніх управлінців в аграрному секторі, мають справу з логічною системою знань. Часто студенти працюють лише з певним інформаційним матеріалом, краще або гірше сформованим, основним механізмом сприйняття якого є заучування. Проте, на думку філософа Герберта Спенсера, «не те знання цінне, що накопичується у вигляді розумового жиру, а те, яке перетворюється в розумові мускули».

Нерідко у професійному колі викладачів обговорюється той факт, що значна кількість навчальних курсів вивчається студентами на рівні термінології: зазубрив, використав на семінарському занятті, екзамені, а для себе нічого не залишив. Справжньою сутністю навчання є розуміння отриманих знань, їх практичне застосування у подальшому житті, а не лише тимчасове зазубрювання для отримання позитивної оцінки.

У цілому професійна компетентність майбутніх управлінців аграрного сектору передбачає обов'язкове оволодіння фундаментальними знаннями, оскільки лише останні можуть слугувати базовими передумовами для своєчасного прийняття й реалізації ефективних господарських рішень. Так, відомий педагог Я.А. Коменський визначав: «...архітектор, плануючи побудувати міцну будівлю, заготовляє не соломі, не болоту, не лозу, а каміння, цеглу, міцне дерево і тому подібний матеріал». А садівник, який «бажає, щоб поле, виноградник, сад давали плоди, засіває їх не бур'янами, не кропивою, не чортополохом, а благородним насінням і рослинами» [5, с. 272]. Таким чином, знання можуть бути успішним керівництвом для дії саме тоді, коли вони перевірені на практиці та є результатом пізнання дійсності, її адекватним відображенням.

Йдеться, насамперед, про досвід репродуктивної діяльності, який відтворюється в умінні застосувати знання та компоненти певного виду діяльності згідно з визначеним зразком (загальновідомі способи). При цьому якщо процес вивчення обмежити лише засвоєнням знань, формуванням відтворювальних умінь, він не сприятиме розвитку особистості. Навпаки, може стримувати останній певними межами незмінного руху дій. Зупинитися на репродуктивному етапі засвоєння знань не має сенсу, оскільки у новій, нестандартній ситуації можна легко загубитися з причини нездатності вийти за рамки стереотипного, звичного. Так, наприклад, окремі відомі художники для уникання шаблонності створюють предмети мистецтва під іншим ім'ям, спостерігаючи за оцінками.

Наступний компонент змістовності професійної освіти можна визначити як досвід пошуково-творчої активності, що виявляється в: перенесенні знань та вмінь у нову ситуацію; використанні відомих підходів до нових умов в процесі діяльності; розумінні проблем, що виникають, та вмінні їх вирішити; формуванні власного інноваційного підходу до розв'язання складних питань.

Так, яскравий педагог А. Дістервега визначає, що поганий викладач подає істину в готовому виді, а гарний – вчить знаходити її самостійно. В одній із праць він стверджує: «Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені ззовні. Кожний, хто бажає до них прилучитися, повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Ззовні він може отримати тільки поштовх...» [3, с. 374].

Добре відомими для нас є поетичні висловлювання талановитого українського письменника М. Т. Рильського: «Ми працю

славимо, що в творчість перейшла». У ракурсі творчого елементу професійної компетентності можна сказати дещо інакше: ми пошук славимо, що в творчість перейшов. Отже, до завдань практичних занять в аграрних вищих закладах обов'язково слід включати вирішення креативних завдань, складних педагогічних ситуацій із використанням таких порад:

1) чітке визначення проблеми педагогом із дисципліни, що забезпечує її суттєве розуміння, викликає зацікавленість та бажання розв'язати;

2) залучення студентів до заходів квесту;

3) ефективне управління пошуковою діяльністю – спрямування учнів за допомогою навідних питань та аналогій на вірний шлях її вирішення.

Розв'язання складної ситуації може здійснюватися за двома напрямками:

– студент-аграрій завдяки професійному спрямуванню викладачем моделює власне рішення;

– педагог представляє провідну ідею студента як його особисте надбання, що стає конструктивним варіантом активності у схожих ситуаціях.

Подальшим елементом змісту професійної компетентності є досвід емоційно-ціннісного ставлення до реальних подій (сукупність морально-етичних поглядів, що відбивають світосприйняття студента, його відношення до людей, до себе, до трудової діяльності, а також до знань, якими необхідно оволодіти під час вивчення конкретної дисципліни).

Подібно до фізичного розвитку людини, коли організмом засвоюються лише цінні мікроелементи в процесі їжі, корисна інформація повинна наповнити особистість, регулюючи її діяльність. Лише такі знання набувають суб'єктивного, особистісного сенсу, тому під час формування змісту навчального курсу доцільно орієнтуватися не на кількісний обсяг інформативного матеріалу з аграрної тематики, а саме на якісний його складник.

Щодо визначення умінь, вони являють собою внутрішні моделі перспективної активності, які можливо застосувати в постійно змінних умовах (іноді досить непередбачуваних) з отриманням бажаного результату. Навички на відміну від умінь формують шаблонні, механічні дії у відносно стабільних умовах. Уміння як структурний елемент особистості можна розмістити між її знаннями та діяльністю. У цілому девізом навчання може слугувати такий вираз: знати, щоб уміти зробити. Одним із недоліків української освіти в аграрній галузі є те той факт, що для значної чисельності студентів спонуканням до навчання є одержання достатньої кількості балів та отримання диплому. Отже, вони зацікавлені, насамперед, не в знаннях і практичних уміннях, а в гарній оцінці.

Розглянемо основні функції, що має здійснювати компетентний фахівець аграрного профілю в процесі виробництва (тобто сьогоднішній студент у перспективі): 1) дослідницька; 2) проєктуюча; 3) організаторська; 4) управлінська; 5) технологічна; 6) контрольна; 7) прогнозна; 8) технічна.

Результативне виконання зазначених функцій потребує від студентів аграрної галузі оволодіння такими вміннями: здійснення математичних розрахунків під час проєктування, складання прогнозів та планів як обов'язкового елемента професійної діяльності; збір, обробка, моніторинг і структуризація науково-технічних відомостей для поліпшення ефективності виробництва; використання статистичних процедур з обробки даних; моделювання явищ та процесів, подальший аналіз їх технологічних властивостей; прийняття слухних

успішних рішень; користування сучасними комп'ютерними технологіями тощо. Таким чином, основні компетенції торкаються всіх виробничих функцій особистості, ґрунтуючись на математичній та природничо-науковій підготовці спеціалістів аграрного напрямку.

Слід визначити, що наведені професійно-предметні уміння (як підсумок базової підготовки) об'єднують:

1) інструментальні компетенції (розуміння та втілення ідей; зручна побудова робочого часу, навчальної стратегії; вирішення складних ситуацій; застосування сучасної техніки у трудовій активності; комунікативні навички);

2) міжособистісні компетенції (командний дух; увічливе спілкування з колегами; щирість; сприйняття морально-етичних цінностей);

3) структурні компетенції – такі, що відповідають системі у цілому та дають змогу сприймати частини в їх цілісності.

Сьогодні з урахуванням євроінтеграційних процесів, що мають місце в Україні, доцільним є застосування основних засад європейської вищої освіти, яка зорієнтована, перш за все, на безпосереднє здобуття знань і умінь на практиці. Більшої уваги в процесі навчання студентів-аграріїв слід приділяти вирішенню прикладних, професійно-направлених завдань, формуванню предметних навичок з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності.

Представлене вище дає змогу виокремити фундаментальні елементи професійної компетентності майбутніх працівників аграрного сектору:

– набір інтелектуально-предметних умінь з аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, систематизації, абстрагування, конкретизації за допомогою використання критичного мислення та творчого уявлення;

– операційно-предметні вміння, які характеризуються певною сукупністю навичок, необхідних нинішньому студентові для професійної реалізованості у майбутньому. До них слід віднести проектні, прогностичні, організаторські, методологічні, креативні прояви;

– регулятивно-предметні навички з управління власною поведінкою, що містить у собі поєднання внутрішніх зусиль, планування діяльності, активну позицію, лідерські якості, аналіз наслідків навчально-пізнавального процесу, втілення ефективних сільськогосподарських рішень.

У цілому професійно-компетентний підхід у вітчизняних умовах розвитку слід розглядати не тільки у напрямі поновлення складових компонентів освіти, а й як алгоритм поступового наближення до відповідних європейських вимог.

Також відзначимо, що, сприймаючи категорію «компетентність», педагоги в країнах зі стабільними науково-освітніми процесами не надають їй надто значної уваги та застосовують такі традиційні поняття, як «кваліфікація», «професіоналізм», «здібності» тощо.

Що стосується особливостей державного сприяння вирішенню сучасних проблем навчальних аграрних закладів, можна виділити такі пропозиції керівників закладів сільськогосподарської галузі до парламентаріїв [2]:

1) внесення змін Податкового кодексу України стосовно функціонування навчальних дослідних закладів, наближення їх до виробників агропродукції;

2) збалансування діяльності коледжів даного сектору за допомогою збереження їх державного бюджетного фінансування;

3) розвиток науково-дослідної діяльності: формування міжуніверситетських наукових центрів (за підтримки міжна-

родних організацій) для об'єднаної дослідницької активності та навчальних установ з практики, прогресивних фермерських та переробних підприємств;

4) розширення співробітництва з бізнесменами, фермерами у напрямі поліпшення практичної підготовки студентів навчальних закладів;

5) посилення професійної, навчально-методичної інформованості, безперервне поновлення складових компонентів освіти в аграрному секторі, подальший розвиток міжнародних взаємостосунків;

6) уточнення показників урядового замовлення на різні аграрні спеціальності навчальних закладів;

7) вирішення соціально-побутових моментів процесу студентського навчання з наявністю додаткових засобів на ремонт гуртожитків, навчальних корпусів та аудиторій, майданчиків для спорту;

8) сприяння освітянським установам в отриманні ліцензій, акредитації посадових місць як важливого компоненту кваліфікованої підготовки компетентних агрономічних фахівців тощо.

Висновки. Отже, професійна компетентність є багатоаспектною, динамічною та креативною категорією, тонко реагуючою на змінні процеси в суспільстві. Вона передбачає оволодіння основними компонентами змістовності загального навчального процесу. У сучасних умовах розвитку країни структура професійної компетентності в аграрних закладах періодично трансформується та коректується у зв'язку з інноваційними та соціально-економічними подіями. Подальшого моніторингу потребує вплив рівня компетентності педагогів в аграрній галузі для поліпшення навчального процесу та підготовки майбутніх фахівців агрономічного сектору.

Ретельної уваги вимагають питання формування змісту спеціальних дисциплін та методика подання матеріалу викладачами навчальних установ. Насамперед студента-аграрія необхідно зацікавити, навчити логічно опрацьовувати інформацію, слушно осмислювати та застосовувати її на практиці, досягаючи ефективного результату. Сьогодні бракує прикладного опрацювання отриманих здобувачами знань.

У період адаптації освітньої системи України до стандартів ЄС особливо важливою є державна підтримка сучасних механізмів функціонування закладів аграрної сфери.

Таким чином, процес виховання професійності майбутніх фахівців сільськогосподарського сектору країни базується на рівні компетентності педагогів аграрних закладів, що, своєю чергою, потребує впровадження ефективних прогресивних засад у систему освіти згідно з євроінтеграційними соціально-економічними вимогами. Зазначене в змозі сформулювати достатній рівень конкурентоспроможності кадрів аграрної сфери, забезпечуючи її розвиток у цілому.

Література:

1. Блекки Дж.С. О самовоспитании нравственном, умственном, физическом / Дж.С. Блекки // Учительская газета. – 11.02.1992. – С. 18.
2. Відкритий мікрофон: проблеми аграрної освіти очима керівництва галузевих міністерств і керівників вишів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nubip.edu.ua/node/27391>.
3. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
4. Каплінський В.В. Основні структурні компоненти змісту освіти в контексті формування загальнопедагогічної компетентності сучасного педагога / В.В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Педагогіка і психологія. – 2016. – Вип. 44. – С. 49–55.

5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. – М. : Гос. учебно-педагогическое изд-во Мин. просв. РСФСР, 1955. – 474 с.
6. Лігоненко Л.О. Економічне управління підприємством: предметна царина та суб'єкти здійснення / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8. – С. 112–119.
7. Павлик В.П. Управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах / В.П. Павлик // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 29–34.

Германюк Н.В. Формирование профессиональной компетентности специалистов аграрной сферы

Аннотация. В статье исследованы вопросы сущности и роли воспитания профессиональной компетентности специалистов в аграрной сфере. Изучено их влияние на эффективное развитие сельскохозяйственной отрасли с помощью результативного руководства предприятиями в перспективе. Проанализирована связь между уровнем знаний, полученных студентами-аграриями во время обучения, методикой преподавания предметов и возможностью применения навыков в дальнейшей трудовой активности. Выявлена необходимость уделения большего внимания приобретению практического опыта в период получения образования в высших аграрных заведениях. Все перечисленное рассматривается в ракурсе социально-экономических

изменений, которые происходят последнее время в Украине, на пути к евроинтеграции.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, аграрная сфера, образование, евроинтеграция, знание, умение, практический опыт.

Germanjuk N.V. The education of professional competence of experts in agrarian sector

Summary. In this article, the questions of the essence and role of building of professional competence of specialists of the agrarian sphere are studied. Their influence on effective development of agrarian sector with help of skillful management of enterprises in future is studied. The relationship between the level of knowledge, received by students-agrarians during the course of teaching, the method of study subjects and the possibility of applying skills in the next labor activity is analyzed. A need to pay more attention to the acquisition of practical experience during the period of education in high agrarian institutions has been identified. All of this is considered in the light of the socio economic changes that are taking place in Ukraine recently on the path of the state to European integration.

Keywords: professional competence, agrarian sphere, education, eu integration, knowledge, skill, practical experience.

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Sukhorukov A.I.
**PREREQUISITES FOR THE SAFE DEVELOPMENT
OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS.....** 4

Дубина М.В.
**ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
ЯК НАУКОВОГО НАПРЯМУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ.....** 8

Федорова Н.Є.
**ДО ПИТАННЯ ЩОДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ
«ПРОГРЕСИВНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК»** 12

Шевченко О.О.
**НАЦІОНАЛЬНА ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....** 17

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Andrukhiv E.V., Trifinova O.D.
**HOW DOES TRADE DISTORTION AFFECT
AGRICULTURAL PRODUCTS MARKETS?.....** 21

Гордєєва Т.Ф.
**ІНТЕНСИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ІНДИКАТОР СТУПЕНЯ
МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....** 27

Грищук А.М.
**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ЗМІН.....** 33

Жиленко К.М.
**РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
НА ОСНОВІ ГЛОБАЛЬНОГО ДОГОВОРУ ООН.....** 37

Литвиненко К.О.
ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА СВІТОВУ ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ..... 41

Махітько В.С., Полійчук М.В., Дудчик О.Ю.
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ..... 45

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Касич А.О., Федоряк Р.М., Собяніна А.П.
**ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ “SMART CITY” ЯК МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ
В СУЧАСНОМУ МІСТІ.....** 50

Багорка М.О.
КОМПЛЕКСНА ЕКОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ..... 55

До авторів і читачів журналу
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету».
Серія: Економіка і менеджмент».

Шановні колеги!

Редакційна колегія вводить в журналі нову рубрику – «Короткі повідомлення».

Цей розділ можна було б назвати «У світі економічної науки». У «Повідомленнях» передбачається розміщувати матеріали, в яких порушуються питання, які ще не знайшли свого рішення, не «дозріли» до повноцінної публікації з певними науковими результатами, але в яких звертається увага на значення, перспективність (або відсутність таких) тих чи інших напрямків досліджень, досягнень різних наукових шкіл. У «Повідомленнях» можуть обговорюватися зміст вузівських підручників та окремих економічних дисциплін, рецензуватися нові вітчизняні та зарубіжні книги, висловлюватися думки про публікації в журналах з економіки, – зрозуміло, залишаючись на позиціях науковості та професійної етики. Нам представляються особливо цінними матеріали, що стосуватимуться досліджень «свіжих» Нобелівських лауреатів з економіки.

Обсяг короткого повідомлення – до 3 сторінок включно.

Запрошуємо до співпраці!

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 27

Частина 1

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 15,81.
Підписано до друку 25.12.2017 р. Замов. № 2512/17. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.